RAGIP PAŞA
2079

39

سبیل الرشاد کتبخانه‌سی : ۱۴ عدد

عجائب قرآنیه

اثر

برکت زاده اسماعیل حقی
باش مدعی عمومی

حقوق طبعی مؤلفنه مخصوصدر

درسعادت
«توسیع طباعت» مطبعه‌سی
۱۳۳۲

راغب پاشا کتبخانه‌سی
عدد ۳۹

سبیل الرشاد کتبخانه‌سی : ۱۱

۳۹

تجاربِ قرآنیّه

اثر

برکت زاده اسماعیل حقی
باش مدعی عمومی

« توسیع طباعت » مطبعه‌سی
۱۳۳۱

R. 7
2385

T. C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
RAGIP PAŞA KİTAPLIĞI
MÜDÜRLÜĞÜ
Sayı: 2079

نجائب قرآنیه

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

بر کون بر یرده ایکن ، ازمنهٔ قدیمه واخیره‌ده‌کی مشاهیرك تراجم احوالنه دائر فرانسزجه یازلمش بر اثرده نام نامئ جناب فخر الرسلی کوردم . آثار اجانبده نام پاك محمدی‌یی کورن بر موحدك قلبنه بو اسم مبارکك صاحب جليل‌القدری حقنده نه سویلنمش اولدیغنی اکلامق ایچون نه‌درجه شوق‌استیلا ایده‌جکنی تعریف اقتضا ایتمز .

برده باقدم‌که اوسرقافلهٔ انبیا علیه افضل‌التحایا حضرتلری محاربات وفتوحاتده شهرتکیر آفاق اولان نامداران صره‌سنده ورفعت وفخامت نبویه‌لرینه غیر لائق صورتده کوستریله‌رك حاشا قدروالای رسالتپناهلری صرف مادی بر فضل ومزیت منزله‌سنه تنزیل ایدلدکدن بشقه اصول دین ، فروعنه ومضامین آیات

فرقانيه ، احاديث نبويه‌يه قارشديرلمش وبعض احكام الهيه ذكر
اولنوب اووده فقدان فهم واطلاعدن ناشى ياكلش نقل ايدلمش :
بر لوحهٔ زيبانك موقعلرينه پك چسبان جزءلريني ديكر جهتلره
تحويل ايله هيئت مجموعه‌سنده‌كى نظر فريب منظره‌يى بوزمغه
چالشمق قبيلندن اوله‌رق آيرى آيرى مواد ومصالحه متعلق بر
قاچ آيت كريمه قارمه قاريشيق بر صورتده كويا خلاصه ويانمونه
اولمق اوزره بر محله جمع ايله هيهات ! ايشته روح قرآن بودر ..
ديمك ايسته‌نلمش . نشئهٔ اخراده حضرت رب كريمك عباد صالحينه
مبذول ورايكان اوله‌جق التفات ومكافات الهيه‌سى عجيب وغريب
داستانلر صورتنده كوسترلمش ، ومؤلف اثرك خامهٔ طغيان
ونادانيسى نقاب ستايش آلتنده دها بو قبيل نيجه مناسبتسز
سوزلر ايله تسويد صحائف ايدرك زعم قاصرنجه معناً كويا بر
انتقادنامه يازمش !

رسالهٔ مذكوره فرانسه‌ده مكاتب اعداديه طلبه‌سى ايچون
ترتيب ايدلمش ايسه‌ده فرانسزجه تحصيل ايدن بعض نورسيدكان
شاكردانمز النده‌ده كورولیور .

بو مثللو آثارى مطالعه ايدن شبان امته محتويات قدسيهٔ
فرقانيه حقنده بر آيينهٔ حقائق نما اولمق اوزره كتاب اللهدن ،
او افكار وقلوبده ايقان واطمئنان ، اطاعت وارتباط ، بشقه
برتأثير وحالت ، جاذبه‌دار برنشوه وحلاوت حاصل ايدن معجزهٔ

باهرهٔ باقيه‌دن بعض آيات جليله‌يى تبركاً بر يره جمع ايتدم وهر
آيتك زيرينه مآل منيفنى شرح وتفسير صورتيله نقل ايتدكدن
صكره مقامه مناسب بعض تفصيلات دخى علاوه ايلدم . بو وجه
ايله حصوله كلن انموذج « نجائب قرآنيه » توسيم قلندى .

بو مرأت مجلا ايچنده اميدايدرم‌كه آداب وقواعد اسلاميه‌نك
برچوق صفحاتى تماشا اولنور ، دين مبين اسلام انسانلرى هانكى
سمته ارشاد ايديورمش تعين ايدر .

مورد وحى الهيدر محمد مصطفا
مرشد راه سعادتدر او تاج اصفيا

فى ٢٧ رمضان سنه ١٣٢٠

مقرى‌كوى — بركت زاده

اسماعيل حقى

نورد
٢٩

سورهٔ بقره

آیت — ٢١

يا أيها الناس اعبدوا ربكم الذى خلقكم والذين
من قبلكم لعلكم تتقون

[جناب حق، کتاب عزیزینك موقع عز وعلاسنی بیان بیوردقدن
صکره ناس اوکتاب جلیل حقنده اوچ فرقه اولوب بر فرقه‌سی
اکا مؤمن ومخلص اولدیغنی ودیکر فرقه‌ده اکا قارشو اظهار
کفر وعناد ایلدیکنی ، اوچنجیسی ایسه بو ایکی فرقه اره‌سنده
مکر ونفاق ایله پویان اولدیغنی ذکر ایلدی . شمدی امر عبادتی
تفخیم وکلفت عبادتی لذت خطاب ایله جبر وتلافی ایچون علی سبیل-
الالتفات کندیلرینه توجه ایدرك جمله‌سنه بردن عبادتی امر ایدیور،
بیوریورکه] ای ناس سزی وسزدن اول کانلری یارادان ربکزه عبادت

ایدك ، مأمولدرکه اتقا ایدرسکز [سزه وسزدن اول کچن امم سالفه‌یه شامل معنای ربوبیت وخالقیتی ملاحظه ایدکده ذات الوهیتنه خشوع واخلاص ایله وادب وحضور ایله عبادت ایدك . اوسزی کتم عدمدن خلق وایجاد ایلدی. برقطره منی‌یه سمع وابصار وافئده احسان ایتدی . سلفکز کبی سزی‌ده نعمتلری ایله تغذیه وکرمی ایله تمیه ایلدی . مواهب فطریه‌ده سزی سلفکزه مساوی قیلدی. انلره خلقةً وهدایةً نه انعام ایتدیسه سزه‌ده آنی انعام ایلدی.

سز ربکزی کورمه‌سه‌کزده او سزی کورر ومحل اخلاص اولان قلوبکزه نظر ایدر . شو حالده سز ذات الوهیتی باقوب کوریورمشسکز کبی اکا خشوع وحضور واخلاص ایله جملةً عبادت ایدك وعبادتده شو خشوع وحضور واخلاصی نفوسکزه حساس ایتدیرمك اوزره معنای ربوبیت وخالقیتی درپیش مطالعه ایدرك استعانه ایلیك . ذات الوهیتنه حضور واخلاص ایله عبادت ایدرسه‌کز مأمولدرکه نائل هدی وفلاح اولان زمرهٔ اتقیایه داخل اولورسکز].

کتاب الله ناسی جمله‌مزك پروردکاری اولان وجمله‌مزی یوقدن وارایدن خالق تعالی وتقدس حضرتلرینك عبادتنه دعوت ایدیور وبونك دارینده وسیلهٔ فوز وفلاح اوله‌جغنی بیان بیوریور . ذات باری‌یی بیلمامك ، بیلمکه چالشماق وشان الوهیتنه لائق

تسبیح وتمجیدده ،عبادت وطاعتده بولنماماق انسان کبی ذی تفکر بر مخلوقه یاقیشورمی ؟ آفاق وانفسده کوردیکمز شو نظام ، شو تناسب ، شو قوانین بدیعه غیر مدرك اولان جزء فردلرك اجتماع وتعاونیله حصوله کله‌بیلورمی ؟ وجدان سلیم بو ذهاب باطلی هردم فریاد ایله تکذیب ایدیور ..

« لعل » کلمه‌سنك افاده ایلدیکی توقع وامید ، جناب حقه دکل ، عباده راجعدر، چونکه برشیئك حصولنه انتظار اوشیئك عاقبتی بیلنمدیکی زمان اولور ، بو ایسه علام الغیوب اولان جناب باری حقنده محالدر . یاخود ملوك واکابر ایفاسنی تصمیم ایتدکلری وعدلرینی لعل ، اوله‌بیلور ، مأمولدر امثالی ادالر ایله ایراد ایتمکه معتاد اولدقلرندن کلام الله بو اسلوب اوزره وارد اولمشدر . یاخود « لعل » کلمه‌سی [کی] یعنی [تا که] معناسنه‌در دینلمشدر — تفسیر رازی . صاحب کشاف دیورکه «لعل» کلمه‌سی [کی] معناسنه کلمزسه‌ده اطماع معناسنه یعنی امید وار ایتمك معناسنه کلور، کریم ورحیم اولان ذاتك ایسه امید اولنان برشیئك حصولنه امید ویرمسی وعد قطعی دیمك اولدیغندن «لعل» کلمه‌سی [کی] معناسنه‌در دینلمشدر.

بو آیت کریمه توحید باریئك وجوبنی وذات اقدسه عبادت کافهٔ ناس اوزرینه متحتم اولدیغنی بعبارتها ناطق ، وانفس وآفاقده منصوب آیات تکوینیه‌نك مطالعه‌سی بوکا بر حکم قطعی ایله حکم ایلدیکنده‌ده باشارتها ناسی ارشاد ایدیور .

سورهٔ بقره

آیت — ۲۲

الذی جعل لکم الارض فراشاً والسماء بناء وانزل
من السماء ماءً فاخرج به من الثمرات رزقاً لکم فلا تجعلوا
لله انداداً وانتم تعلمون

او پروردکارکه ارضی سزه فراش قیلدی وسمایی [بو آرامکاه
اوزرینه نظرده قبه کبی] انشا ایلدی [خالق تعالی حضرتلری
بو عرصهٔ پهنایی معیشت و معاشرتمزه موافق صورتده خلق وایجاد بیورمشدر. اوزرنده ایستدیکمز کبی اوتورر ، قالقار، یاتار، کزرز. کیمی
یرنده خاك بارز، کیمی یری بحار ایله مستور. طاغلر یوجلمش، اووه‌لر
دوشنمش، نهرلر جاری. قبهٔ سما بونجه مصابیح ایله منور ومزین،
فوقمزده بویله بر تماشای لطیف ، روی زمین ایسه کونا کون نعم

ولذائذ ایله مالامال] و [اوپروردکارذیشان] سمادن صو انزال ایدوب انکله سزه رزق ایچون ثمرات [ومحصولات] چیقاردی [یردن صنف صنف نباتات ، کونا کون میوه‌لر ، سبزه‌لر ، اکینلر بتوردی] ایمدی سز [بو حقائق] بیلدیککز حالده جناب حقه امثال وشرکا اتخاذ ایتمیك .

جارالله العلامه وفخرالدین رازی وقاضی بیضاوی وابوالسعود حضراتی بو آیت کریمه‌نك تفسیرنده دیورلرکه : « ارضی فراش ایتمه‌نك معناسی ، صویك طبعی ارضی قوشاتمق اقتضا ایدرکن جناب حق آنك بعض قطعه‌لرینی صواوزرینه چیقاردی و آنی نه پك صلب ونه پك یومشاق یاراتمیوب زراعت واعماره قابل اوله‌جق صورتده بوایکیسی آره‌سنده قیلدی . بوجهتله روی زمین دوشنمش دوشك کبی انسانلرك بالوجوه حضور واستراحتلرینه مهیا اولدی دیمکدر ، بوایسه ارضك مسطح اولمسنی ایجاب ایتمز ، زیرا آنك حجم وجرمی غایتله بیوك وکنیش اولدیغندن کریت شکلی انك اوزرنده استقراره وکمال سهولتله آمد وشده وابنای بشرك دیکر منافعنه قطعا مانع دکلدر » .

بو آیت کریمه ارضك مسطح اولمسنی ایجاب ایتمیه‌جکنه دائر جاراللهك عباره‌سی شودر :

« .. فان قلت هل فیه دلیل علی ان الارض مسطحة ولیست بکریة ـ قلت لیس فیه ... » .

فخرالدین رازی‌نك عباره‌سی بودر : « ومن الناس من زعم ان الشرط فی کون الارض فراشاً ان لاتکون کرة ، واستدل بهذه الآیة علی ان الارض لیست کرة ، وهذا بعید جداً لان الکرة اذا عظمت جداً کانت القطعة منها کالسطح فی امکان الاستقرار علیه . . »

قاضی بیضاوی‌نك عباره‌سی شویله‌در : « ... وذلك لایستدعی کونها مسطحة ، لان کریة شکلها مع عظم حجمها واتساع جرمها لاتأبی الافتراش علیها » .

ابوالسعود مرحومك عباره‌سی عیناً شودر : « ولیس من ضرورة ذلك کونها سطحاً حقیقیاً ، فان کریة شکلها مع عظم جرمها مصححة لافتراشها » .

ابراهیم حقی مرحوم معرفتنامه‌سنك کریت ارض مبحثنده « زمینی مسطح ظن ایدوب بسیط اولمق فکرین ایدنلر مغلوب وهم وخیالدر » دیدکدن وبومبحثده برخیلی ادلهٔ عقلیه ایراد ایلدکدن صکره النهایه شویله سویله‌یور : « بوجمله‌دن قطع نظر هند شرقی اطلاق اولنان هندوستانه وهند غربی تسمیه قلنان یکی دنیایه بحر محیط ایله سفر ایدنلره شرقاً وغرباً کشت وکذار امکانی ظاهر اولدی . مغربدن قالقه‌رق وتحت الارض بحر مذکور ایله طولاشه‌رق مشرقدن کلن سفینه‌لر ارضك استداره‌سی دعواسنی علناً اثبات ایتمکله جمیع ادله‌نك خاتمه‌سی اولدی و آرتق منازعه بابنی بتون بتون سد ایلدی » .

فخرالدین رازی حضرتلری سورهٔ بقره‌دن ١٦٥ نجی آیتك
تفسیرنده ظل ارضك استداره‌سیله دخی ارضك مستدیرالشكل
اولدیغنه استدلال ایلمشدر . اوراده دیورکه : خسوف قمر دیمك
شمس ایله قمر ارەسنه ارض حیلولت ایتدیکی زمان قمر اوزرینه
ممتد اولان ظل ارض سببیله جوهر قمردن نورك زائل اولمسی
دیمك اولدیغندن خسوف قمر ظل ارضك کندیدر . ممتد اولان
بوظل ایسه قمرك بعض جزئی منخسف اولدیغی وقتلرده مشاهده
ایدلدیکی اوزره مستدیر اولدیغندن اوظلی حصوله کتورن شکل
ارضك دخی مستدیر اولدیغی نمایان اولور . انتهی ـ ملخصاً

تنبیه

محققین علمانك ارض مسطح دكلدر دیملری مسطحك کریته
منافی اولان معنای اصطلاحیسی اعتباریله‌در ؛ « والی الارض
کیف سطحت » آیت کریمه‌سنده اثبات اولنان سطح ایسه معنای
لغویسنده مستعمل اولدیغندن انلرك نفی ایتدکلری تسطیح بو آیته
منافی دكلدر . اهل لغت تصریح ایتمشلردرکه سطحك اصل معناسی
یایوب دوشه‌مکدر ، [سطح الله الارض] دینورکه الله تعالی
ارضی یایوب دوشه‌دی دیمکدر . ارضه بسیط دینلمسی دخی
اتساع جرمنه مبنی‌در ، یوقسه کروی اولمدیغی ایچون دكلدر .
بعض ناس بوکبی اطلاقات وتعبیراتدن ارضك کروی اولمدیغنه

ذاهب اولمشلرسه‌ده بو بروهم محضدر ، منشأ غلطلری قرآن کریمده
ذکر اولنان الفاظ لغویه‌یی اهل فنون اره‌سنده صکره‌دن پیدا
اولمش معانیٔ اصطلاحیه‌یه حمل ایتملریدر . محققین علمانك
بومبحثده نقل اولنان سوزلری ، الفاظ قرآنیه‌یی معانیٔ اصلیه ـ
سندن خلاف ظاهره صرف ایله ارضك کروی اولمدیغنی استنباطه
قالقشان ارباب اوهامك زعملرینی رد ایچون ایضاح حقیقتدن عبارت
اولوب تأویلات وتكلفات دكلدر . الحاصل کتاب عزیزده ارضك کروی
اولمدیغنی ایهام ایدر وبناء علیه محتاج تأویل اولور هیچ برشی یوقدر .

ینه بو آیت کریمه‌نك تفسیرنده مفسرین مشار الیهم دیمشلردرکه :
« ثمرات ومحصولاتك ظهوره کلمسی الله تعالینك قدرت ومشیتی
ایله‌در . لکن جناب حق ثمراتی ظهوره کتورمکه طوپراق ایله
ممزوج صویی حیوانك نطفه‌سی کبی سبب وماده قیلمش ، یعنی
طوپراق ایله صودن ممزوج ماده‌یه ثمراتك صور وکیفیات متخالفه‌سنی
افاضه ایتمك اوزره عادت الهیه جاری اولمش ، یاخود الله تعالی
صوده قوهٔ فاعله وارضده قوهٔ قابله ابداع وایجاد ایدوب بو
ایکیسنك اجتماع وتفاعلندن صنوف ثمرات ومحصولات تولد
ایلمشدر . باری تعالی وتقدس حضرتلری اسباب وموادك کندیلرینی
نصل بلا واسطه ابداع بیورمشسه اشیانك کافه‌سنی‌ده اسباب
ومواد بولنمقسزین ایجاده قادردر ، فقط اشیایی برحالدن دیکر
برحاله تدریج وبرمرتبه‌دن دیکر برمرتبه‌یه نقل ایله انشا وایجاد

بيورمسنده عظمت وقدرت الهيه‌سنه اولى الابصارك عطف نگاه عبرت وعرفان ايلملرينى هردم تجديد ايدر صنع وحكمى واردر . اشيا ترتيب وتدريج بولنمقسزين دفعةً انشا ايدلمش اولايدى بدائع حكمت دمادم تجلى ايتمامش اولوردى » .

بوندن صكره‌ده سمادن نزول باران خصوصنه نقل كلام ايله بعض مفسرين ديورلركه سما ايله مراد سحابدر ، زيرا سقف وامثالى كبى سندن يوكسك نه‌قدر شى وارسه هپسى (سماء) اولديغندن سحابه‌ده (سماء) اطلاق اولنور . ياخود اجزاء رطبه‌نك يعنى ابخره‌نك اعماق ارضدن جوهوايه يوكسله‌رك ابرباران فشان اولمسى جريان عادة‌الله اوزره هوا وحرارت شمس كبى اسباب سماويه ايله حصول بولديغندن بوعلاقه وملابسه ايله (سمادن صو انزال ايلدى) بيورلمشدر . شوحالده ، امطار يردن قالقوب هوانك طبقهٔ بارده‌سنه تصاعد ايدن ابخره‌دن تولد ايلديكى حالده آيت كريمه بوكا مخالف دوشيور ديه سؤال وارد اولماز .

« الم تر ان الله يزجى سحاباً ثم يؤلف بينه ثم يجعله ركاما فترى الودق يخرج من خلاله » نظم شريفى ايله « وانزلنا من المعصرات ماءً ثجاجاً لنخرج به حباً ونباتاً وجنات الفافا » قول كريمى بارانك صورت تكونى ايله يره‌دن نازل اولديغنى بيان واضح ايله كوستريور .

سورهٔ انبياده « وهو الذى خلق الليل والنهار والشمس والقمر كل فى فلك يسبحون » نظم جليلنك تفسيرنده فخر الدين رازى حضرتلرى كلام عربده هر دوران ايدن شيئه « فلك » دنيلديكى وجمعى « افلاك » اولديغنى سويلدكدن صكره « ماهيت فلكده اختلاف اولنه‌رق بعضيلرى فلك برجسم اولميوب نجومك مدار ومحركندن عبارتدر ديديلركه ضحاكك قولى بودر . اكثر ناس ايسه افلاك نجومك كنديسى اوزرينه دوران ايتديكى اجسامدر ديديلركه ظاهر قرآنه قريبدر » ديه ماهيات افلاكه دائر اقوالى اوراده دها بعض تفصيلات ايله بيان ايلمشدر.

سورهٔ بقره

آیت — ۲۹

هوالذی خلق لکم مافی‌لارض جمیعاً ثم استوی الی‌السماء فسویهن سبع سموات وهو بکل شیٔ علیم

[حق تعالی حضرتلری بو آیت کریمه‌ده حیاتمزه، منافع وحظوظ حیاتمزه متعلق‌دلائل آفاقیه‌یی بیان‌ایله شویله بیوریور:] او[ذات اجل اعلی] درکه ارضده اولان‌اشیایی‌سزك ایچون‌خلق ایتدی [معادن ، نباتات ، حیوانات ، جبال ، بحاری ودها نه‌قدر اشیاء نافعه وار ایسه جمله‌سنی، مآکل ومشارب وملابس کبی خصوصاتده سز انلر ایله بالذات ویاخود سزك انتفاع ایتد. یککز حیوانات وسائره‌نك انلردن انتفاع ایلملریله سز بالواسطه منتفع اولمق ؛ واو موجوداتایله‌صانع تعالی وتقدس‌حضرتلرینك شئون وافعالنه استدلال ، وانلردن بعضیلری لذات ومسراتی وبرطاقی آلام واکداری مشتمل بولندیغندن بوجهته‌ده عطف نظر ایله لذات وآلام آخرته استشهاد ایدرك امور دینکزده

دخی انلر ایله انتفاع ایلمك اوزره سزك ایچون خلق وایجاد ایلدی. بوقول کریم بزه خالق منعم ذیشانك قدرت کامله ونعم شامله‌سنی نه‌عالی برصورتله تصویر ایدیور. هانکی قدرتدرکه اکوانده تجلی ایدن شو قدرت خالقدن دها بیوکدر وهانکی نعمتدرکه ارضده اولان کافهٔ اشیایی بزه ومنافع واذواقمزه مهیا وآماده قلمقدن دها عام وشامل اولسون. حیات جسمانیه‌ده اعیان ارض ایله، حیات عقلیه‌ده استدلال وعبرت ایله انتفاع ایدیورز. برّ وبحرده بتون حیوانات ونباتات وجمادات منافع وحظوظمز ایچون بزه مسخر قلنمش، انلر ایله منتفع اولیورز. دست عجزمزك واصل اولمدیغی اشیاده ایسه مبدعنك قدرت وحکمتنه استدلال ایدرك انلر ایله‌ده عقلاً، ادراکاً انتفاع ایدیورز] صکره سمایه استوا ایدوب انلری هفت آسمان اوله‌رق تسویه ایلدی [مافی الارضی خلق ایتدکدن صکره طوغریدن طوغری‌یه ارادهٔ الهیه‌سی اجرام علویه‌نك ویا جهات علوك تنظیم وتسویه‌سنه تعلق ایتدی‌ده بونلری هفت آسمان اوله‌رق اتمام وتنسیق ایتدی] او هرشیئی علیمدر [ذات الوهیتی هرشیئه واقفدر، کیفیت وحکمت تکوینی محیطدر، هرشیئی علم وخبرت ایله مناسب ومنتظم یاراتمش. شو مصنوعاتده‌کی اتقان وبداعت صانع ذیشانك وجودینه، کمال علم وخبرتنه برهان جلی‌در. ایمدی شو موجودات دخی سزك نفعکز ایچون خلق وایجاد اولنمشیکن ای فاسقلر! سز وجود

باری‌یی نصل انکار ایدیورسکز. وشو نظام محکمك انجق برعلیم حکیمدن صادر اوله‌جغنی عاقل اولان ادراك ایدنجه او علیم حکیمك عبادندن دیله‌دکلرینی ارشاد وهدایت ایچون دیله‌دیکی قولنی پیغمبر اوله‌رق بعث بیورمش اولمسنی انکار ایتمسی‌ده طوغریمی‌در. بونك غایتی هرشیئه علیم وخبیر اولان ذات اقدس کبریایه جاهلانه براعتراض دکلمی‌در].

آیت کریمه‌ده واقع [ثم] کلمه‌سی تراخیٔ رتبی ایچون اولوب رتبه‌ده تراخی ایسه کلمهٔ مذکوره‌نك مدخولی ماقبلنه نسبت ایله مرتبه‌جه دها عالی دیمك اولدیغندن بونکله تکوین سمانك تکوین ارض اوزرینه فضل ومزیتنه اشارت بیورلمشدر ــس، ش.

سماء ومافی السماء ایله ارض ومافی الارضك خلق وایجادجه تقدم وتأخرنده ظواهر نصوص متعارض کوروندیکندن بوخصوصده اختلاف واقع اولمشدر. بعضیلری: « ام السماء بناها رفع سمکها فسواها واغطش لیلها واخرج ضحاها والارض بعدذلك دحاها اخرج منها ماءها ومرعاها والجبال ارساها » قول کریمنه نظر ایدرك خلق سماواتك تقدمنه قائل اولدیلر. برطاقملری: « أئنکم لتکفرون بالذی خلق الارض فی یومین ــ الی قوله سبحانه وتعالی ــ وجعل فیها رواسی من فوقها وبارك فیها اقواتها فی اربعة ایام سواء للسائلین ٭ ثم استوی الی السماء وهی دخان فقال لها وللارض ائتیا طوعاً او کرهاً قالتا اتینا طائعین ٭ فقضاهن

سبع سموات فی یومین واوحی فی کل سماء امرها » نظم جلیلی ایله « انالعرش العظیم کان قبل السموات والارض علی الماء . ثم انه تعالی احدث فی الماء اضطراباً فازبد ، فارتفع منه دخان . فاما الزبد فبقی علی وجه الماء فخلق منه الیبوسة فجعله ارضاً واحدة، ثم فتقها فجعلها ارضین واما الدخان فارتفع وعلا فخلق منه السموات [١] » حدیث شریفندن استدلال ایدرك خلق ارضك تقدمنه ذاهب اولدیلر . بعضیلری ده بوایکیسنك بینی جمع ایدوب « والارض بعد ذلك دحاها » قول کریمی ایله حسن بصری حضرتلرندن مروی بولنان « خلق الله تعالی الارض فی موضع بیت المقدس کهیئة الفهر [٢] علیها دخان یلتزق بها . ثم اصعد الدخان وخلق منه السموات، وامسك الفهر فی موضعها وبسط منها الارضین [٣] » قول نبویسنه نظراً جرم ارضی خلق ایله

[١] معناسی : عرش عظیم سماوات وارضدن اول صو اوزرنده ایدی . بعده حضرت باری صوده اضطراب وتهییج احداث بیورمقله صو کوپوکلهنوب اندن دومان قالقدی . کوپوك صویك یوزنده قالدیغندن جناب حق انده یبوست خلق ایله انی ارض واحد قلدی وصکره ارضی فتق ایدوب ارضین ایلدی . دومان ایسه قالقوب یوکسلدی وجناب باری اندن سماواتی خلق وایجاد ایتدی .

[٢] فانك کسریله، ال آیهسنی طولدیرهجق مقدارده کی طاشه دینور.

[٣] معناسی : جناب حق ارضی، اوزرنده کندینه ملاصق دومان اولدیغی حالده بیت مقدسك بولندیغی موضعده فهر شکلنه مشابه برشکلده خلق ایلدی . بعده دومانی اصعاد ایله اندن سماواتی یاراتدی وفهری دخی موضعنده امساك ایدوب اندن ارضینی بسط وفرش ایتدی .

بسط ارضك ارهسنه خلق سماوات تخلل ایلدی ؛ یعنی اولا جرم ارض خلق اولنوب بعده سماوات خلق ایدلدی وبوندن صکره دخی ارض سکنی واستعماره قابل اولهجق صورتده بسط وفرش ایدیلهرك اندهکی اشیا خلق وایجاد اولندی دیدیلر ـ س، م .

آیت کریمهده سماواتك یدی عدد اولهرق تسویه وتنسیق ایدلدیکی ذکر اولنیورسهده یدی عددینك تخصیص بالذکر بیورلمش اولمسی اندن زائد عددك نفینه دلالت ایتمز وبناءعلیه ارباب هیئتك عدد افلاك حقندهکی ذهابلری نفس الامرده ثابت ومحقق اولسهده مؤدای آیت اکا منافی دوشمز ـ ف ، م .

ماحصل ، جناب حق شو ارضی وفوقمزده بولنان شو سماواتی تدریج ایله خلق ایلدی وبونلری خلق وایجاد ایدر ایکن بزی اشهاد ایتمدی . بواموری ذکر بیورمسی ایسه قدرت وحکمتنه استدلال ونعمت علیهسیله امتنان ایچوندر ؛ یوقسه سماوات وارضك تاریخ تکوینلرینی ترتیب ایله بیان ایتمك مقصود دکلدر. چونکه بو بیان مقاصد دیندن دکلدر. بناءً علیه خلقتك نه ابتداسی نه ترتیبی معلومدر . شوقدرکه سمانك هفت آسمان اولهرق تعدیل وتسویهسندن بو تعدیل وتسویهنك تکوین ارضدن صکره اولدیغی ظاهر اولدیغی کبی سمانك دخی تکوین ارضدن اول موجود اولوب آنجق یدی عدد اولهرق اوزمان هنوز تسویه وتعدیل ایدلمامش اولدیغی نمایان اولیور . بونکچوندرکه « فسواهن سبع

سموات » قول شريفنده مافى‌الارضك خلق وايجادندن صكره ذات الوهيتنك سمايه استوا ايلديكى بيان بيورلمشدر . ايمدى بز حق جل وعلا حضرتلرينك ذات الوهيتنه معلوم اولان حكم ومصالحه مبنى بونى بويله ياپديغنه وتدبر وتفكر ايتمكلكمز ايچون بونى بزه بيلديرديكنه ايمان ايدرز . بوخصوصده ازدياد علمى آرزو ايدنلر مكوناته دائر مباحثه مراجعت‌ايله مطلبلرينه‌دسترس اوله‌بيلورلر . كتاب اللهك كنديلرينى خلقت عالم حقنده تدقيقاته ارشاد ايله بوخصوصى مباح قلمسى انلره كافيدر .

مكونات حقنده نظر وبحثك شواباحه‌سى ودها طوغريسى ، ارضده بولنان بتون اشيا بزم ايچون خلق اولنمش ، منافعى بزه تخصيص قلنمش اولمسى كبى جهد وهمتلر اوياندیره‌جق ، نفسلره شوق ويره‌جك طرز افاده‌لر ايله خلقت عالم حقنده تدقيقاته‌متدائر شو ارشاد الهى انسانى ترقى ايتديرمك خصوصنده دين اسلامك ممتاز بولنديغى احوالدندر . اهل كتاب : عقل ودين اجتماع ايتمز ايكى ضددر ، علم ودين اتفاق ايتمز ايكى خصمدر ، عقلك نص كتبدن خارج استنتاج ايلديكى شيلرك كافه‌سى باطلدر ديه كرك تقليداً وكرك بالفعل سيرةً اتفاق ايتدكلرى زمان قرأن بزه خلق وايجاد مكونات حقنده خطاب ايتمشدر . بونكچوندركه قرأن‌نظر عقلى ايله وتفكر وتدبر وتذكر ايله شديداً الحاح ايدر صورتده وارد اولمشدر . برمقدار قرأن اوقور اوقوماز كوررسين‌كه سكا

اكوانى عرض ايدر . واكا نظر ايدوب اسرارينى استخراج واتفاق واختلافنده‌كى حكمتلرى كشف ايلمكى سكا امر ايلر . «قل انظروا ما ذا فى السموات والارض..»، «قل سيروا فى الارض فانظروا .. » ، « أفلم يسيروا فى الارض فتكون لهم قلوب يعقلون بها ..» ، « أفلا ينظرون الى الابل كيف خلقت .. » كبى نيجه نيجه آيات كريمه شرفورود ايتمشدر . قرأنك برشيئى اكثار ايتمسى اوشيئك عظم شاننه واكا اهتمام واجب اولديغنه دليلدر . خلقت عالمك علت غائيه‌سى اولان نوع بشرك ارتقا واعتلاسنه مؤدى اولمق ازره اسرار فطرته بقدر الطاقه وقوف ايله علوم فطرتى استخراج ايچون آثار فطرتده تذكر وتفكره تحريضك فوائدندن برى‌ده اهل كتابك پيرو اولوب‌ده دوچار مشاق اولملرينه وجناب حقك ناسه انتفاع ايتملرينى امر ايلديكى امور ايله منتفع اولمقدن محروميتلرينه باعث اولان مراسم وعادات فاسده‌يه مقاومت ايلمكدر .

وقتيله اوروپاى مسيحى ظلمات جهل وفتن ايچنده اولوب اوراده دين مسيح ايچون ودين مسيح نامنه ودين مسيحه اكراه واجبار ايچون قان ايرمقلرى سيلان ايديور ايدى . صكره انك طوفان تعصبى ديار شرقى باصدى ومحاربات صليبيه‌دن صكره دين اسلامدن وعلوم اهل اسلامدن برشعلهٔ عرفانى حامل اوله‌رق عودت ايلدى . بونك اوزرينه ايچلرندن برجماعت ظهور ايدوب : بزم تفكر

ایتمکه ، اوکره‌نوب بیلمکه، استدلال ایلمکه حقمز وارددیدیلر. بوقیام عرفانه‌قارشو رجال دین نصاری انلرایله نیجه دفعه‌چارپشدیلر ایسه‌ده بومصادمه‌لرعاقبت علمك ورجال‌علمك رجال دین‌نصارایه غلبه‌سیله نهایت بولدی . بویولده اقان قانلر تمیزلندکدن صکره ایکیوز سنه‌دن بوکونه قدر ایچلرندن برطاقم آدملر ، دعائم علم اوزرینه قائم اولان شو مدنیته مدنیت مسیحیه‌دیمکه قالقشدیلر. ودیکر ادیانك علم ایله اجتماع ایلمدیکندن بحث ایله اك باشده دین اسلام اولدیغی حالده دین مسیحدن ماعدا بتون ادیانك وجوب اضمحلالنه قائل اولدیلر . بوادعای غریبده انلرك حجتلری مسلملرك ایام اخیره‌ده‌کی حال انحطاطلریدر . اوت اهل اسلام ایام اخیره‌ده علم ومعرفتجه بتون امتلردن کیری قالدیلر وحفرهٔ جهله اول قدر سقوط ایتدیلرکه اوزرنده یشادقلری ارضی‌بیلمز ومنافعنی استخراج ایده‌مز اولدیلر . دیرکن دیار اسلامه اجانب کله‌رك منافع ارضی اهل اسلامك الندن قاپدیلر . کتاب‌الله : « هوالذی خلق لکم مافی‌الارض جمیعاً ..» ، « وسخرلکم ما فی‌السموات ومافی‌الارض جمیعاً منه .. » ، « قل‌من حرم‌زینة‌الله التی اخرج‌لعباده والطیبات من‌الرزق قل‌هی‌للذین آمنوا فی‌الحیوة الدنیا .. » کبی بونجه آیات ایله کندیلرینه ندا وصیحه ایلدیکی حالده بویغما وغارته قارشودن‌سیرجی اولدیلر. بزم لطف خدادن امیدمز منقطع اولمدیغندن اهل اسلام برکون اولور ، کوزلرینی

اچار وعقللرینی باشلرینه طوپلادرلرده منهاج حقیقته توجیه وجههٔ عزیمت ایدرلر ؛ بز کندیلرینه کلام اللهی تذکار ایلدك ، امید وارزکه بوندن بویله تلافیٔ مافات ایدرلر ــ ع .

فسبحان‌الله ! وقتیله اوروپای مسیحی کمالات اسلامیه‌دن اقتباس ایلدیکی شعلهٔ عرفان ایله رجال دین نصارایه قارشوکله‌رك علم ومعرفتی مدافعه ایلدیکی حالده بوکون بعض سفهای ناسی کوریورزکه دین اسلامك دانش وادبه دعوت وندانسنه رغماً سفه ونادانی‌یی ترویج ایتمك آرزوسنی اظهار ایدیورلر ؛ بیلمیورلرکه کتیبهٔ علم وادبك شوکت جهانکیرانه‌سیله هرنه‌زمان اولسه سفه ونادانی مغلوب قاله‌جقدر .

کتاب‌الله او آیات بیناتی ایله حقائق عالیه‌یه رهنما ایکن نزاع علم ودین عنوانیله غربده ادیان سائره‌یه قارشو یازلمش بعض آثار ناهمواری بوکم ادراکان قواعد دین اسلام حقنده‌ده تطبیق ایتمك ایسترلر . هیهات ! که کفتکولری برعلم ووقوفه برمبنای معقوله مستند اولسون ، صرف عادی وسفیل سوزلر .

« هوالذی خلق لکم مافی‌الارض » قول کریمنده‌کی [ما] کلمه‌سی عام ایسه‌ده [لکم]ده لام بحسب اللغه اختصاص نافعه دلالت ایدر ، لاجل‌الانتفاع خلق وایجاد ایسه شبهه‌سزارضده‌کی اشیاء نافعه‌نك خلق وایجادینه مخصوصدر . بونکچوندرکه حنفیه وشافعیه‌دن برچوق اهل سنت بوآیت کریمه ایله استدلال ایدرك

اشياء نافعه‌ده اباحه اصلدر ، انلرك محظوريتنه نه‌زمان بر دليل
سمعى قائم اولورسه آنجق اوزمان حرمت ثابت اولور ديديلر .
اكثر معتزله دخى بو رأيه قائل اولديلر . امام فخرالدين رازى
[محصول] نده وقاضى بيضاوى [منهاج] نده بو رأيى اختيار
ايتديلر .

اهل اباحه : جميع مافى الارض هرفرد انسانى ايچون خلق
اولنديغنى اوكه سوره‌رك موجودات عالمدن هيچ برشيئك اصلا هيچ
برفرده اختصاصى اولمديغنى ادعا ايتديلر ومدعالرينى ترويج ايچون
بو آيت كريمه ايله استدلاله قالقشديلر . فقط بو ادعالرى واهى
واستدلاللرى باطلدر ؛ چونكه نظم جليل: جميع مافى الارض سزك
هربريكز ايچون خلق اولندى معناسنه دكلدر ، بلكه جميع ما فى
الارض سزك مجموعكز ايچون خلق ايدلدى ديمكدر؛ بو ايسه شراء
هبه ، وراثت ، اجاره ، نكاح وسائره كبى اسباب مشروعه‌دن
ناشى بعض اشيانك بعض ناسه اختصاصنه قطعا منافى دكلدر —
ق ، ش .

اوروپاى مسيحيده اشتراكيوندن بولنان بعض مؤلفلرك :
تصرف ، شخصى اوله‌ماز ، كرهٔ ارض قابل تقسيم دكلدر ، بتون
انسانلركدر، احجار واشجارى ينه بتون آدملركدر .. كبى
خيالنواز ترنماتى برمدتدنبرى ديار شرقه عكس ايتمكه باشلادى .
بو ترقى پرور ! نظريه‌لر بعض ساده‌دلان امت طرفندن ايام اخيره‌نك

اذهانه الهام ايتمش اولديغى بر دورهٔ انسانيتك مقدمهٔ غراسى اولملق
اوزره تلقى ايديله‌رك لسانمزه دمبدم نقل اولنيور . آنفاً حكايه
ايلديكمز اهل اباحه‌نك مدعياتندن دخى نمايان اولديغى وجه ايله
بو نظريه‌لر اوته‌دنبرى موجود اولوب هرآن وزمان برشكل نوين
ايله ظهور ايديور . برده اشتراكيونك بو نظريات خياليه‌دن
مقصدلرى بركيمسه‌نك مساعيسنه نامحدود برصورت مطلقه ايله
ديكرلرينك اشتراكى ديمك اولملق لازم كلور ؛ چونكه برفردك
مساعيسنه ديكر افراد سيان اوله‌رق تشريك ايدلسه تعطيل مساعى‌يه
وبناءً عليه اخلال نظام عالمه مؤدى اولور. بو ايسه رفاه عمومى‌يى
استحصالدن عبارت اولان غايهٔ املى محو وافنا ايدر. اكر مقصد
مروت بشريه‌يى مواساة بيچاركانه اماله واجبار ايسه بو دورهٔ
انسانيت بوندن بيك اوچيوز شوقدر سنه اول كشاد ايدلمشدر .
كتاب الله دائما مساكين وعجزه جهتنه شفقت ومروتى توصيه
ايلديكى كبى نصابه مالك اولانلره سنه‌دن سنه‌يه مالارندن قرقده
برينى ويرملرنى‌ده بالخاصه قطعياً امر ايتمشدر . قواعد اشتراك
هرنه اولورسه اولسون محتملكه هريرده رواج بوله‌بيلسون ؛
فقط بو امر الهى مرعى اولدقجه ديار شرقه فرجه‌ياب دخول اولملسى
نا قابل امكاندر ، الحمد لله على نعمة الاسلام .

سورهٔ بقره

آیت — ۳۰

واذقال ربك للملئكة أنى جاعل فى الارض خليفة قالوا أتجعل فيها من يفسد فيها ويسفك الدماء ونحن نسبح بحمدك ونقدس لك قال انى اعلم مالا تعلمون

یاد ایت اول دمیکه ربك ملكلره بن روی زمینده خلیفه [نصب وتعیین] ایده‌جكم دیدی. انلر دیدیلرکه [نسل وذریتی] یر یوزنده فساد ایده‌جك و [بغیر حق] قانلر دوكه‌جك کیمسه‌یی‌می اوراده خلیفه ایده‌جكسین. حالبوکه بزسکا حمدایدرك تسبیح وسنی تقدیس ایدیورز [بزه لطف واحسان ایتدیكك صنوف نعم وعواطف اوزرینه حمد وثنا ایله هردم ذات اقدسكی تسبیح وتنزیه‌ایتمكده وشان‌الوهیتكه لائق علووعزت ایله‌توصیف ایلمكده اولدیغمز حالده روی زمینك عمارت واصلاحنه اوراده فساد ایده‌جك وسفك دماء ایلیه‌جك کیمسه‌لریمی خلیفه نصب وتعیین بیوره‌جقسین ، اهل طاعت یرینه اهل معصیتمی قائم

اوله‌جق ، یا ربنا بونده‌كی حكمت بالغه نه در . جناب حق] بیوردی‌كه بن سزك بیلمدیككز شیلری بیلورم [بو استخلافده بو خلق وایجادده سزه منجلی اولمیان حكم واسرارم واردر] .

لمعه

بو خاك سافلده فكر بشر ، خواص متباینه‌یی جامع بولنان انسانك خلق وایجادنده‌كی حكمت عالیه‌یی آنجق آیت كریمه‌نك متضمن اولدیغی رمز واشارت مقدارنده فهم ایده‌بیلور ؛ كما هو حقه فهم واطلاعی اولسه بتون حقائق واسرارك منكشف اوله‌جغی یوم مشهودده نصیب ومیسر اوله‌بیلور . اویوم مشهودده كیم بیلور نه‌تفهیم وتفهملر ، نه‌جلوه وحالتلر ظهور ایده‌جكدر .

صاحب تیسیر دیدی‌كه تسبیح : ذات الوهیته لائق اولمیان شیئی نفی ایتمك ، تقدیس : اكا لائق اولانی اثبات ایلمكدر . شیخ داودالقیصری قدس سره حضرتلری‌دخی تسبیح تقدیسدن اعمدر ؛ زیرا تسبیح جناب حقی نقائص امكان وحدوثدن تنزیه اولوب تقدیس ایسه نقائص مذكوره ایله برابر اكوانك كمالات محدوده‌سندن ذات الوهیتی تنزیه ایتمكدر دیدی — روح‌البیان.

سورهٔ بقره

آيت — ١٦٥

ان فى خلق السموات والارض واختلاف الليل والنهار والفلك التى تجرى فى البحر بما ينفع الناس وما انزل الله من السماء من ماءٍ فاحيا به الارض بعد موتها و بث فيهما من كل دابة وتصريف الرياح والسحاب المسخر بين السماء والارض لآيات لقوم يعقلون

سماوات وارضك [عقول بشرى فهم اسرارندن عاجز براقان بدائع صنايع ايله] خلق وايجادنده وليل ونهارك تعاقبندہ وناسه [انواع منافع ايله] نفعى اولەرق دريادہ جريان ايدن سفنده [دريايه حامل سفن اولەجق خاصه احسانيله انك بين الاقوام

مبادلهٔ امواله وحصول ربح ومنفعته واسطه اولمسنده] وسمادن ذات باری یاغمور انزالیله یری اولدکدن [قوریدقدن] صکره احیا ایتمسنده [ارضك قوتنی تجدید ایدرك کوناکون نباتات ، اشجار، ازهار رنکین ایله اکا حسن ورنق ویرمسنده] ورویٔ زمینده هرنوع مخلوقی بث [ونشر] ایلسنده وروزکارلری جهات مختلفه‌دن اسدیرمکده ویر ایله کوك ارەسنده [فرمان الهی‌یه منقاد و] مسخر اولان بلوطلری [اقتضا ایدن محللره] سوق ایلمکده، تعقل ایدن قوم ایچون [چشم عرفان ایله عطف نکاه ایدنلر ایچون ذات باری‌نك قدرت قاهره، حکمت باهره ، رحمت واسعه‌سنه دلالت ایدر [نیجه عظیم] نشانه‌لر واردر [بونلر الوهیتك جناب حقه اختصاصنی اقتضا ایدر . بونلر ذات باری‌نك وجودینی وحدانیتنی سائر صفات کمالیه‌سنی ناطق اولمغله عبادتك ذات الوهیته تخصیصنی ایجاب ایلر] .

بو آیت کریمه‌ده رسول اکرم افندمزدن وجود باری‌یی مصدق آیات وعلامات طلبنده الحاح ایدن مشرکینك جهلنه وسخافت عقولنه تعریض وار ؛ زیرا سرد اولنان آیات ودلائلده تأمل ایدن اهل عرفان بونلردن هربرینی ذات باری‌نك وجودینی وحدانیتنی سائر صفات کمالیه‌سنی ناطق بولورده بو آیات ودلائل ایله سائر آیات ودلائلدن مستغنی اولور .

هرشی نظر اهل عرفانده وجود باری‌یه نشانه‌در، وحدانیتنه

برهان مجسمدر . هرذره لسان حال ایله «یاحق» دیه ندا ایدیور.

هر کیاهی که از زمین روید
وحده لا شریك له کوید

جامی

اجرام سماویه برنظام حیرتفزا ایله طورمیوب دوران ایدیور. منافع بشره خدمت ایچون بونجه اشیا فرمان بردار'. ارضده مقاصد مختلفهٔ انسانیه‌یه موافق اوله‌رق قره‌لر دریالر طاغلر اووه‌لر دره‌لر تپه‌لر وار . کیمی یرنده پیکارلر فشقیریور ، کیمی یرنی ایرمقلر سقی واروا ایدیور. بعض یرلری قوملق، بعض محللری طاشلق، بعض مواضعی زراعته سینه‌سنی کشاده ایتمش خاك نرمین ،جمله‌سی انسانلری سعی وفعالیته دعوت وتشویق ایلیور .

لیل ونهار تعاقب ایدیور. اشتغال ومعاشرت ایچون کوندوزلر شمس ایله ضیادار ، کیجه‌لر ایسه خواب وسکونی بسط وتمهید ایدیور . ایش کورن اعضا بز اویقوده ایکن دیکله‌نوب تجدید حیاته خدمت ایدن دیکر اعضا دخی بزاویقوده ایکن حرکت ایدیور، بویله فاصلهٔ لطیفه ایله مشاق نهار تعدیل وعقول تجدید ایدلدکدن صکره بتون کائناته تازه حیات ویرمك وانسانلری تکرار ایشلری باشنه دعوت ایتمك ایچون متعاقباً کیجه نهاره عودت ایدیور .

« وجعلنا نومکم سباتا وجعلنا اللیل لباسا وجعلنا النهار معاشا »

باقیکز او مغز قرأن «سبات» ی نه‌عارفانه تفسیر وکوکللری نصل جذبه‌دار ایلیور :

شب کند منسوخ شغل روز را
بین جمادئ خرد افروز را
باز شب منسوخ شد ازنور روز
تاجمادی سوخت زان آتش فروز
کرچه ظلمت آمد آن نوم سبات
نی درون ظلمتست آب حیات
« نی دران ظلمت خردها تازه شد
سکتهٔ سرمایهٔ آوازه شد »
که‌زضدها ضدها آید بدید
در سویدا روشنایی آفرید

صویه توديع بیورلمش سرّ وخاصه‌ایله سطح درياده سفينه‌لر باتمیوب یوزیورلر ، بو سبب ایله دریا بین‌الاقوام واسطهٔ تجارت اولمش . ارادهٔ علیهٔ الهیه موجبنجه هوا وحرارت شمس کبی اسباب سماویه‌ایله اعماق‌ارضدن جوهوایه‌یوکسه‌لن ابخره‌دن‌سحاب حصوله کله‌رك آندن زمینه باران نازل اولمسیله او قوریمش یرلره تازه حیات کلیور، باغلر اکینلر چمر ایله‌مزین چیچکللر اولیور، حسن‌ورونقی آرتیور. بیکلرجه بیك‌ذی‌روحلر وبالخاصه

انسانلر یریر یاپلمش، خوان نعمت ربانیه‌دن نواله چین عاطفت وعنایتدرلر .

« وجعلنا من‌الماء کل‌شیٔ حی »

روزکارلر بر جهتدن اوبر جهته کاه سرت کاه خفیف کاه صغوق کاه صیجاق اسیور . مابه‌الحیاة اولان هوا بر آن کسلسه بتون‌ذیروح هلاك اولور وروی زمینده هرشی تعفن‌ایدرایدی . سحابپاره‌لر اجنحهٔ ریاح اوزرنده افقك بر اوجندن اوبراوجنه اوچوشوب کیتمکده‌لر؛ بونلر کونشك قزغین شعاعلرینی منع وقوراقلق زماننده یرلری اروا ایدیورلر . باشمزك اوستنده معلق اولان بوعظیم صو خزینه‌لری بردنبره بوشانمیور، باران معتدل اوله‌رق نزول ایدیور. انسان سعی‌متمادی‌ایله بحسب الطاقه اسرار طبیعت وفطرتی کوندن کونه کشف ایدرك دائرهٔ معلوماتنی توسیع ایلدکجه بخار وضیا کبی نیجه اموری نیجه صورتله منافعنده استخدام ایدیور .

« وآتیکم من کل ماسئلتموه وان‌تعدوا نعمت‌الله لاتحصوها »

بووبوکبی نیجه‌نیجه حالات‌حیرتفزایی تأمل ایدنلر قابل‌میدرکه وجود باری‌یی اعتراف ایتمسون . بوصنائع بدیعه‌ده ، بو تصرفات علیه‌ده ، فکر بشره طرف باریدن عنایت واحسان بیوریلان بو درجه وسعت واقتدارده، قدرت وعظمت ومرحمت خالقی سیر وتماشا ایتمسون . ممکن‌میدرکه عبادتده‌معبود ذیشانینه عجزهٔ مخلوقاتی

کمترین اشیایی تشریك ایتسون. کشافده مسطور اولدیغی اوزره خواجهٔ کائنات علیه افضل التحیات افندمزدن مرویدرکه «ویل لمن قرأ هذه‌الآیة فمج بها = بو آیتی اوقویوبده انده تفکر وتأمل ایتمه‌ین کیمسه‌یه یازقلر اولسون» بیورمشدر.

اصفیای امت هرشیده عجائب قدرت ربانیه‌یی مطالعه ایتمشلر. تفسیر رازیده حکایه اولنمشدرکه برکون بریسی نزد جناب فاروقده «شو سطرنجه تعجب ایدرم، سطرنج تخته‌سنك طول وعرضی برر ارشوندن عبارت ایکن انسان اونك اوزرنده بیکلرجه اویون اویناسه بر اویناديغی اویون مطلقا اوبرینه بکزه‌مز» دیدی. حضرت فاروق رضی‌الله عنه شو جوابی ویردی: «بوندن دها حیرت افزا اولان شودرکه انسانك طولاً وعرضاً برر قارشدن عبارت بولنان یوزنده قاشلر کوزلر برون آغز کبی اعضانك یرلری قطعیاً تغیر ایتمدیکی حالده ینه شرق وغرب عالمده یوزلری بری برینه تمامی تمامنه بکزر ایکی آدم بوله‌مازسین. شو اوفاق بردری پارچه‌سندن بوحدوپایانسز اختلافلری کوسترن اوقدرت وحکمت نه قدر بیوك».

یا رخسارده او قدر حسن وملاحت وکوزلرده بوقدر هنر وصنعت ابرازایدن قدرت فاطره دها آزمی محیرالعقولدر. بونلر کوزلرمزك اوکنه قونمش آیات ربوبیتدر. یامستعان! بزلری رسول اکرم وحبیب محترمك حرمتنه لوحهٔ مکوناتده مرتسم آیات ربوبیتکی، کمال لذت ایله تماشا ایدن زمرهٔ اصفیایه الحاق ایت.

سورهٔ بقره

آیت — ۱۷۷

لیس البر ان تولوا وجوهکم قبل المشرق والمغرب
ولکن البر من آمن بالله والیوم الاخر والملئکة والکتاب
والنبیین وآتی المال علی حبه ذوی القربی والیتامی والمساکین
وابن السبیل والسائلین وفی الرقاب واقام الصلوة وآتی
الزکوة والموفون بعهدهم اذا عاهدوا والصابرین فی البأساء
والضراء وحین البأس اولئك الذین صدقوا واولئك
هم المتقون

(قبله کعبة الله العلیایه تحویل اولندیغی زمان اهل کتابین
قبله خصوصنده بك چوق کفت وکویه طالوب هر بری کندی

قبله‌لرینه توجه جامع انواع خیر وطاعات اولدیغنی ادعا ایلمش اولدقلرندن جناب منزل الفرقان انلره خطاباً بیوریورکه) یوزلریکزی جهت مشرق ومغربه دوندرمکز برّ (وطاعت) دکلدر (یاخود برّ وطاعت یوزلریکزی سمت‌مشرق ومغربه‌دوندرمکز دکلدر) . ولکن (تحصیل واکتسابنه بذل مقدرت اولنه‌جق) برّ (وخیر وطاعت) اول کیمسه‌لردر (اول کیمسه‌لرك برّ وطاعتی‌در)كه انلر اللهه (یعنی اشرا کدن بری اوله‌رق یالکز جناب حقه) و(وجه صحیح اوزره) آخرته وملکلره(بونلرك جناب حق ایله انبیاسی آره‌سنده القاء وحی وانزال کتب ایله توسط ایدر عباد مکرمین اولدقلرینه) وکتابه (کتب منزله‌یه وبوجمله‌دن بولنان فرقان حکیمه) وانبیایه (بونلرك هیچ برینی بری برندن تفریق ایتمیه‌رك جمله‌سنه) ایمان ایتدی . وحباً لله اقربایه و(محتاجین) ایتامه ومسکینلره (تسئلدن تعفف ایدن محتاجینه ـ شیخزاده) وابن سبیله(یولجی‌یه)و(حاجت‌وضرورت کندیلرینی ذل سؤاله الجا ایتمش) سائللره مال ویردی و (فك) رقابده (یعنی مکاتبلره بدل کتابتلرینی ادا ایتمك اوزره معاونت ایله انلرك رقبه‌لرینی فك‌وتخلیصه‌ویاخود اسرانك‌فك‌وتخلیصلرینه ویاخود آزاد ایتمك اوزره مملوکلراشتراسنه) مال وضع وتخصیص ایلدی. ونماز قلدی(صلوات مفروضه‌یی ادا ایتدی)و(اغنیا ایله فقرا اره‌سنده وصلت اولان) زکاتی ویردی . وانلر (بین‌الناس

جاری اولان عهوددن حلالی تحریم وحرامی‌احلال ایتمیان برعهد ایله) معاهده‌ایتدکاری زمان‌عهدلرینی ایفا ایدرلر و(علی‌الخصوص فقر ومرض کبی) محن وشدائدده و(مواقع‌حربده دشمن‌ایله) حرب وجهاد وقتنده صبر ومتانت کوسترلر . ایشته (دینده وحقه اتباعده وتحریٔ فضائلده صادق اولانلر و(کفر وسائر رذائلدن) تقوی (واجتناب) ایدنلر بونلردر . (بواوصاف ممدوحه‌یی حائز اولانلردر) .

بانك کسری ورانك تشدیدیله (برّ) هر فعل مرضی‌یه دینور ـ قاضی بیضاوی. (برّ) مراضیٔ خصالی‌جامع اسمدر ـ ابوالسعود. (برّ) جناب حقه تقریب ایدن انواع خیر وطاعاتی جامع اسمدر ـ روح‌المعانی .

« لیس‌البرّ » قول شریفنده (برّ) کلمه‌سنی ائمهٔ قراءدن عاصمك راویلرندن بولنان حفص حضرتلریله ائمهٔ قراءدن حمزه حضرتلری (لیس) نك خبر مقدمی اولمق‌اوزره نصب‌ایله‌ودیکر قراء ورواة (لیس)نك اسمی‌اوله‌رق رفع‌ایله قرائت‌ایتمشلردر ـ شیخزاده .

بو آیت کریمه تصریحاً وتلویحاً بتون‌کمالات بشریه‌یی‌جامعدر . زیرا کمالات بشریه کثرت انواعیله برابر اجمالاً شو اوچ شیئه منحصردر : صحت اعتقاد ، خلق ایله حسن معاشرت ، تهذیب نفس . بواوچ شیدن اولکنه ، آیت کریمه‌ده ذکر اولنان‌اموره

ایمان ، ایکنجیسنه امور خیره اعطای مال ، اوچنجیسنه اقامهٔ صلاة وسائره ایله اشارت بیورلمش . بونکچوندرکه بو اوصافی حائز اولانلر ایمان واعتقادلرینه نظراً صدق ایله وخلق ایله معاشرت وحق ایله معامله‌لری اعتباریله تقوی ایله توصیف اولنمشلر. رسول اکرم صلی الله علیه وسلم افندمزك كیم كه بو آیت ایله عمل ایتدیسه علی التحقیق ایماننی استکمال ایلدی ، مألنده اوله‌رق « من عمل بهذه الآیة فقد استکمل الایمان» بیورملری بوکا اشارت ایدیور ـ قاضی بیضاوی وابوالسعود .

مکاتب : هرنه‌زمان ادا ایدرسه آزاد اولمق اوزره بهاسنی افندیسنه یازدیرمش ، یعنی کندوسنی معین بربدله‌ربط ایتدیرمش اولان کوله‌یه دینور .

استطراد

امور دین بش‌شی اوزرینه دوران ایدر: اعتقادات، آداب، عبادات ، معاملات ، عقوبات . عبادات بشدر : نماز ، زکاة ، صوم ، حج ، جهاد . معاملات بشدر: معاوضات مالیه ، مناکحات، مخاصمات ، امانات، ترکات . عقوبات بشدر: قصاص، حدسرقت ، حد زنا ، حد قذف ، حد ارتداد ـ اول کتاب الطهارة من رد المحتار .

سورهٔ بقره

آیت — ۱۷۹

ولكم فى القصاص حيوة يا اولى الالباب لعلكم تتقون

[جناب حق آیت سابقه‌ده ذکر اولنان حکمك محاسننی حیرتفزا براسلوب بدیع ایله بیان ایدرك بیوریورکه] سزك ایچون ای اولى الالباب قصاصده حیات وار [ای شوب هوی وهوسدن عاری اولان ذوى العقول سزك ایچون قصاصده توصیفك بالغ اوله‌میه‌جغی درجه عظیم معنای حیات وار . سز حکمت قصاصده] بلکه [تأمل ایدرده انك حکم واجراسنده مساهله واهمالدن] اجتناب ایدرسکز [یاخود قصاصی ملاحظه ایدوب اکا مؤدی اولان قتلدن بلکه حذر اوزره اولورسکز دیمکدر] .

نه‌قدر بدیع وموجز بیان آلهی که قصاص ازالهٔ حیاتدن عبارت اولدیغی حالده ضدی اولان حیاته ظرف قلنمش وقصاص ایچنده عظیم برمعنای حیات بولندیغی برایکی کلمه ایله تصویر بیورلمش .

فی‌الحقیقه برکیمسه خصومتی بولندیغی کمسنه‌یی قتل ایلدیکی حالده کندیسنك‌ده قصاصاً اعدام اولنه‌جغنی ملاحظه ایدنجه قتلدن فراغت ایدر ، وبوجهتله مقتول ایله قاتلدن هرایکیسنك حیاتی محفوظ قالور . شاید برکیمسه‌دن قتل صدور ایتسه اوکیمسه ولی قتیلك کندیسنی قتل ایده‌جکنی دوشونه‌رك بوتهلکه‌دن کندینی قورتارمق ایچون ولی قتیل اولانلرك‌ده قتلنه تشبث ایده‌جکندن قصاص اولننجه اولیای قتیلك حیاتلری محافظه ایدلمش اوله‌جغی کبی قاتلك قصاصاً اعدامندن دیکرلری عبرت اله‌جقلرندن دها برچوق قتللرك اوکی النمش اولور . بناءً علیه قصاصده عظیم معنای حیات وار .

نه‌حکمت ورحمت آلهیه‌درکه قتل نفس ایچون مهابت افزا برجزا امر اولنمش ایکن آیت سابقه‌ده قلوبی اخذثاردن زیاده رحمت جهتنه اماله ایلیه‌جك یوللر ارائه بیورلمش. بو منبع لطف وکرمدن اقوب کلمه‌درکه اعدام جزاسنك صور ثبوتیه‌سنده وانفاذنده برچوق شروط وقیود کوزه‌دیلور .

مفتی‌الدیار الرومیه ابوالسعود حضرتلری تفسیرنده دیورکه: مخاطبینه آیت سابقه‌ده عنوان ایمان ایله خطاب اولندقدن صکره بو آیتده « اولی‌الالباب » دیه خطاب بیورلمسی حکمت قصاصده تأمل ایلمکه انلری تنشیط ایچوندر .

فرع

علم فقهده « کتاب الجنایات » ایله معنون مبحثده تفصیلاتی مذکور اولدیغی اوزره قتل محرم بش قسمدر :

اولکیسی : « قتل عمد » درکه معصوم الدم اولان بر آدمی آلت جارحه ایله قصداً اوروب اولدیرمکدر . آلت جارحه : اجزاء بدنی بری برندن آییران آلتدرکه قیلج ، قما ، بیچاق ، اوق ، مزراق ، اوجی کسکین طاش ، اوجی کسکین اغاج ، آتش ، چوالدوز کبی شیلردر .

ایکنجیسی : « شبه عمد » درکه معصوم الدم اولان بر آدمی آلت جارحه‌دن بشقه برشی ایله قصداً اوروب اولدیرمکدر: صوباو بیوك طاش ایله اوروب برانسانی قتل ایتمك کبی .

قتل عمدك شو ذکر اولنان تعریفی امام اعظم حضرتلرینه کوره‌در . امامین حضراتی عندنده قتل عمد : معصوم الدم اولان بر آدمی بنیهٔ انسانی‌نك طاقت کتوره‌میه‌جکی برشی ایله قصداً اوروب اولدیرمکدر ، شوحالده برکیمسه دیکر کمسنه‌یه مثلا صوپا ایله قصداً اوروب قتل ایتسه بوقتل امامینه کوره قتل عمددر ، امام اعظم عندنده شبه عمددر .

بوقسم قتله « شبه عمد » دینلدیکی کبی « شبه خطا » دخی دنیلور ، چونکه بوفعلی ایشله‌ین کیمسه ضربی قصد ایلمسنه نظراً

انده معنای عمد ، واستعمال ایلدیکی آلت قتل اولمدیغندن مقصدی قتل اولماق اعتباریله معنای خطا بولنیور . فتحتین ایله ویاخود شینك کسری وبانك سکونیله «شبه» نظیرو مانند دیمکدر .

اوچنجیسی: «قتل خطا» درکه بر آدمی قصده مقرون اولمقسزین یاکلشلق ایله قتل ایتمکدر . بوخطا ایکی نوعدر ، بریسی فاعلك ظننده خطادر : صید ظنیله بر آدمه قورشون آتوب او آدمی تلف ایتمك کبی . دیکری فاعلك فعلنده خطادر : برصیده آتیلان قورشون بر انسانه اصابت ایله او انسانی تلف ایتمسی کبی . ظنده خطا ایله فعلده خطا اجتماع ایده بیلور : مثلا صید ظنیله بر آدمه آتیلان قورشون دیکر برشخصه اصابت ایدوب ده اوشخصی قتل ایتمسی کبی .

دردنجیسی : « خطا مجراسنه جاری قتل » که فاعلدن بلا اختیار صدور ایدن بر فعل ایله وقوعه کلن قتلدر : برکیمسه اویقوده ایکن دیکر برکمسنه اوزرینه یوارلانوب اوکمسنه یی ویاخود بر آدم قضاءً یوکسك برمحلدن برانسانك اوزرینه دوشوب او انسانی تلف ایتمسی کبی .

بشنجیسی : « قتل سبب » یاخود تعبیر دیکر ایله « تسبباً قتل » درکه بر آدمك قتلنه سبب اولمقدر ، یعنی بر شیده بر انسانك علی جری العاده تلفنه مفضی اولان بر فعلی احداث ایلمکدر : مثلا بر کیمسه غیرك ملکنده صاحبنك اذنی اولمقسزین

بر قویی قازوب ده اوقویی یه بر کمسنه بیلمیه رك دوشوب تلف اولمسی ویاخود برکیمسه یولك اورته سنه بردیرك قویوب ده اودیرك اورادن بیلمیه رك کچن بر آدمك ایاغنه دولانوب تلف اولمسی کبی.

قتل محرمی شوبش قسمه تقسیم تقسیم استقرائی در ، چونکه قتل یامباشرةً ویا تسبباً اولور ، ایکنجیسی قتل بسبب در . مباشرة وقوع بولدیغی تقدیرجه یا فاعلك اختیاریله اولور ، یا اختیاریله اولماز . ایکنجیسی خطامجراسنه جاری قتلدر . بالاختیار اولنجه یا قصداً ویا خطاء وقوعه کلور ، ایکنجیسی قتل خطادر . قصده مقرون اولدقده یا آلت جارحه ایله اولور ، یا آلت جارحه نك غیریله اولور . اولکیسی قتل عمد ، ایکنجیسی شبه عمددر .

اقسام مذکوره دن قتل عمدك موجبی قصاصدر . دلیلی : سزك اوزریکزه مقتوللر ایچون قصاص فرض قلندی ، مآل منیفنده اولان « کتب علیکم القصاص فی القتلی » نص جلیلی ایله ، « قتل عمدك موجبی قوددر » معناسنده اولان « العمد قوَدٌ » حدیث شریفی در . تفسیری صددنده بولندیغمز آیت کریمه ده بیان بیورلدیغی اوزره مصلحت احیا بولندیغی ایچون قتل عمدده قصاص مشروع قلنمشدر . قتل عمد جنایت متکامله اولدیغندن جنایت ایله عقوبت اره سنده مماثلت بولنمق ایچون اکا ترتب ایدن عقوبتك دخی عقوبت متکامله اولمسی لازم کله جکندن بودلیل عقلی ایله ده قتل عمدك موجبی قصاص اولدیغی نمایان اولور .

فقط حدود وقصاص عقوبات مدهشه اولدیغندن خواجهٔ کائنات علیه افضل الصلوات افندمز « ادرؤا الحدود بالشبهات ماالستطعتم » بیورمشدر ، که مقتدراولدیغکز قدر حدودوقصاصی شبهه ایله دفع ایدك ، یعنی شبهه قائم اولدقده حدود وقصاصی الکزدن کلدیکی قدر دفع واسقاطه چالشك دیمکدر . بو حدیث شریفده « حدود » مطلق عقوبت مقدره معناسنه اولمغله انده قصاص دخی داخلدر . پك شایان دقتدرکه عقوبات مقدره مصلحت عامه‌یه وانلرك دهشتنی ملاحظه ایله بوکبی عقوباتی مستلزم جرائمدن فراغت اولنمسی حکمتنه مبنی شدتلی اولدیغی حالده شبهه قائم اولان محللرده دفع واسقاطی امر ایدلمشدر . بوکبی احوالده آتیاً تعریف ایدیله‌جك اولان تعزیر ایله معامله اولنور .

قتل عمددن ماعدا قتللرك موجبی دیتدر . فقط شبه عمدك دیتی ایجاب ایتمسی جرحه مقارن اولمامق شرطیله مشروط اولدیغی کبی تسبباً قتلده دیتك لزومی دخی تعدی بولنمق وبر فعل اختیاری حیلولت ایتمامکله ، یعنی متسببك قتله مفضی اولان فعلی حقسز اوله‌رق ایشله‌مش اولمسی ومتسببك فعلیله قتل فعلی ارەسنه بشقه برفعل اختیاری حیلولت ایتمامسیله مشروطدر . بناءً علیه آلت غیر جارحه ایله قصداً وقوع بولان قتل جرحه مقارن اولورسه امام اعظم حضرتلرنجه‌ده قصاصی موجب اولور . مثلا برکیمسه دیکر کمسنه‌یی صوپا ایله من غیر جرح ضرب ایدرك قتل ایتسه

امام مشارالیهه کوره قاتله دیت لازم کلور ، اما برکیمسه دیکر برکمسنه‌یی صوپا ایله ضرب ایدوب‌ده او ضربدن مضروبك بر عضوی مجروح اوله‌رق اندن متأثراً وفات ایلسه قاتله بالاتفاق قصاص لازم کلور . تسبباً قتلده دخی متسبب قتله مفضی اولان فعلی حقلی اوله‌رق ایشله‌مش اولور، ویاخود انك فعلیله قتل فعلی آره‌سنه بر فعل اختیاری حیلولت ایتمش بولنورسه متسببه دیت لازم کلمز ؛ مثلا برکیمسه‌نك کندی ملکنده قازمش اولدیغی قویی‌یه بر آدم دوشوب‌ده تلف اولسه خالص ملکنده تصرف ایتمش اولدیغی جهتله اوکیمسه فعل حفرده متعدی اولمدیغندن کندوسنه دیت لازم کلمز ، کذلك اوکیمسه‌نك کندی ملکی اولمیان برمحلده صاحبنك اذنی اولمیه‌رق حفر ایتمش اولدیغی قویی‌یه بر آدم بیله‌رك اختیاریله کندوسنی آتوب‌ده تلف اولسه ویاخود او آدمی دیکر برشخص اوقویی‌یه آته‌رق مباشرة اتلاف ایلسه حافره دیت لازم کلمز . اولکی صورتده او آدمك قانی هدر اولور ، ایکنجیسنده [مباشر یعنی بالذات فاعل ایله متسبب مجتمع اولدقده حکم فاعله مضاف قلنور] قاعدهٔ فقهیه‌سنه کوره قتلك موجب ومقتضاسی شخص مباشر اوزرینه اجرا اولنور .

تسبباً قتلدن ماعدا قتلك جمیع اقسامی حرمان ارث ووصیتی یعنی مقتولك میراث ووصیتندن قاتلك محروم اولمسنی موجب اولور . برده محلنده بیان اولنان اسبابدن بریله قتل عمدده قاتلدن

قصاص ساقط اولسه بيله بر معصوم الدمى قصداً وبغير حق قتل
ايلمك كبى عظيم بر معصيتى ارتكاب ايتديكى ايچون قاتل تعزيره
مستحق اولديغى كبى شبه عمد صورتيله بر آدمى بروجه محرر
قتل ايدن كيمسه ورثهٔ قتيله ديت ويرمسيله برابر تعزيره دخى
مستحق اولور .

تعزير : لغتده مطلقا تأديبدر ، اصطلاح شرعده : حد
شرعينك دوننده تأديبه اطلاق اولنور. حد ايله تعزير آره‌سنده
فرق واردر . حد : حقّ‌الله واجب اولور بر عقوبت مقدره‌در،
يعنى كتاب ويا سنت ويا اجماع ايله بيان ايدلمش برجزادركه كندويه
نفع عام تعلق ايدر حقوقدن اولمغله اجراسى لابددر . حالبوكه
تعزير عقوبت مقدره اولميوب رأى امامه مفوضدر . بر ده حد
شرعى شبهات ايله درء واسقاط اولنور . تعزير ايسه شبهات ايله
ساقط اولماز .

فعلك شدت وخفتنه واصلاح نفسده احوال ناس مختلف
اولمغله فاعلك حالنه نظراً تعزيرك مراتب مختلفه‌سى واردر : كاه
توبيخ ، كاه حبس ، كاه ضرب ، كاه قتل ، بعض رأيه كوره
كاه اخذ مال ايله اولور . فقط تعزيرده مصلحت عامه بولنملى
ومستحق تعزير اولان حالت دخى غلبهٔ ظن حصولنه كافى امارات
وقرائن ايله ثابت اولملى در .

سياست : فى الاصل لغتده برشيئك صلاحنه اهتمام ايله انى

كوروب كوزتمك معناسنه موضوع اولوب صكره امر ونهيده
يعنى امور رعيه‌يى اداره ايتمك معناسنده استعمال ايدلمشدر .

اصطلاحاً متعدد صورتلر ايله تعريف اولنوب بعضيلرى
سياست : خلقى طريق منجى‌يه ارشاد ايله انلرك صلاحنى ايستمكدر
ديمشدر . بو بر تعريف عام اولديغندن بو معناجه سياست جناب
حقك عبادينه مشروع قلديغى جميع احكام شرعيه‌يه صادق وشامل
اولور . بعضيلرى دخى حكم شرعيسى بولنان برجرمك جزاسنى
دفع فساد ايچون تغليظ وتشديد ايلمكدر ديه تعريف ايتمشدر .
حكم شرعيسى بولنان جرم ديمك اوجرمك جزاسى كرچه بخصوصه
منصوص عليه دكلسه‌ده موادفسادى حسم وقطع ايلديكنه و آسايش
وبقاى عالم ايچون دفع فساد ايسه شرعاً مطلوب وملتزم بولنديغنه
بناءً قواعد شرع تحتنده داخل ديمكدر . بو معناجه سياست
زجر وتأديبه دائر احكامه مخصوص اولديغندن اولكى تعريف
ايله معرّف اولان سياستدن اخص وتعزيره مرادف اولور .
فقهاى عظام حضراتى تعزير ايله سياست كلمه‌لرينى برى برى
اوزرينه عطف ايلملرينه وحتى بعضيلرى سياسته تعزير تسميه
ايتديكنه نظراً ايكنجى تعريف دها موافق ودها ظاهردر .
بعضيلرى ديمشدركه سياست : شرع مغلظ ، يعنى تشديد اولنمش
برجزادر . بوده ايكى نوع اولوب برى سياست ظالمه‌دركه شريعت
بونى تحريم ايدر وبرى سياست عادله‌دركه بر چوق مظالمى دفع

واهل فسادی منع وزجر ایلدیکندن شریعت بو نوع سیاسته مراجعتی منع ایلر .

حفاظ احادیثدن ابن قیم الجوزیه شویله دیور : «ائمهٔ مسلمیندن هیچ برینی بیلمم که سرقت ، قطع طریق ، قتل ، زنا وسائره کبی جرائم ایله متهم بولنان کیمسه حبس ویادیکر بر صورتله تضییق اولنیوب مجرد یمین ایتدیریله‌رك قویویریلور دیمش اولسون. ائمهٔ اربعه وفقهای سائره‌دن هیچ بری بو رأیده بولنمامشدر .

بو مقوله کسانك افساد ایله وبر چوق سرقتلر ایله اشتهاری معلوم ایکن بز بحق ایکی شاهد عادل ایله مؤاخذه ایدرز دیه انلری تحلیف ایدرك سبیللرینی تحلیه ایده‌جك اولورسه‌ق بو معامله سیاست شرعیه‌یه مخالف اولور. متهملری تحلیف ایدرك صالیویرمك مقتضای شریعتدر ظن ایدن آدم، رسول اللهك نصوصنه واجماع امته مخالف دوشن بو ظننده غلط فاحش ایله غلط ایلدی . بو غلط فاحش سبب اولمشدرکه ولاة امور ، شرعه مخالفته جرأت ایتدیلر وسیاست شرعیه‌نك ادارهٔ ملك ومصلحت امتدن قاصر اولدیغنی توهم ایدرك حدود اللهی تجاوز ایلدیلر ودائرهٔ شریعتدن خروج ایدوب ادارهٔ امور رعیه‌ده قطعا جائز اولمیان وجه ایله انواع ظلم واعتسافه شتاب ایتدیلر » .

[معین الحکام] ده نقل اولنمشدرکه برکون حضور امام علی‌یه بر کنج آدم کلوب برقاچ کشیدن شکایت ایتدی . دیدی‌که شو

حضورده بولنان کیمسه پدرمله برابر آخر دیاره کیتمشلر ایدی. بونلر عودت ایتدیلر ، پدرم عودت ایتمدی. نیچون عودت ایتمدیکنی کندیلرینه صوردم . وفات ایتدی دیدیلر . مالنی صوردم ، بر شی براقمدی دیه جواب ویردیلر . حالبوکه پدرم یوله چیقدیغی وقت یاننده برخیلی مال وار ایدی . قاضی شریحك حضورنده محاکمه اولدقسه‌ده قاضی بونلری تحلیف ایدوب سبیللرینی اخلا ایتدی . بونك اوزرینه حضرت علی شرطه‌یی [١] چاغیردی. مشتکی علیهمدن هر برینه ایکیشر شرطه تعیین ایلدی وتنبیه ایتدی‌که آنلرك بری برلرینه یاقلاشملرینه وخارجدن هیچ برکیمسه ایله قونوشملرینه قطعا مساعده ایتمسونلر ، متعاقباً یاننده کاتبی اولدیغی حالده مشتکی علیهمدن برینی نزد عالیلرینه جلب ایدوب صوردی: « سویله باقه‌یم بو کنجك باباسی هانکی کون سزکله یوله چیقدی، هانکی قوناغه سزکله برابر قوندی ، نره‌لره کتدیکز هانکی علت ایله وفات ایتدی ، یاننده‌کی ماله نه اولدی ، متوفایی کیم غسل ایتدی ، کیملر دفن ایتدی ، نمازینی کیم قیلدیردی ، نره‌یه دفن اولندی » . بو ایدیلان سؤاللر ایله جوابلرینی کاتب یازیور ایدی . صکره او کیمسه‌یی طیشاری‌یه چیقاردوب دیکر برینی جلب ایتدی . او برینه صوردیغنی بوکاده صوردی . بعده

[١] شینك ضمی ایله شرطه، زمانمزده‌کی پولیس منزله‌سنده مأمورلر ایدی .

بونی چیقارتدی ، دیکرینی کتورتدی . بونیده اولکیلر کبی استجواب ایتدی. نهایت جملهسنك افادهلرینی تماماً اخذ ایتدکده هر برینك افادهسی دیکرینك افادهسنه مباین اولدیغنی کوردی . بناءعلیه برنجی مظنون علیهی تکرار نزدینه کتوردوب: پاداشلریکك افادهلریله سنك یالان سویلهدیکك اکلاشلدی ، ایشك طوغریسنی سویلملیسین دیدی وطوغریسنی سویلهمدیکندن اعدامسنی امر ایتدی . متعاقباً ینه ایچلرندن برینی جلب ایدوب استجواب ایتدی ، بو کیمسه : [یاامیرالمؤمنین بن ارقداشلرمك ایتدکلرینه معالکراهه اشتراك ایتمش ، جبر وتکلیفلرینه مبنی ایستهمیهرك موافقت ایلمش ایدم] دیدی . تکرار جملهسنی برلکده نزدینه جلب ایتمسیله هپسی واقعهٔ حالی اقرار ایتدیلر ونهایت برنجی مظنون علیهی تکرار ایستدی ، دیکرلری کبی اوده طائعاً اقرار جرم ایلدیکندن مقتولك مالنی انلره تضمین ایتدیردی وجملهسنك قصاصاً اعداملرینه حکم ایتدی .

تنبیه

زمانمزده رؤسای حقوق ایله جزا رئیسلرینك وظیفهلری ارهسنده اصول محاکمه واسباب ثبوتیهجه برخیلی فرق بولندیغی کبی وقتیله « قضاة » ایله اولزمانه کوره جزارئیسی دیمك اولان « والیٔ مظالم » بیننده دخی بالوجوه فرق وارایدی . سیاست

شرعیه ایله تفرعاتنه متعلق تفصیلاتی آرزو ایدنلر کتب فقهیه ایله بو بابده مخصوصاً تدوین ایداش سیاست کتابلرینه مراجعت ایتسونلر .

بو مأخذلر معاملات جزائیهجه حکامك تنویر افکارینه خیلیدن خیلی خدمت ایدر . فقهك قضا ، جنایات ، حدود ، تعزیره متعلق کتب وفصولی عریض وعمیق برصورتله مطالعه اولنورسه مسائل جزائیهجه مأخذ اتخاذ قلنهجق پك چوق اصول ومسائله تصادف ایدیلور واخلاق وعاداتمز واقلیم ودیارمز ایله متناسب حسن مطالعات ونتیجه مصیب آرا ظهوره کلور . بو مطالعات اساس اتخاذ قلنور وغربك اخلاق ودیارمزه مناسب تدقیقات جزائیهسیده علاوه ایدیلورسه بو یولده حصوله کلن قوانین جزائیهنك امتاوزرنده دهازیاده تأثیری دهازیاده نفوذ معنویسی کوریلور ، ملك وملت کرکی کبی مستفید اولور .

موهبهٔ فطرت برزمانه ، بر دیاره خاص دکلدر . مسائل علوم هریرده وهرزمان تلاحق افکار ایله توسع وتزاید ایدر . مسائل جزائیهده شرق وغربك کمالات وترقیاتی سعی متمادی ایله تتبع ایدیلنجه آسایش مملکتی ، فضائل امتی ، حقوق افرادك تعرضدن سلامتنی مدافعه ومحافظهیه تکفل ایدر مطالعاته دائر اذهان امتده بر فیض کمال اویانور ، نه قدر حقائق عالیه کشف ایدیلور ، نیجه نامدار جزائیون ظهور ایدر .

ولایات حبسخانه‌لری حقنده تفتیش قومیسیوندن عدلیه نظارتنه یازیلان ۷ ایلول سنه ۳۲۹ تاریخلی مضبطه‌نك صورتیدر :

درسعادت ملحقاتی معاملات عدلیه‌سنك اجرا قلنان تفتیشاتنی متضمن استیناف محکمه‌سی مدعی عمومیلکندن تقدیم اولنان لائحه‌نك برفقره‌سنده قضالر حبسخانه‌لرینك کاملاً محتاج تعدیل واصلاح برحالده کورلدیکی ومواقع معینه‌ده عمومی حبسخانه‌لر ولوا وقضالرده ترتیب اولنه‌جق پلانلر موجبنجه عین طرزده توقیفخانه وحبسخانه‌لر انشاسی سنه‌لره محتاج اولدیغی جهتله طاش ، کیرج وامثالی لوازم انشائیه‌نك طشره‌لرده دها اهون فیأت ایله تدارکی وامور نافعه‌ده خدمتلری مجاز اولان محبوسینك یومیه ایله استخداملرندن فوائد کثیره اقتطافی مأمول وهر مملکت خارج و داخلنده حکومته عائد برچوق عرصه واراضی موجود اولمسندن ناشی هر قضا ولواده محافظه و اداره‌سی سهل اوله‌جق طرز وشکلده دیوارله محاط موقت وصحی پاویونلر انشاسی مناسب اوله‌جغی عرض ایدلمشدر .

ولایات سائره استیناف مدعی عمومیلکلرندن توارد ایدن لوائح تفتیشیه اوزرینه قومیسیون عاجزانه‌مزدن اول و آخر سبق ایدن معروضاتدن معلوم عالئ جناب نظارتپناهیلری بیورلمش اوله‌جغی اوزره هر قضا ولواده وحتی ولایات مرکزلرنده‌کی توقیفخانه وحبسخانه‌لرك برقسمی حجم استیعابیسیله غیر متناسب درجه موقوفین ومحبوسین ایله مالامال وبرقسمی‌ده هوا وضیادن

محروم زندان حالنده اولوب تزلزل اخلاقیلرندن ناشی قانوناً حریتلری تحدید وتقیید ایدیلن ، فقط هیئت اجتماعیه میاننده حق حیاته مالك اولان موقوفین ومحکومینی بوکبی محللرده بولندیرمه‌نك حکومت سنیه‌جه‌ده رهین جواز اوله‌میه‌جغی بدیدار بولنمسنه وعمومیت اعتباریله محتاج تعدیل واصلاح کوریلن حبسخانه‌لرك دفعةً ومجدداً وجوده کتورلمسی ایسه‌هم کلیتلی نقده‌وهم ده پك اوزون زمانلره محتاج اولوب ایشك استعجال طبیعیسنه رغماً امر تعدیل واصلاحك اسباب معروضه الجاسیله شمدیلك ساحهٔ وجوده ایصالی غیر قابل اولمسنه مبنی مراکز ولایاتده تشکل ایدن مجالس عمومیه‌جه بوسنه‌دن اعتباراً شو احتیاج مهم بالخاصه نظر دقته آلنه‌رق حمیتمندان اهالینك انضمام معاونتلریله دولتجه ترتیب وتنسیب اولنه‌جق پلان دائره‌سنده هر لوا وقضانك مناسب محللرنده یکیدن حبسخانه‌لر انشاسی تدابیر عاجله‌سنه توسل ایدلمسی وارد خاطر اولمغله قرین تنسیب سامئ جناب نظارتپناهیلری بیورلدیغی تقدیرده ولاة کرامه مطالعهٔ مذکوره دائره‌سنده وصایای لازمه اجراسی خصوصنك داخلیه نظارت جلیله‌سنه اشعاری منوط رأی عالئ جناب نظارتپناهیلریدر اولبابده .

سورهٔ بقره

آیت - ۱۸۸

ولا تأكلوا اموالكم بينكم بالباطل وتدلوا بها الى الحكام لتأكلوا فريقاً من اموال الناس بالاثم وانتم تعلمون

اره‌کزده مالاریکزی [قمار ، سرقت ، غصب، نهب، ودیعه وامانته خیانت کبی صورتلرایله] بغیر حق یمه‌یك [مباح ومشروع اولمیان وجه ایله بری بریکزك مالنی اخذ ایتمیك] و [حقسز اولدیغکزی] بیلوب طورورکن [بالمحاکمه] ناسك اموالندن برقسمنی [شهادت زور ویمین کاذب کبی موجب] اثم [اولور شیلر] ایله یمك ایچون مالاریکزی حاکملرك [حکمنه] دوشورمیك [بعضیلری : « وتدلوا بها » قول کریمنی بعض اموالی رشوت طریقیله حکام سوئه ویرمیك صورتنده تفسیر ایتمشدر_ کشاف] .

روایت اولندی‌که عبدان الحضرمی نامنده بری امرؤ القیس الکندیدن برقطعه ارض ادعا ایتدی وبینه‌سی اولمدیغندن رسول اکرم صلی الله علیه وسلم افندمز امرئ القیسه یمین تکلیف ایلدی.

امرئ القيس يمينه مهيا بولنديغى صره‌ده رسول اكرم افندمز « ان الذين يشترون بعهدالله وايمانهم ثمناً قليلاً » نظم جليلنى قرائت ايدوب يمين كاذب ايله وصور سائره ايله شونك بونك حقنى يينلرك خيبت وخسرانلرينه ايما بيورمسيله امرئ القيس كنديسنه كله‌رك يميندن نكول ايتدى . صاحب رسالت افندمزده ارض مدعابهايى عبدانه تسليم ايتدى. بونك اوزرينه بو آيت كريمه شرف نزول ايلدى . شوده روايت ايدلدى‌كه ايكى كيمسه حضور نبويده مرافعه اولديلر . رسول اكرم افندمز آنلره ديدى‌كه بن ده سزك كبى انجق بر انسانم. سز بنم يانمده مرافعه اوليورسكز . اوله‌بيلوركه ايكيكزدن بريكز سرد ايلديكى دليل وحجته اوبريندن دها عارف ومتبصر اولمغله بن ده اندن استماع ايلديكمه كوره انك لهنه حكم ايدرم. شايد بن اكا قرنداشنك حقندن برشى ايله حكم ايدرسه‌م بنم ظاهر حاله موافق اوله‌رق وقوع بولان حكم وقضامه مغرور اولوب ده صاقين اندن برشى المسون ، زيرا ظاهر شريعته كوره انك لهنه حكم ايده‌جكم شى قرنداشنك حقى ايسه او آتشدن بر پارچه‌در ، بنم حكمم ايله حرام اكا حلال اولماز . او كيمسه‌لر بو نصح حقيقت نماى محمديدن متأثر اولوب بكا ايتديلر وهربرى بنم حقم محب ويارمك اولسون ديدى . بونك اوزرينه نبى مجتبى عليه افضل التحايا افندمز : هايدى كيدك ، ايشك طوغريسنى

قصد ايدك وصكره برى بريكزدن استحلال حقوق ايليك بيوردى۔ ابوالسعود .

قاضى شريح رحمه‌الله حضرتلرى حقسزلكندن شبهه‌لنديكى محكوم لهه دير ايدى‌كه ايشته بن سنك لهكه حكم ايديورم، حالبوكه سنى حقسزسين ظن ايليورم ، لكن نزدمده اقامه اولنان بينه موجبنجه حكم ايتمامك وسعم داخلنده دكلدر ، معمافيه بنم حكمم حرامى سكا حلال ايتمز ـ تفسير خازن .

سورهٔ بقره

آیت — ۲۸۳

يا ايها الذين آمنوا اذا تداينتم بدين الى اجل مسمى
فاكتبوه وليكتب بينكم كاتب بالعدل ولا يأب كاتب
ان يكتب كما علمه الله فليكتب وليملل الذى عليه الحق وليتق
الله ربه ولا يبخس منه شيئاً فان كان الذى عليه الحق سفيها
اوضعيفا اولا يستطيع ان يمل هو فليملل وليه بالعدل
واستشهدوا شهيدين من رجالكم فان لم يكونا رجلين
فرجل وامرأتان ممن ترضون من الشهداء ان تضل احديهما

فتذكر احديهما الاخرى ولايأب الشهداء اذا مادعوا
ولا تسئموا ان تكتبوه صغيرا اوكبيراً الى اجله
ذلكم اقسط عندالله واقوم للشهادة وادنى الا ترتابوا
الا ان تكون تجارة حاضرة تديرونها بينكم فليس عليكم
جناح الا تكتبوها واشهدوا اذا تبايعتم ولا يضار
كاتب ولاشهيد وان تفعلوا فانه فسوق بكم واتقوا الله
ويعلمكم الله والله بكل شئ عليم

[سورهٔ بقره‌نك اواخرينه طوغرى ذكر اولنان احكام
شرعيه‌دن برنجى‌ده آيت مداينه محتويدر . جناب نسقساز امور
عزشانه بوسوره‌ده اولا عبادينه فى سبيل الله انفاق وترك ربا ايله
امر بيوردقدن صكره « آيت مداينه » اطلاق اولنان بو آيتده
انلرى مال حلالك حفظى وفساد وتلفدن صياتتى خصوصنه دعوت
ايديور . وچونكه اموال سبب مصالح معاش ومعاد اولوب انسان
انكله انفاق فى سبيل الله وربا وسائره كبى غضب الهى‌يه باعث
احوالدن اعراضه وتقوى الله‌ه ملازمت ومواظبته قدرتياب
اوله‌جغندن على الاكثر الفاظ قرأنده جارى اولان اختصارك
خلافنه اوله‌رق بو آيتده محضا حفظ اموالده احتياطه تشويق

وارشاد اولمق اوزره اكيد امرلر وبليغ تعليمات ايله، بينلرنده
جارى معاوضات اثناسنده دينى مشتمل وقوع بولان معامله‌نك
حالنى بيانه شروع ايدرك بيوريوركه] اى ايمان ايدنلر بر دين
ايله اجل مسمايه دك تداين ايتديككز وقت [يعنى طرفيندن برى
برعينى مدت معلومه ايله اوبرطرفه ويره‌سى‌يه ويره‌رك وياخود
اوبر طرفدن برعينى مدت معلومه ايله ويره‌سى‌يه آله‌رق واقع
اولان معاوضات اثناسنده شوصورتله دينى متضمن بر معامله‌ده
بولنديغكز زمان] اودينى يازك [وقت اداسيله برابر اودينى قيد
وتحريرايدك . تداين وتعبير ديكر ايله مداينه بروجه محرر دينى
متضمن معامله معناسنه اولديغندن دينك دينه مقابله‌سنى اقتضا
ايتمز وبناءً عليه تداين وياخود مداينه هرايكى طرفدن دينك حصولى
ديمك اولوب بوده دينى دينه بيعى افاده ايتمكله بالاتفاق باطلدر ديه
سؤال وارد اولماز . بياعات درت وجه اوزره اولور: برى عينى
عينه بيع ومبادله ايتمكدركه بوصورت شبهه‌سز مداينه دكلدر .
ايكنجيسى دينى دينه بيع ايتمكدر بالاتفاق باطل اولديغندن آيت
كريمه‌نك تحتنده داخل دكلدر . كرى‌يه ايكى قسم قالوركه بريسى
عينى دينه بيع ايتمك يعنى مالى ثمن مؤجل مقابلنده صاتمقدر
وديكرى دينى عينه بيع ايتمك يعنى پيشين پاره ايله ويره‌سى‌يه مال
المقدركه سلمدر . اكثر مفسرينك قولى اوزره بوصوك ايكى قسمك
هرايكيسى بو آيت كريمه‌نك تحتنده داخلدر ـ شيخزاده .

ابن‌عباس رضی‌الله عنهما حضرتلرندن: بو آیت کریمه‌ده مداینه‌ایله
سلم مراد اولدیغی وجناب حق ربایی حرام قلدیسه سلمی مباح
قلدی دیدیکی روایت اولنمشدر ــ قاضی بیضاوی وابوالسعود .
تداین دینه دلالت ایلدیکی حالده « دین » لفظنك آیریجه ذکر
اولنمسی اوچ فائده‌یه مبنی‌در : بریسی تداین دینی مشتمل معامله
معناسنه کلدیکی کبی مجازات معناسنه‌ده کلدیکندن معنای مراد
تعین ایدوب‌ده وهم معنای مجازاته ذاهب اولماسیدر . ایکنجیسی
دینك حال ومؤجل ایکی نوعی اولوب تحریره دین مؤجلك باعث
اولدیغی اکلاشلمسی‌در. اوچنجیسی « فاکتبوه » قول کریمنده‌کی
ضمیر منصوب متصلك مرجعی تعین ایتمسی‌در ــ قاضی وشیخزاده.
دینك اجلی: انقضای مدت ایچون تعین اولنان وقتدر ــ فخرالدین.
مسمی : معین دیمکدر ، شوحالده اجل مسمایه قدر دیمك وقت
معینه قدر دیمکدر ، وتعیین ایله مراد کون ویاماه ویا سنه کبی علمی
افاده وجهالتی رفع ایدن شیلر ایله تعیین ایتمکدر ــ فخرالدین
وقاضی وابوالسعود . جناب‌حق مداینه‌ده ایکی شی امر ایدیور :
بریسی تحریردرکه بونی « فاکتبوه» قول کریمی ایله امر ایدیور .
ایکنجیسی اشهاددرکه بونی « فاستشهدوا شهیدین من رجالکم »
قول شریفی ایله امر ایلیور . دینك تحریری ایله استشهادك
فائده‌سی مالك طرفینجه حفظ وصیانت ایدلمسی‌در ، چونکه دائن
مطلوبنك ووقت اداسنك کتابت واشهاد ایله توثیق اولندیغی

بیلنجه حقندن زیاده ایسته‌میه‌جکی ودینك وعده‌سی حلول ایتمه‌دن
مطالبه‌یه قیام ایده‌میه‌جکی کبی مدیون دخی بوراسنی درپیش
مطالعه ایدرك تماماً ویا قسماً دینی انکار ایده‌مامکله برابر وقت
حلولنده تأدیهٔ دین ایده‌بیلمك ایچون دها وعده منقضی اولمه‌دن
مال قازانمغه تشبث ومبادرت ایدر، ایشته کتابت واشهادده بوفائده‌لر
بولندیغندن جناب حق کتابت واشهاد ایله امر ایتدی ــ فخر-
الدین. جمهور فقهاء مجتهدین بومقامده امرك ندبه محمول اولدیغنه
ذاهب اولدیلر وبز: جمیع دیار اسلامده جمهور مسلمینی تحریر
واشهادسز اثمان مؤجله‌ایله مال صاتدقلرینی کوریورز ، بو حال،
تحریر واشهادك واجب اولمدیغی اوزرینه اجماع دیمکدر دیدیلر ــ
شیخزاده] . و [بونی] بیکزده عدل ایله [متصف] برکاتب
یازسون [دین سندینی ، طرفیندن برینه میل ایتمیه‌رك وزیاده
ونقصان اولمیه‌رق طوغریجه ونزاعه وابطال حقه باعث اولمیه‌جق
وجه‌ایله یازه‌جغنه ارەکزده امنیت اولنور برکاتب تحریر ایتسون .
بو قول کریم تحریر سند ایچون شروط تحریره آشنا بر فقیه
متدینی انتخاب ایتملرینی طرفینه امردروبوده یازیلان سندلدی الشرع
معوّل ومعتبر بر وثیقه اولسون حکمتنه مبنی‌در ــ فخرالدین
وقاضی وابوالسعود] . وهیچ بر کاتب [دین سندینی] اللهك
اکا تعلیم ایتدیکی کبی یازمقدن ابا ایتمیوب [اوصورتله] یازسون
[کتابدن هیچ بری جناب حقك اکا تعلیم ایتدیکی تحریروثائق

اصولنده دين سندينى يازمقدن امتناع ايتمسون . كنديسنه طرف
الهيدن تعليم اولنديغى وجه ايله تحرير ايلسون . ياخود بوقول
كريم « واحسن كما احسن الله اليك » نظم جليلنه مماثل اوله‌رق
مآل منيفى : هيچ بر كاتب ، نصل كه جناب حق آنلره اصول
تحريرى وطريق احياء حقوقى تعليم ايله كنديلرينى نفعلنديرمش
ايسه انلرده ناسى تحرير وكتابتلريله نفعلنديرمكدن ابا ايتميوب
بلكه بو نعمته تشكراً مسلم قرنداشلرينك حاجتلرينى كورسونلر
ديمكدر _ فخرالدين وقاضى وابوالسعود] . واوزرنده حق
بولنان املال ايتسون [من عليه الحق دينى مقدارى وجنسى
ووصفى ومدتى وسائر جهتلرى ايله كاتبه املا وتقرير ايتسون .
املال ايله املاء هرايكيسى لغت فصيحه‌در وايكيسى‌ده بر معنايه‌دركه
بر كيمسه سويله‌يوب ديكرى يازمقدر. ائمهٔ نحاتدن فرّاء شويله
ديدى : «امللت عليه الكتاب» دينوركه اهل حجاز ايله بنى اسد
لغتى‌در ، « امليت عليه الكتاب » دخى دينوركه بوده لغت تميم
وقيس‌در . قرآن كريم هر ايكى لغت اوزره نازل اولديغندن
« فهى تملى عليه بكرة واصيلا » نظم شريفى‌ده ايكنجى لغت اوزره
شرف نزول ايتمشدر _ فخرالدين] وربى اولان اللهدن اتقا
ايتسون واندن برشى نقصان ايتمسون [املايدن مديون حضرت
پروردكار ذوالجلالدن قورقسون واوزرنده اولان حقدن بر شى
نقصان ايتميوب تماميله سويلسون] . من عليه الحق اكر سفيه ياخود

ضعيف ايسه ياخود املايه مقتدر دكلسه انك وليسى عدل ايله
املا ايتسون [اوزرنده حق اولان كيمسه مبذر ناقص العقل
اولمق وياخود صغر وعتهدن ناشى ضعيف العقل بولنمق وياخود
ديلسز اولمق ويالسان بيلمامك وسائره كبى احوال وعوارضه مبنى
بالذات املايه مقتدر دكلسه اوكيمسه‌نك وصيسى ويا وكيلى ويا
مترجمى كبى مقامنه قائم اولان ولى امرى انك يرينه عدل ايله
يعنى نقصان وزياده ايتميه‌رك املاوتقرير ايتسون _ قاضى وابوالسعود] .
ورجالكزدن ايكى شاهد استشهاد ايدك [بينكزده جريان ايدن
مداينه‌يه دائر شهادتى تحمل ايتملرى ايچون ارلريكزدن ايكى
شاهد طلب ايدك . شرائط شهادت كتب فقهيه‌ده مذكوردر] .
شاهدلر [يعنى شاهد اوله‌جق كيمسه‌لر ايكى ار بولمديغندن
ويا بشقه بر سببدن طولانى] ايكى ار اولمازسه او حالده
خشنود وراضى اولديغكز شهوددن بر ار ايله ايكى خاتون اشهاد
اولنسون كه بو ايكى خاتوندن برى [شهادتى] اونوديرسه
اوبرى آنك خاطرينه كتورر [بو ، بزه كوره حدود وقصاصدن
ماعدا يرلرده وامام شافعى‌يه كوره يالكز اموالده‌در . هر شاهد
كنديندن راضى اولنان كيمسه‌لردن اوله‌جغى ، يعنى شاهد كيم
اولورسه اولسون انسان انجق خشنود اولديغى كيمسه‌يى شاهد
طوته‌جغى شبهه‌سز ايكن بو صفتك بر ار ايله ايكى خاتوندن عبارت
بولنان شهوده تخصيص بيورلمسى نسانك بوصفت ايله اتصافى قليل

اولدیغی ایچوندر ـ ابوالسعود] . وشاهدلر [یعنی شاهد اوله‌جق کیمسه‌لر اداء شهادت ویا تحمل شهادت ایچون صاحب حق طرفندن] چاغرلدقلری زمان [اجابتدن] امتناع ایتمسونلر . ودینی کوچك ویا بیوك اولسون وقت حلولنه‌دك یازمقدن اوصانمیك [دین آز ویاچوق اولسون ویاخود سند مختصر ویامفصل اولسون هرحالده انی مدیونك اقرار ایلدیکی وقتك حلولنه‌دك یازمغه کثرت مدا ـ یناتکزدن طولایی اوشانمه‌یك] . بو [یعنی سزه امر اولنان تحریر دین خصوصی ای مؤمنین] نزد الهیده [حکم اللهده بك عدالتدر [رضای الهی‌یی تحصیله بك مؤدیدر ، چونکه حقك جمیع قیود وتفاصیلی ایله یازلمسی عاقدینی صدقه زیاده‌سیله داعی ودینی بیلمامکدن ودینده کذب ایلمکدن وبونلره تفرع ایدن مفاسددن بك بعید اولور] وشهادتی بك مقومدر [شهادتی بك تقویم وتقویه ایدر ، اقامهٔ شهادته بك یاردیمی اولور] واشتباه ایتمامکزه بك قریبدر [دینك جنسنده ، مقدارنده ، وقت حلولنده ، شهودنده ، سائر جهاتنده شبهه‌کز زائل اولمغه بك قریبدر] . مکرکه [مداینه‌کز ویا تجارتکز] بینکزده دوران ایتدیرر اولدیغکز تجارت حاضره اولسون ، او حالده ، انی یازمقده سزك اوزریکزه کناه یوقدر [بر مدت معینه‌یه قدر دینی متضمن بولنان معاملاتکزده بروجه مشروع سند تحریر ایدك ، فقط مداینه‌کز ویا تجارتکز بدللرنی یداً بید تعاطی ایتمك صورتیله

اره‌کزده دوندردیککز بر تجارت حاضره اولدیغی حالده انی تحریر ایتمامکده سزکچون بر بأس یوقدر ، چونکه بدللری حاضر بولنان بویله بر تجارت منازعه ونسیاندن بعیددر ـ قاضی وابوالسعود . بو تفسیر « الا ان تکون تجارةً حاضرةً » قول کریمنده [تجارةً] لفظنك ، [تکون] نك خبری اولمق اوزره نصب ایله قرائتنه مبنی‌در واثناء تفسیرده کوسترلدیکی وجه ایله بو قرائته کوره آیت کریمه [مکرکه مداینه‌کز ویا تجارتکز تجارت حاضره اولسون] تقدیرنده‌در . بو تقدیرك شق اولنه بعضیلری طرفندن: مداینه‌یه تجارت حاضره اطلاق اولنماز دیه اعتراض اولنمشسه‌ده وارد دکلدر، چونکه مداینه برقاچ ساعت کبی قریب بر مدته قدر اولورسه اکا تجارت حاضره اطلاقی صحیح اولور. تجارت : تمتع ایتمك مقصدیله مال الوب صاتمغه دینور] . وتبایع ایتدیککز زمان اشهاد ایدك [تجارت حاضره صورتیله اولان مبایعاتکزده ویاخود علی الاطلاق مبایعه‌لریکزده شاهد طوتك ، زیرا اشهاد ایدیلورسه بك حزم وبصیرت اوزره حرکت ایدلمش اولور . بو آیت کریمه‌ده وارد اولان اوامر یوقاریده سبق ایتدیکی اوزره جمهوره کوره ندب واستحباب ایچوندر ومراد طریق احتیاطه وصیانت اموا له ارشاددر. بعضیلری دیدیلرکه اوامر مذکوره وجوب ایچوندر . بووجوبه قائل اولانلر اختلاف ایدرك کیمیسی ذکر اولنان امرلرك حکمی باقی اولدیغنه وکیمیسی نسخنه ذاهب اولدیلر ـ قاضی وابوالسعود].

نه کاتب ونه‌شاهد اضرار ایتمسون [یاخود نه کاتب ونه شاهد اضرار اولنمسون دیمکدر . « ولایضار کاتب ولاشهید » قول کریمنده [یضار] کلمه‌سی ایکی وجهه محتملدر: بری کلمهٔ مذکوره‌نك اصلی ، قبل‌الادغام برنجی [راء] حرفی مکسور اوله‌رق معلوم صیغه‌سی اوزره [یضارر] ودیکر وجه دخی راء مذکوره‌نك فتحیله مجهول صیغه‌سی اوزره [یضارر] اولمقدر. اولکی‌وجهه کوره آیت کریمه‌ده واقع [کاتب] ایله [شهید] کلمه‌لری [ولا۔ یضار] نك فاعلی اوله‌رق آیتك مآل منیفی : کتابت وشهادت خصوصنده اجابتی ترك ایتمك وکتابت وشهادتی تغییر وتحریف ایتمك صورتلرندن بریله نه‌کاتب ونه شاهد صاحب حقی ویامن علیه الحقی اضرار ایتمسون دیمك اولور . ایکنجی وجهه نظراً ذکر اولنان ایکی کلمه [ولایضار] نك نائب فاعلی اولمغله آیتك مؤدای شریفی : کاتب وشاهد کتابت وشهادته دعوت اولندقلری زمان مهم ایشلری اوله‌رق بیان معذرت ایدرلرسه جناب حق دعوته اجابتی سزه امر ایتدی دیه الحاح اولنوبده ایشلرندن کوجلرندن آلیقونلمق ویاخود کاتب وشاهده کندیلری ایچون معین اولان حدك خارجنه چیقملری تکلیف اولنمق ویاخود کاتبه حق اجرتی ویرلمامك کبی برصورتله متضرر ورنجیده ایدلمسونلر دیمك اولور.[یضار] کلمه‌سنك بوایکی‌وجهه‌محتمل بولندیغی کلمهٔ‌مذکوره‌یی عمرالفاروق رضی‌الله عنه حضرتلرینك فك ادغام واولکی[راء]

حرفنی کسر ایله وابن عباس رضی‌الله عنهما حضرتلرینك دخی اظهار وفتح ایله قرائت ایتملری دلالت ایدر ـ فخرالدین‌وقاضی وابوالسعود] . اکر سز [نهی‌اولندیغکز‌اضراری] ایشلرسه‌کز بو [فعل منهی] سزه [ملابس] فسق ومعصیتدر [سزه‌لاحق وطاری اولمش خروج عن‌طاعة اللهدر ـ قاضی وابوالسعود]. اللهدن اتقا ایدك [حضرت‌ذوالجلالك اوامر وتواهیسنه‌مخالفتدن وبوجمله‌دن اوله‌رق نهی ایلدیکی شواضراردن خوف‌وحذراوزره اولك ـ ابوالسعود] . الله سزه تعلیم ایدر [جناب ذوالجلال مصالح ومنافعکزی متضمن بولنان احکامی سزه اوکره‌در ـ ابوالسعود]. الله هرشیئی بیلور [عبادینك جمیع‌مصالحنه واقفدر، ذات علیه‌سنه هیچ برشی خفی دکلدر ـ خازن . بواوچ جمله‌ده لفظهٔ جلالك تکراربیورلمسی قلوبه القاء مهابت‌ایله برابرهربرینك علی حدةٍ برمعناده استقلالی اولدیغنه تنبیه ایچوندر ، چونکه برنجی جمله تقوایه ترغیب وایکنجیسی وعد انعام واوچنجیسی شان الوهیتی تفخیمدر ـ قاضی ،ابوالسعود] .

سورهٔ بقره

آیت — ٢٨٤

وان كنتم على سفر ولم تجدوا كاتباً فرهان مقبوضة فان امن بعضكم بعضاً فليؤد الذى اؤتمن امانته وليتق الله ربه ولا تكتموا الشهادة ومن يكتمها فانه آثم قلبه والله بما تعملون عليم

[جناب حق آیت متقدمه‌ده تحریر واشهاد ایله دینك توثیق ایدلمسی یولنی بیان بیوردقدن صکره یولجیلق حالنده یا کاتب بولنماز ویاخود کاتب بولنورده ادواة کتابت بولنماز اولدیغنـدن وبناءً علیه اثناء مسـافرتده بو طریق توثیق سهل اوله‌میه‌جغنـدن ناشی رهن النه‌رق توثیق دین ایدلمسی یولنی دخی کوستروب بیوریورکه] اکر سز سفر اوزره اولوب‌ده کاتب بولمازسه‌کز ،

[دینی توثیق ایده‌جك شی] رهـان مقبوضـه‌در [یعنی سز
مسـافر اولور ویاخـود سـفره متوجه بولنورده تحریر دین
ایده‌جك کاتب بولمزسـه‌کز قبض اولنمش رهنـلر ایله توثیق
دین ایدك ـ ابوالسـعود . اخذ رهن صـورتیله توثیـق
دینك سـفره تعلیق ایدلمسی ارتهانك مشروعیتنده سـفر شرط
اولدیغی ایچون دکلدر ، چونکه رسول اکرم صلی‌الله علیه وسلم
افندمز اهل بیتی ایچون بروقت معینه‌دك ابوشحم نام یهودیدن
آلمش اولدیغی یکرمی اولچك اربه مقابلنده زرهنی مدینه‌ده ایکن
رهن ایتمشدی . تعلیق مذکوردن مقصد، بولنمیلق حالنده تحریر
دین خصـوصنجه دوچار صعوبت اولمق احتمالی غالب اولدیغندن
بو عذره مبنی حال مسافرتده ارتهان صورتنده توثیق دینی تحریر
صورتیله توثیق دین مقامنه قائم ایتمك ایچوندر بوده بولنمیلق
حالنده کتابت واشهاد ایله توثیق دینه حاجت اولمقسزین یالکز
قبض رهن ایله اکتفایه طرف شارعدن بررخصت ومساعده‌در]
ـ قاضی وابوالسعود . تعلیق مذکوردن مقصود بواولدیغنـدن
فقهای عظام حضراتی حضر وسفرده وکاتب موجود اولسـون
اولمسـون هرحالده رهنك جوازینـه قائل اولدیلر ، انجق امام
مجاهد ایله امام ضحاك حضراتی آیت کریمه‌نك ظاهرینی اخذ
ایدوب امام مجاهد رهنك یالکز حال سفرده جوازینه وضحاك
حضرتلری حال سـفرده یالکز کاتب بولنمدیغی زمان جوازینـه

ذاهب اولدیلر ـ روح المعانی . بولنمیلق حالنده شاهدك بولنوب
بولنمامسنه آیت کریمه‌ده تعرض اولنماسی، شاهد مابه‌التوثیق اولمق
وبولنمیلق حالنده اله کچمامك اعتباریله کاتب حکمنده اولدیغی ایچوندر
ـ ابوالسعود. امام مالك حضرتلرندن ماعدا جمهور فقها رحمهم‌الله
حضراتی رهنك آنجق قبض ایله تمام اوله‌جغنی بیان ایتمشلردر ـ
قاضی وابوالسعود. رهن فی‌الاصل ثابت وپایدار اولمق معناسنه‌در.
اصـطلاح شرعده : برمالی اندن اسـتیفاسی ممکن اولان برحق
مقابلنده محبوس وموقوف قلمقدر . اول ماله مرهون دینلدیکی
کبی رهن دخی دینور ـ مجله . مصـدرلر معنای مصـدریتدن
اسمیته نقل اولندقلرنده انلرده اسـملر کبی جمعلنورلر . رهن
لفظی دخی مرهون معناسنده استعمال ایدلدیکی زمان راء حرفنك
کسریله [رهان] ، راء وهانك ضمه‌لریله [رهن] ، رانك ضمیله
[رهن]وزننده جمعله‌نور وعبدوعبید کبی رانك فتحیله[رهین]وزننده
دخی جمعله‌نور. مرهون معناسنجه رهنه فارسیده[کرو] ، ترکجه‌ده
[طوتو] دینور] . [حفظ مالده احتیـاط وبصیرت ، حضر
وسفرده وقوع بوله‌جق مداینانده بروجه مذکور معامله اولنمسنی
ایجاب ایدر] اکر بری بریکزه امین اولورسه‌کز[مدیونه حسن
ظن وامنیت ایدوبده احتیاط وبصیرته لزوم کورمز وبناءً علیه
توثیق دین ایتمزسـه‌کز مدیونك صـلاح وأمانتنه تودیع کیفیت
ایتمش اولدیغکزدن] امنیت اولنان کیمسـه امانتنی [یعنی دینی

وعده‌سی حلولنده انکار ومماطله‌ایتمیوب] تأدیه‌ایتسون و[حقوق امانتـه رعایتده] ربی اولان اللهدن اتقا ایلسـون [پروردکار ذوالجلال حضرتلرندن خوف وحذر ایدوب دائنك شو امنیتنی سوءاستعمال ایتمسون ، انك معاملهٔ جمیله‌سنه حسن مقابله‌ایلسون. آیت کریمه‌ده دین مضمونه امانت اطلاق بیورلمسی دائن توثیق دینی ترك‌ایله مدیونه امنیت‌ایلدیکی ایچوندر ـ قاضی‌وابوالسعود . حقوق امانته رعایت خصوصنده عنوان الوهیت ایله صفت‌ربوبیت بریره جمع اولنه‌رق « ولیتق‌الله‌ربه » بیورلمشدرکه بونده‌نه‌درجه تأکید وتحذیر بولندیغی خفی دکلدر ـ ابوالسعود .

بعضیلری: کتابت واشهاد ایله رهن‌حقنده وارد اولان اوامر متقدمه‌یی‌وجوبه‌حمل‌ایتدکدن‌صکره « فان‌امن بعضکم بعضاً فلیؤدالذی اؤتمن امانتـه » قول کریمی اوامر مذکوره‌یی ناسـخ اولدیغنه ذاهب اولمشسـه‌ده نسـخك وقوعنی التزامه الجا ایدر بر دلیل اولمقسزین انك وقوعنی التزام خطـادر . اوامر متقـدمه آیت سابقه‌ده‌ذکرایدلدیکی وجه‌ایله جمهورعلما عندنده ندب‌واستحباب ایچون اوله‌رق ارشاد حفظ ماله ورعایت احتیاطه ، بو قول‌کریم ایسـه رخصته محمولدر . ابن عباس رضی‌الله عنهما حضرتلرندن مرویدرکه آیت مداینـه‌ده نسخ یوقدر دیمش ـ فخرالدین . شرح وتقریرلرمزدن مستبان اولدیغی اوزره آیت کریمه‌ده ایکی نوع رخصت وار : بری حال سفرده یالکز رهن مقبوض ایله

توثیق دینـه ، دیکری مدیونه امنیت ایدلدیکی صـورتده ترك توثیقه دائردر]. وشهادتی کتم ایتمییك [ای‌شاهدلر شهادتکزی کتم ایتمیك ، زیرا کتم شهادت تضییع حقه‌مؤدی اولورو‌شهادت احیاءحقوق ایده‌جکی جهتله‌مکارم اخلاقدندر. یاخود ای‌مدیونلر دینی متضمن معامله‌نك جریان ایتدیکی زمان نفسلریکز اوزرینه وقوع بولان اقراریکزی کتم وانکار ایتمیك دیمکدر . « کونوا قوامین بالقسط شهداءلله ولوعلی انفسکم» نظم‌شریفی‌ایله «واشهدهم علی انفسهم » آیت کریمه‌سنده جناب حق اقراره شهادت اطلاق بیورمش اولدیغندن بو قول شریفده‌ده شهـادتی اقرار معناسـنه الق‌صحیحدر ـ قاضی وشیخزاده وابوالسعود . روح‌المعانی‌صاحبی بو ایکنجی تفسیره اعتراض ایله سلف صـالحدن مأثور ومروی اولان ظاهرك خلافی‌در دیور] . کیم‌که شهـادتی کتم ایدرسـه انك قلبی آثم‌در [کناهکاردر . آثم اولان یالکز انسانك‌قلبی اولمیوب بلکه مجموعی وبتـون جوارح واعضـاسی آثم اولدیغی حالده « فانه آثم قلبه » قول کریمنده اثمك قلبه اسناد بیورلمسی کتمان شهادت، قلب ایله اکتساب اولنوب بر فعل‌ایسه اعضـای بدندن واسطهٔ فعل وعمل بولنان عضوه اسـناد ایتمك دها بلیغ اولدیغی ایچوندر . برده قلب رئیس اعضا بر مضغه ، بر لحم‌پاره اولوب او صالح اولورسه جسدك کلیسی صالح ، وفاسد اولورسه جسدك کلیسی‌فاسد اوله‌جغی جهتله کویا اثم وفجور کتمان‌شهادت

ایده‌نك نفسنده تمکن ایتدی واشرف مکانه مستولی اوله‌رق سائر ذنوبنه فائق اولدی دینلمش کبی اولدیغنه مبنی‌در ـ قاضی وشیخزاده وابوالسعود . ابن عباس رضی‌الله تعالی عنهماحضر. تلرندن مرویدرکه [اکبر کبائر اشراك باللهدر ، زیرا جناب حق مشرك بالله حقنده « فقد حرم‌الله علیه الجنة » بیوردی ، شهادت زورایله کتمان شهادت دخی اکبر کبائردر] دیمش ـ ابوالسعود. ملتقی‌الابحر ایله شرحی مجمع‌الانهرك کتاب‌الشهاداتنده ذکر اولنمشدرکه حدودده ستر شهادت اداء شهادتدن افضلدر ، یعنی حدودی موجب افعاله شهادت ایدلمکله فسادك زوالنه وهیچ اولمازسه قلتنه خدمت ایدلمش اوله‌جغنه نظراً شاهد افعال مذکوره‌ده شهادتی اظهارایله سترایلمك ارەسنده مخیر ایسه‌ده ستری احسندر، زیرا رسول اکرم صلی‌الله علیه وسلم افندمز حدی ایجاب ایدن بر خصوصده نزد نبویلرنده شهادت ایدن بر کیمسه‌یه « لوسترته بثوبك لکان خیراً لك = سن انی ثوبك ایله ستر ایدیدك سنك ایچون خیر اولوردی » بیوردیلر . دیکر بر حدیث شریفده دخی « من ستر علی مسلم ستر الله علیه فی الدنیا والآخرة = کیم که بر مسلمك عیبنی ستر ایدرسه جناب حق او کیمسه‌نك دنیا و آخرتده عیبنی ستر ایدر» وارداولمشدر. شارح ملتقی دامادمرحوم اوراده دیورکه «ومن یکتمها فانه آثم قلبه» قول کریمی حقوق عباد حقنده‌در. بونی دیدکدن صکره‌ده « بحر » ده بوبابده تفصیلات واردر ، مطالعه اولنسون

دیه توصیه ایدیور] . الله سزك ایتدیککز ایشله‌دیککز شیلری بیلور [جناب ذوالجلال سزك اعمالکزه مطلعدر، خیر ایشلرسه‌کز مکافات وشر ایشلرسه‌کز مجازات ایدر ـ ابوالسعود . بو قول کریمده کتم شهادت ایدنلره وعید وتحذیر وار ـ خازن] .

فرع مهم

آیت مداینه اوزرینه تفریع اولنه‌رق عالم اسلامده پك مهم بر وظیفه احداث اولنمشدرکه اوده فی یومناهذا مقاولات محررلکی دینیلن مأموریتدر . وقتیله مأموریت مذکوره‌یه خدمت وبو خدمتی ایفا ایده‌نه « عدل » وجمعنده « عدول » دینور ایدی . مفرد وجمع اوله‌رق « کاتب وثائق » و « کتاب وثائق » دخی اطلاق اولنور . بو ایکی تسمیه‌نك ایکیسی‌ده « ولیکتب بینکم کاتب بالعدل » قول شریفندن اخذ اولنمشدر . برنجی تسمیه‌ده عدله ، ایکنجیسنده کاتبه نظر ایدلمش .

خدمت مذکوره منصب قضایه تابع ایدی وبو خدمتده استخدام اولنه‌جق مأمورین قضاة طرفندن انتخاب وتعیین قلنورلر ایدی . بو خدمت غایتله مهم ودائرهٔ وظائف ومعاملاتی بزده‌کی مقاولات محررلرینك وظائف ومعاملاتندن پك واسع اولوب اکا استحقاق باشلیجه ایکی شرط ایله مشروط ایدی . برنجی شرطی بوخدمته تعیین قلنه‌جق ذاتك اسباب طعن وجرحدن

سالم وعدل وصلاح ایله موصوف اولمسی ایدی . بو شرط انك معاملاتی موثوق ومعتبر اولوب مدار حکم اوله‌بیلسون ایچون ایدی . ایکنجی شرطی فن صکده ممارسه ومهارتی بولنمق ایدی. بوده ضبط وقائع وتحریر وثائقده رسم صك اوزره سبك ترکیبه وعقود وفسوخده وسائر معاملات وحقوقده مشروط اولان قیود فقهیه‌یی کوزتمکه مقتدر بولنسون ایچون ایدی .

ایشته «عدول» اطلاق اولنان مأمورین عدل وصلاح ایله معروف ومعاملات ناسك صحت وفسادینه متعلق احکام شرعیه‌یه آشنا اولمقله برابر ضبط وقائع وتحریر وثائقده ملکه ورسوخ اصحابندن بولنمق لازم اولدیغندن خدمت عدالته سوءحال ایله مشتهر اولمیان وعلم وعملی جامع یعنی هم تحصیل کورمش هم بالفعل ایش ایچنده بولنمش اولان ذوات نصب وتعیین قلنور ایدی .

بعض دیارده چارسولرده عدوله مخصوص دکانلر اوطه‌لر وار ایدی . اصحاب مصالح اورالره مراجعتله بیع وشرا واقرار حقوق وسائر معاملات ومعاوضاتی عدوله تقریر ایدوب آنلرده وجه شرعی اوزره ضبط وتحریر ایله جریده‌لرینه قید ایدرلر ایدی .

خدمت عدالت نه‌دیمك اولدیغنه بر علم اجمالی حاصل ایده‌بیلمك ایچون معین الحکامی دیکلیه‌لم . باقك معین الحکام نه‌دیور : بو خدمتده استخدام اولنه‌جق مأموردە اوصاف آتیه بولنملی‌در ، کتابت وانشاسی کوزل ، لحن وخطاسی قلیل ، امور شرعیه‌یه

وقوف ایله برابر لزومی درجه حسابه وقسمت شرعیه‌یه آشنا ، صفت امانت ایله متحلی ، طرق دیانت وعدالته سالك ، سالك فضلایه داخل ، اجلهٔ علمانك منهج وسیرتلری اوزره حرکت ایدر اولملی‌در. بو بر شرفلی صنعت جلیله‌درکه ناسك قوانین شرعیه اوزره ضبط امورینی ومسلمینك حفظ دماء واموالیله اسرار واحواللرینه وقوفی وحکمداران ایله مجالسه ومصاحبه‌یی وانلرك امورینه اطلاعی احتوا ایدر. بو شرفه نیل انجق بو صنعت ایله اوله‌بیلور.

بعضیلری دیدی‌که کتابت وثائقه علماء عدولدن بشقه هیچ برفرد جرأتیاب قیام اولماملی، بین الناس سندات ومقاولاتی تحریر وثائق اصولنی بیلور وحد ذاتنده عدل اولوب یازدیغنه امنیت اولنور کیمسه‌لردن ماعدا هیچ برفرد یازمامل‌یدر ، زیرا جناب حق « ولیکتب بینکم کاتب بالعدل » بیورمشدر . وجوه کتابته مقتدر واصول صکه آشنا اولمیانلرك بو خدمته نصب وتعیین اولنملرینه مساعده ایدلمامل‌یدر ، چونکه بو قبیل آدملر خدمت مذکوره‌یه تعیین اولنورسه خلقك برچوق معاملاتنی افساد ایدرلر . وجوه کتابته آشنا اولوب فقط دین وعقیده‌سنجه متهم بولنانلرده بو ایشه تقریب ایدلمامل‌یدر ، چونکه واقعا موثق تحریر ایتدیکی سنده اسمنی شاهد اوله‌رق وضع ایتمیه‌جکسه‌ده مبالات دینیه‌سی اولمیان کیمسه خلقه انواع شرور ومفاسد تعلیم ایلر ومثلا شاهد دیکلتمه‌سی کندیلرینه دوشمك ایچون شکل دعوایی دکیشدیرملرینی انلره

تلقین ایدر . زمانمزده پك چوق اولیورکه خلق معاملات ربائیه، شرکت فاسده ، انکحۀ مفسوخه وسائره کبی جواز شرعی بولنمیان وقائع حقنده استفتایه کلیورلر ، اهل دیانت بوکبی مفاسددن کندیلرینی منع ایدنجه قالقوب اومقوله کسانك یاننه کیدیورلر ، انلرده اووقائعك الفاظنی تحریف ایدوب فساد صریحی مشتمل ایکن ظاهری جواز اولان عبارەلر ایله تلوین ایدیورلر .

ینه معین الحکام ، علماء شافعیەدن احمد بن موسی الحویی الدمشقی نام ذاتك « العالی الرتبة فی احکام الحسبة » سندن نقلاً [موثق بر وثیقەیی یازەجغی وقت بعدالبسمله مقرك ذکریله ابتدا ایدوب مقر معروف دکلسه اولا انك اسمنی وباباسنك اسمنی ، جدینی ، لقبنی ذکر ایدر ، بعده قبیلەسنی ، صنعتنی ، اقامتکاهنی ، اشکالنی ذکر ایدر . اکر معروف ایسه شو وثیقەنك شاهدلری مقری بیلورلر وآنی تحقیق ایتمشلردر دیه بیان ایدر . مقرلهك اسمنی دخی بوصورتله قید وتحریر ایلر . متعاقباً وثیقەیه کونیله آییله سنەسیله تاریخ آتار . وثیقەیی یازوب بتوردکدن صکره آنی باشدن اشاغی سوزر ومحتویاتنی [عاقدین ایله شاهدلر مواجهەسنده] آکلاشیلەجق وجه ایله دانه دانه جهراً اوقور] دیور وعقبنده شو شرائطیده ذکر ایدیور : [سبعه] ایله [تسعه] کلمەلرینی بری برندن فرق اولنور صورتده یازملی واکر سندده [مائة درهم] ترکیبی بولنورسه مابعدینه [واحدة] قیدینی علاوه

ایتمکله برابر دفع اشتباه ایچون نصفنیده ذکر ایتملیدر [یعنی برکره یوز اقچەکه یاریسی اللی اقچەایدر دیه یازملیدر] . کذلك [الف درهم] ترکیبی بولنورسه [واحدة] ایله تأکیدایدلمکله برابر دفعاً للاشتباه نصفیده ذکر اولنملیدر . اکر یازیلەجق اقچه [خمسة آلاف] ایسه [خمسه] کلمەسی تصحیح اولنوبده [خمسین الفاً] یاپیلەمامق ایچون برحرف تعریف علاوەسیله [الآلاف] یازملیدر . تحریر قلنەجق مبلغك نصفنیذکر ایتمك اومبلغی تزیید ایدەبیلمەنك اوکنی آلەبیلمك ایچوندر : [خمسة عشر] کبیکه نصفی ذکر اولنمسه حروف علاوەسیله کمیتی تزیید قلنەرق [خمسة وعشرین] اولەبیلور . [سبعین] دخی بویلەدرکه نصفی ذکر ایدلمسه تحریف ایله [تسعین] اولور. اکر کاتب وثائق یازیلەجق مبلغك نصفنی ذکر ایتمیەجك اولورسه شهود شهادتلرنده مبلغ مشهود بهی ذکر وتصریح ایتملیدرلرکه وثیقەیه شاید برتغییر وتبدیل طاری اولەجق اولورسه شك وشبهەده قالمسونلر .

سندده بر تصحیح ویا برچقنتی واقع اولسه اکا وسندك نرەسنده اولدیغنه کاتب وثائق تنبیه ایدەجکدر . وسندك احکامنی تماماً ویا قسماً افساد ایدر شیلر علاوه اولنەمامق ایچون هر سطرینی نهایتنه قدر یازوب اواخر سطورده بوش یر براقیەجقدر . مثلا بر سطرك آخرنده [وجعل النظر فی الوقف المذکور] جملەسی وانی ولی ایدن سطرك باشنده [لزید] قیدی واقع اولدیغی حالده

اولکی سطرك صوکنده [لنفسه ثم] کلمه‌لرینی علاوه ایده‌جك قدر بوشلق اولوبده بوکلمه‌لر علاوه ایدلسه عباره [وجعل النظر فی الوقف المذکور لنفسه ثم لزید] حالنه کیره‌جکی وشو حالده معنای جمله : واقف وقف مذکورك نظارتنی زیده شرط ایلدی دیمك ایکن ، ذکر اولنان علاوه ایله معناسی : واقف وقف مذکورك نظارتنی اولا کندوسنه بعده زیده شرط ایلدی صورتنه منقلب اوله‌جغی جهتله بونی تجویز ایتمیانلره کوره وقف باطل اولور ، بوفساد ایسه ید تحریفك تلاعبنه میدان براقان بوشلقدن نشأت ایتمش اولدیغندن سطری نهایتنه قدر اکمال ایده‌جکدر . سطرلرك اواخری بوش براقیله‌جق اولورسه دها بونك کبی نیجه مفاسد ظهوره کله‌بیلور . شاید برسطرك آخرنده بوشلق قالوبده یازیله‌جق کلمه اوزونلغندن وکثرت حروفندن ناشی اورایه صغمیه‌جق اولورسه موثق یا اوزرنده طوردیغی کلمه‌یی تکرار ایدرك ، یاخود [صح] یا اوزون بر [ص] چکه‌رك ، یاخود آچیق بردائره چیزه‌رك ، یاخود بونلره مماثل برشی یاپه‌رق اوبوشلغی حکم وثیقه‌یه مخالف برشی یازمق ممکن اولماز صورتده قپاتملی‌در. اکر وثیقه‌نك صوك سطرنده بوشلق قالورسه اورایه یا ذکر صمدانی‌یه متدائر برجمله یازار ویاخود وثیقه‌یه خطنی وضع ایده‌جك اولان ایلك شاهده اوبوشلغه یازمسنی امر ایدر . وثیقه‌یه برکاغدیتشمیوبده بشقه کاغد اکله‌مك ایجاب ایدرسه اکله‌نن ورقه‌نك اك محلی

اوزرینه کاتب الوثائق مأموریتنه مخصوص علامتنی [رسمی مهرینی] باصار وقاچ عدد کاغد اکلنمش ایسه وثیقه‌نك آخرنده انك عددینی یازار . بعضیلری کتاب حکمی‌ده [یعنی کتاب القاضی الی القاضی‌ده] اولدیغی کبی وثیقه‌نك عدد اسطرینی دخی تحریر ایدیور . اکر وثیقه‌نك متعدد نسخه‌لری وار ایسه بونی وقاچ نسخه اولدیغنی ونسخه‌لرك بری برینه مطابق بولندیغنی ذکر ایدر .

ایشته بورایه قدر سرد ایلدیکمز اقاویل ونقولدن جلیاً نمایان اولیورکه مقاولات محررلکی مأموریتی عالم اسلامیتده من القدیم موجود برمأموریت اولوب غربك « نوتر »لری کبی پك شرفلی ودائرهٔ وظائفی پك کنیش ایدی ، بونك‌ده اصل ومأخذی کتاب اللهدن آیت مداینه‌در . شمدی بز سلف صالحك اثر معلاسنه اقتفا ایله بوخدمته اسکی اهمیت ورونقنی اعاده ایده‌لم . امور عدلیه ایله اشتغال ایدنلره جملةً معلومدرکه اثناء مرافعاتده ابراز اولنان سندات عادیه حقنده پك‌چوق اختلافلر ظهور ایدر ، بوکبی سندات پك چوق مناقشه وکشمکشلره موضوع اولور . کاه مهری ویا امضاسی انکار اولنور، کاه مهر بنم اما بن باصمدم کبی سوزلر جریان ایدر . استکتابلر ، تدقیق خط وخاتملر ، سائر کونا معاملات وتدقیقات اجرا اولنور . اهل خبره ارەسنده دائما اتفاق حاصل اولماز ، یاپیلان تدقیقاتدن هر وقت بر نتیجهٔ مفیده‌یه دسترس اولنه‌ماز ، ایش اوزار ، محاکمه سورنجمه‌ده

قالور ، مصارف حد معروفنی آشار طاشار . بورالری تأمل ایدیله‌جك اولورسه هپ سندات ومقاولاتی مقاولات محررلرینه تحریر وتصدیق ایتدیرمك بالوجوه خیر وسلامتدر . فقط مقاولات محررلری شمدیکی کبی یالکز دوائر عدلیه‌یه مقصوردکل ، سلف صالحك زمانلرنده اولدیغی کبی دادوستدلرك ، معاملات ومقاولاتك کثرتله جریان ایلدیکی هریرده وعلی الخصوص چارسولرده انلرك مرکز اشتغاللری بولنملی واله‌جق خرجلر جزئی اولملیدر ، خلاصه توثیق سندات ومقاولات موقعاً ونقداً کلفتدن وارسته بولنملیدر . دوشونیلورسه بونك تسریع محاکماته ، طولاییسیله انتظام محاکمه خیلیدن خیلی یاردمی اوله‌جغی تسلیم ایدیلور . اجرای عدالت یاننده تنزیل خرجدن حصولی فرض اولنان نقصان عائدات ملاحظه‌سنك هیچ حکمی یوقدر وخرجك تنزیلی حالنده پوسته وتلغرافلرده کورلدیکی اوزره مقاولات محررلرینه مراجعت تکثر ایدوب بونکله مع زیادة تلافیٔ مافات ایدیله‌جکندن او ملاحظهٔ مفروضه بو جهت ایله‌ده شایان التفات دکلدر .

سورۀ آل عمران

آيت — ۱۰۳

واعتصموا بحبل الله جميعاً ولاتفرقوا واذكروا نعمة الله
عليكم اذكنتم اعداءً فالف بين قلوبكم فاصبحتم بنعمته
اخواناً وكنتم على شفاحفرة من النار فانقذكم منها كذلك
يبين الله لكم آياته لعلكم تهتدون

جمله كز برلكده حبل اللهه يابشوب آيرلميك [دين اسلامه
كتاب اللهه شدتله تمسك ايدك ، صاقين اره كزه اختلاف وشقاق
دوشه رك حقدن آيرلميك ، زمان جاهليتده اولديغى كبى فرقه فرقه
اولوب ده اتفاق كلمه يى اخلال ايتميك ، تفرقه يى موجب اولور
و آره كزده كى الفت ومحبتى ازاله ايدر حالات احداث ايله ميك .

الحاصل حبل متین الهی‌یه یاپشوب الحذر محبت والفتکزی ازاله، جمعیت واتحادکزی تارمار وپریشان ایده‌جك احوال واسبابه تقرب ایتمیك] وجناب حقك سزه اولان نعمتنی یاد وتخطر ایدك که سز [زمان جاهلیتده] بری بریکزك دشمنی [اولوب اره‌کزده‌کی بغض وعداوتلر ولاینقطع دوام ایدن محاربه‌لر ایله تاب وتوانکز کسلمش ، حضور وراحتکز بتون بتون منسلب اولمش] ایکن الله سزك قلوبکزی تألیف ایدوب انعامیله [متحاب ، متراحم ، متناصح ، کلمهٔ حق اوزرینه مجتمع ومتفق] اخوان اولدیکز [ظلمات جهل ونادانی ایچنده عصبیت وغیرت قومیه ایله‌اوغراشوب طورور ایکن نور قرآن ایله بصر بصیرتکز روشنا وبینکزده‌کی تفرقهٔ عصبیت جهت وحدت اسلامیه ایله برطرف اولدی . بو بر نعمت جلیلهٔ دنیویه‌در، دوشونکز، قدرینی بیلکز، بو نعمت بیعدیلی الدن قاچیرمیکز] . وسز آتشدن بر حفره‌نك کنارنده بولنمقده ایکن [یعنی سز کفریکزدن ناشی حفرهٔ دوزخك کنارنده بولنوب بو حال اوزره فوت اولسه‌کز او حفره‌یه دوشه‌جککز محقق ایکن] سزی [اسلامه هدایت ایدرك] اوحفره‌دن تخلیص ایلدی [بوده بر نعمت گرانبهای اخرویه‌در] . الله سزه آیات ودلائلنی ایشته بویله بربیان واضح ایله بیان ایدیور ، بلکه طریق حقه اهتدا ایدرسکز [حق جل وعلا حضرتلرینك بو بیان الهیسی سزك طریق هدایتده ثبات وازدیادکزی طلب واراده

ایلدیکی ایچوندر ، سزك صلاح وسعادتکز ایچوندر] .

انتباه

بو آره‌لق بعض اقوام اسلامیه نامنه خصوصی جمعیتلر ، لجنه‌لر ، انجمنلر تشکیل ایدلدیکی ایشیدیلیور. بر علمك ترقیسی، بر صنعتك حمایه‌سی ، بر تجارتك توسیعی ، بر شرکت تشکیلی ، تعاون ومواسات کبی امور خیریه‌دن بر امر خیرك مذاکره‌سی ایچون جمعیتلر ، لجنه‌لر ، انجمنلر تأسیس وتشکیل اولنورسه بو کبی محافل فضیلت جهت جهت اتحاد وشوکت امته خادم اوله‌جغی جهتله شبهه‌سز قبول عامه‌یه مظهر اولور ، بو قدرده دکل ، بو کبی مآثر علم وحمیتك قلوب امتده برموقع معلای احترامی اولور، الی الابد لسان ستایش وحرمت ایله یاد اولنور ، مؤسسلری ، اعضاسی هردم تبجیل ایدیلور . فقط بر فرد عثمانی نظرنده بتون افراد امت ، بتون جهات وطن مساوی اولوب برینی دیکر فرددن ، دیکر قومدن ، بردیاری اوبر دیاردن سچمکه هیچ بر سبب معقول یوق ایکن وبر عثمانلی کافهٔ ممالك عثمانیه‌نك اقبال وادبارینه صورت متساویه‌ده علاقه‌دار اولوب نظر وهمتی برجهته وبر قومك ترقی وتعالیسنه حصرك پیش نکاه عثمانیانده هیچ بر معنای مستقیمی اولمامق ایجاب ایدرکن وعلی الخصوص اهالینك وکلاسندن متشکل ومنتخب شورای امت ومبعوثان ملت اولوب بونلر

واسطه‌سیله وطنك هرطرفنجه اولان احتیاجات عمومیه وخصوصیه
مجتمعاً دوشونیله‌جك ایكن بویله اقوام نامنه انجمنلر تشكیلی غایهٔ
جمعیت كبرى اولان وحدتی اخلاله باعث اوله‌جغندن موافق
مصلحت عامه اولمسه كركدر . فرقه فرقه اولوب‌ده خصمایه طعمهٔ
شكار اولمیه‌لم ، بنیان مرصوص اوله‌لم . اللهم ارنا الاشیاء كما هی .
بوراده شرح وتقریر حالك اتمامنی مغزقرائنك ترنمات دلجوی
حقائق بیناتنه حواله ایده‌لم :

قول مِنْ أُمَّةٍ را یادگیر
تا بِإلّا وَخَلا فیها نذیر

[من امة] قول شریفنی [الا خلافیها نذیر] ه قدر یاد
ایت . سورهٔ فاطرده‌كی « وان من امة الا خلافیها نذیر » قول
كریمنه اشارت اولنمش . هیچ بر امت یوقدر ، الاانده بر نذیر
كذار ایتمشدر بیوریلیور. بوقول شریفی تفسیرایدرك ناظم جلیل
القدر بیت آتی‌یی ایراد ایلیور .

كفت خالی خود نبودست امتی
از خلیفه حق وصاحب همتی

الله بیوردی‌كه صاحب همت بر خلیفهٔ حقدن هیچ بر امت

اصلا خالی اولمامشدر . هرامتك برنذیری هر قومك بر هادیسی
واردر .

مرغ جانهارا چنان یكدل كند
كزصفا شان بیغش وبی‌غل كند

او نذیر مرغ ارواح وافكاری اویله یكدل ومتحد ایدركه
انلر صفالرندن بی‌غل وغش اولورلر .

مشفقان كردند همچون والده
مسلمون را كفت نفس واحده

ومادر كبی بری برلرینه مشفق ومهربان اولورلر . نبی مجتبی
افندمز « المسلمون كنفس واحدة » بیورمش ومسلمانلری نفس
واحده عد ایلمشدر . ناظم حضرتلری مسلملرك نفس واحده
اولملرینك سببنی‌ده بیان ایله دیوركه

نفس واحد از رسول حق شدند
ورنه هر یك دشمن مطلق بدند

انلر پیغمبر خدادن نفس واحده اولدیلر . رسول اللهك تعلیم
وارشادیله كتلهٔ واحده اولدیلر . یوقسه هربری آخرینه دشمن
مطلق ایدی. مثال اوله‌رق ابیات آتیه‌ده اوس وخزرج قبیله‌لرینك
قبل الاسلام اولان حاللریله شرف اسلام ایله مشرف اولدقدن
صكره‌كی احوالی مقایسه اولنیور .

دو قبیله کاوس وخزرج نام داشت
یك زدیگر جان خون آشام داشت

اوس وخزرج نامنده ایکی قبیله‌نك جانی بری برینك قانی ایچردی . بو ایکی قبیله اوته‌دنبری یکدیکره خصم جان اوله‌رق بری برلرینك قانی دوکرلر ایدی .

کینهای کهنه شان از مصطفا
محوشد در نور اسلام وصفا

انلرك قدیم عداوت وکینه‌لری محمد مصطفی علیه السلامك تعلیم وارشادیله نور اسلام وصفای ایمان ایچنده محو اولوب کیتدی .

اولا اخوان شدند آن دشمنان
همچو اعداد عنب در بوستان
وزدم « المؤمنون اخوه » بپند
درشکستند وتن واحد شدند

اودشمنلر اولا بوستانده صالقم اوزرنده‌کی اوزوم دانه‌لری کبی اخوان اولدیلر ، صکره‌ده « انما المؤمنون اخوة » نفسندن وزان اولان نصح وپند ایله قیرلدیلر وتن واحد اولدیلر . قومیت داعیه‌لرینی بر طرف ایدرك جهت جامعهٔ اسلام ایچنده بری برینه قاریشوب کتدیلر .

صورت انکورها اخوان بود
چون فشردی شیرهٔ واحد شود

اوزوم دانه‌لری شکل وصورتلری اعتباریله بری برلرینه قرنداشدرلر، فقط صیقنجه شیرهٔ واحد اولورلر . ارتق شکل وتعین قالماز. جمله‌سی بردن برشیره اولور. اقوام مختلفهٔ اسلامیه‌ده قومیت وتعینلری اعتباریله بری برنی مؤید اخواندرلر ، حقیقتده ایسه صیقیلوب شیرهٔ واحد حالنی آلمش اولان اوزوم دانه‌لری کبی کندیلرندن قومیت وتعینلری زائل اوله‌رق ماهیت واحده حالنی اکتساب ایلمشلردر .

سورهٔ آل عمران

آیت — ١٠٤

ولتكن منكم امة يدعون الى الخير ويأمرون بالمعروف
وينهون عن المنكر واولئك هم المفلحون

[جناب حق آیات سابقه‌ده تکمیل وتهذیب نفسی امر ایتدکدن صکره بو آیت جلیله‌ده تکمیل وارشاد غیری امر ایدوب بیوریورکه] سزدن [ناسی] خیره دعوت ایدر و [بالخاصه] امر بالمعروف و نهی عن المنکر ایلر بر جماعت بولنسون . فلاح بولانلر انلردر.. [کمال فلاحه مختص اولانلر ایشته بو صفات فاضله ایله تمیز ایدن او جماعتدر] .

« ولتکن » کلمهٔ قدسیه‌سی اثناء تفسیرده اشارت ایدلدیکی اوزره [لتوجد] معناسنه فعل تامدر . « منکم » ده [من] تبعیضیه‌در

وامره متعلقدر . « امة » فاعل ، « يدعون » انك صفتيدر . امت : صنوف ناسك قصد واقتدا ايلدكلری جماعته دينور . « يدعون » ، « يأمرون » ، « ينهون » فعللرينك مفعول صريحی بولنان [ناس] كلمه‌سنك حذفی ظهورينه مبنيدر .

معروف : شرع وعقلك استحسان ايتديكی ، ومنكر : شرع وعقلك قبيح كورديكی شيلردر . دعوت الی الخير ، دينی ويادنيوی صلاحی متضمن اولان شيئه دعوت ديمك اولديغی جهتله امر بالمعروف ونهی عن المنكر دعوت الی الخيرده مندرج ايكن بونلرك خاصةً ذكر اولنملری سائر امور خيريه اوزرينه فضل ورجحانلرينی اظهار ايچوندر ؛ بو حالده « ويأمرون بالمعروف وينهون عن المنكر » قول شريفنك « يدعون » اوزرينه عطفی عطف الخاص علی العام قبيلندندر .

آيت كريمه‌ده جمله امته توجيه خطاب ايدلمشيكن امر بالمعروف ونهی عن المنكر وظيفه‌سنك پيشوا بر جماعت فاضله‌يه تخصيص بيورلمسی مفسرين كرام حضراتی طرفندن تقرير ايدلديكی اوزره بو مهم وظيفه فرض كفايه اولوب سائر فروض كفايه كبی امر بالمعروف ونهی عن المنكرك دخی بتون امته واجب اولديغی وانجق هپسنك برلكده بو وجيبه‌يی اقامه ايتمسی صورتيله جمله‌يه واجب اولميوب بلكه بعضيلری اقامه ايدرسه باقيسندن ساقط اولديغی وشايد هپ بردن بو وجيبه‌يی ترك ايدرلرسه جملةً آثم وكنهكار

اولدقلرينی افهام ايچوندر . برده امر بالمعروف ونهی عن المنكر وجيبه‌سی جلائل اموردن اولوب احكام الهيه‌يه ومراتب احتسابه وبونلرك صور اجرائيه‌سنه آشنا اولمق كبی قيود ايله مشروط اولديغنه وبو اموره وقوف خصوصنده ايسه افراد امت متساوی بولنمديغنه مبنی بو وجيبه‌يی امت ايچنده انجق فضيلت واهليت ايله تميز ايدنلری درعهده ايده‌بيله‌جكلری ايچوندر .

ينه مفسرين عظام حضراتی ديورلركه شروط مذكوره‌يه واقف افاضل دانشوران امتدن ماعداسی بو امر خطيره تصدی ايدرلرسه معكوس ومضر نتيجه‌لر تولد ايدر ، چونكه ذكر اولنان شروطه وقوفی اولميانلرك منكر ايله امر ومعروفدن نهی ايتملری ، ملايمت يرنده غلظت وغلظت يرنده ملايمت كوسترملری ، حتی بعض كسانك منكرده تمادی واصرارلرينی موجب اوله‌جق صورتده نهی عن المنكر ايلملری غالب احتمالدر .

خير الناس كيمدر ؟ سؤالنه جواباً فخر عالم صلی الله عليه وسلم حضرتلری : خير الناس ، اك زياده امر بالمعروف ، اك زياده نهی عن المنكر ، الله تعالیدن اك زياده اتقا ، اك زياده صلهٔ رحم ايدنلردر ، بيوردی .

مشكات درخشان نبوتدن شوده‌شر فصادر اولمشدر : معروف ايله امر ومنكردن نهی ايدنلر ، روی زمينده اللهك خليفه‌سی ورسولنك خليفه‌سی وكتابنك خليفه‌سيدر .

ملك وملتك صلاح وسعادتنی مجتمعاً دوشونور ، مجتمعاً امر ونهی ایدر ، مجتمعاً استشاره ایلر بویله بر فاضل وخیر خواه جماعت وانك مشورت ومذاکره‌سنه مخصوص کاشکی بر محفل امت بولنسه ، برصورتده‌که « وامرهم شوری بینهم » پرتوی انلرك حال وقاللرنده لمعان ایتسون .

لمحرره

مشورتدر ناظم احوال ملك وسلطنت
مشورتدر امته مصباح مجد ومسعدت
مشورتسز نافذ اولماز قلبه انوار هدی
مشورتسز حاصل اولماز هیچ آثار علا
مشورت هر امر وکار مشکلی آسان ایدر
حضرت حق لطف ایدوب توفیقنی احسان ایدر
مشورتدر امر قطعی خداوند حکیم
مشورتدر مسلك اصحاب عقل مستقیم

سورهٔ آل عمران

آيت — ۱۵۹

فبما رحمة من الله لنت لهم ولو كنت فظاً غليظ القلب لانفضوا من حولك فاعف عنهم واستغفر لهم وشاورهم فى الامر فاذا عزمت فتوكل على الله ان الله يحب المتوكلين .

اللهك رحمت وكرمى ايله‌دركه انلره [اُحُد منهزملرينه] ملايم اولدك [رفق وتلطف ايله معامله‌ايتدك] . اكر [بويله اولميوبده شايد] قاتى يوركلى بربدخوى اولايدك ، البته سنك يانكدن طاغيلورلر ايدى [سنك يانكده حتى برفرد بيله قالماز . دى] . شوحالده سن انلرى [ذات رسالتمأبكه عائد قصورلرندن طولايى] عفو ايت و [حقلرنده‌كى رحم وشفقتى اتمام ايچون حق الله‌ه متعلق احوالدن طولايى دخى] انلر ايچون مغفرت طلب ايله وانلرله امرده مشاوره ايت [امر حربده وياخود

امر حرب ایله امر حرب کبی مشاوره اولنمسی معتاد بولنان اموردە هم انلرك رأیلرندن استظهار واستعانه ، هم کوکللرینی تطییب ، همدە امته سنت مشاورەیی تمهید وتعلیم ایچون انلرله استشاره ایت وبعدالاستشاره] برشیئی عزم وتصمیم ایلدکدەاللهه متوکل اول [لطف وکرم حقه تفویض امر ایله، اوعزم وتصمیم ایتدیکك شیئی انفاذ ایت ، آرتق تردد ایتمه] . جناب حق [ذات الوهیتنه] توکل ایدنلری سور [انلره نصرت ایدروکندیلرینی خیر وصلاحلری بولنان جهته ارشاد ایلر] .

بونظم جلیل : رفق ونوزاش ، عفو وصفح ، آخر ایچون طلب خیر ومغفرت کبی مکارم اخلاقی ومشاوره ایله توکل کبی فضائل ممدوحەیی احتوا ایدیور . امتی بوصفات فاضله ایله تحلی‌یه مرشددر . بوکبی اوامر وتعلیمات الهیەده امتی خیر وصلاحلری بولنان جهته ارشاد ایچون سرورانام علیه افضل الصلاة والسلام افندمزه خطاب بیورلمسی دأب کریم کتاب اللهدر . بو صفات فاضلەدن توکلی اله آلهلم :

توکل

دین اسلام علیهنه بدخواهان طرفندن حواله اولنان سهام اعتراضاتدن بریده توکل خصوصیدر . انلره کوره اسلامیت

توکلی امر ایلدیکندن طولایی انسانلری عطالته ، اهمال نفسه ، کور کورینه حرکت ایتمکه سوق ایدیور ایمش . انلرك بو اعتراضلرینه تعجب ایدلمز . انلر بر کروهدرکه الی الابد روشنا اولمسنه ارادۀ علیۀ ازلیه تعلق ایتمش برچراغ الهی‌یی اطفا ایتمك آرزوی خامنه دوشمشلردر . بو کروه ضعیف اعتراضلری ، تصنیع ایدلمش افترالری ایله او چراغ جهان افروزك انتشار ضیاسنه نەقدر جهد ایتسەلر نوری اونسبتده آرتار . فقط تأسف اولنورکه زمانمزده بعضیلری بوکروهه کور کورینه پیرو اولەرق انلرده توکله قارشو فتح دهان جهل ونادانی ایدیورلر . هر ایش توکل ایله کوریله‌جك ، هرمشکله توکل ایله صالدیریله‌جق ، توکل ایله کوکس کریله‌جك ایکن توکل ایله ایش کورلمز ، توکل ایله ترقی‌یه آدیم آتلماز دیانلرمز وار .

توکل تعطیل امور دکلدر . انسان ایشلەدیکی ایشده آفات سماویه وارضیه وسائره کبی تدبیر ومقاومتنه قدرتی تعلق ایتمیان احوالدن ناشی جناب رب مستعانك عون ومددینی تمنی ایلمکدر ، لطف ونصرت حقه بل باغلایەرق ایش کورمکدر . امداد ربانی‌یه اعتماداً مشکلاته اقتحام ایلمکدر . توکل : جناب حقك کفایتنه اعتماد ایدرك اکا تفویض امر ایلمکدر ، دیه تعریف اولنیور . جناب حقه تفویض امر ایتمکلکك معناسی ایسه تشبث اولنان اموردە ذات الوهیتندن عون ونصرت طلب ایتمکدر ، یوقسه انسان نفسنی اهمال ایتمك ،

ایش كورمامك ، معطل طورمق دكلدر . بعض مؤلفلرك «وعلى الله التكلان » دیدكدن صكره جملهٔ مستأنفه اوله‌رق «انه خیرمن اعان» دیملری‌ده توكل على الله ایله مقصد بو اولدیغنه ، مباشرت اولنان خصوصاتده جناب حقدن عون ومدد طلبندن عبارت بولندیغنه دلالت ایدر . حتى بعض علماء توكلی : جناب حقه تفویض امر ایتمك واسبابه رعایتله برابر ذات الوهیتنه اعتماد ایلمكدر ، دیه تعریف ایتمشلردر . الحاصل ، توكل عزم وهمتی ابطال دكل ، عزم وهمتی تأیید وتقویه‌در . شوحالده بعض ساده‌دلان امتك توكل خصوصنده بدخواهان دینه عن جهل پیرو اولملری جای تعجب وتأسفدر .

فخرالدین رازی حضرتلری تفسیرنده شویله سویله‌یور : « بو آیت كریمه دلالت ایدركه توكل بعض جهله‌نك دیدكلری كبی انسان نفسنی اهمال ایتمك دكلدر ، والا مشاوره ایله امر ، توكل ایله امره منافی اولور ایدی . توكل : انسان اسباب ظاهره‌یه مراعاة ایتمك ، فقط قلباً اكا كوكنمیوب جناب حقك حفظ وصیانتنه اعتماد ایلمكدر » .

بركون ذات رسالتمآب افندمزك نزدینه اشترسوار براعرابی كلمشدی . دوه‌سنی براقوب حضوره كیردكده : دوه‌كی نه یاپدك بیوردیلر . اعرابی : ربمه توكل ایدرك صالیویردم دینجه : قالق دوه‌كی باغلا ، صكره ربكه توكل ایت بیوردی .

عمر بن الخطاب رضی الله عنه حضرتلری اهل یمندن برجماعت كوردی‌ده انلره : ای اهل یمن سز نه‌سكز ؟ دیدی . دیدیلركه بز متوكل على اللهز . حضرت عمر بیوردی‌كه یالان سویله‌دیكز ، سز متوكل دكل متأكل‌سكز ، یبوب كمیرر اكله كروهندن‌سكز . باق بن سزه متوكلی خبر ویره‌یم : متوكل اول كیمسه‌دركه یره تخم صاچارده اللهه توكل ایدر ، لطف ومدد مولایه اعتماد ایلر . بو فقره‌نك عربجه‌سی عیناً شودر : « رأى عمر بن الخطاب رضی الله عنه ناساً من اهل الیمن ، فقال ما انتم یا اهل الیمن ، قالوا نحن متوكلون على الله تعالى ، فقال كذبتم بل انتم متأكلون ، الا اخبركم بالمتوكل : رجل القى حبة فی الارض وتوكل على الله تعالى » .

مولانا جلال الدین رومی حضرتلری مثنوی شریفده بو معنایی نظماً بیان ایتدی :

كر توكل میكنی دركار كن
كشت كن پس تكیه برجبار كن

توكل ایدرسه‌ك ایش ایچنده توكل ایت . اولا اكینی اك ، صكره جناب حافظ حقیقی‌نك لطف ومددینه اعتماد ایت دیمكدر . عالمده بونجه آفات وعوارضه قارشو توكلدن ، لطف باری‌یه التجادن كیم مستغنی اوله‌بیلور . تاریخك شهادتیله مثبت دكلی‌دركه نیجه وقائعده اسباب مادیه بالوجوه مكمل اولدیغی حالده موفقیت كورلمدیكی پك چوق اولمشدر . برفرقه اعداد وتجهیزاتجه خصمنه

فائق ایکن حرب ووغاده مغلوب اولدیغی کورلمشدر . عادةاللهك جریانی اوزره‌اسباب مادیه علت‌حصول اشیا ایسه‌ده انك‌تکمله‌سی ینه لطف خدادر. مادیات اسباب‌عادیه‌در ، فواعل مؤثره‌دکلدر.

احیاءالعلومك توکل‌مبحثنده امام غزالی دیور : ظن اولنورکه توکلك معناسی : بدناً کسبی ، فکراً تدبیری ترك ایدرك انسان آتلمش بچاوره کبی یر اوزرینه سقوط ایلمکدر . بوظن جاهللرك ظنی‌در . شریعتده بدن وفکری اهمال ایتمك حرامدر . توکل مقامات دیندن بر مقامدر ، جناب حق متوکللری ثنا ایدیور ، اکر توکل جهالك ظن ایلدکلری معنایه اولسه‌یدی اومقام جلیله شرعاً محظور اولان عطالت ایله نائل اولمق لازم کلور ایدی ، مقامات دیندن اولان برمقامه‌هیچ محظوراتایله‌نائل اولنورمی . توکلك تأثیری انجق عبدك علمیله مقاصدینه طوغری حرکت وسعینده ظاهر اولور . عبدك بالاختیار سعی ایسه کسب کبی یا نزدنده مفقود برنفعك جلبی ویاخود ادخار کبی نزدنده موجود برنفعك حفظی ویاخود صائلك ، سارقك ، حیوان مفترسك دفعی کبی هنوز وقوع‌بولمامش برضررك دفعی ویاخود مرضدن‌تداوی بی وقوعه کلمش برضررك ازاله‌سیچون اولور .

جلب منفعتك مداری بولنان اسباب اوچ نوعدر : سبب مجزوم ، سبب مظنون ، سبب موهوم . نوع اول جناب حقك تقدیر ومشیتی ایله مسبباتك بر ارتباط مطرد غیر منفك ایله

مرتبط بولندیغی اسبابدر . سن بونوع اسبابی ترك ایدر ومثلا آچ ایکن اوککه کتوردکلری طعامه الکی اوزاتمیوبده [بن متوکلم ، توکلك شرطی ترك سبب ایلمکدر ، طعامه ال اوزاتوب اغزه کتورمك وصکره دیش ایله چکنیه‌رك وچکه‌لری اوینانه‌رق انی یوتمق ایسه سعی وحرکتدر] دیه‌جك اولورسه‌ك ، بوجنون محضدر . الله تعالی‌نك سنده اتمکسز طوقلق خلق‌ایتمسنه ویاخود اتمکده سکا طوغری برحرکت یاراتمسنه ویاخود او اتمکی سنك ایچون چکنه‌یوب معده‌كه ایصال ایتمك اوزره برملك مسخر ایده‌جکنه منتظر اولیورسه‌ك سنةاللهی بیلمیورسین دیمکدر . کذلك ترلایه اکین اکمیوبده جناب حقك تخمسز اکین خلق ایده‌جکنی ویاخود مریم علیهاالسلام کبی زوجه‌كده بلا وقاع طوغوره‌جغنی‌امید ایدیورسه‌ك بوامید وانتظارلرده هپ‌جنوندر . بوکبی مواقعده توکل ترك عمل ایله دکل ، حال وعلم ایله‌در . علم ایله توکل: طعامی ، یدی ، اسنانی ، قوهٔ حرکتی وسائره‌یی خلق ایدن وسنی اطعام‌واسقا ایلیان جناب‌حق اولدیغنی بیلمکلککدر . حال ایسه اعتمادك جناب حقه اولوب یده طعامعه وسائره‌یه اولما‌مقدر . الك درحال قوریوب مفلوج اولمسی احتمالی وار ایکن صحت یدکه اعتماد ایتمکلکك قابلمی‌در ؟ عقلکی ازاله وقوهٔ حرکتکی ابطال ایده‌جك درحال سکا برخلل طاری‌اولمسی‌محتمل بولندیغندن قدرتکه نصل اعتماد ایدرسین ؟ قوتجه سکا غالب بر

آدم چیقوبده سنك یيه‌جككه مسلط اولمسی ویاخود برحیه ظهور ایدوبده سنی یركدن تبعید وطعام ایله اره‌کی تفریق ایتمسی ملحوظ ایکن طعامك حاضرلانمش اولمسنه هیچ اعتماد ایده‌بیلور ـ می‌سین ؟ بوکبی احتمالات موجود اولوب منعی ایسه داخل دائرهٔ استطاعتك اولمدیغی وفضل وکرم الهیدن بشقه بونك برچاره‌سی بولنمدیغی جهتله خصوصات مذکوره‌ده لطف حقه بل باغلایه‌رق مستریح وفرحیاب اولورسین .

سبب مظنون ، مسبباتك علی الاکثر وجودی کندینه متوقف بولنان سببلردر ؛ امصاردن مفارقت ایله برّ وبیابانده مسافرت ایدن کیمسه‌نك استصحاب ایلدیکی زاد وذخیره کبی . بو ایکنجی نوع اسبابدن تباعد دخی حکمتی ترك وفراموش ایلك وسنت الهیه‌یی بیلمامكدر . برّ وبیابانده زاد وذخیره استصحابی ایله توكل زائل اولماز . خواص امت بویولده وقوع بولان سیاحتلرنده زاد وذخیره استصحاب ایلدکدن بشقه دیکش ایکنه‌سی ، مقراض ، ایپ ، مطره کبی لوازم سفری دخی یانلرندن آیرمازلر ایدی .

اسبابه اعتماد ایتمکسزین مجرد جناب حقك فضل وکرمنه اعتماد ایلیه‌رك سنت الهیه موجبنجه عمل ایتمك توكله منافی دکلدر. خانه‌دن چیقارکن قپوسنی قپامق وبعیرك ایاغنی باغلامق ایله توکله مخالف حرکت ایدلمش اولماز . دره‌لرده واقع سیل مجرالرنده ویاخود جدار مائل ویاسقف منکسر التنده متوکلم دیه یاتمق جائز

اولماز . ترك اسباب صورتیله اولان توكل یالکز اسباب وهمیه‌ده ، یعنی کندیسندن نفسك بر منفعت حصولنه ویا مضرت تولدینه پك‌ده امید وار اولمدیغی اسبابده جریان ایده‌بیلور . اما مجزوم ومظنون اولان اسبابده توكل یالکز حالاً وعلماً اولوب ترك اسباب صورتیله دکلدر .

انتهی ملخصاً

فخرالدین رازی دیورکه « رفق وملایمت انجق حقوق اللهدن برحقك اهمالنه مفضی اولمدیغی زمان جائز اولور . حقوق اللهدن برحقك تعطیلنه مؤدی اولورسه جائز دکلدر ... بومقامده سوزك تحقیقی بودرکه افراط وتفریطك هرایکیسی مذمومدر . فضیلت وسط واعتدالده‌در . بناءً علیه کاه غلظت ایله امر ، کاه اندن نهی وارد اولمسی افراط وتفریطدن تباعد ایدیله‌رك صراط مستقیم اولان حال وسطده بولنمق ایچوندر ، وبو سره مبنیدرکه جناب حق وسط واعتدالی کتاب عزیزنده مدح وستایش ایدوب [وکذلك جعلناکم امةً وسطاً] بیورمشدر » .

علم اصولدن کشف الاسرارك باب معرفة اقسام الاسبابی ایله تلویحك [باب المحکوم به]نده بیان ایدلدیکی اوزره حق الله ایله مراد : هیچ بر فرده اختصاصی اولمیوب کندینه نفع عام تعلق ایدن حقدرکه حق عمومی دیمکدر . بونوع حقوق افراد وآحاده مخصوص اولمیوب نفعی عمومه عائد بولندیغندندرکه شانی تشریف وتبجیل ایچون جناب حقه نسبت اولنمشدر . یوقسه بونسبت خلق

وایجاد اعتباریله دکلدر ، زیرا بو اعتبار ایله جمیع اشیا باری تعالی حضرتلرینه نسبتده سیاندر : « لله مافی السموات ومافی الارض». بو نسبت تضرر وانتفاع اعتباریله ده دکلدر ، یعنی بو نوع حقوقك ذات اقدسه نسبتی حاشا آنکله منتفع اولدیغی وفقداننده طولایی متضرر بولندیغی ایچون ده دکلدر ، زیرا جناب رب عزت جمیع اشیادن منزه اولدیغندن هیچ برشیئه بو اعتبار ایله حق الله اطلاق اولنمق صحیح وجائز دکلدر .

اثناء تفسیرده کوستردیکی اوزره « فظ » خویرات وبدخوی کیمسه درکه معاشرتندن انسان متأذی اولور . « غلیظ القلب » قاتی یورکلی دیمکدرکه یورکی هیچ برشیدن متأثر اولماز. بو ایکیسنك ارەسنده فرق واردر ، بعض آدم خویراتلق ایتمزسه ده هیچ برکیمسه یه رحم وشفقتی اولماز. بو مقوله سنکدل آدم واقعا اولکنه نسبتله اهوندر ، فقط خصیصهٔ بشریه دن محروم اولدیغی ایچون بوده انسان دینلمکه لائق دکلدر .

تفسیر کشافده شویله ذکر اولنمشدر: « حسن بصری رضی الله عنه حضرتلرندن نقل اولنورکه رسول اکرمك صحابهٔ کرام ایله استشاره یه احتیاجی اولمدیغی نزد الهیده معلوم ایدی ، لکن جناب حق رسول اکرمدن صکره استشاره نك امر مسنون اولمسنی مراد بیوردی ده آنك ایچون استشاره یی امر ایلدی دیمش . ذات رسالتمآب افندمزدن مرویدرکه « ماتشاور قوم قط

الاهدوا لارشد امرهم = هیچ برقوم مشاورهٔ امور ایتمامشدرکه اك سدید ومتین اولان ایشلرینك یولنی بولمش اولمسونلر » بیورمش. ابو هریره رضی الله عنه حضرتلرندن روایت اولنمشدرکه صحابهٔ کرام قدر چوق مشاوره ایدر هیچ برفرد کورمدم دیمش. بعضیلری دیدیلرکه سادات عرب ایله استشارهٔ امور ایدلمامك کوچلرینه کیده جکندن رسول اکرم صلی الله علیه وسلم افندیمزك رأیده استبدادی صحابه یه کران کلمامك ایچون جناب خداوند حکیم انلرله مشاوره یی ذات رسالتمآبنه امر ایتمشدر » .

سورهٔ آل عمران

آیت — ۱۹۰ و ۱۹۱

ان فی خلق السموات والارض واختلاف اللیل والنهار لآیات لاولی الالباب* الذین یذکرون الله قیاماً وقعوداً وعلی جنوبهم ویتفکرون فی خلق السموات والارض ربنا ماخلقت هذا باطلا سبحانك فقنا عذاب النار

[کتاب اللهدن مقصود قلوب وارواحی معرفت حقده استغراقه جذب ایلمکدر . بونك ایچوندرکه کتاب کریم آیات سابقه‌ده احکام آلهیه‌یی کماینبغی تقریر ایلدکدن ومبطلینك شبهاتنه بالاطراف جواب ویردکدن صکره توحیده، الوهیته، کبریاء وجلالته دلالت ایدن آثار واحوالی ذکر ایتمك صورتیله تنویر قلوبه عودت ایدوب بیوریورکه] سماوات وارضك خلق وایجادنده ولیل ونهارك اختلافنده اولی الالباب ایچون علامت ونشانه‌لر واردر [شوائب حس ووهمدن خالص،

علائق نفسانیه‌دن متجرد، عوائق ظلمانیه‌دن متخلص، احوال حقائق
واحکام نعوتده متأمل، اطوار ملك واسرار ملکوتده مراقب، ملك
خلاقك بدائع صنائعنده متفکر، انفس و آفاقه تودیع بیورلمش عجائب
حکم آلهیه‌ده متدبر، عالمه چشم اعتبار وشهود ایله ناظر، هر موجودده
سر حقك حقیقتندن متفحص، حق تذکر ومراقبه‌یه مواظب عقول
مجلا اصحابی نزدنده سماوات وارضك افهام وافکاری مستغرق بهت
وحیرت ایتمکده اولان خلق وایجادی، تابع ومسخر بولندیغی
قوانین بدیعه‌سی، لیل ونهارك اختلاف وتعاقبی وجود باری‌یه،
عظمت قدرتنه، سلطنت علیاسنه، تعاجیب شئون آلهیه‌یه جلیاً
دلالت ایدر آثار وعلامتدر. آنلر بو عظمت اکوانده، بو
قوانین حیرتفزاده، بو زینت واحتشامده، بو اسلوب دلربادهٔ یداللهی
بر مرآت مصیقله انعطاف ایتمش کبی تماشا ایدرلر. بو آیت
کریمه‌ده انجق ایکی اثر بیان بیوریلوب سورهٔ بقره‌ده ذکری
سبق ایدن بقیهٔ آثاره تعرض ایدلمامسی یا معظم شواهد ایله اکتفا
حکمتنه مبتنی‌در؛ ویاخود نور معرفةالله ایله مستنیر اولان قلب
سالکك کثرت دلائل ایله اشتغالی، معرفةاللهده استغراقنه حجاب
کبی اولمسون ده انوار معرفةاللهك تجلیسی انده تکمل ایلسون ایچوندر].
اول اولی الالبابکه انلر قائماً وقاعداً ویانلری اوزرینه یاته‌رق اللهی
ذکر ایدرلر [هر صورتله وهر حال وکارده جناب رب العزتی لساناً
وفکراً وقلباً یاد وتخطر ایلرلر] وسماوات وارضك خلق وایجادنده

تفکر ایلرلر [دیرلرکه] یاربنا سن بونی [سماوات وارضی] بیهوده
وعبث یاراتمدك [بونلرك خلق وایجادی حکمتدن عاری، مصلحت
ومنفعتدن خالی دکلدر. بلکه حکم جلیله ومصالح عظیمه ایچون انتظام
پذیر اولمشلردر. بونلر معایش عباده مداردر. بونلر احوال مبدأ ومعادی
بیلمکه رهبردر. بر فیض عمیم ایله پرورش بولان بو آثار لطف وعنایت
بر چوق معنایی ناطقدر]. سنی [ای ذات اجل اعلی] شان الوهیتکه
لائق اولمیان اموردن [بر طاقم دربدرلرك بیهمانه ولئیمانه سوزلرندن]
تنزیه ایدرز. ایمدی بزی عذاب ناردن وقایه ایت [ذات الوهیتکی
طانیورز، امرکه اطاعت ایلیورز، لائق اولمیان اموردن سنی
تنزیه ایدیورز، عذاب جحیمه دوچار اولمقدن یامستعان، بزی
صیانت بیور. سنی اعتراف ایلمیان اهل زیغ ایله بزی همحال ایتمه].
باقك کتاب اللهه: عجائب ملك وملکوته ارشاد ایچون عقولی
دمبدم فضای اکوان نامتناهی‌یه سوق ایدیور. صفحات حکمتده
قوانین بدیعهٔ عوالمی، آیات بینات قدرتی تماشا ایتدیریور.
سماء قدرتدن نازل اولمش بر کتاب جلیل ربانی‌که هر سوره‌سنده
هر آیتنده، هر جمله‌سنده، هر کلمهٔ قدسیه‌سنده شوق‌الله، محبةالله،
عظمت وعلویت، حکمت وحقیقت پرتو بار اولیور.

المزه بر اغاجك یاپراقلرندن بر اوفاق یاپراغی الهلم، کوریرزکه
اورته‌سنده بر طمار اوزامش، صکره او طماردن ایکی طرفه بر
چوق طمارلر تشعب ایتمش، انلردنده اینجه بر طاقم طمارلر

دهاتشعب ایلمش، بونلرده طورمیوب تشعب ایدیور، بردرجه‌ده‌که اینجه‌لکندن ارتق کوزایله وبلکه خرده‌بین ایله کوریله‌مز اولیور ومشاهده ایدیورزکه جناب خالق اویاپراغه قعر زمیندن غداسنی جذب ایتمك ایچون قوتلر ایداع بیورمش ، اوغذاء اوطمارلرده جریان ایدیورده تقدیر عزیز علیم ایله انك اجزاسندن بر جزء اویاپراغك اجزاسندن هر برجزئنه توزیع اولنیور. انسان اویاپراغك کیفیت خلقتنی وخلق وایجادنده وکندیسنه قوای غاذیه ونامیه‌نك ابداعنده‌کی کیفیت تدبیری بیلمك ایستسه عاجز قالور . انسان اوفاجق بریاپراغك کیفیت خلقتنه وقوفدن قاصر اولنجه اویاپراغی شمسه ، قمره ، نجومه ، ارضه ، ارضده‌کی بحاره ، جباله ، معادنه نباته، حیوانه قیاس ایتملی‌ده آرتق سماوات وارضك خلق وایجادنده‌کی عجائب حکمة اللهی ، سرائر عظیمه‌یی احاطه ایده‌میه‌جکنی اعتراف ایله بو مهابت خلقته قارشو « سبحانك فقنا عذاب النار » دیه خالق ذیشاننی تسبیح وتقدیس، وبرقصور ایدوب‌ده دوچار عقاب الهی اولمامق ایچون لطف ومرحمت ربانیه‌یی هردم استدعا ایتملی‌در.

ابن عمر رضی الله عنهمادن مرویدرکه : حضرت عائشه رضی الله عنهایه [رسول اکرم صلی الله علیه وسلم افندمزدن کوردیکك اك شایان تعجب حالنی رجا ایدرم بکا حکایه ایت] دیدم . مشار الیها بر خیلی بکا ایتدکدن صکره دیدی‌که : انك هر حالی شایان تعجبدر . نوبتم اولان بر کیجه یانمه

کلمشیدی . فراشمه داخل اولدقدن بر مدت صکره بیوردی‌که «یاعائشه بوکیجه بکا اذن ویررمی‌سین ؛ ربمه عبادت ایده‌یم » . دیدم‌که «یارسول الله بنم ایسته‌دیکم سنك قربیتك، سنك محبتکدر، اذن ویردم سکا » . بونك اوزرینه قالقدی ، صو قربه‌سنك یاننه کیدوب آبدست الدی ؛ صویی چوق دوکنمدی ، بعده نمازه طوردی. قرآن اوقویوب اغلامغه باشلادی، بر درجه‌ده‌که کوزلرندن اقان یاشلر ایکی بوکرینه یوریدی . صکره اوتوروب جناب حقه حمد وثنالر ایتدی وینه اغلامغه باشلادی ، متعاقباً اللرینی قالدیردی، تکرار بکا ایتمکه باشلادی . باقدم مبارك کوز یاشلری ینه جوشمش ، یرلره روان اولیور . نهایت بلال صباح نمازینی خبر ویرمکه کلدی . وذات سعادتلرینی اغلار کورنجه : « یارسول الله ! جناب حق سنك کچمش وکله‌جك کناهلریکی عفو ایتمشیکن نیه اغلایورسین » دیدی . اول حبیب خدا بیوردی‌که « یابلال عبد شکورده‌می اولمیه‌یم، انعام مولایه تشکر ایدر برعبد وظیفه‌سنی‌ده‌می ایفا ایتمیه‌یم». تکرار بیوردیلرکه « نصل اغلامه‌یم بوکیجه بکا « ان فی خلق السموات والارض » آیتی نازل اولدی. بونی دیدکدن صکره : یازق اول کیمسه‌یه‌که بو آیتی اوقودی‌ده نه‌دیمك اولدیغنی تفکر ایتمدی ؛ وبر روایته کوره : یازیق اول کیمسه‌یه‌که بو آیتی ایکی چکه‌سنك ارەسنده کوه‌لدی‌ده نه دیمك اولدیغنی ملاحظه ایتمدی بیوردی .

امام علی کرم الله وجهه حضرتلرندن مرویدرکه ذات رسالتمآب افندمز کیجه‌لین اویقودن اویاندیغی زمان مسواك طوتونور وصکره آسمانی تماشا ایدرك «ان فی خلق السموات والارض» نظم جلیلنی اوقور ایدی بیورمش .

فیض قرآن بو خصوصده ده قلوب امته عمیق و عالی معنالر الهام ایتمشـدر . بعض اکابر علما شویله دیور : من لم یعرف الهیئة والتشریح فهو قاصر فی معرفة الله تعالی . هیئت و تشریح علملرینی بیلمیانلر معرفة اللهده ناقصدر دیمکدر . فی الحقیقه اجرام سماویه‌نك احوال و حرکاتنه و اجزاء بدنك کیفیت و ترتیبنه ، و اعضانك وظـائف و منافعنه واقف اولمیانلر شبهه‌سز خالق تعالی حضرتلرینی بیلمکده قاصردرلر .

فضولی مرحوم جانب اقدسـه توجه ایدوب شو دمدمه‌سیله مناجات ایدیور :

زهی ذاتك نهانی اول نهاندن ماسوا پیدا
بحار صنعکه امواج پیدا قعر ناپیدا
بلند و پست عالم شاهد فیض وجودکدر
دکل بیهوده اولمق یوغیکن ارض وسما پیدا
مآل حکمتك اظهار قدرت قیلمغه ایتمش
غبار تیره‌دن آیینهٔ گیتی‌نما پیدا
دمادم عکس آلور مرآت عالم قهر ولطفکدن

انکچونکه کدورت ظاهر ایلرکه صفا پیدا
کهی طوپراغه ایلر حکمتك بیك مه‌لقا پنهان
کهی صنعك قیلار طوپراقدن بیك مه‌لقا پیدا
جهان اهلینه تا اسرار علمك قالمیه مخفی
قیلوبدر حکمتك کفار ایچنده انبیا پیدا

شاعر حقائق ادا ابوالعلاء المعری شو فریاد حیرت ایله عامهٔ ناسه خطاب ایلیور :

یا ایها الناس کم لله من فلك
تجری النجوم به والشمس والقمر

ای ناس ! اللهك نیجه عالملری وارکه انلرده نجوم ایله شمس وقمر جریان ایدر .

بوستاننده، سعدی مرحوم عظمت وقدرت الهیه‌یی برنقش رنکین ایله تصویر ایدیور :

شب از بهر آسایش تست وروز
مه روشن ومهر گیتی فروز

شب وروز، ماه تابان ، آفتاب عالمتاب ، بونلرك جمله‌سی ای انسان سنك حضور وراحتك ایچوندر .

ضیا از برای تو فراش وار
همی کسترانند بساط بهار

ضیا سنك ایچون بر دوشه‌یجی کبی بساط بهاری دوشه‌یور.

شمس فصل ربیعده روی زمینی سنك ایچون فرش زمردین ایله تفریش ایدیور .

اگر باد و برفست وباران ومیغ
وگر رعد چوکان زند برق تیغ
همه کارداران فرمان برند
که تخم درخاك می پرورند

کرك بادو برف اولسون ، کرك باران وابر اولسون ، کرك بلوطلرك تصادمیله کوك کورله‌سون ، کرك شمشك قلیج یالمی کبی پارلسون، بونلرك هپسی سنك خاکه تودیع ایلدیکك تخمی بسله‌مك ایچون حامل فرمان الهی اوله‌رق بر ایشله مشغولدر ، جمله‌سی سنك حیاتك ومنافع حیاتك ایچون بر خدمته مأموردر .

وگر تشنه مانی زسختی مجوش
که سقای ابر آبت آرد بدوش

اگر صوسز قالورسه‌ك دوچاراولدیغك مضایقه‌دن ناشی غلیانه کلمه، مضطرب اولمه . بلوطلر سقاسی سکا اوموزیله صو کتورر . سنك فوقنده صو خزینه‌لرینی حامل اولان سحابلرسنی وسنك تارلالریکی ، بوستانلریکی سقی وارووا ایدر . صولر باقدرت علیه شمس وهوا ایله یردن جوهوایه صعود ایدر، استحاله وتصفیه اولنور . صکره باران اوله‌رق سمت آسماندن نزول ایلر . نه‌چرخ بدیع! نه کارگاه عظیم !

زخاك اورد رنك وبوی وطعام
تماشا که دیده ومغز وکام

جناب قادر حکیم کوزك ودماغك وطماغك موضع حظ وصفاسی اولمق اوزره طوپراقدن رنك، رائحه، ییه‌جك حصوله کتورر .

خالق تعالی حضرتلری خاکدن چشم، دماغ ، طماق خلق ایلدیکی کبی بونلرك موضع حظ وصفاسی اولمق اوزره‌ینه‌خاکدن رنك، رائحه، ییه‌جك خلق ایتمشدر . تأمل ایت : بونه قدرت، نه‌علم وحکمت، نه‌تناسب وتوازن . باق خاکدن نه‌لر حصوله کلمش احاله‌ٔ نکاه دقت ایت: باصره ایچون رنك، شامه ایچون رائحه ، ذائقه ایچون مطعومات خلق اولنمش . اگر رنك، رائحه، ییه‌جك اولمسیدی کوزك، دماغك، طماغك فائده‌لری اولمازدی. اگر کوز، دماغ ، طماغ بولنمیه ایدی رنك ، رائحه ، ییه‌جك بولنه ایدی بونلرك ایجادی عبث اولوردی . سبحان من تحیر فی صنعه العقول..

سورهٔ آل عمران

آیت — ١٩٩

وان من اهل الكتاب لمن يؤمن بالله وما انزل اليكم وما انزل اليهم خاشعين لله لا يشترون بآيات الله ثمناً قليلاً اولئك لهم اجرهم عند ربهم ان الله سريع الحساب

اهل کتابدن بعضیلری واردرکه انلر الله ایچون خشوع [وخضوع] ایدرك ، آیات الٰهی ثمن قلیل ایله مبادله ایلمیه‌رك [توراة وانجیلده مسطور نعت پیغمبری‌یی جزئی بر منفعت مقابلنده کتم ایتمیه‌رك] ذات الوهیتنه ، وسزه انزال اولنان ایله کندیلرینه انزال ایدیله‌نه [یعنی قرأن ایله کتابینه حقیله] ایمان ایدرلر . انلرك ربلری عندنده اجرلری واردر [« اولئك يؤتون اجرهم مرتين » قول کریمی ، « يؤتكم كفلين من رحمته » نظم شریفی ایله کندیلرینه وعد بیورلمش اجر مخصوص واردر]. جناب حق

سريع الحسابدر [علم الهى جميع اشيايه نافذ اولوب ذات اقدس ربانى هر عاملك سزاوار بولنديغى اجر ومكافاته تأمله، محتاج اولمقسزين واقف و آشنا اولديغندن اجر موعود كنديلرينه سرعتله واصل اولور] .

بومدح وستايش الهى يه نائل اولان بعض اهل كتاب ايله كيملر مراد اولديغنده مفسرين عظام حضراتى اختلاف ايتديلر . بعضيلرى : عبدالله بن سلام ايله ياران وجماعتى مراددر ديديلر. بعضيلرى ديديلركه بونلر اهل نجراندن قرق ، حبشستاندن اوتوز ايكى ، رومدن سكز كيمسه‌لردركه نصارى ايكن اسلام اولمشلر ايدى . بعضيلرى‌ده ديديلركه بونكله « اصحمه » نامنده‌كى نجاشى مراددر . يعنى بومدحه مظهر اولان ذات زمان سعادتده شرفياب اسلام اولان حبشستان ملكى « اصحمه » در . [١]

نجاشى: حبشستان ملوكنك علم خاصلريدر ، نته‌كيم عجم شاهلرينه « كسرى » ، هند پادشاهلرينه « راى » ، چين پادشاهلرينه « فغفور »، روم اولكه‌سنك حكمدارلرينه « قيصر » لقب خاص اولديغى كبى . اصحمه وفات ايدنجه جبريل امين بونى رسول اكرمه خبر ويرمش ايدى . بونك اوزرينه ذات نبوتپناه افندمز صحابه‌يه : خارج بلده‌يه چيقك‌ده آخر دياره وفات ايتمش اولان بر قرنداشكزك جنازه نمازنى قيلك بيوردى ، وبلدهٔ

[١] همزه وحانك فتحيله‌در .

طاهره‌نك قبرستانى بولنان « بقيع » نام محله چيقدى. اوراده حبشستان جهتنه نظر ايدوب ذات رسالتپناهنه نجاشى‌نك نعشى منكشف اولمسيله نمازنى قيلدى . برى طرفدن ايسه منافقلر : باقك شوكا [طرف مستجمع الشرف حضرت رسالتپناهى‌يه اشارتدر] سرامدان نصارادن اول بر آدم ايچون جنازه نمازى قليوركه او آدم كنديني اصلا كورمامش ودينه داخل اولمامشدر ديملريله بو آيت كريمه شرف نزول ايتمشدر .

استطراد

وقتيله رژى قوميسرى نورى بك مرحوم ايله برابر بوراقم الحروف عكاده اقامته مأمور اولمشيدق . اوراده بولنديغم هنكامده يسوعيوندن بريله اره صره مصاحبت ايدر ايدم . مصاحبم : خوشكو ، نكته پيرا ، تتبعاتى واسع بر ذات ايدى . هر نوع صحبتلره طالار ، هر واديده كزينور ايدك . بركون ينه بر معتاد قونوشور ايكن سباق وسياق مباحثه‌دن مناسبت الديره‌رق بو ذات ديدى‌كه انتظام عالم ، سعادت بنى آدم ، بشريتك هم آهنك وفاق معاشرت اوله‌رق يوريمسنه توقف ايدر . بو ساحهٔ وسيعهٔ عرفانده خيلى جولان ايتدى . ذكاسنه انضمام ايدن طلاقت لسانيله سوزينه قوت ويرمكه ، افكارنى تأييد ايچون دلائل وشواهد ايرادينه ، همبزمنك قلبنى كندى طرفنه اماله ايده‌جك الفاظ كزين ايله

رونق طراز کلام اولمغه سعی بلیغ کوسترمکده ایدی . تماميله دیکله‌دم . دیدم بك طوغری ، لکن آرزو اولنان بومطلب اقصی نه صورتله مرآت عالمده تجلی ایده‌بیلور ؟ ایما ایتدیکی جهتی ارائه ایتمسیله دیدم‌که عین کلام ایله متکلم وعین نوع تبلیغ ایله مبعوث مثلا یوز کشیلك برقافلهٔ فضلادن طقسان طقوزینی تصدیق ایدوب‌ده صره یوزنجیسنه کلنجه بردنبره یوز چویروب آنی انکار ایتمك ، اوفاضل ذیشانی بغیر حق حقارته جرأت ایتمك نزد ارباب عرفان وایقانده شایان قبولمی‌در ؟ بو تفریقه حقیقت بین اولانلر نه‌دیر ؟

حضرت عیسی علیه‌السلام اعتقاد اسلامیانده پیغمبراندندر ، هم اولو العزم پیغمبران ذیشاندندر . جامعلرده متوجه‌بولندیغمز محراب عبودیتك فوقنده « کلما دخل علیها زکریا المحراب وجد عندها رزقا » نظم جلیلی منقوشدرکه بوده جناب روح‌اللهك والده‌سی حضرت مریم‌العذرایه دائردر . قرأن کریمك برچوق سور وآیاتی حضرت مریم علیها‌السلامك مناقبنی ، طهارت ذیلنی ، نساء عالمین اوزرینه اصطفاسنی ناطقدر . قرأنده روح‌اللهك طفل ایکن بشیکده تکلم ایلدیکی ، اکمه وابرصلره باذن‌الله شفاساز اولدیغی ، باذن‌الله احیاء اموات ایتدیکی ، دها بوکبی نیجه معجزات باهرهٔ نبوتی مذکوردر . بونکچون کوچوکندن بیوکنه وارنجه‌یه قدر بتون مسلمانلرك قلبلری مشارالیهمایه محبت وتعظیم ایله

طولودر . حاصلی بتون مسلمانلرجه حضرت مریم بر عذراء طاهرهٔ مبارکه وحضرت مسیح صلوات‌الله علی نبینا وعلیه دخی او عذراء مبارکه‌دن نفخهٔ جبریل ایله تولد ایتمش بر آیت کبرای آلهیه‌در .

روح‌اللهك السنهٔ شعرامزده‌ده ذکری بك مأنوسدر ، معجزات مسیحی دمبدم یاد ایدرك آنکله افکار وکفتارلرینه حسن ورونق ویررلر :

روح‌بخش اولدی مسیحاصفت انفاس بهار
اچدیلر دیده‌لرین خواب عدمدن ازهار

باقی

نی احیاقیلوب فیض دم‌جانبخش لطفکله
نمایان ایلدك آثار انفاس مسیحایی

ندیم

آفرین ای نی کلك هنر عیسی دم
ایلدك نفخهٔ اعجاز ایله احیای عدم

عاکف پاشا

هوا مسیح‌نفس کشت وخاك نافه کشای
درخت سبزشد ومرغ درخروش آمد

حافظ شیرازی

شوحالات نکاه دقته النجه نمایان اولورکه حب ومودت

هانکی جهتده ، حسن آمیزش ومعاشرتدن تباعد نه طرفده ایمش ؟ محمدیلر حضرت عیسی علیه‌السلامه نصل محبت وحرمت ایدیورلرسه عیسویلرده حضرت محمد علیه‌السلامی حرمت ومحبت ایله ذکر ویاد ایتسه‌لر آرزو ایتدیککز حسن معاشرتک حصولنه هیچ بر مانع قالماز ایدی . حقیقت شناسانه بر مطالعه بو بابده فکر بشره رهبر اولور ، نقاب ترددی رفع ایدر . بو تلخیصم مخاطب فاضلك کوشزد عرفانی اولنجه براز دوشندی ونداى خواص ولوله‌ٔ عوام آره‌سنده ایشیدلمزکه ... دیه بعض لدنیات مؤسفه‌یه ایما ایله بوخصوصه دائر آرتق شق شفه ایتمدی . مصاحبه‌نك جریانی بشقه مجرایه تحویل ایدیله‌رك ینه های وهوی نشاط ایله برخیلی سوزلر سویلندی ، [وقولوا للناس حسنا]

سورهٔ نساء

آیت — ٥٦

ان الله يأمركم ان تؤدوا الامانات الى اهلها واذا حكمتم بين الناس ان تحكموا بالعدل ان الله نعما يعظكم به ان الله كان سميعاً بصيرا

تحقیق الله سزه امر ایدیورکه امانتلری اهلنه تأدیه ایده‌سکز، وحکم ایتدیککز وقت عدل ایله حکم ایلیه‌سکز. اللهك سزه وعظ ایتدیکی [بو نصح وپند بیوردیغی] شی [که اهلنه اداء امانات وحکملرده عدالت ایتمکدر] نه کوزل. جناب حق سمیع‌در [اقوالکزی، حکملریکزی ایشیدر]، بصیردر [افعالکزی، اماناتی اهلنه ادا ایدوب ایتمدیککزی کورر].

نه بلیغ وجامع موعظهٔ الهیه! ساده ومقدس برجاذبهٔ بیان ایله انسانی نصل برجهان معالی وفضائله عاشق ایدیور.

هانکی انساندرکه امانته خیانت ایتسونده فلاح بولسون ، عاقبت پریشان اولمسون . هانکی دولت وامتدرکه اهانه ادای اماناتی واحکامده عدالتی التزام ایلسونده نجم شوکت واقبالی درخشان اولمسون . حامل وظائف اولانلرك عهده‌لرنده امانت بولنان جاه ومنصبلر اهلنه تفویض ایله ایش باشلرنده امین وکار- دانلر بولنور ، وحاکملر حکملرنده طمع وامنیه‌یه مغلوب اولمیوب ده عدل وحقانیته متوجه اولورلر ایسه او دیارده نه‌لر تجلی ایتمز ، جابجا نه درلو فیوض ظهوره کلمز . بومسلکه سالك اولان ملل ونحلده دمبدم نشانهٔ التفات الهی کوریلیور .

نظم دنیا سببی سلطنت عادلدر
اعدل خالقنی حق ناظم اشیا ایلر
فضولی

وله

حکمدر واسطهٔ موت وحیاتی خلقك
وای اول حاکمه کیم ایلیه حکمنده خطا
قیله مظلوملری مرحمتندن محروم
ویره ظالملره اوز نفعی ایچون استیلا

ملتقی شارحی داماد مرحوم کتاب القضاده شو حدیث شریفی نقل ایتمشدر : « من قلد انساناً عملاً وفی رعیته من هو اولی منه فقد خان الله ورسوله وخان جماعة المسلمین = بر کیمسه بر

انسانه بر ایشی تقلید وتفویض ایدوب حالبوکه رعیه‌سی ایچنده او انساندن اولی والیق بولنسه اول کیمسه علی التحقیق اللهه ورسولنه وجماعت مسلمینه خیانت ایتمش اولدی » . حدیث شریفده‌کی جملهٔ شرطیه‌نك جوابی [اشباه] ده « فقد ظلم مرتین باعطاء غیر المستحق ومنع المستحق » صورتنده روایت اولنمشدر . بوروایته کوره مآل شریفی شودر : بر کیمسه بر ایشی رعیه‌سی ایچنده او ایشه احق والیق وار ایکن بر انسانه تفویض ایدرسه اول کیمسه غیرمستحقه اعطا ومستحقی منع ایتدیکی جهتله علی التحقیق ایکی کره ظلم ایتمش اولدی .

•
••

« ان الله یأمرکم ان تؤدوا الامانات الی اهلها » قول کریمی کعبهٔ معظمه‌نك سادن وکلیدداری عثمان ابن طلحه بن عبدالدار حقنده نازل اولمشدر . رسول اکرم افندمز یوم فتحده مکه‌یه داخل اولنجه عثمان بن طلحه کعبه‌نك قپوسنی کلیدلیوب سطح کعبه‌یه چیقمش ومفتاح کعبه‌یی پیغمبر افندمزه تسلیمدن امتناع ایله بن آنك رسول الله اولدیغنی بیلیدم مفتاحی اندن اسیرکه‌مزدم دیمش ایدی . امام علی حضرتلری عثمانك النی بوکوب مفتاحی الدی ، کعبه قپوسنی اچدی ، رسول الله افندمز درون بیت معظمه کیروب ایکی رکعت نماز قیلدی . طیشاری‌یه چیقدقده عباس حضرتلری مفتاح کعبه کندوسنه ویریلوب سقایت ایله سدانتی

نفسنده جمع ایتمسنی طلب ایتدیسه‌ده بو آیت کریمه نازل اولمغله رسول مجتبی علیه افضل التحایا حضرتلری مفتاحی عثمانه اعاده ایدوب اعتذار ایلمسنی حضرت علی‌یه امر ایتدی . امام علی‌ده مفتاحی عثمانه اعاده ایله اعتذار ایلدی . عثمان دیدی‌که اویله‌یا .. اجبار واذی ایتدکدن صکره شمدی کلدکده رفق ایله معامله ایدیورسین . حضرت علی: سنك حقکده قرآن نازل اولدی‌ده شمدی بونکچون سکا بو معامله‌یی ایدیورم جوابنی ویردی و آیتی اوقودی . عثمان آیتی استماع ایتمسیله همان شهادت کتوردی وجبریل علیه السلام هبوط ایدوب سدانتك الی الابد اولاد عثمانده اولدیغنی رسول اکرم صلی الله علیه وسلم افندمزه خبر ویردی .

بو قول کریم بروجه مشروح سادن کعبه عثمان بن طلحه حقنده نازل اولمشسه‌ده خطاب هر امانتده هرفرده عامدر ، یعنی خطابك حکمی بتون مکلفینه و امانات دخی حقوق اللهه وحقوق عباده دائر مکلفینك ذمتلرینه تعلق ایدن جمیع حقوقه عام وشاملدر ، خصوص سبب عموم حکمه مانع دکلدر ، آیتك شو قصه اوزرینه ورودی انك بو قضیه‌یه مخصوص اولمسنی ایجاب ایتمز ، شو حالده بو خطابك حکمنده هر انسانك حامل اولدیغی جمیع امانات داخل اولور .

معلومدرکه انسانك معامله‌سی یا ربیله ویا عباد ایله ویا نفسیله اولور . بو اوچ قسم معامله‌نك جمیع احوالنده امانته رعایت

لازمدر . انسانك ربیله اولان معامله‌سنده امانته رعایتی مأموراتی ایشله‌مك ومنهیاتی ترك ایتمکدر ، بو بر دریادرکه ساحل وپایانی یوقدر . ابن مسعود حضرتلری بیوردی‌که امانت هرشیده وحتی آبدستده وجنابتدن غسلده و نمازده وز کاتده وصومده بیله لازمدر . قسم ثانی که انسانك خلق ایله معامله‌سنده امانته رعایتی‌در ، بو قسمده ودیعه و مستعارلری اصحابنه اعاده ایدوب خیانت ایتمامك خصوصلری داخل اولور . ابوهریره حضرتلرندن روایت اولندی‌که رسول کبریا افندمز: « ادّ الامانة الی من ائتمنك ولا تخن من خانك » بیورمشدر . بو قسم امانتده کیل و وزنده تطفیف ایتمیوب تام اولچمك ، تام طارتمق ، ناسك عیوبنی افشا ایتمامك خصوصلری ، ملوك وامرانك رعیه‌لری حقنده‌کی عدالتلری ، علمانك عوام ناسی تعصبات باطله‌یه سوق ایتمیوب بلکه دنیا و آخرتده نافع اعمال واعتقاداته انلری ارشاد ایدر صورتده نصح وپندلری ، زوجه‌نك دخی ناموسنی محافظه ایدوب زوجنه خیانت ایتمامسی داخلدر . انسانك نفسیله معامله‌سنده امانته رعایتی حقنده‌کی قسم ثالثه کلنجه ، بوده انسانك دین ودنیاده نفسی ایچون انجق انفع واصلح اولان شیلری اختیار ایتمسی وشهوت وغضب سببیله متضرر اوله‌جغی اشیادن مجانبت ایلمسی‌در ، بونکچوندرکه سرور کائنات علیه افضل التحیات افندمز : « کلکم راع وکلکم مسئول عن رعیته » بیورمشدر .

بو تعداد اولنان امورك جملەسی جناب حقك اهلنه اداسنی امر ایلدیکی اماناتدن اولمغله هپسی « ان الله یأمرکم ان تؤدوا الامانات الی اهلها » قول کریمنده داخل اولور. جناب حق امر اماتی کتاب عزیزینك پك چوق موضعنده اعظام و تفخیم ایتمشدر . « سورهٔ مؤمنون » ده فلاح ابدی‌یه نائل اولان مؤمنلرك اوصافی ارەسنده « والذین هم لاماناتهم وعهدهم راعون » و « سورهٔ احزاب » ده « انا عرضنا الامانة علی السموات والارض والجبال فأبین ان یحملنها واشفقن منها وحملها الانسان » بیورلمشدر. اثرده دخی « لا ایمان لمن لا امانة له » وارد اولمشدر.

بعض مفسرین کرام سیاق آیته نظر ایدوب دیدیلرکه بو قول شریفده‌کی خطاب ، امراء و حکام وسائره کبی ولاة اموره‌در . نته‌کیم « واذا حکمتم بین الناس ان تحکموا بالعدل » قول کریمنده‌کی خطاب انلره اولدیغی کبی . بو تقدیرجه نظم جلیلك مآل منیفی : [ای ولاة امور ; ای امراء و حکام ! جناب حق سزه امر ایدیورکه مناصب وسائره‌یه دائر ذمتلریکزه تعلق ایدن حقوقی اهلنه، مستحقلرینه ادا ایده‌سکز و ناس بیننده حکم ایتدیککز زمان عدل ایله حکم ایدوب شو صورتله‌ده ذمم غیره تعلق ایدن حقوقی اصحابنه ایصال ایلیه‌سکز] دیمك اولور.

فی الاصل عدل : اشیاده مساوات دیمك اولوب صکره ظلم و اعتدادن **خارج** قالان هر شیئه عدل تسمیه ایدلمشدر. « ان الله

نعما یعظکم به » قول کریمی ماقبلنی تقریر ایدر و مخاطبینه مزید لطفی و امتثال امره حسن دعوتی تضمن ایلر جملهٔ مستأنفه‌در . « ان الله کان سمیعاً بصیرا » قول کریمی ایسه وعد و وعید اولوب اهلنه تفویض امانات ایدن اولیاء اموری و عدل ایله حکم ایدن حکامی مکافات الهیه ایله تبشیر و خلاف امر حرکت ایلیان ولاة و حکامی مجازاة منتقم قهار ایله انذار ایدیور .

•
• •

حجاج ابن یوسف الثقفی خطهٔ عراقه والی تعیین قلندیغی زمان عراق غایتله معمور و آبادان ایکن حجاجك روا کوردیکی مظالم کونا کون ایله خراب و یباب اولدیغندن وارداتی بیك کره قرق بیکه [قرق میلیون ایدر] تنزل ایتدی . حالبوکه عمر بن عبدالعزیز حضرتلرینك زمان عدلنده خطهٔ مذکوره‌نك وارداتی بیك کره سکسان بیکدن [سکسان میلیون ایدر] بیك کره یوز بیکه [یوز میلیون ایدر] و دها زیاده‌یه قدر چیقمش ایدی .

امام علی کرم الله وجهه و رضی الله عنه حضرتلری بر یهودینك یدنده کوردیکی زرهندن طولایی قاضی شریحك حضورنده یهودی ایله مرافعه اوله‌رق زره کندوسنك اولدیغنی ادعا ایلدی . شریح حضرتلری یهودی‌یه بو ادعایه قارشو نه دیرسین دیه سؤال ایتدی . یهودی : زره بنمدر و واضع الیدی بنم دیدی . بونك اوزرینه شریح امام علیدن مدعاسنی اثبات ایچون ایکی شاهد ایسته‌دی .

قنبر ايله حسن بن علی کلوب امام علینك لهنه شهادت ایتدیلر . قاضی دیدیکه عبد معتقك بولنان قنبرك شهادتنی قبول ایتدم ، اما اوغلکك شهادتنی قبول ایتمم . امام علی رضی‌الله‌عنه حضرتلری اوغلك پدری لهنه شهادتی قبول اولنور رأینده ایدی . شریح رحمه‌الله امام حسنك پدری لهنه شهادتنی قبول ایتمامسی اوزرینه حضرت علی زرهی یهودی‌یه تسلیم ایتدی . یهودی بوحالی کورنجه کندی کندینه دیدیکه امیرالمؤمنین حضرتلری کندی طرفندن منصوب قاضی‌نك حضورینه بنم ایله برابر کتدی ، قاضی آنك علیهنه حکم ایتمشکن راضی اولدی . بو حالی بو صورتله درپیش مطالعه ایتدکدن صکره‌دونوب امام علی‌یه : یاعلی سن صادقسین ، خدا علیم ودانا بو ادعا ایلدیکك زره بنم دکل سنکدر دیدی واسلام اولدی .

امام ثانی ابویوسف حضرتلری حالت نزعده ایکن شویله‌دیوب اغلادی : یارب سکا معلومدرکه بن خصمیندن هیچ برینه قلباً دخی میل ایتمدم ، انجق هارون‌الرشیدك بر نصرانی ایله‌سبق ایدن مرافعه‌سنده حقسز اولدیغی جهتله کرچه رشیدك علیهنه حکم ایتدمسه‌ده اثناء مرافعه‌ده ایکیسنی مساوی بر موقعده اوتورتمامشیدم .

فقهاء عظام حضراتی دیورلرکه حکام حق عامه ایچون نفسلرینی حبس ایتمش اولدقلرندن انلرك رزق و کفایتلری ایله اهل واعوانك ومؤنتلری کندیلرینه عائد اولانلرك کفایتی

بیت‌المالدن ویریلور ، انلر بوصورتله اعاشه ایدلمزلرسه اموال ناسه طمع ایتملری ملحوظدر . نقل اولنورکه حضرت عمر رضی‌الله عنهك بیت‌المالی شدتله صیانتی معلوم ایکن قاضی شریحه شهری یوز اقچه معاش ویرر ایدی . امام علی رضی‌الله‌عنه حضرتلری ایسه زمان خلافتنده قاضی مشار الیهك معاشنی شهری بشیوز اقچه‌یه ابلاغ ایلدی . اوزمانلره کوره جزیرة‌العربده دوشونلسون بو مقدار معاش نه عظیم مبلغ ایدی . ایشته اقوام فاضله حالا بو دستور مبجله اتباع ایدیور ، حکامنی محترم طوتیور ، رفاه اوزره انلری اعاشه ایدیور ، بالاخره ملكاً وسیاسةً کندی مستفید اولیور . ملکلرنده غوائل متمادیه ظهور ایتمیور ، غوائلی تحقیق ایچون ، باصدیرمق ایچون خزینه‌لرینی بوشالتمقدن وارسته اولیور . سن‌ده مطاع جهان اولان شو قاعده‌یه رعایت ایدوب حکامکه احترام ایت ، مستوفی معاش ویر وتخصیص ایلدیکك معاشی وقتیله تسویه ایت ؛ معاش المق ایچون زید و عمروك درجه درجه اتکلرینی، اياقلرینی تقبیله مجبور ایتمه ، امان شونك بونك امرینه مخالفت ایدرسه‌م عجبا بن صولغی نره‌ده اله‌جغم ، چولق چوجق نه اوله‌جق کبی تردد دلخراشلرده انلری بولندیرمه . باق اوزمان نصل حاکملر ظهور ایدر ، نصل حکملر صادر اولور . هرشیدن اول بو قاعده پیشوای حرکت اتخاذ قلنملی وصکره دیکر جهتلر ، دیکر تدبیرلر دوشونلملیدر . برحاکم

كه‌سلامت فكری بالوجوه خواطر واكدار ایله مختل اولمشدر ، او حاكم مصالح عبادیمی دوشونور یوقسه نفسنی‌می ، بویله بر حاكمدن ارتق نه‌بكله‌نور . ابن‌ملَكك منار شرحنده نقل‌ایدلدیكی اوزره قاضی شریح رحمه‌الله حضرت عمر طرفندن كوفه‌یه قاضی نصب اولندی ویتمش بش سنه كوفه‌ده قاضی اوله‌رق قالدقدن صكره حجاجك‌عراق والیلكی زماننده استعفا ایتدی. وفاتنده‌یوز یكرمی یاشنده ایدی . عصرمزده والیلر حاكملر مأموریتلرندن برق خاطف سرعتیله كچیورلر .

سورهٔ نساء

آیت — ٥٧

یا ایها الذین آمنوا اطیعوا الله واطیعوا الرسول واولی الامر منکم فان تنازعتم فی شیٔ فردوه الی الله والرسول ان کنتم تؤمنون بالله والیوم الآخر ذلك خیر واحسن تأویلا

[خداوند حکیم عزشانه حضرتلری آیت سابقه‌ده اهلنه تفویض امانات ایتملرینی و عدل ایله حکم ایتملرینی ولاة اموره بطریق العموم ویاخود بطریق الخصوص امر ایتدکدن صکره بو آیت کریمه‌ده دخی امراء حق وولاة عدله اطاعت وانقیاد ایتملرینی ناسه امر ایدوب بیوریورکه] ای ایمان ایدنلر الله‌ه اطاعت ایدك ، ورسولنه وسزدن اولی الامر اولانلره دخی اطاعت ایدك [حق وعدله رعایت ایتملری اول امرده ولاة اموره امر اولنوب صکره‌ده انلره اطاعت ایدلمسنك ناسه امر بیورلمسی ، انلره اطاعتك وجوبی حق و عدل اوزره دوام ایتملریله مشروط بولندیغنه تنبیه ایچوندر. معلومدرکه بر حکم بر صفت ایله موصوف

بولنان بر شيئه تعليق اولندقده حكمك موصوفه تعلقى او صفت ايله اتصافى قدر تقدير اولنور ، وشو حالده ولاة اموره اطاعتك وجوبى انلرك محق و عادل اولملرى مقدارنجه تقدير ايديله‌جكى لزومى نمايان اولور . بناءً عليه اطاعتى امر اولنان اولى الامر ايله مراد امراء حق و ولاة عدلدر] . ايمدى اكر بر شيده تنازع [واختلاف] ايدرسه‌كز او شيئى اللهه ورسولنه رد ايدك [امور ديندن بر خصوصده سزكله ولاة اموركز بيننده اختلاف ظهوره كلور ايسه كتاب وسنته مراجعت ايدك، او شيئك حكمى كتاب و سنتده بولنورسه انكله عمل اولنور ، بولنمازسه كتاب وسنتده مذكور اشباه ونظائرينك علل واسباب حكمى تأمل ايديله‌رك امر مختلف فيه او اشباه ونظائرك احكام منصوصه‌سندن استنباط قلنور] اكر سز اللهه ويوم آخرته ايمان ايتمشسه‌كز . . [اختلاف ظهورنده امر ايتديكم وجه ايله كتاب وسنته مراجت ايدك . اللهه ايمانى اولان بو مراجعت امرينه مخالفت ايتمز . يوم آخرته ايمانى اولان اوروزجزاده‌كى عقاب آلهى‌يى دوشونه‌رك امره مخالفتدن تحاشى ايدر] . بو [يعنى كتاب وسنته مراجعت سزك ايچون] خير [واصلح]در و[حد ذاتنده] مآل وعاقبتجه پك كوزلدر .

ابو هريره رضى الله عنه حضرتلرينك روايتى اوزره خواجهٔ كائنات عليه افضل التحيات افندمز بيورمشلردركه « من اطاعنى

فقد اطاع الله ومن عصانى فقد عصى الله و من يطع الامير فقد اطاعنى ومن يعص الامير فقد عصانى = بكا اطاعت ايدن محقق اللهه اطاعت ايتمش اولدى وبكا عصيان ايدن محقق اللهه عصيان ايتمش اولدى ، واميره اطاعت ايدن محقق بكا اطاعت ايتمش اولدى ، و اميره عصيان ايدن محقق بكا عصيان ايتمش اولدى ». بو حديث نبوى اميره اطاعتك اللهه و رسولنه اطاعت ديمك اولديغنى و اميره عصيانك اللهه ورسولنه عصيان ديمك اولديغنى بيان بيوريوركه امرايه ، ولاة اموره نه قدر اطاعت و اخلاص لازم اولديغنه ارشاد ايچون بو بيان عاليدن دها بليغ بر بيان اوله‌ماز . بونكچوندركه امت اوته‌دنبرى ال اله ويره‌رك اورنك امامت كبرى اطرافنده سلسله بند اطاعت و انقياد اوله كلمشلردر. بو زنجير اطاعتى قيروب خارجنه فيرلامق خروج عن طاعة اللهدر.

فى الحقيقه جمعيت ايچنده يشامق انتظامه و انتظامك حصولى انتظامسزلغى منع ايده‌جك بر قوهٔ غالبه‌يه محتاج بولنديغندن بويله بر قوتك وجودى ضروريدر . بو قوتك دوام وبقاسى ايسه انك خارجده ممثلى اولان اولى الامره انجق اطاعت واخلاص ايله ميسر اوله‌بيله‌جكندن اولى الامره عن صميم القلب ارتباطك وجوبى منطق و حكمت ايله‌ده ثابتدر . فقط مصالح عموميه‌نك حفظ و صيانتى مرضىٔ آلهى اولوب حتى حقوق عامه‌نك شاننى تبجيل ايچون نام الوهيته اضافتله حقوق الله ديلديكى ومصالح عامه

كوزه‌دلمینجه اولی‌الامرك علت غائیهٔ نصبی اولان امر انتظام وآسایش مختل اوله‌جغی جهتله اولی‌الامره اطاعت انلرك احكام شرعیه‌یه وقوانین مملكته منقاد بولنملریله مشروطدر ، بو حدود تجاوز ایدیلنجه بالطبع رابطهٔ اطاعت چوزیلور .

نقل اولنوركه مسلمه بن عبدالملك اتقیای تابعیندن ابو حازم حضرتلرینه : سز بزه « واولی‌الامر منكم » قول شریفی حكمنجه اطاعت ایله مأمور دكلمیسكز دیدی . ابو حازم حضرتلری : أوت سزه اطاعت ایله مأمورز. فقط بو، سزك حق وعدله مطیع اولمكز ایله مقیددر ، سز بو حدی تجاوز ایدرسه‌كز « فان تنازعتم فی شیٔ فردوه الی الله والرسول » قول كریمی ایله سزدن حلیهٔ مطاعیت نزع اولنمشدر جوابنی ویردی . خواجهٔ كائنات علیه افضل التحیات افندمز : « لاطاعة لمخلوق فی معصیة الخالق » بیوردی . خالقه عصیان اولان اموردە مخلوقه اطاعت اولنماز . خلفاء راشدین رضی الله عنهم حضراتی : « اطیعونی ماعدلت فیكم فان خالفت فلاطاعة لی فیكم = بن سزه عدالت ایتدكجه بكا اطاعت ایدك ، شاید حقه مخالفت ایده‌جك اولورسه‌م آرتق سزك بكا طاعتكز قالماز » دیرلر ایدی . جناب فاروق مهابتلی اولمقله برابر استماع حقه پك مائل ایدی ، حتی دیر ایدی‌كه « لاخیر فیكم مالم تقولوا ولاخیرلی مالم اسمع = سز حقی سویله‌مدكجه سزده خیر یوقدر، بن ده حقی استماع ایتمدكجه بنم ایچون خیر یوقدر». عوف بن مالك الاشجعی رضی الله عنه حضرتلرندن مروی اولدیغی

اوزره رسول الله صلی الله علیه وسلم افندمز بیوردی‌كه « اخیاركم ائمتكم الذین تحبونهم و یحبونكم و تصلون علیهم و یصلون علیكم وشراركم ائمتكم الذین تبغضونهم ویبغضونكم وتلعنونهم ویلعنونكم ـ الحدیث» . سزك اخیاركز اول ائمه‌كزدركه سز انلری انلر سزی سورلر وسز انلره دعا وثنا انلر سزه دعا وثنا ایدرلر. اشراركز دخی اول ائمه‌كزدركه سز انلره بغض، انلرده سزه بغض ایدرلر وسز انلره لعن و نفرین، انلرده سزه لعن ونفرین ایلولر .

جارالله الخوارزمی تفسیرنده دیوركه « آیت كریمه‌ده اطاعتی امر اولنان « اولی‌الامر » ایله مراد امراء حقدر ، امراء جوردن الله ورسولی بریدرلر . « واولی‌الامر منكم » قول شریفی ماقبلنه معطوف اولمغله امراء واقعا جناب حق ورسول اكرمی ایله مرجع وجوب اطاعت اولمق اوزره جمع اولنمشلرسه‌ده بونلر ایله مراد آنجق اول امراءدركه انلر ایثار واختیار حقده وعدل وحق ایله امر واضدادندن نهیده جناب حقه ونبی ذیشانه موافقت ایدرلر : خلفاء راشدین وبونلره حسن اتباع ایدن امراء كبی . امراء جور بوشرف عطفه ، بومقام عزت وتكریمه لائق وچسبان دكلدرلر . جناب حق اولی‌الامره اطاعت خصوصنده‌كی امر الهیسنی اولا آنلرك اماناتی اهلنه تفویض ایتملری وبین الناس عدل ایله حكم ایلملری ، ثانیاً اشكال واشتباه واقع اولان مواددە كتاب وسنته مراجعت قلملریله تقیید بیوروب شو اطاعت خصوصنی

شك وشبهه‌یه قطعا محل قالمیه‌جق صورتده بو ایکی وجه‌ایله مشروط قلمش ایکن امراء جوره اطاعت نصل لازم کلور ، اول امراء جورکه انلر نه‌اهلنه تفویض امانت ایدرلر ، نه عدل ایله حکم ایدرلر ، نه کتاب وسنته مراجعت ایدرلر. آنلر آنجق حظوظات نفسانیه‌لرینك آرقه‌سنه دوشوب اوحظوظات کندیلرینی نره‌یه سوق ایدرسه اورایه کیدرلر ، بومقوله‌لر جناب حق ایله رسول اکرمی عندنده اولی‌الامر بولنانلرك صفاتندن منسلخ‌درلر. بونلر ولاة امور دکل [لصوص متغلبه] در، کندیلرینه الك لائق اولان عنوان بودر » .

امام غزالی رحمه‌الله حضرتلری « احیاء العلوم » ده کتاب الامر بالمعروف والنهی عن‌المنکرك باب رابعنده ، زیرده مآل ومؤداسی ترجمه اولنان حکایه‌یی نقل ایدیور :

« محمد بن مهاجر بن ابی مسلم الانصاریدن نقل اولندیغی اوزره خلفاء عباسیه‌دن ابوجعفر المنصور ، ایفای فریضهٔ حج ایچون مکهٔ مشرفه‌یه کاوب « دارالندوه » یه نزول ایتمشیدی . دارالندوه : قریشك دائما اجتماع ایدوب مشاوره ایتدکلری محل ایدی‌که صکره‌لری خلفای اسلامیه مکهٔ مکرمه‌یه کلدکجه بومحله نازل اولورلر ایدی . منصور بوراده بولندیغی مدتجه هرکیجه طلوع فجردن اول بیت‌الله المعظمه طواف ایچون چیقار، طواف ایدر ، نماز قیلار ، کیمسه بونی بیلمز ایدی . طلوع فجرده

دارالندوه‌یه عودت ایلر ومؤذنلر کاوب وقتك دخولنی اعلام ایلملریله صلاة اقامه اولنوب خلیفهٔ مشارالیه امام اولور ، نمازی قیلدیرر ایدی .

برکیجه ینه برمعتاد سحر وقتنده کعبه‌ده طواف ایدر ایکن « ملتزم » جهتندن بر آدم ایشتدی‌که : [روی‌زمینده بغی‌وفسادك ظهورندن وحق ایله اهل حق آره‌سنه حائل اولان‌ظلم وطمعدن یارب ! سکا شکایت ایدرم] دیه متصل ندا ایدوب طوریور . ملتزم : حجر اسود ایله باب کعبه‌نك آره‌سنه دینور . منصور تکرر ایتمکده اولان بوندادن طولایی طوافنده استعجال ایدوب اکمال ایتدی ، برحالده‌که آرتق او آدمك آوازه‌سیله قولاقلری طولدی . بونك اوزرینه کعبة‌الله العلیادن ، اومطاف انس وملکدن چیقوب مسجد شریفك برجهتنده اوطوردی وهمان برینی کوندروب او آدمی یاننه چاغیرتدی . او آدم قالقوب ایکی رکعت نماز قلدی ومتعاقباً حجر اسودی زیارت ایتدکدن صکره حضور خلیفه‌یه کتدی .

منصور — روی زمینده بغی وفسادك ظهورینه وحق ایله اهل حق آره‌سنه حائل اولان ظلم وطمعه دائر بو ایشتدیکم سوزلرکله نه‌دیمك ایسته‌یورسین . قولاقلرمك ایچنده چین چین اوتن شوسوزلرله الله بیلورکه بنی دلخسته ایتدك ، مضطرب قلدك .

او آدم — یا امیر المؤمنین ! بنی نفسمدن امین قیلارسه‌ك

احوال جاریه‌یی تفصیلاً سکا عرض ایده‌یم، یوقسه منحصراً نفسم ایچون استعطاف ایلرم، زیرا قورقومدن کندمه مالك دکلم، ذهنم نفسمله مشغول .

— نفسکدن سکا امان ویردم ، قورقمه سویله .

— کندینی طمع بوریوب حتی طمعی کندیله حق آره‌سنه وروی زمینده ظاهر اولان بغی وفسادك اصلاحنه حیلولت ایدن کیمسه یا امیر المؤمنین ! سنسین .

— تأسف ایدرم سکا آبیچاره! بنم نه‌یه احتیاجم وارکه بنده حرص وطمع اولسون؛ سیم وزر المده، تلخ وشیرین آووجمده.

— یا امیرالمؤمنین! عجبا سنك قدر حرص وطمعی اولان وارمی؟ جناب حق سنی مسلمینك امور واموالنه راعی ونکهبان قلمشیکن سن آنلرك امورنده ذهول وغفلت ایتدك؛ انلرك اموالنی جمع وادخاره نصب نفس اهتمام ایلدك . سنکله انلر اره‌سنده کیرج وطوغله‌دن بنالر وتیموردن قپولر یاپدك، قپولرك یاننده مسلح حاجبلر اقامه ایتدك، کندیکی او انشا ایتدیکك سرایلرده، قصرلرده حبس ایلدك، جبایت اموال ایچون اطراف واکنافه محصللر کوندردك. بر طاقم ظالم وزراء واعوان اتخاذ ایتدك که ملك ودولته نافع بر شیئی فراموش ایتسه‌ك او شیئی سنك خاطرکه کتورمزلر، مواد خیریه‌یه تشبث ایلسه‌ك سکا معین اولمازلر . بو وزراء سوئی ناسه ظلم ایتمك اوزره اموال ایله ، اسب وسلاح ایله تقویه ایتدك .

اسملرینی ذکر وتخصیص ایتدیکك اشخاصدن بشقه نزدملوکانه‌که کیمسه کیرمسون دیه امر ایتدك. امر ایتمدك که مظلوملر، دادخواهلر، بی‌نوالر، سفیل وعریانلر، قدر ومرتبه‌لری دون اولانلر حضورکه چیقارلسون . حالبوکه بونلردن هیچ بر فرد یوق که بیت المالده آنك حقی اولمسون، نفسکه خاص قیلدیغك، سائر تبعه‌ك اوزرینه ترجیح ایلدیکك، یانکدن آیرلمامارینی امر ایتدیکك بو شرذمهٔ نمك بحرام ایسه بالوجوه محاط التفات وعنایت اولدقلرینه کوره ولی نعمتلرینك سلامتنه خدمت ایده‌جك یرده بالعکس محللرندن جبایت ایتدیکك اموالی اهلنه وماهولهه صرف وتقسیم ایتمدیککی بهانه ایدرك دیدیلرکه بو ، مال اللهده اللهه خیانت ایتدیکی حالده بز نیچون اکا خیانت ایتمیه‌لم که او بزه مسخردر . بویله دیوب بینلرنده قول وقرار ایتدیلرکه احوال رعایا وبرایادن منفعتلرینه موافق دوشنی سنك سمعکه ایصال ایتسونلر ، ایشلرینه کلمه‌ین شیلردن سنی خبردار ایتمسونلر ، شاید سنك بر عاملك [محصلك دیمکدر . والعامل هوالذی یبعثه الامام بجبایة الصدقات ـ مجمع الانهر فی شرح ملتقی الابحر] چیقوب انلره مخالفت ایده‌جك اولورسه حقنده طرف سلطنته اهانت وخیانتنی ایما ایدر بعض مفتریات ترتیب ایدرك انی تبعید ایلسونلر، بو صورتله انك حمله وصولتنی بر طرف ایتسونلر .

سنکله انلرك بوحاللری عالمه یاییلنجه وزراء ومقربین ناسك

كوزنده بيودی، مهابتلری قلوب عامه‌یی بوزيدی، كافهٔ انام بونلرك شر ومكيدتلرندن خوف وهراس ايدر اولدی .

احوال مشروحه‌نك نتائج طبيعيه‌سندن اوله‌رق ايلك اول هدايا واموال ايله بونلره رشوت ويرن سنك عمالك اولدی . بو واسطه‌نك استلزام ايلديكی حمايه‌يه استناداً عمال تبعه‌كه ظلم ايتمكه باشلاديلر . صكره وجوه واغنيا طاقمی مادونلرنده بولنان عجزهٔ عباده ظلم واعتساف ايده‌بيلمك ايچون انلرده بوواسطهٔ مسهل الاموره مراجعت ايتديلر. ايشته حرص وطمع سببيله بلادالله بغی وعداون ايله طولدی وسن واقف اولمديغك حالده بو فرقهٔ متغلبه سلطنتكده سكا شريك اولدی .

برمغدور كلوب حقنده روا كوريلن ظلمدن شكايت ايتسه حضوركه دخولدن منع اولنيور. ناسه كورنديكك زمان سكا بر وقعه‌يی عرض ايتمك ايستسه‌لر سنی كوريورلركه بو يولده معروضاته مساعده ايتميورسين . مظالم ناسه نظارت ايتمك اوزره بر صاحب ديوان مظالم [عصرمزده عدليه ناظرينه معادل دينيله‌جك بر مأمور ايدی] نصب ايتدك . حالبوكه انك نزدينه بر مظلوم كلديكی خواص ومقربينك طويه‌جق اولسه‌لر او مظلوم حقنده وقوع بولان اعتسافك سكا عرض اولنمامسيچون كندوسنه خبرلر كوندريورلر . صاحب ديوان مظلومك شكايتنه اجابت ايتمك ايستسه بيله مقربينك قورقوسندن آرزوسنی اجرا ايده‌ميور. بونكچوندركه

مظلوم لاينقطع صاحب ديوان مظالمك يانه كلوب كيدر وحالنی يانه ياقيله اكلاديرسه‌ده بی‌سود اولوب صاحب ديوان بر چوق سبب وبهانه‌لرله انی باشندن دفع ايدر . اكر مظلوم اوغراشه اوغراشه نهايت سن خلقه كورنديكك زمان حضوركده رفع ندای تظلمه موفق اولسه بيله ديكرلره موجب خوف وعبرت اولمق ايچون او بيچاره ضرب اليم ايله ضرب اولنيور ، سن‌ده بونی كورديكك حالده منع ايتميورسين . بوحال اوزره اسلام واسلامده بقا نصل تصور اولنور ؟

او آدم جريان ايدن احوالی حضور خليفه‌ده بو صورتله بسط وتقرير ايدوب بعض حكايات ومواعظ دخی علاوه ايلمسيله منصور اره‌يرده دونن دسائس ومظالمی اكلايه‌رق تأثرندن اول قدر اغلادی‌كه آه وزاری ، فرياد وفغانی اورته‌لغی طوتدی و [كاشكی بن خلق اولنوب‌ده وجودم صورتپذير اولميه ايدی] ديه اسفلر اظهار ايتدی .

لمحرره

ملكنی تخريب ايتمز تخت نشينان علا
ايشته منصورك فغانی عبرت آور بر صدا
دائما ترفيه امتدر مرادی انلرك
عكسنی نشر ايتسه‌ده يغما كران بی حيا

صكره او آدمه ديدی‌كه ملك وملت حقنده علامت خير

كورديكك ، سبب سلامت وسعادت بيلديكك شيلرى الده ايده‌بيلمكلكم ايچون چاره‌م نه‌در ؟

— ياامير المؤمنين ! رهنمای حقيقت اولان اعاظمدن آيرلمه .

— بو ديدكلرك كيملردر ؟

— بونلر اول دانشوراندركه علم ووقوفلريله حركت ايلر ، حطام دنيايه قاپلماز ، ملك ودولته صداقتی حب مال وجاهه ترجيح ايدرلر .

— بونلر بندن قاچديلر .

— بونلر سندن قاچديلر ، چونكه مقربلركده سنك تجسم ايدن مسلككه كنديلرينی سوق ايدرسين ديه قورقديلر . لكن سن قپولری آچ ، حجاب وستره‌لری خفيفلشدير ، مظلومه ياردم ايدوب حقنی ظالمدن آل ، مظالمی منع ايت ، مشروع اولان تكاليفی اخذ ايدوب ماهولهه صرف ايت ، بن تعهد ايلرمكه اوسندن قاچانلر ينه‌يانكه كلورلرده سنكله تبعه‌كك صلاح وسعادتی ايچون سكا معاونت ايدرلر .

محاوره بو نقطه‌يه واصل اولنجه منصور اللرينی قالديروب [اللهم ! شو ناصحك ، شو خير خواهك قوليله عمل ايتمكه بنی موفق ايت] ديه جناب مجيب الدعواته تضرع ونياز ايتدی — انتهی ، مع بعض التصرف

فقط شوراسی ايچه دوشونلملی دركه برملتك اصل باعث ادباری

كنديدر . برملت يكدست وفاق اولدقجه هيچ بر وقت ظلم واسارت بيونديره‌غی التنه كيرمز . برقوم كنديلرنده اولان حالت جميله‌يی تغيير ايتمدكجه جناب حق انلره انعام ايتمش اولديغی نعمت حضور وعافيتی تغيير ايتمز . بالعكس بر قوم فساد اخلاقه مبتلی اولورسه رفاهيت ونعيم ايچنده خوشحال اولمق لطفی انلردن زائل اولور ، اوقومه نكبت حلول ايدر . تاريخلره مراجعت اولنسون ، سلطنت ودولتلری محو ومنقرض اولانلر هپ اخلاقی بوزلمش اقوامدر . بر قوم بوزولنجه افرادی ارەسنده مرحمت وشفقت ، حقوقه رعايت ، عهده وفا ، صدق وصفا ، صلابت مليه ، شهامت وجدانيه ، ملاحظهٔ حقوق عامه قالماز . بو امور خيريه او بدبختان نظرنده هپ موهوماتدن عد ايديلور . يالكز ترويج مفاسد ايچون بو كلمات مبجله انلرك ديللرنده دوران ايدر . پردهٔ خفايا التنده منفعت ذاتيه‌لرينی تعقيب ، ملكی تخريب ايلدكلری حالده بوروش ورفتاره وجدان نامنه زيب وزينت ويره‌رك حيا ايتمه‌دن نه‌لر سويله‌مزلر . بر قومك ماهيتی اخلاق وعاداتيله تقوم ايلديكی وحتی اخلاق امت اوزرينه مؤسس بولنميان قوانين ملك وامتك برباد وپريشانه سبب اولديغی متعارفه‌دن بولنديغی حالده اخلاق امتی هيچه صايارلر . اخلاق امتی محافظه بشقه ، اقوام فاضله‌نك كمالاتندن اقتباس بشقه ايكن بو ايكی جهتی برى برينه قاريشديروب اخلاق امتی محافظه داعيه‌سنده بولنانلری عن جهل عدو كمالات ديه اتهام ايدرلر . كذب ودروغ ، حقد وحسد ،

بغض وكينه ، ظلم وعدوان ، تجسس بواطن ، افترا وبهتان ، ترجيح منافع ذاتيه ايله برى برلرينه بلا ومحنت اولەرق آسايشلرى حضور وراحتلرى مناسب اولور ونهايت رابطۀ اجتماعيەلرى چوزيلەرك برباد وپريشان اولورلر . بر قوم بوزولنجه حكومت متبوعەسنك معاملاتى چيغرندن چيقار ، ادارۀ امور سكتەدار ومعاملات هرج ومرج اولور . مظالم حدينى آشار ، بر طاقم اراذل واجلاف يوز بولور شمارر ، حكمداران بولنان ذات اغفال اولنور ، بى يار ويامعين قالور . مناصب دولته استيلا ايدوب متبوع مفخم ايله تبعەسى ارەسنه حيلولت ايدن خونه منافع ملك وامتى پايمال ايدەجك نيجه سوزشلى اويونلر اوينارلر . ملتده ايسه حقوقنى مدافعه ايدەجك قان قالماز ، حقارت ومذلت آلتنده ياشار .

معلومدركه افعال حكومت افكار امت ايله توأمدر . وحديث نبويده « كما تكونون يولى عليكم احدكم » وارد اولمشدركه سزك بولنديغكز حاله كوره ايچكزدن بريكز سزك اوزريكزه ولى الامر نصب اولنور . سز صالح ايسەكز ولى الامركزده صالح ، اكر سز طالح ايسەكز ولى الامركزده طالح اولور ديمكدر . مرويدركه موسى عليه السلام مناجاتنده : يارب ! سنك رضاكى ، غضبكدن تمييز ايدن علامت نەدرديه سؤال ايتدكده كنديسنه وحى اولندى كه: بن ناسك اوزرنده آمر اولەرق اخيارينى قوللانورسەم بو بنم

انلردن خشنود اولديغمه علامتدر واكر اشرار ناسى انلرك اوزرينه آمر قيلارسەم غضبمه علامتدر . حجاج بن يوسفه ديلدى كه: سن نيچون عمر كبى عدالت ايتميورسين ؟ سن انك عهد خلافتنه يتشدك ، انك عدلى وصلاحنى كورمدكمى ؟ بو سؤالى ايدنلره حجاج شو مفيد ومختصر جوابى ويردى : — [تباذروا اتعمر لكم] صلاح حالده ابوذر قبيلەسى كبى اولك ، بن ده سزه عمرلك ايدەيم ، عمر كبى بن ده سزه عدل ايله معامله ايدەيم .

حضرت عمر رضى الله عنهك علو قدر وشاننه باقكه حجاج كبى اشهر ظلمه بيله عمرلك ايتمك ايستەيور . حكايه اولنوركه قيصر روم جناب فاروقه بعض هدايا ايله برسفير كوندرمش . سفير مدينەيه وصولنده سراى خلافتى صورار . ديمشلركه سنك تخيل ايتديكك كبى خليفەنك اويله مدبدب ومحتشم سرايلرى يوقدر ، انك اوفاجق بر خانەسى وار . صكره سفيره خانۀ عمرى كوسترمشلر ، باقمش : بر كلبۀ حقيرانه ! خليفەيى صورمش ، امر احتساب ايچون چارسويه كيتدى جوابنى آلمش . تحرى ايدر ، برده كوركه خليفه الندەكى قيرباجى باشنك آلتنه ياصدق ايتمش ، زقاقده بر ديوارك كولكەسى آلتنده ياتيور . سفير آوازۀ مهابتى جهانى لرزەناك ايدن خليفەيى بو حالده كورنجه حيرتده قالوب ديركه: عدالتك حسبيله نفسكدن امين اولدك ده ايستەديكك يرده اويودك ، بزم امرامز ظلم وجور ايتدكلرندن نفسلرينى محافظه ايچون حصون وجيوشه محتاج اولديلر .

خلاصه، برقومك كرك افرادنجه كرك هيئت مجتمعه‌سنجه مظهر وكرفتار اولديغى حال كندى استعدادينه كوره‌در . لطف اولسون قهر اولسون او حالى كندى استعدادى توليد ايدر . اكابرامت بو معنايه ديكر برمقامده « ورود الامداد بحسب الاستعداد » نظر عارفانه‌سيله اشارت ايتمشلردر .

استطراد

بعض اجانبك استهزا آلود زعملرى كبى بزده منصب امامت وحى والهام طريقيله طرف آلهيدن توجيه اولنماز، امام نصبى يعنى امت اوزرينه رياست عامه‌سى اوله‌جق ذاتى نصب وتعيين ايتمك امته واجب بر وظيفهٔ مهمه‌در . بو وجيبه اسلاميتده او قدر اهم مهماتدركه حتى رسول اكرم صلى الله عليه وسلم افندمز عالم بقايى تشريفلرنده امت ابتدا امام نصب ايدوب صكره جسد پاك محمدى‌يى تجهيز وتكفين ايله روضهٔ مطهره‌لرينه توديع ايتديلر . بو ديدنهٔ ديرينهٔ امت الى يومنا هذا باقى اولوب خلفى نصب اولنمدقجه هيچ برخليفه دفن اولنمامشدر . ايشته امام المسلمين اولان ذواتك نصب وتعيينلرى زماننده راسمهٔ بيعت اجرا اولنديغى كبى رعيه اوزرينه تصرف مصلحته منوط اولوب مصلحت عامه‌يى متضمن اولميان تصرفاتك نفاذى اولمديغندن معاملات حكومت دخى مراقبهٔ امت وصوالح مملكت ايله مشروطدر .

امامت بحثى علم كلامك امهات مسائلندندر . مسلمين ايچون كنديلرينك احكامنى تنفيذ ايدر ، حدود شرعيه‌سنى اجرا ايدر، سرحدلرينى تحكيم وتقويه ايدر، جيوشنى تجهيز ايدر ، صدقاتنى [تكاليفنى] اخذ وجبايت ايدر ، متغلبه ايله خرسزلرى وقطاع طريقى قهر وتدمير ايدر ، جمعه و بايرام نمازلرينى اقامه ايدر ، بين العباد واقع اولان منازعاتى قطع ايدر ، الحاصل قوانين شرعى اقامه ، هيئت وشوكت امتى محافظه ايلر برامام لابددر .

منصب امامتى حائز اولان ذات مهام امورك مرجع عامى بولنديغندن كورنملى‌در، دشمنلردن وظلمه‌نك استيلاسندن خوف ايدرك اعين ناسدن مختفى اولماملى‌در، زيرا رياست عامه‌سى بولنان ذات اختفا ايده‌جك اولورسه نصب امامك علت غائيه‌سى اولان انتظام امور مختل اولور . بوبابده زياده تفصيلات آرزو ايدنلر مطولات كتب كلاميه‌يه مراجعت ايتسونلر .

حكمدار حضرتلرينك قدر ومنزلتنى وامته نسبتله شرف موقعنى بعض عرفاى امت شويله تصوير ايتمش :

پادشه پاسبان درويشست
كرچه نعمت بفر دولت اوست
كوسفند از براى چوبان نيست
بلكه چوبان براى خدمت اوست

تکمله

ائمهٔ حنفیه رحمهم الله حضراتی عندنده امام المسلمین حضرتلرینك قریشی اولمسی شرط دکلدر . «الأئمة من قريش» حدیث شریفنك حکمی، رسول اکرم صلی الله تعالی علیه وسلم افندمزدن صکره اوتوز سنه‌ده تمام اولان خلافت کامله زماننه مقصوردر . بهجة الفتاوانك کتاب البغاتنده مسطور اولان ایکی نقل بر وجه آتی ذکر اولنور :

« قال ابوحنيفة رضي الله تعالى عنه واصحابه: لايشترط لصحة تولية السلطان ان يكون قريشياً .. »

تحفة الترك للعلامة الطرسوسى

« ثم في زماننا سقطت القريشية ضرورةً ، حتى يقام الجمع والاعياد وتصح الانكحة بدونها . قال عليه الصلاة والسلام اسمعوا واطيعوا ولواستعمل عليكم عبد حبشى .. »

تعديل العلوم للعلامة صدر الشريعة

سورهٔ مائده

آيت — ٧

.. مايريد الله ليجعل عليكم من حرج ولكن يريد ليطهركم وليتم نعمته عليكم لعلكم تشكرون

[حق جل وعلا حضرتلرى صدر آيتده بيان بيورلديغى وجه اوزره طهارت ايله امر ايتدكدن صكره بيوريوركه] الله [بونى] سزه كوچلك ويرمك ايچون مراد ايتمز ولكن سزى تطهير وتنظيف وسزه اولان نعمتنى [سزك ابدانكزى تطهير ايدن شيلرى تشريع ايتمك صورتيله] اتمام ايچون مراد ايدر . [سز بورالرينى تأمل وملاحظه ايدوب ذات اجل اعلانك لطف وكرمنه] مأمولدركه تشكر ايدرسكز .

آيت كريمه‌ده واقع « يريد » نك ايكى محلده‌ده مفعولى محذوفدر . لام حرفى‌ده تعليل ايچوندر . «لعل» كلمه‌سندن مقصود اولان معنى « يا ايها الناس اعبدوا ربكم » آيت كريمه‌سنك تفسيرنده برتفصيل بيان ايدلمش ايدى .

طهارت : لغتده، مطلقا نظافت معناسنه‌در. شرعده : حدث وخبثدن نظافتدر . اصطلاح فقهاده ناقض طهارت اولان حالته

فتحتين ايله « حَدَث » وشرعاً مستقذر اولان شيئه خانك ضميله « خبث » اطلاق اولنور . بعض فضلاء ديدی‌كه طهارت شرعده برمحلك حقيقی ويا حكمی نجاستدن نظافتی‌در ، ايستر او محلك صلاته تعلق اولسون : ثوب ومكان كبی ، ايستر اولمسون : اوانی واطعمه كبی .

طهارت عمادالدين‌در . دينلمشدركه عبدك ايلك اول‌حسابنی ويره‌جكی شی طهارت و نظافت خصوصی‌در . خواجهٔ كائنات عليه افضل‌التحيات افندمز « النظافة من‌الايمان » بيورمشدر . دقت ايت ، دين اسلامده طهارت و نظافته نه قدر اعتنا وار . مورد وحی الهی اولان حضرت پيغمبر طهارت و نظافتك ايماندن اولديغنی بيان بيوريور ، بو بياندن دها ايلری بيان اولماز . بونك ايچوندركه پيشوايان زمرهٔ مجاهدين فتح‌ايلدكلری كشورلری معبدلر ، مكتبلر ، مدرسه‌لر ، عمارتلر ، كاربانسرايلر انشاسيله احيا ايلدكلری كبی درحال صولر اساله ، شادروانلر ، چشمه‌لر بنا ايتمكله‌ده تزيين ايتمشلردر . طهارت و نظافت‌حقنده دها نيجه آيات واحاديث وارد اولمشدر . هله مسواك استعماليله ديشلرك تميز طوتلسنه دائر شرعده نه قدر ترغيبات وتأكيدات واردر . سرور انام عليه‌الصلاة والسلام افندمز مسواك استعمالنه مواظبت ايدر ايدی و بيوردی‌كه « لولا ان اشق علی امتی لامرتهم بالسواك عند كل وضوء = امتمی دوچار مشقت ايدرم

خوفی اولمسه ايدی هر آبدست آلدقجه مسواك قوللانملرينی آنلره امر ايدردم » . ديكر بر حديث شريفده « اوصانی جبريل بالسواك حتی خشيت علی عموری = جبريل امين مسواك استعمالنی بكا اول قدر توصيه ايتدی‌كه حتی ديش اتلرمدن قورقدم » بو حديث شريفده واقع « عمور » كلمه‌سی عمرك جمعی‌در . عمر : عينك فتحی و ميمك سكونيله ديش اتنه دينور . ديش اتی اوچ نوعدر : بريسی ديشلرك منبتلرنده كوكلرنده اولور . بری ديشلرك اوستنده و آلتنده اولوركه اصل ديش اتی ديدكلری بودر . بری ديشلرك آره‌لقلرنده صارقان اوزونجه اتجكزدر . عمر بو اوچ نوعك اوچنه‌ده اطلاق اولنور .

هفته‌ده بر كره عانه‌يی [ادب محلنی] تراش ايتمك وبدنی اغتسال ايله تنظيف ايتمك مستحبدر . اكر بر كيمسه هر هفته بونی ياپمازسه هيچ اولمازسه اون بش كونده بر ياپملی‌در . قرق كوندن زياده ترك ايدرسه آنك ايچون قبول اولنور معذرت يوقدر .

بر جمعه كونی جناب فاروق اعظم رضی‌الله‌عنه مسجد شريفده خطبه اوقويور ايدی . بو اره‌لق عثمان بن عفان رضی‌الله عنه حضرتلری داخل مسجد اولمغله جناب فاروق : شمدی ساعت قاچ ديه صوردی . بو سؤال ايله مقصدی ذی‌النورينك نمازه كيچ قالديغنه تعريض ايدی . حضرت عثمان : چارسوده ايشم

واردی بتوردم، عودت ایدرکن اذان اوقونغله همان آبدست الدم جوابنی ویرنجه، حضرت فاروق: همده آبدست ها! حالبوکه رسول اکرم صلی الله علیه وسلمك جمعه کونلری بزه غسل ایله امر بیوردیغنی سنده بیلیور ایدك دیدی.

شمائل نبویه‌یه دائر آثارده مذکوردرکه رسول اکرم صلی الله علیه و سلم افندمزك یانندن سفر و حضرده بش شی اکسك اولمازدی: آینه، سرمدان، طراق، مسواك، مدراة. میمك کسریله مدراة: تیموردن ویا خشبدن سیرك دیشلی بر نوع طراقدرکه انکله صاچ آچیلور. صاحب رسالت افندمز بونلری بعضاً مقص وچنبز کبی دیکر ادواة علاوه‌سیله بر محفظه‌یه قویوب یوله چیقدقلری زمان بو محفظه نزد سعادتلرنده بولنور ایدی وذات نبوتپناهیلری تطیبدن [کوزل قوقولی شیلر سورنمکدن] وکوزل رائحه‌دن پك خوشلانور ایدی. مسکی رأس مبارکنه تقاطر ایدر درجه سوردیکی اولور ایدی.

بدنده درلو درلو کیر طوپلانور. بوندن بریسی صاچده بریکن کیردر. صاچك قبارمسنی، لوننك تغیرینی، کچه‌لنمسنی ازاله ایچون انی ییقایه‌رق طرایه‌رق یاغلایه‌رق تمیزله‌مك مستحبدر. رسول اکرم صلی الله علیه وسلم افندمز صاچنی طرار وارەصره یاغلار وصاچی اولانلر صاچلرینی کیردن محافظه ایلسون بیورر ایدی. بر کون حضور سعادتنه صاچی کیردن قبارمش صقالی

کچه‌لنمش بر آدم کیردی. رسول اکرم افندمز: بو آدمك صاچنی یاتشدیرمق ایچون سوره‌جك یاغی یوقمی ایمش بیوردی واو آدمك بشاعت هیئتندن جانی صیقلدیغندن متعاقباً دخی: بعضیلریکز عفریت کبی مستکره ومنفور برمنظره ایله یانمه کلیور دیدی. ایکنجی نوع کیر قولاغك بوکلرنده طوپلانان کیردر. بو کیر صو ایله سیلینه‌رك ازاله اولنور. قولاق دلیکنده بریکن کیر ایسه اقتضا ایتدکجه وهله حمامدن چیقنجه زورلامیه‌رق یواش یواش خلالك اوجیله تمیزلنملی‌در، چونکه او موضعده کیرك کثرتی سامعه‌یی اخلال ایتمك احتمالی واردر. اوچنجی نوع کیردماغدن بورنك ایچ طرفنه نازل اوله‌رق بورنك هر جهتنه یاپشمش رطوبتلردن بریکن کیردرکه بوکیری استنشاق [۱] ایله استنثار [۲] ازاله ایدر.

دردنجی نوع کیر دیشلر ایله دیلك اطرافنده بریکن صاری ویا یشیل کیردر. مسواك طوتندقدن صکره مضمضه ایدیلنجه بو کیر زائل اولور. بشنجی نوع کیر صقال یاغلانمیوب ویاطرانمیوب ده کچه‌لندیکی زمان انده بریکن کیردر. بوکیری صو ایله ییقایه‌رق وطراق ایله طرایه‌رق ازاله ایلمك مستحبدر. آنفاً ذکر ایدلدیکی اوزره خبر مشهورده وارد اولمشدرکه رسول اکرم صلی الله علیه

[۱] استنشاق: صویی نفس قوتیله بورونه چکمك.

[۲] استنثار: صویی نَفَس قوتیله بروندن پوسکورمك.

۱۲

وسلم افندمزك یانندن سفر وحضرده مشط ومدراة اكسیك اولماز ایدی . بر خبر غریبه‌ده ذات رسالتپناهنك كونده ایكی دفعه لحیهٔ سعادتلرینی طرادیغی ورود ایلمشدر . بوندن‌دها غریب اولان بر حدیثده ایسه شویله روایت ایدلمشدر : عائشه رضی‌الله عنها حضرتلری دیدی‌كه رسول اكرم صلی‌الله علیه وسلم افندمزك مسكن سعادتلری قپوسنده بركون بر جماعت طوپلانوب طیشاری تشریفلرینه منتظر ایدیلر. باقدم‌كه ذات رسالتپناهلری درونده صو بولنان كوپ كبی بر قابك یاننه كتمش ، صویه انعكاس ایدن رأس شریفنه باقه‌رق باشنی ولحیه‌سنی دوزلتیور ، دیدم‌كه یارسول‌الله سن‌ده‌می بویله یاپیورسین ؟ بیوردی‌كه اوت . . جناب حق برقولندن اخوانك یاننه چیقه‌جغی زمان انلر ایچون تجمل ایلمسنی سور . التنجی نوع كیر [بُرْجُمه) لرده ، یعنی پارمق بوغوملرینك طیش یوزنده‌كی اویناق یرینك بوكملرنده تراكم ایدن كیردر. یدنجی نوع كیر [رُجْبه] لرده، یعنی‌پارمق اوچلریله طرناقلرك التنده تراكم ایدن كیردر . اثرده وارد اولمشدركه رسول اكرم صلی‌الله علیه وسلم افندمزه بر وقت وحیك اره‌سی اوزامش كبی كلدی، نه‌دن صكره جبریل علیه‌السلام هبوط ایلدكده رسول اكرمه : بز سزك اوزریكزه نصل نزول ایدرز ، سزكه بُرْجُمه‌لریكزی ییقاماز ، رُجْبه‌لریكزی تمیزله‌مزسكز ، مسواك

استعمال ایلمدیككزدن دیشلریكزده كوف طوتمشدر ، بناءً علیه امتكه بوخصوصاتی امر ایت دیدی .

دین مبین اسلام انسانه عقائد حقه‌یی ، طهارت كامله اوزره عبادتی ، تهذیب نفسی، حسن تفكر واراده‌یی ، حسن معیشت ومعاشرتی ، وظائف بشریه‌مزی ، حقوق ومصالحمزی ، بروجه صحت معاملات ومعاوضاتی تعلیم ایلمكده اولدیغندن آندن بیوك نعمت ، آندن بیوك خادم سلامت وسعادت اولماز . الحمد لله علی نعمة الاسلام

سورهٔ مائده

آيت — ٧٠

يا ايها الرسول بلّغ ما انزل اليك من ربك وان لم تفعل فما بلّغت رسالته والله يعصمك من الناس ان الله لا يهدى القوم الكافرين

ای رسول سکا ربکدن انزال اولنان شیلری تبلیغ ایت [ای رسالت ایله مشرف ! ناسه تبلیغی مقصود اولمیان اسرار خفیه‌دن ماعدا ذات رسالتمآبکه ، سنی سکا لائق کماله ایصال ایدن پروردکارك اطرافندن ، نازل اولمش احکامی وا کا متعلق موادی هرنه‌یه متداثر اولورسه اولسون هیچ برفردی کوزتمیه‌رك وسکا برجور واذی کله‌جکندن قطعا چکنمیه‌رك جمله‌سنی تبلیغ ایت . نبی محترم افندمزه عنوان رسالت ایله ندا ایدلمسی ذات نبوتپنا - هنی تشریف وتبجیل ایچون اولمقله برابر امر اولنان تبلیغ وحی‌یرینه کتورمك رسالتك ایجاب ایتدیکی احوالدن اولدیغنه اشارت ایچوندر - ابوالسعود] . اکر بویله یاپمازسه‌ك [تبلیغنه مأمور اولدیغك احکامی واحکامه متعلق موادی تمامیله تبلیغ

ايتمزسه‌ك] انك رسالتنى تبليغ ايتامش [مكلف بولنديغك رسالتدن هيچ برشى ايفا ايله‌مامش وتشرف ايلديككك عنوان رسالتدن كلياً تجرد ايتمش] اولورسين [چونكه تبليغ رسالت ايله مكلف اولانلر مرسل بهك كافه‌سنى تبليغه مأموردر . شايد بر رسول مرسل بهك بر جهتنى تبليغ ايتميه‌جك اولورسه مرسلك امرينه امتثال ايتامش اولديغندن باقيسنك تبليغى هيچ حكمنده قالور واصلا برشى تبليغ ايتامش ديمك اولور] . الله سنى ناسدن وقايه ايدر [جناب حق ذات رسالتمآبكى مقتضاى رسالتى ادايه مانع اوله‌جق احوالدن وحياتكى تعرض اعدادن صيانت بيورر] . الله عظيم الشان كافرلره محقق فرصت ويرمز [سنك محووهلاككه دائر انلرك آرزولرينه قطعا مساعده ايتمز].

فى الواقع حبيب خدانك يوم [احُد] ده وجه سعادتلرى جرح ايدلمش ودندان شريفلرى شكسته اولمش وذات رسالتمآبنه دها نيجه جور وجفالر ايدلمش ايسه‌ده اشبو ضمان الهى وجه ايله حيات سنيه‌لرى تعرض اعاديدن مصون قالمش وبو حالات مكروهه‌دن هيچ برى تبليغ رسالته مانع اولمامشدر . حضرت انس رضى الله عنهدن مرويدركه رسول اكرم افندمزى اعادينك شرومكيدتندن محافظه ايچون كيجه‌لرى حارسلر بكلرلر ايدى . بو آيت كريمه نازل اولنجه رأس شريفلرينى سختياندن معمول بر خيمه‌دن چيقاروب: اى نكهبانلر! طاغيلك، الله بنى ناسدن وقايه‌يه ضامن اولدى بيوردى، صلى الله عليه وسلم

تبليغ اوامر ونواهى‌يه مأمور اولان ورثهٔ انبيا بونظم جليلى بو آيت فرقانيه‌يى عميق ومديد مطالعه ايتملى‌ده اكا كوره تبليغ احكام الهيه‌يه شتابان اولملى‌درلر . بعض عوام ناس حريته برمعناى سقيم ويريور ، حريت كويا نيك وبد هرنه خاطره كلورسه ايشله‌مك ايمش كبى هرحد وادبى تجاوز ايتمك ايسته‌يورلر. حالبوكه حريت ايله حريت مشروعه مراددركه انسان سايهٔ عدالتده حقوق مشروعه‌سنه مالك اولمق ديمكدر . بوده من القديم بزم مسلكمزدر . شمدى بزيكى بر مسلكه يكى بر عالمه داخل اولمدق ، يكرمى اوتوز سنه‌دنبرى غصب اولنان حقوقمزى استرداد ايلك ، فراموش اولنان فضائل مليه‌مزى احيا ايتمك ايسته‌نلدى. دنيانك هيچ برجهتنده حريت مطلقه بوقدر واوله‌ماز، زيرا حريت مطلقه‌يه رخصت ويرلسه نه‌رابطهٔ اجتماعيه ، نه‌اخلاق ، نه آداب قالور . سيئات فضيلته غلبه ايتمكه چاليشور، النهايه معاشرت وحشته منقلب اولوب بادئ اضمحلال اولور. هراقليمده، هرديارده ، هر قومده اخلاق واداب مرعى ومعتبردر، پايمال حقارت ايديله‌مز . بوحدودى تجاوز ايدنلر هريرده ودائما مدخولدرلر . ايشته بورالرينى‌ده ايضاح ايله همده برتفصيل ايضاح ايله طاشقين آدملرى حد معروفه ارجاع ايتمك، صراط مستقيمه رهبر اولمق علمانك، مشايخك، وتماظك اجل وظائفى‌در.

يوريدى محملمه كوكبه‌سى
طوتدى عالملرى بانك جرسى

توغ دين ايتدی صفا ايله خرام
ايردی عيوقه لوای اسلام
چرخه عكس اولدی اودم ماه كبی
لمعهٔ مشعلهٔ مطلبی
كوردی منشورينی خيرالبشرك
دفترك دوردی فلك شوروشرك
صلواتيله اولور غلغله‌لر
بام افلاكده شب تا بسحر
پايهٔ قدری كبی دولتنك
حد وپايانمی وار مدحتنك
چرخ انجمله اولوب هم پيوند
قائم اولدقجه بونه طاق بلند
متصل حقله همراز اولسون
قرب وصلتده سرافراز اولسون
توغ شرعی ايريشوب افلاكه
هم سراولسون علَم لولاكه
يعنی بالذات اكا خلاق انام
ايتسون انواع تحيات وسلام
جمله اصحاب ذوی الاكرامه
جمله اول مجمع سعد انجامه
حشره‌دك اوله صلات ايله سلام
كذر ايتدكجه شهور واعوام

حليهٔ خاقانی

سورهٔ مائده

آیت — ۹۳ و ۹٤ و۹۵

یاایها الذین آمنوا انما الخمر والمیسر والانصاب والازلام
رجس من عمل الشیطان فاجتنبوه لعلکم تفلحون* انما یرید
الشیطان ان یوقع بینکم العداوة والبغضاء فی الخمر والمیسر
ویصدکم عن ذکر الله وعن الصلوة فهل انتم منتهون*
واطیعوا الله واطیعوا الرسول واحذروا فان تولیتم فاعلموا
انما علی رسولنا البلاغ المبین

ای ایمان ایدنلر خمر [ایچمك]وقمار [اویناموق]وکعبه نك
اطرافنه] انصاب [واصنام رکز ایدوب بورکز اولنان جماداتی
خالق مکوناته تشریك ایله انلری تمجید ایچون لبیك چاغرشمق ،
انلری تبجیل ایچون قربانلر کسمك] وازلام [دینیلن اوقلر ایله
فال آچمق . هپ بونلر] انجق شیطان اعمالندن مردار شیلردر .
[شیطانك تسویل وتزیینی ایله حصوله کلش غایتله مستکره شیلردر.

بو مستکره شیلردن عقول سلیمه نفرت ایدر [شو حالده سز بو ذکر اولنان مستکره شیلردن اجتناب ایدککه امید وار فلاح اوله بیلهسکز [جناب منزل الفرقان بو درت شیئی کمال نفرت ایله یاد ایلدکدن وامید وار فلاح ونجات اولمق اوزره انلردن تحاشی ومجانبت ایدلمسنی شدتله امر بیوردقدن صکره مرتکبلری حقنده بادئ خیبت وخسران اولان او درت شیدن خمر ایله قمارك هر برندهکی دنیوی ودینی مفاسددن ایکیشر مفسدت ذکر ایدوب بیوریورکه] شیطان خمر وقمار ایلهاره کزه انجق بغض وعداوت دوشورمك وسزی ذکراللهدن و [بالخاصه] صلاتدن منع ایلمك ایستر [انسان یارانیله برلکده می آشام اولمق آرزوسنده بولنور . بوندنده مقصدی تأیید انس ومحبت ایچون بر بزم صفاده نشوهیاب اولمقدر . حالبوکه علی الاکثر بونك ضدی حاصل اولور. می ایله عقل وشعور زائل اولوب شهوت وغضب استیلا ایلدیکندن او یاران آرهسنده مناقشه وجدللر باش کوسترر، نهایت قاباروب ضرب وقتله ویاخود فحش کلام ایله مشافههیه قدر وارير . ایشته شیطان تشکیل بزم صهبانك تأکید الفت ومحبته باعث اولهجغنی تسویل ایلدیکی حالده بالعکس اك اغیر درجه بغض و عداوته مؤدی اولدیغی کبی قمارده مغلوب اولانلرك دخی کیت کیده خانمانی سونوب غالب ایله مغلوب بری برلرینك خصم جانی اولهجقلری جهتله خمر وقمارك مصالح عالمه مخالف هرج

ومرجی وفتن وفسادی مستلزم احوال مدخولهیه باعث اولدقلری بدیداردر . بو حالات مذمومه خمر وقمارك مفاسد دنیویهسندن بریدر . مفاسد دینیهلری ایسه انلره طالانلرك جناب حقك ذکر ویادندن وبالخاصه معراج مؤمنین اولان نمازدن حرمانلرینه سبب اولملریدر] . [خمر ایله قمارك شرور و مفاسدی سزه بیان ایدلدیکندن ارتق بونلردن] واز کچدیکزمی [صرف نظر ایتدیکزمی، یوقسه زجر وتحذیر اولنمامشسکز کبی ینه بولندیغکز حالدهمی سکز]. اللهه اطاعت و پیغمبرینه اطاعت ایدوب [امر ونهیلرینه مخالفتدن] حذر ایدك [خمر ومیسردن اجتناب ایله اولان امرده جناب حقه و رسولنه اطاعت ایدوب بوتکالیفده انلره مخالفتدن حذر اوزره اولك]. اکر [اطاعت و انقياددن] اعراض ایدرسهکز بیلككه [سز کندیکزی اضرار ایتمش اولورسکز، بهانه ایدهجك هیچ برسبب قالمدیغندن عقاب الهی یه دوچار اولورسکز، چونکه] رسولمز آنجق [وحی] واضحاً تبلیغ ایتمکله مکلفدر [اوایسه مکلف اولدیغی وظیفهٔ تبلیغی بما لامزید علیه ایفا ایتمشدر. شوحالده تبلیغ واقعه اطاعت ایتمزسهکز سزك ایچون عقاب الهیدن بشقه برشی یوقدر] .

بو آیت کریمه خمر حقنده نازل اولان درت آیتك دردنجیسیدر. اولا مکهده سورهٔ نحلدهکی « ومن ثمرات النخيل والاعناب تتخذون منه سکراً ورزقاً حسناً » آیتی نازل اولدی ، بو نظم شریفده

خمرك حرمتنه دائر برشی بولنمدیغندن ناس شرب خمر ایدرلردی. ثانیاً عمر بن الخطاب ومعاذ بن جبل رضی الله عنهما حضراتی صحابهٔ کرامدن بعضیلریله نزد جناب رسالتپناهه کیدوب : یا نبی الله خمر وقمار عقل ومالی سلب ایلدیکندن بونلر حقنده بزه بر شی بیور دیملریله سورهٔ بقره‌ده‌کی « یسئلونك عن الخمر والمیسر » آیتی نزول ایتدی . بونك اوزرینه خمری ناسدن کیمی ایچر ، کیمی ایچمز اولدی . ثالثاً عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه طرفندن بعض کسانه ویریلن ضیافتده باده‌لر نوش اولندقدن صکره اقشام اولمسیله صلاة مغربك جماعتله اداسیچون ایچلرندن امامته کچوردکلری ذات [سورهٔ کافرون] ی اوقورکن « لااعبد ماتعبدون » قول کریمنده‌کی لاء نافیه‌یی ترك ایله [اعبد] دیه اوقودیغندن سورهٔ نساء‌ده‌کی « یا ایها الذین آمنوا لاتقربوا الصلوة وانتم سکاری » آیتی نازل اولمغله شرب خمر ایدنلر آزلاشدی ، چونکه معراج مؤمنین اولان صلاة ایله بزم اره‌سنده حائل اولان شیده خیر یوقدر دیدیلر وبرده بو آیت نازل اولوب صلاتده سکر حرام اولنجه سکرك نماز وقتی کیرنجیه‌دك امتدادی احتمالنه مبنی شرب خمر متعسر اولمشدی . رابعاً صحابه‌دن عتبان بن مالك بعض کسانی خانه‌سنه دعوت ایتمشیدی‌که مدعوین ایچنده سعد بن ابی وقاص ده وار ایدی . اثناء ضیافتده تشکیل بزم صهبا ایله پیاله‌لر صونلقده ونشوهٔ شراب ایله رنکین شعرلر محتشم فخریه‌لر انشاد

ایدیله‌رك اکلنلمکده ایکن برده [سعد] انصارك هجوینی متضمن بر شعر سویلمسیله همبزم بولنان انصاردن بری حدتلنه‌رك سعدك باشنی بر کمیك ایله اوروب اغرجه یارالادی ، بزم صهبانك دوزنی بوزیلوب الت اوست اولدی . سعد همان حضور سید الانامه کیدوب ضاربنی شکایت ایتدی وبو اثناده حضرت عمر رضی الله عنه مجلس سعادتده بولندیغندن: یا ربنا خمرك حال وشاننی بزه بر بیان شافیله بیان بیور دیه دعا ونیاز ایتدی . انك بو نیازی اوزرینه تفسیری صددنده بولندیغمز آیت جلیله شرف نزول ایتدی . « فهل انتم منتهون » قول کریمی حضرت عمرك کوشزدی اولدقده [انتهینا یارب = کیری چکلدك، فارغ اولدق یارب دیدی] . ایشته خمر هجرت سنیه‌نك اوچنجی سنه‌سنده بو صوك آیت کریمه ایله قطعیاً حرام قلندی .

بعضیلری شرب خمرك بر منوال مشروح تدریج ایله تحریمنده‌کی حکمتی بیان صددنده : قوم عربك شرب خمره مألوف اولدقلری وانکله پك چوق انتفاع ایلدکلری معلوم الهی اولوب بردنبره منع اولنسه‌لر کندیلرینه دشوار اوله‌جغندن بو حکمته مبنی تدریج ایله تحریم ایدلدی دیمشدر .

خمر : خانك فتحی ومیمك سکونیله انسانی سرخوش ایدن اوزوم شیره‌سنه دینورکه فارسیده « باده » وترکجه‌ده « سجی » تعبیر اولنور . اکا خمر دینلمسی عقل وتمیزی ستر ویا مختلط

وشوريده ايتديكى ايچوندر . شارب خمره وسائر مسكرات محرمه ايله مست اولانلره ، كرفتار اولهجقلرى عقوبت اخرويهدن ماعدا دنياده شرعاً نه معامله ايدلديكى معلوم اولمق ايچون كتب فقهيهده حد شرب مبحثنه مراجعت اولنملىدر .

بهجة الفتاوانك « كتاب الاشربه » سنده شويله ذكر اولنمشدر :

نبيذتمر يازبيب يا عسل ياتين ياشعير يابونلرك امثالندن اتخاذ اولنوب مسكر اولان خمرك غيرى شربتلرك سكر ويرميجك مقدارى تلهى قصدنسز ايچلمك حلالمىدر يوقسه قليل وكثيرى حراممى‌در ؟ ـ الجواب قليلى وكثيرى حرامدر .

ونبيذالتمر والزبيب اذا طبخ ادنى طبخة ثم اشتد يجوزشربه دون السكر على قول الامام الثانى رحمه‌الله تعالى لاستمراء الطعام دون اللهو الخ . وقال محمد رحمه‌الله يحرم قليله وكثيره ، قالوا : وبه نأخذ ـ بزازية فى الاشربة ، ملخصاً ـ انتهى

على افندى فتاواسنك « كتاب الاشربه » سنده شويله مسطوردر :

وشناب ديمكله معروف اولوب مسكر اولان شربتك سكر ويرميهجك مقدارينى تلهى قصدنسز ايچمك حلالمىدر؟ ـ الجواب امام اعظم و امام ابو يوسف قتلرنده حلالدر ، امام محمد قتنده حرامدر . فى زماننا امام محمد قوليله افتا اختيار اولنمشدر .

وحل المثلث العنبى ، و هو ماطبخ من ماءالعنب حتى ذهب ثلثاه وبقى ثلثه وان غلا واشتد وسكن من الغليان ، هذا عند ابى حنيفة وابى يوسف. وعند محمد ومالك والشافعى قليله وكثيره حرام. سُئِلَ ابو حفص الكبير عنه فقال لايحل شربه ، فقيل خالفت اباحنيفة وابا يوسف ، فقال لا ، لانهما يحلان لاستمراء الطعام ، والناس فى زماننا يشربون للفجور والتلهى . فعلم ان الخلاف فيما اذا قصد به التقوى ، واما اذا قصد به التلهى فلا يحل اتفاقا ـ درر غرر فى كتاب الاشربة . واما الاشربة من الشعير او الذرة او التفاح او العسل اذا اشتد و هو مطبوخ او غير مطبوخ فانه يجوز شربه مادون السكر عند ابى حنيفة وابى يوسف رحمهما الله ، وعند محمد رحمه‌الله حرام شربه، قال الفقيه : وبه نأخذ ، الكل فى النوازل ـ خلاصه، فى الاشربة . انتهى

فرع مهم

محرمات ايله تداوى خصوصنده بعض فقهاء ديمشلردركه تحريم اولنان بر شيده بر درد ايچون شفا بولنديغى معلوم اولوب ده اندن بشقه او دردك هيچ بر دواسى بولنمسه او محرم ايله تداوى‌يه رخصت ويريلور ، نته كيم حال ضرورتده سد رمق ايده‌جك درجه اكل ميته‌يه وصوصامش آدم ايچون صوسزلقدن اولميه‌جك درجه شرب خمره رخصت ويرلديكى كبى.

شرنبلالی‌نك [درر] اوزرینه‌حاشیه‌سنك کتاب‌الاشربه‌سنده شویله مسطوردر : « نهایه‌ده مذکوردرکه حرام ایله استشفاء جائزدر ، اکر انده شفا اولدیغی معلوم اولوب ده بر دردك اندن بشقه دواسی اولمازسه . صاحب نهایه بونی ذخیره‌یه عزو ایتمشدر » .

درمختارك کتاب‌الطهاره‌سنده‌شویله ذکر اولنمشدر: «محرم‌ایله تداویده اختلاف اولندی . بحرك [کتاب‌الرضاع] نده بیان ایدلدیکی اوزره ظاهر مذهب محرم ایله تداوی‌یی منع ایدر . لکن مصنف کرك اوراده کرك بوراده [حاوی] دن شویله نقل ایدیور : بعضیلری دیدیلرکه محرمده بردرد ایچون شفاء بولندیغی معلوم اولوب‌ده او درد ایچون بشقه دوا معلوم اولمسه انکله تداوی‌یه رخصت ویریلور ، نته‌کیم حال ضرورتده صوصامش آدم ایچون اولمیه‌جك درجه شرب خمره رخصت ویرلدیکی کبی ، وعلیه‌الفتوی » .

«نورالعین»ده اوتوزدردنجی‌فصلك آخرنده شویله‌مسطوردر: « تهذیب‌دن نقلاً صاحب نهایه دیدی‌که بر طبیب مسلم بر علیله شرب بول و دمده واکل میته‌ده شفا اولدیغی اخبار ایدوب ده انك مقامنه قائم بر دواء مباح بولنمسه انك ایچون بونلر ایله تداوی جائز اولور . اکر طبیب بونلر ایله چابك شفایاب اولورسین دیرسه بونده ایکی وجه واردر . علیلك تداوی ایچون شرب خمر ایتمسی جائز اولورمی ؟ بونده‌ده ایکی

وجه واردر ، کذا ذکره الامام التمرتاشی وکذا فی‌الذخیرة . حرام‌ایله استشفاء حرامدر دینلمسی اطلاقی‌اوزرینه جاری‌دکلدر. حرام‌ایله استشفاء جائز اولمامسی انده شفا اولدیغی‌معلوم‌اولمدیغی زمانه مقصوردر ؛ اما انده شفا اولدیغی معلوم اولوب‌ده اندن‌بشقه دواسی اولمازسه انکله استشفاء جائز اولور . ابن‌مسعود رضی‌الله عنه حضرتلرینك «لم‌یجعل شفاؤکم فیما حرم علیکم» قولنك‌معناسی محتملدرکه مشارالیه بونی دواءمحرمدن بشقه‌دواسی معروف‌اولان مرض وعلت حقنده سویلمش‌اولسون، زیرا بوتقدیرجه حلال‌ایله حرامدن استغنا حاصل اولور ؛ وجائزدرکه حاجت وضرورت زماننده حرمت منکشف اوله‌جغی‌جهتله شفاء، حرام‌ایله اولمیوب حلال ایله اولمش اولور دیمکدر » .

آیت کریمه‌ده واقع «میسر» کلمه‌سی اثناء تفسیرده‌کوسترلدیکی اوزره قمار دیمکدر.قماره میسر دینلمسی انکله تعب ومشقتسز‌یسر وسهولت‌ایله مال قزانلدیغی ایچوندر . قمار: قافك کسریله‌فی‌الاصل مفاعله بابندن قمار اویناشمق معناسنه‌مصدراولوب بعده‌قماراویونه اطلاق اولندی . کلمهٔ مذکوره لسانمزده قافك ضمیله مستعملدر.

انصاب: نصبك جمعی‌در . ضمتین‌ایله نصب ویاخودنونك‌ضمی وصادك سکونیله نصب: طاشدن مصنوع بتلردرکه زمان جاهلیتده کعبهٔ مکرمه‌نك اطرافنه رکز اولنوب انلر ایچون تلبیه وانلر ایچون ذبح قرابین ایدرلردی .

فتحتين ايله زلم وياخود صرد وزننده زلمك جمعى اولان ازلام برطاقم اوقلردركه اهل جاهليت انلرله فال آچارلردى ، شويله‌كه برايشه تشبث اولنه‌جغى وقت ايكى اوقك برينه [امر] وديكرينه [نهى] لفظلرى يازيله‌رق بر ظرف ايچنه قوندقدن صكره ال صوقيلوب هانكيسى چيقارسه موجبنجه عمل اولنوردى .

دقت اولنسون بو آيت كريمه‌ده خمر وقمارك تحريمى وجوه ايله تأكيد بيورلمش: اولا صدر جمله‌ده حصر وقصر افاده ايدن «انما» ايراد اولنمش . ثانياً خمر وقمار اصنام وازلامه مقارن قلنمش . ثالثاً خمر وقمار تعاطيسنه شيطانك مردار اعمالى دينلمش . رابعاً انلردن اجتناب ايدلمسى امر اولنمش . خامساً انلردن اجتنابك باعث فوز وفلاح اوله بيله‌جكى بيان بيورلمش كه انلرى ارتكاب بادئ خيبت وخسران اولورديمكدر . سادساً خمر وقمارك مفاسد دنيويه ودينيه‌سى جمله‌سندن اوله‌رق انلرك بغض وعداوت ايقاع ايتدكلرى وذكر اللهدن وبالخاصه مناجات رب العالمين اولان صلاتدن منع ايلدكلرى بيان بيورلمش. سابعاً آيت كريمه مؤمنلره خطاب اولديغى جهتله مقصود انلرى خمر وقماردن نهى اولديغى حالده اهل جاهليته مخصوص اولان اصنام وازلام كيفيتلرى، محضا بودرت كيفيتك قبح ومفسدتده برى برينه متقارب اولديغنى افهام ايچون ضم وعلاوه اولنوب بوصورتله‌ده خمر وقمارك قبح ومفسدتلرى تأكيد بيورلدقدن صكره آيت ثانيه‌ده انجق مقصود بالذات اولان خمر وقمار ذكر اولنمش . هله الك صكره

«فهل انتم منتهون» قول شريفنده صورت استفهامده ايراد بيورلمش اولان نهى نه شديد وبليغ واقع اولمش .

الحاصل قمار نه‌درجه بغض وعداوتلر ايقاع ، نه‌قدر آدملر، نجه ثروتلر تلف ايتمش ، نه قدر خانمانلر سونديرمشدر . عالمده بيكلرجه بيك مفاسد وشرور توليد ايدن ام الخبائث دخى بونجه آلام وامراضه سبب اولمش، بوقدر جانلره قيمش، نجه عائله‌لرى محو وپريشان ايلمش، بونجه ايتام واارامل براقمش، نه‌قدر نه‌قدر انسانلرى برى برينك جاننه قصد ايتديروب سوزشلى فجيعه‌لره بادى اولمشدر بونكچون جناب منزل الفرقان خمر وقمارى ، خامهٔ عجزمز ايله شدتنى انجق دريادن بر قطره مثابه‌سنده تصوير ايده‌بيلديكمز بر بلاغت قصوى ، بر بيان معلى ايله نهى وتحريم بيورمشدر .

خواجهٔ كائنات عليه افضل التحيات افندمز « اجتنبوا الخمر فأنها ام الخبائث » بيورمشدر . ديكر بر حديث شريفده « شارب الخمر كعابد الوثن » وارد اولمشدر . داء الكئولك مخرب بشريت اولديغى بوكون طباً علم اليقين عين اليقين ثابت اولمشدر، بوكا مبنى دركه اكثر دول معظمه مسكراته قارشو تدابير زجريه‌يه مراجعت وآغير آغير جزالر ترتيب ايتمشلردر . فيض تأثير قرآن ايله امت محمديه بوداء هائلك استيلاسندن لله المنه شمدى يه‌قدر مصون ومحفوظ قالمشدر . فقط بونى علماء مجلس علملرنده، مشايخ خانقاه وزاويه‌لرنده، واعظلر كرسئ وعظلرنده‌دمادم ذكر ايتملى ، اصلا فراموش ايتماملى درلر.

سورهٔ اعراف

آیت — ۳۰ و ۳۱ و ۳۲

یا بنی آدم خذوا زینتکم عند کل مسجد وکلوا
واشربوا ولاتسرفوا انه لایحب المسرفین * قل من حرم
زینة الله التی اخرج لعباده والطیبات من الرزق قل هی
للذین آمنوا فی الحیوة الدنیا خالصة یوم القیمة کذلك
نفصل الایات لقوم یعلمون * قل انما حرم ربی الفواحش
ماظهر منها ومابطن والاثم والبغی بغیر الحق وان تشرکوا
بالله مالم ینزل به سلطاناً وان تقولوا علی الله مالاتعلمون

برنجی آیتك معنای منیفی : ای بنی آدم هر مسجد نزدنده
زینتکزی اخذ ایدك [طواف ایتدیککز ویانماز قیلدیغکز زمان
عورتلریکزی ستر ایچون لباسکزی کییك] و [سزه طیب اولان
شیلردن] ییك وایچك لکن اسراف ایتمیك [حلالی تحریم ویا
حرامه تعدیویاخود اکل وشربده افراط ایدرك حد اعتدالی

تجاوز ایله‌میك] . الله اسراف ایدنلری سومز [جناب حق مسرفلرك فعلندن خشنود وراضی اولماز] .

زینت : زیب آور اولان ثیاب فاخره‌نك اسمیدر . فقط مفسرین کرام حضراتی آیت کریمه‌نك سبب نزولندن استدلال ایدرك بوراده زینت ایله سترعورت ایدن لباس مراد اولدیغنده اجماع ایتدیلر ، چونکه قبائل عربدن اهل جاهلیت کناهلرمزله تلویث ایلدیکمز البسه‌ایله طواف ایتمه‌یز دیوب بیت معظمی‌ارککلر کوندوز قادینلر کیجه‌لین عریان اوله‌رق طواف ایدرلردی ، بناءً علیه شو چیرکین حالدن نهی ایچون بونظم جلیل شرف نزول ایتدی .

برکیمسه‌نك نمازایچون اك کوزل هیئتنی اخذ ایتمسی سنت سنیه‌در . نمازده ستر عورتك وجوبنه بو آیت کریمه‌ده دلالت بولندیغنی علماء بیان بیوردقلری کبی شیخ‌الاسلام خواهر زاده‌دخی نمازده احسن ثیابی تلبس مستحب اولدیغنه بونظم جلیلده دلالت وار دیمشدر .

*
* *

بنوعامر قبیله‌سی موسم حجه حرمت وتعظیم ایچون انجق قوت لایمیت اکل ایدوب یاغلی یمك یمزلر ایدی . زمرهٔ موحدین بونی یاپمغه بزدها لائق وجدیرز دیملریله « وکلوا واشربوا ولاتسرفوا » بیورلدی .

ابن عباس رضی‌الله عنهمادن شویله روایت اولنمشدر : ایکی خصلتکه بری اسراف ودیکری کبردر سکا تجاوز وتحکم ایدنجیه‌دك دیله دیککی اکل ودیله‌دیککی تلبس ایت .

غایتله دقته سزادرکه بو آیت کریمه‌ده جناب حق مسرفلری یعنی هر هانکی خصوصده اولورسه اولسون حد اعتدالی تجاوز ایدنلری ، علی‌الاطلاق افراط پرستانی سومدیکنی بیان بیوردیغی کبی سورهٔ اسراده دخی مبذرلره یعنی مالارینی اسراف ایدنلره اخوان شیاطیندر دیور . شرح منارده مذکور اولدیغی اوزره سرف: حدی تجاوز دیمکدر. تبذیر: مالی‌اسراف‌ایدرك‌طاغتمقدر. بخل وخستك ذمی‌حقنده ایسه عادتاقابل حصروتعداد اوله‌میه‌جق درجه آیات وآثاروارد اولمشدر . شوحالده‌بسبتون مخالف مروت ومغایر شعار انسانیت اولوب متصف بولنانلرینی مرتبهٔ بشریتدن اسقاط ایدن بخل وخستدن بغایت حذر اولنمق وجائب انسانیه‌دن اولدیغی کبی اموالی اسراف‌وتبذیردن‌دخی مجانبت‌ایدلمك ضروریات اموردن اولدیغی بیلنه‌رك شوافراط وتفریط ارەسنده حد اعتدال بولنان جود وسخادن آیرلمامل وتعبیر دیکر ایله محل لازمنده وسع واقتدار نسبتنده بذل مالدن قطعا کیری طورمیوب فقط لزومی اولمیان یرده ویاخود محل لازمنده کندینی وعائله‌سنی بتون بتون فراموش ایدرك سفاهت درجه‌سنده فضله مال صرفندن مجانبت اولنملیدر .

« والذين اذا انفقوا لم يسرفوا ولم يقتروا
وكان بين ذلك قواما »

*
* *

حكایه اولنوركه هرون‌الرشیدك نصرانی بر طبیب حاذقی وار
ایدی . علی بن الحسین بن واقد نام ذاته بركون بو طبیب دیدیكه :
سزك كتابكزده علم طبه دائر هیچ برشی یوق ، حالبوكه علم ایكی
نوع اولوب بری علم ابدان وبری علم ادیاندر .

علی بن الحسین — جناب حق طبك كافه‌سنی كتاب عزیزندن
برنصف آیتده جمع ایتمشدر .

طبیب — نه‌در او آیت ؟

علی بن الحسین -- «كلوا واشربوا ولاتسرفوا» نظم شریفی.

طبیب — یا نیچون طب حقنده پیغمبركزدن برشی روایت
اولنمیور ؟

علی بن الحسین — پیغمبرمز صلی الله علیه وسلم حضرتلری
طبی الفاظ قلیله ایچنده جمع ایتمشدر .

طبیب — سویله باقه‌یم ، او جوامع الالفاظی

علی بن الحسین — « المعدة بیت الداء والحمیة رأس الدواء واعط
كل بدن ماعوّدته » حدیث شریفیدر . معده خسته‌لكك اویدر ،
پرهیز ایسه دوانك باشیدر ، هر بدنه اعتیاد ایتدیردیكك
شیئی ویر .

طبیب — [حفظ صحتك الك مهم دستورلری بیان بیورلمش
اولدیغندن كنایه اوله‌رق] نه كتابكز ونه پیغمبركز جالینوسه
طب براقامش [خسته دوشوب‌ده تداوی ایچون اطبایه مراجعته
حاجت قومامش] .

معلومدركه بتون انسانلر یمك یمكه محتاجدرلر ، فقط كافی
درجه‌ده یمك یملیدر . بر انسان لزومندن آز یرسه ایی بسلنه‌مز،
قوتدن دوشر .

چوق یرسه و آغر غدالرله معده‌سنی طولدیررسه برطاقم خسته‌لكلره
دوچار اولور ، معده‌سنی بوزار ، امعاسنی پیراندیرر ، اغریلر
صیزیلر باشلار . دها اوان صباوتمزده ایكن هپمزك كلستانده
اوقودیغمز حكایه‌لردندركه ملوك عجمدن بری ذات رسالتمآب
افندمزك خدمتنه بر طبیب حاذق اعزام ایتمشیدی . طبیب نزد
سعادته كلدی ، اعزاز واكرام ایدلدی ، كندینه بر تخصیص
اولندی . فقط بر قاچ سنه دیار عربده قالدیغی حالده هیچ بر
كیمسه نه برای معاینه انك یاننه كیتدی نه‌ده اندن بر معالجه
ایسته‌دی . طبیب بر كون حضور سعادته كیدوب : بنی اصحابه
معالجه ایچون كوندردیلر ، حالبوكه بو قدر مدت ایچنده هیچ
بر فرد بكا دونوب باقمدی‌كه امر اولنان خدمتی یرینه كتوره‌یم
دیدی . بو سوزیله كندیسی بیكانه اولدیغندن ناشی هیچ بر
كیمسه‌نك مراجعت ایتمامش اولدیغنی بیلدیرمك ایسته‌دی.رسول

اكرم صلى الله عليه و سلم افندمز بيوردى‌كه مراجعت وقوع بولمامسى بوسنك عطف ايتمك ايستديكك سببدن طولايى دكلدر. بلكه بو طائفه‌نك بر خصلتى واردر : اشتهالرى غالب اولمدقجه بر شى يمزلر و هنوز اشتهالرى باقى ايكن اللرينى طعامدن چكرلر. ايشته عدم مراجعتك سببى بودر . طبيب بو جوابى النجه صحت بدنك سببى‌ده بودر ديدى ، و رخصت آلوب مملكتنه عودت ايلدى. ينه جمله‌مزك خاطر نشانيدركه سعدى مرحوم بو حكايه‌يى آوردهٔ بيان ايتدكدن صكره زيرنده شو مثنوى‌يى سويلمشدر :

سخن انكه كند حكيم آغاز
ياسر انكشت سوى لقمه‌دراز
كه زنا كفتنش خلل زايد
يا زناخوردنش بجان آيد
لاجرم حكمتش بود كفتار
خوردنش تندرستى آرد بار

حكيم اولان ذات اول وقت سوزه باشلار ، ياخود النى طعامه اوزادركه او سوزى سويله‌مامكدن مضرت تولد ايدر وياخود او طعامى يمامكدن هلاك اولور . شوحالده شبهه‌سز انك كفتارى حكمت وطعام ايتمسى باعث تندرستى وصحتدر .

شيخ الرئيس على ابن سيناء دخى شووصاياى صحيه ايله ترانه‌ساز اوليور :

اجعل غداك كل يوم مرةً
واحذر طعاماً قبل هضم طعام
واحفظ منيّك مااستطعت فانه
ماءالحياة يصب فى الارحام

غدا كى هر كون بر كره ايت. بر يمك هضم اولنمه‌دن اوزرينه يمك يمه‌دن حذر ايت . الكدن كلديكى قدر منيكى حفظ ايت ، زيرا منى ارحامه صب اولنور ماء حياتدر .

اثرده (نفسكم مطيتكم فارفقوابها) وارد اولمشدركه نفسكز مطيه كزدر، اكا رفق وملايمت ايدك، انى طاقت وتحملندن فضله يورميك ديمكدر . مطيه بنك حيوانه دينور . بدن بوقدر قواى ذهنيه‌يى حامل اولديغندن بنك حيوانه تشبيه بيورلمشدر . بر آدم بنديكى حيوانك يمنه ، تيمارينه دقت ايتمز ، ياخود حددن آشورى سوروب يورارسه حيوان زبون دوشه‌رك ارتق انتفاع اولنماز درجه‌يه كلور ، نهايت تلف اولور . انسانده كنديسنه باقماز ، ياخود كنديى ناقابل تحمل بر صورتده يورارسه وجوددن دوشر ، صحت وعافيتى مختل اولور ، نهايت محو اولور كيدر . بك ذكى آدملر كورلمشدركه قواى ذهنيه‌سنى بردن بره صرف ايلديكندن بك آز زمانده سوندى كيتدى ، ذكاسندن نه كندى نه مملكتى مستفيد اولدى. لكن انتظام واطراد ايله آهسته رو اولانلر منزل

مقصوده واصل اولورلر ، بوروش ورفتار ایله نیجه مأثر مبجله میدانه کتورمشلردر .

*
* *

ایکنجی آیتك مآل عالیسی : [حبیبم سن] دیکه اللهك قوللری ایچون [خزائن الطافندن] اخراج ایلدیکی زینتی [پاموق کتان کبی نباتدن ، ایپك ، یوك کبی حیواندن ، زره وسائره کبی معادندن حصوله‌کلن تجملاتی] وطیبات رزقی [طیب ونفیس ارزاق ومآکلی] کیم تحریم ایلدی . سن دیکه اوزینت ایله طیبات مآکل ، حیات دنیاده ایمان ایدنلر ایچوندر [کفره‌ده بالتبع دنیاده مستفید اولورلرسه‌ده بوزینت ایله طیبات مآکل اصل اهل ایمان ایچوندر] . یوم قیامتده ایسه مؤمنلره خاصدر [نشئهٔ اخراده کفره او نعمت جلیلهٔ آلهیه‌ده اهل ایمانه مشارکت ایده‌مزلر]. اهل علم وعرفانه کافهٔ احکامی بوکبی تفصیل ایله تفصیل ایدرز.

« من حرم » قول شریفنده‌کی [من] کلمه‌سی انکار ونفی معناسنده استفهام ایچون اولوب نباتات وحیوانات ایله معادندن حصوله کلن تجملات ذاتاً دنیاده اهل ایمانك استفاده وتزیی ایچون حصوله کلدیکی وکفره بو تجملاتدن بالتبع دنیاده مستفید اولورلرسه‌ده آخرتده بتون محروم اوله‌جقلری بیان بیورلدیغندن بو آیت کریمه مطاعم وملابسده وانواع تجملاتده اباحه اصل اولدیغنه دلالت ایدر دیمشلر وبونکچوندرکه

امام اعظم حضرتلرینك اکثر اصحابی فروجدن ماعدا کافهٔ اشیاده اباحه اصل اولوب حرمت انجق نص مطلق ویاخبر مروی کبی عوارض ایله ثابت اولدیغندن دلائل محرمه‌دن بر دلیل بولنمدقجه فروجدن بشقه اشیانك مباح بولندیغنه ذاهب اولمشلردر .

مناقب ائمهٔ اربعه‌ده مذکوردرکه سر مذهبمز امام اعظم ابوحنیفه رحمه‌الله حضرتلرینك یانه‌ بری کلدیکی زمان حال وخاطرینی سؤال ایدر وفقر وفاقه‌سی وار ایسه اکا انعام واحسان ایلر ایدی. برکون مجلس عالیلرینه پژمرده قیافت بر آدم کلدی. طاغلمق وقتی کلنجه هر کس ایله برابر بو آدم‌ده قالقوب کیتمك ایسته‌دیسه‌ده حضرت امام انی قویویرمدی. کیمسه قالمدقدن صکره اکادیدی که شو سجاده‌یی قالدیر، آلتنده‌کی بیك درهمی آل، اوستکی باشکی دوزلت . او آدم : بنم احتیاجم یوق ، سعهٔ حالم وار دیدی . مشار الیه بیوردی‌که اویله ایسه سن حدیث نبویده « ان الله یحب ان یری اثر نعمته علی عبده » وارد اولدیغنی ایشتمدکمی ؟ پیغمبر افندمز بیوریورکه جناب حق قولنك اوزرنده اثر نعمتنی کورمك ایستر، بوقول نبی سنك سمعکه واصل اولمدیمی ؟ مادامکه سنك حالك مساعددر، احبابك سنی بو قیلقده کوروب‌ده مکدر اولمامالری ایچون اوستکی باشکی دوزلتملی سین .

*
* *

اوچنجی آیت کریمه‌نك مؤدای شریفی : [حبیبم سن] دیکه ربم انجق آشکار وکیزلی فواحشی وبتون ذنوب وآثامی وناحق یره بغی وظلمی واول شیلرکه الله انلر ایله حجت وبرهان

انزال ایتمامشدر ، اوکبی شیلری ذات الوهیتنه [عبادتده] شریك قوشمکزی و [حلاله حرامدر دیمك کبی] بیلمدیککز شیلری اللهه افترا ایتمکزی تحریم ایتمشدر [ایشته جناب حقك تحریم ایتدیکی شیلر مزیت انسانیه یه عقل وعرفانه یاقیشمیان انجق بو کبی شیلردر ، یوقسه خالق تعالی و تقدس حضرتلرینك خزائن الطافندن اهل ایمان ایچون ساحهٔ ظهوره چیقارمش اولدیغی او تجملاتی کیم تحریم ایلدی، بو تجملاتك حرام اولدیغنی سزه کیم سویلدی].

اکثر مفسرین کرام آیت کریمه ده کی « فواحش » کلمه سنی قبحی فاحش وزائد اولان کناه کبائردر دیه تفسیر ایتمشلر و بعضیلری فحشیات معناسنه آلمشلردر . « اثم » کلمه سی کبیر و صغیر بتون معصیته عام وشامل اولدیغندن ذکر اولنان ایکی معناجه «فاحش»دن صکره ایراد بیورلمسی تعمیم بعدالتخصیص در . «بغیرالحق» قول شریفی « بغی » ك معناسنی تأکیددر ، زیرا بغی و ظلم انجق بغیر حق اولور . « و ان تشرکوا بالله مالم ینزل به سلطاناً » قول کریمی مشرکینی تهکم اولمقله برابر برهانی اولمیان شیئه اتباعك تحریمنه تنبیهدر . بو قول کریمده مشرکینی تهکم وادر دینله یور ، چونکه ذات الوهیته غیرك تشریك ایدلمسنه برهان نازل اولمدیغی بیان بیوریلیور، حالبوکه اشراك باللهك برهانی اوله میه جغی جهتله اکا برهان نزولی ذاتاً متصور دکلدر ، بو جهتله بو قول کریم مشرکینی تهکمه محمول اولمق لازم کلور .

١٤

سورهٔ انفال

آيت ٦٢ و ٦٣

واعدوا لهم ما استطعتم من قوة ومن رباط الخيل ترهبون به عدو الله وعدوكم وآخرين من دونهم لا تعلمونهم الله يعلمهم وما تنفقوا من شيء في سبيل الله يوف اليكم وانتم لا تظلمون * وان جنحوا للسلم فاجنح لها وتوكل على الله انه هو السميع العليم

[دشمنك تجاوزينه ميدان براقامق ايچون آنی ترهيب ايده‌جك قوت نه ايسه حاضر ومهيا بولندیرمغه نهايت درجه بذل جهدومقدرت ايدلمسنی جناب حق امر ايدوب بيوريوركه] آنلر ايچون قوتدن ورباط الخيلدن مقتدر اولديغكزی حاضرلايك [اسلحه، تجهيزات، مهماتدن وبالخاصه حرب ايچون بسيله‌نوب تربيه ايدلمش آتلردن حربده قوت حصولنه سبب اوله‌جق هرنه وارايسه بونلری دشمنلريكز ايچون قدرتكز يتشديكی قدرحاضر وآماده بولنديرك] كه بونك ايله [حربه حاضر وآماده بولنمكز

ایله] اللهك وسزك دشمنلریکزی وسزك بیلمیوب‌ده الله‌تعالی‌نك بیلدیکی دهادیکرلرینی [دیکرخفی‌دشمنلریکزی] ترهیب‌ایدرسکز [دشمن‌سزك قوتکزی وحربه آماده‌ومهیا بولندیغکزی کورنجه بلادکزه تجاوز وتعدی‌یه ودوست کورونن منافقین فتن وفساد ایقاعنه جرأتیاب اوله‌مازلر . بوندن‌ده سزك ایچون پك چوق منافع وفوائد حصوله کلور . بلادکزه صاحب اولورسکز . مملکتلرکز معمور و آبادان اولور . اکر دشمنی ترهیب ایده‌جك صورتده‌حربه‌حاضر و آماده بولنمازسه‌کزدشمن دیارکزه طمع ایدر . سزی ایچندن سوروب چیقارر . جانکز ، مالکز، ناموسکز آیاقلر آلتنده قالور . بونکچوندرکه

حاضر اول جنکه اکر ایستر ایسه‌ك صلح وصلاح

دینلمشدر. بونکچوندرکه قوتلی براردو صلح ومسالمتك اك ایی برکفیلیدر دینلمشدر . بونکچوندرکه هردولت طورمیوب قوهٔ بریه وبحریه‌سنك هرکون‌عصره کوره‌تنسیق وتزییدینه چالیشیور. بیوك بردولتك بحریه‌ناظرینه: اقصای‌شرق‌مسئله‌سیچون بحریه‌جه تدارکات واردر دینیله‌یور ، بوصحیحمی‌دیه صورلمش ؛دیمش‌که تدارکات یوق ، فقط دولت هروقت حربه حاضر ومهیادر] . سز فی‌سبیل‌الله هرنه انفاق ایدرسه‌کز [لاسیما تجهیزات حربیه ایچون نه اعانه‌ده بولنورسه‌کز] آنك مکافاتی سزه تماماً ایفا اولنور [تضییع‌عمل‌ویانقص ثواب‌ایله‌قطعا] ظلم دیده‌اولمازسکز.

اکر آنلر [سزك قوتکزی وحربه مهیا بر حالده بولندیغکزی کوروب‌ده] صلح وسلمه میل ایدرلرسه سن‌ده مائل مسالمت اول وجناب حقه توکل ایت [احتیاط ایله حرکت‌ایدرك ولطف حقه بل باغلایه‌رق انلرك صلح خصوصنده‌کی خدعهٔ خفیه‌لرندن قورقمه] جناب حق‌سمیع‌در [آنلرك‌کیزلی کیزلی سویلشدکلری خدعه‌کارانه سوزلری ایشیدر [علیم‌در [مضمرات قلبیه‌لرینه واقفدر، آنلره‌لائق اولدقلری‌معامله‌یی ایدر ومکر وخدعه‌لرینی کندی بیونلرینه کچورر] .

بونظم جلیل ، هرعصرده قوای‌حربیه‌نك اوعصرك ترقیات حربیه‌سنه کوره تنسیق وتنظیم ایدلمسی لزومنه ارشاد وبوتنسیق وتنظیمك موقوف علیهلری بولنان فنون وصنایعك لزوم تعلمنه بالاقتضا دلالت ایدر تعلیم الهی‌در ، زیرا ترقیات عصریه‌یه‌موافق اولمیان‌تجهیزات‌حربیه ایله دشمنك‌ترهیب ایدیله‌میه‌جکی آشکاردر.

فعال وزننده اولان کلمات بعضاً مفعول معناسنی افاده ایدر: ملبوس معناسنه‌کلن لباس کبی. ایشته«ومن رباط‌الخیل» قول‌شریفنده واقع(رباط) کلمه‌سی‌ده بمعنی‌المفعول اولوب خیله اضافتی‌دخی‌صفتك موصوفه اضافتی قبیلندن اولمغله [خیل مربوطه] تقدیرنده‌بولنمش وحرب ایچون بسیله‌نن آتلر معناسنده مصطلح اولمشدر . رباط الخیل‌قوهٔ حربیه جمله‌سندن ایکن آیریجه ذکر بیورلمسی دیکرقوای حربیه آره‌سنده سواریلکك یکانه‌مزیتی بولندیغنه اشارت‌ایچوندر. جنك ووغا ایچون آت بسیله‌مه‌نك پك بیوك اجر وثوابی

واردر . مرويدركه بر آدم ابن سيرين رحمه‌الله حضرتلرينه مراجعت ايله فلان كيمسه ثلث مالنى حصون وقلاع ايچون وصيت ايتدى ، نه كونا معامله ايده‌لم ديه صورمش . ابن‌سيرين ديمش‌كه انكله آتلر صاتون آلنسون‌ده غزالرده اوزرلرينه بنلمك ايچون فى سبيل‌الله طويله‌يه باغلنسون . او آدم : وصيت حصون ايچوندر ديوب بو سوزيله مال موصابهى محلنك غيرى‌يه صرف ايتمك نصل اوله‌بيلور معناسنى ايما ايدنجه ، ابن سيرين جواب ويرمش‌كه حصون و قلاع صفوف خيولدر. شاعرك شو سوزينى ايشتمدكمى؟

انّ الحصون الخيل لامدر القرى

انتهى

عليه‌الصلاة والسلام افندمز آت بسيله‌مكه تحريض يولنده «من قدر على ثمن دابة فليشترها فانها تأتيه برزقها وتعينه على رزقه» بيورمشدر . كيم‌كه بر دابه ثمننه مالك اولورسه دابه اشترا ايلسون، زيرا دابه كندى رزقنى صاحبنه كتورديكى كبى صاحبنك رزقنه‌ده ياردم ايدر ديمكدر . ديكر برحديث شريفده‌ده « الخيل معقود بنواصيها الخير الى يوم القيمة » واردر اولمشدركه آتك ناصيه‌لرنده يوم قيامته قدر خير معقوددر مآل شريفنده‌در .

«فاجنح لها» قول شريفنده صاحب كشاف شويله ديور : [بو آيتك قاتلوا الذين لايؤمنون بالله » نظم جليلى ايله منسوخ اولديغى ابن عباس رضى‌الله عنهما حضرتلرندن ، « فاقتلوا

المشركين حيث وجدتموهم » امريله منسوخ بولنديغى دخى امام مجاهددن مروى ايسه‌ده طوغريسى بودركه حرب وسلم امام المسلمينك رأينه منوطدر. بوايكى حالدن هانكيسنده اسلام واهل اسلامك صلاحنى كوررسه آنى ايشلر ؛ يوقسه اهل اسلامك الى‌الابد محارب بولنمسى وياخود دشمنك طلب صلحنه الى‌الابد اجابت ايلمسى متحتم دكلدر] ـ انتهى

دين اسلام عليهنه معترضلر طرفندن آتيلان سهام اعتراضاتدن برى‌ده حرب وجهاددر. كويا اسلاميت عالم انسانيتى ايكى‌يه بولوب هردم سلاح بدست خصومت اوله‌رق غير مسلملر اوزرينه هجوم ايدلمسنى مسلمانلره امر ايديورمش . وقائع سالفه وحاضره كوز اوكنه كتوريلورسه بونك شعشعهٔ اسلاميه قارشو غيظ وحسددن فوران ايتمش برخدعه ودسيسه‌دن بشقه برماهيت جديه‌يى حائز اولمديغى كندى كندينه اكلاشيلور . بو اعتراضلر اكثريت ايله يا بلاد اسلاميه‌دن برينه برهجوم ترتيب ايدلديكى وياخود خصم طرفندن اسلامه تعرض اولنوب‌ده نائل آمال اولنه‌مديغى زمان ظهور ايدر. حالبوكه معالئ اسلامه واقف اولانلرجه معلوم اولديغى اوزره مقاصد اسلاميه اوچ شيئه راجعدر. اوده: توحيد، وعظ، احكامدر. اولاناسى توحيد بارى‌يه دعوت ايدر. شرف ادراك ايله ممتاز يارادلمش بر مخلوقك خالق تعالى و تقدس حضرتلرينى بيلمامسى بيوك برنقيصه اولديغندن توحيد بارى بر منهاج عرفان و سعادتدر . ثانياً فضائل اخلاقيه

جمعیت بشریه ایچون روابط ضروریه‌دن اولمغله بو یولده وعظ وتذکیره هردم احتیاج واردر . « پداغوجی » دینیلن علم تربیه بوکون بلاد مهمه‌نك دارالفنونلرنده ، دارالمعلمینلرنده تدریس اولنیور . ثالثاً معاملات و معاوضاتی، حقوق خصوصیه و حقوق عمومیه‌نك احکامنی بیلدیرمك ایچون دنیانك هرطرفنده مدارس عالیه کشاد اولنمشدر . بتون بشریت ایچون مبجل اولمسی لازم کلن شو اوچ مقصدك ظهورینه مخالفین طرفندن بالفعل ممانعت وقوعه کلدکجه اهل اسلام اعلان حرب ایتمامشدر . زمان سعادتده اهل اسلام مشرکین طرفندن شعب ابی طالبده سنه‌لرجه محصور ایدلدیلر . سب ایله ، ضرب ایله ، قتل ایله کونا کون اذی وجفالره دوچار اولدیلر . دیار و وطنلرندن سوریلوب چیقارلدیلر . بوکاده قناعت اولنمدی . هجرت ایتدکلری یرلرده‌ده عین حاللر تکرار ایدرك کیجه کوندوز بی‌حضور وبی آرام قالدیلر. بونك اوزرینه حرب وجهاد امر ایدلدی .

فقط حرب و جهاد تعذیب عباد و تخریب بلاد اولوب کندیسنده بر حسن ذاتی اولمدیغندن وحرب وجهادك مشروعیتی انجق الجای مصلحت وضرورته مبنی بولندیغندن بورالری اوامر و تعلیمات مخصوصه ایله تلقین اولندیغی کبی اهل اسلامك حربه مهیا بر حالده بولندقلرینی مخالفین کوردکجه بلاد مسلمینه هجوم وتعرضه جرأتیاب اوله‌میه‌جقلرینی وبو سایه‌ده اعزاز کلمة الله العلیا

ایدیله‌جکنی وحربه لزوم تحقق ایلدیکی زمانده‌ده حدك تجاوز ایدلمامسنی ، قادینلر ، چوجقلر ، اختیارلر ، راهبلر ، اهل صومعه ، خسته‌لر کبی اهل قتال اولمیانلره تعرض اولنمامسنی ، اسرایه حسن معامله ایدلمسنی ناطق نیجه اوامر دخی شرف وارد اولدقدن بشقه سورهٔ ممتحنه‌ده واقع ایکی آیت کریمه‌ده اهل اسلامه اسلام اولدقلری ایچون محاربه ایدوب انلری دیار ووطنلرندن چیقارانلر وانلره معاونت ایدنلر ایله محاربه اولنمسی ومحارب اولمیانلره بالعکس عدل واحسان ، رفق و نوازش ایله معامله ایدلمسی امر بیورلمشدر . او ایکی آیت شودر :

« لا ینهیکم الله عن الذین لم یقاتلوکم فی الدین ولم یخرجوکم من دیارکم ان تبرّوهم وتقسطوا الیهم ان الله یحب المقسطین • انما ینهیکم الله عن الذین قاتلوکم فی الدین واخرجوکم من دیارکم وظاهروا علی اخراجکم ان تولوهم ومن یتولهم فاولئك هم الظالمون »

مآل منیفی : اوکیمسه‌لرکه دینکزدن طولایی سزکله مقاتله وسزی دیارکزدن اخراج ایتمزلر، انلره برّ واحساندن وحقلرنده عدل ایله معامله‌دن جناب حق سزی منع ایتمز ، جناب حق عادللری سور، انلردن خشنود وراضی اولور. اما اول کیمسه‌لرکه دینکزدن طولایی سزکله قتال ایدوب سزی دیارکزدن چیقاررلر وچیقارمغه یاردم ایدرلر ، ایشته انجق بونلری دوست اتخاذ ایتمکدن الله تعالی سزی منع ایدر ، بو مقوله‌لری هرکیم دوست

اتخاذ ایدرسه [دوستاقلرینی محلنك غیری‌یه صرف ایلدكاری ایچون كندی نفسلرینه] ظلم ایدرلر .

قرون وسطی‌ده دول غربیه اره‌سنده مذهب نامنه بونجه‌قانلر دوكلمش و عصرمزده دخی تحدث ایدن بر چوق اختلافات سببیله نیجه محاربات ظهور ایتدكدن ماعدا محضا ضمیمهٔ ممالك ایتمك اوزره وسطی آسیایه ، هند وچین طرفلرینه ، آفریقانك اكثر جهاتنه متوالیاً تجاوز اولنه‌رق ایجاد ایدیلن بهانه‌لر ایله بو قدر اقوام وقبائلك خون مظلومانه‌لری اراقه ایدلمكده وبونلرك سماواته عروج ایدن آه وفریادلرینه قطعا حوالهٔ سمع انصاف ورقت اولنمامقده ایكن حقوق مشروعه‌سنی مدافعه ایچون سائر اقوام كبی هردم مسلح بولنان اسلامیته بو یولده تعریض ایتمكه حیا اولنملی‌در .

دریغ .. اوروپای مسیحینك یكرمنجی عصر مدنیت دیه آلایشی ایله افتخار ایلدیكی یكرمنجی عصر میلادیده بلاد اسلامیه كوز دیكن جوار مسیحیلر اهل اسلام علیهنه قودوردقجه قودوروب ظلم ووحشتی لعنت ایله یاد ایتدكلری قرون وسطی تاریخلرنده بلكه امثالی كورلمامش ظلم ووحشتی بوكره ینه‌روم‌ایلی وقائع جكر سوزنده روا كوردیلر . صلیب نامنه دیار اسلامیه منفرداً ومجتمعاً جابجا هجوم ایله روم ایلی قطعه‌سنی سراپا قانله ملمع ایتدیلر . رحم وشفقت ایتمیوب اوسفیل وخونریز بلغارلر

بشیكده‌كی شیر خوارلردن پیر ناتوانلره قدر اهل حرب اولمیان یوز بیكلرجه معصوم وبیكناه ذكور واناثی كوكندن قازیمق سیاست ملعونانه‌سیله بتون قلیجدن كچیردیلر . لسان ادبك حقیله تصویر وافاده ایده‌میه‌جكی صورتله بونجه اهل عصمتك عرض وناموسلری چاكچاك ایلدی . ملك اسلام یكیدن دوچار یغما وتالان اولدی . دریغ .. غربی اوروپانك همان عمومی بوسلسلهٔ جنایات مدهشه‌یی نظر لذت ایله تماشا ایتدی . درت حكومت بردنبره دولت اسلامیه‌یه صالدیردقلرینك بدایتنده آوروپا استاتوقونك محافظه ایدیله‌جكنی جهانه اعلان وبوصورتله تاحربك باشلانغجنده قوهٔ عثمانیه‌نك خیالی كسر ایدلمشیكن بزم طرفده آثار غلبه‌نك ظهور ایتمادیكی كوریلور كورلماز هپ براغزدن طوغریسی حكومات متفقه‌نك ثمرهٔ مظفریتلرینی اقتطاف ایتملرینه ممانعت اولنه‌ماز نقراتی هرطرفده تكرار ایدلمكه‌باشلادی وبلغارلر استانبول‌جوارینه‌تقرب‌ایدوب‌ده درون سوره مظفراً كیره‌جكلری قلوب اجانبده جایكیر اولدیغی زمان ، اهل اسلام سوق یأس ایله خرستیانلری اولدیررلر احتمالنه مبنی تا اسپانیایه وارنجیه قدر اوروپا دولتلرینك اكثری پایتخت عثمانیانه حرب كمیلری كوندرمشلر ایكن اهل اسلام بلغارلر طرفندن بالفعل قتل عامه دوچار اولدقلری واسیر حرب بولنان عسكرلرمز طرف طرف قتل ایدلدكلری زمان هیچ برجهتدن

جدی بر تلاش بیله کوسترلدی . فضله اوله‌رق روسیه ایکیده
برده بوغاز مسئله‌لریله واناطولینك ولایات شرقیه‌سی جوارنده
عسکر تحشید ایتمکده اولدیغنی اشاعه ایله دولتی اخافه‌دن کیری
طورمدی . دریغ .. بلغارستان برلین معاهده‌سی موجبنجه هدم
ایدلمسی لازم کلن قلاعی هدم ایتمامشیکن کیمسه سس چیقارمدی. دیون
عمومیه‌دن حصه‌سنه دوشن پاره‌یی ویرمدی، ینه کیمسه برشی دیمدی.
حقوق اوقاف اسلامیه‌یی پایمال ایتدی ، کیمسه‌نك امورنده بیله
اولمدی. روم ایلئ شرقی‌یی بلغارستانه الحاقی موجب مؤاخذه ایکن،
تقدیره سزا کورلدی وحتی استردادینه قیام ایتمکدن دولت عثمانیه
تهدید دخی ایدلدی . نهایت بلغارستانك استقلالی اعلان ایدلمسی
جمله‌جه موجب محظوظیت اولدی . بوسنه هرسکی اوستریانك
بتون بتون ضمیمهٔ مالکی ایتمسنه ، برلین معاهده‌سی احکامنی
اخلال ایتدی معناسی ویرلمدی . ظاهرده بیله بهانه ایده‌جك
هیچ برسبب یوق ایکن عالم اسلامیت اولان اوقوس قوجه طرابلس
غرب ولایتنه دولتك غوائل داخلیه ایله مشغول بولندیغی برزمانده
ایتالیانك هجوم واستیلاسی امر واقع عد ایدلدی . دریغ ..
هر دولت ممالك عثمانیه‌دن بر پره صاحب چیقه‌رق اوراسنی غصب
وضبط ایتدکجه بقیهٔ ممالکك حمایه‌سنی تعهد ایلدیکی حالده روم ایلی
ممالك عثمانیه‌سنك درت حکومت اره‌سنده پارچه‌لانمسی هنکامنده
بورالرینی درخاطر ایدن اولمدی. ایتالیانك طرابلس غربی استیلاسیله

بحرسفید موازنه‌سی اکمال ایدلمش اولدیغندن دولت عثمانیه آرتق
روم ایلی جهتندن مستریح اوله‌بیلور زمیننده‌کی القاآته اعتماداً
روم ایلیده‌کی یوزبیك عسکر ترخیص ایدلمسیله درت حکومت هپ بردن
اوزرمزه صالدیرلدی . اودرت حکومت لوندره مقاوله‌سی احکامنی
نقض ایتمش وهله رومانیا حکم مقاوله‌یی زیر وزبر ایدرك
کأن لم یکن حالنه کتیرمش ایکن بومعامله‌لر دول معظمه‌نك حیثیتنی
مخل کورلمدی‌ده حکومت عثمانیه‌نك روم ایلیده اقلیملر درجه‌سنده
غصب اولنان ولایاتندن پایتختك محافظهٔ حیاتی ایچون لابد
اولدیغی جمله‌یه عیان اولان ادرنه‌یی استرداد ایلمسی اوزرینه
انکلتره‌نك موقع اقتدارده بولنان بعض سرآمدان رجالی اغزندن امتك
عزت نفسنی رنجیده ایدر خاطر وخیاله کلمدك درلو درلو کفتکولره،
روسیه طرفندن دخی فعلاً وهیچ اولمازسه پارچه‌جه تضییق ایدلمك کبی
تکلیفلره قدر قالقشلدی . دریغ .. دیکر ملتلرك حقوقنده منطق
ووجدان حکمران اولدیغی حالده حقوق اسلامیه‌ده منطق ووجدان
قاله بیله آلنمدی . افراد اسلامیه‌نك نه اکثریتی نظر مطالعه‌یه
آلندی، نه مظلومین اهالینك نهرلر کبی اقان قانلری. نه ده چوجقلردن
اختیارلره قدر مخدرات اسلامیه‌نك چاکچاك ایدیلن ذیل عصمتلری
بلاد غربك قلوبنی جوشان ایلدی .

ملاحظه

محاربه داهیهٔ دهیادر . بونك منع وقوعی ایچون هر شی یاپیلملی و آنجق تجاوزات ملحوظه‌یه قارشو هردم حاضر و مهیا بولنمليدر ، چونكه سفك دماء طینت بشرده مندمج بولندیغندن بو مخلوق غریب پایدار اولدقجه روی زمیندن سفك دماء ، جنك ووغا بالكلیه زائل اولماز . من‌لدن آدم الی یومنا هذا مسموع و مشهود اولان بونجه وقائع خونریزانه بوكا شهادت ایدر . فی‌الواقع تأسیس اولنان حقوق بین‌الامم قواعدیله محارباتك اوكی آلنمغه صرف همت ایدلمش وحرب ایچون اسباب مشروعه كوسترلمش ایسه‌ده منافع دول صرف مادی اولمیوب بو آره‌ده تحدید وتعیینی غایتله مشكل بر چوق منافع معنویه بولندیغندن حربك اسباب مشروعه‌سنی تقدیر و تعیین ممكن اوله‌مامقله برابر استحصال موازنهٔ دول مقصدیله آچیلان بر چوق محاربات دخی مقاصد مخصوصه‌یه مستند بولندیغی اخیراً ا كلاشیله‌رق دیكر محاربه‌لرك ظهورینه باعث اولمشدر . مثلا اون التنجی عصر میلادی اواسطنده آوستریا دولتنك فوق‌العاده توسعی سائر اوروپا دولتلرینك استقلالنی تهدید ایلمسی اوزرینه دولت مشارالیهانك بو جهانكیرلك تشبثاتنه قارشو ، علیهنه اعلان حرب ایله انی دول سائره‌یی تهدید ایده‌میه‌جك بر حاله كتورمشلر ایكن موازنهٔ

دولیه‌نك استحصالیچون محاربه ایدنلرك باشلوجه‌سی اولان فرانسه دولتی آوستریانك كسب ضعف ایلمسیله كندیسی جهانكیرلك داعیه‌سنه دوشدیكندن ینه عظیم محاربه‌لر آچلمشدر .

[صلیبك كیردیكی یره هلال كیره‌مز ، اما هلالك كیردیكی یره صلیب كیره‌بیلور] سوزینك دخی مسائل حقوق بین‌الامم قدر غربیون آره‌سنده معتبر ومرعی اولمسنه كوره نمایان‌اولیوركه بو فنك قواعدندن استفاده خصوصنده اسمی قدر شمول یوقدر .

كویا صلح عمومینك محافظه و ادامه‌سی مقصدیله بین‌الدول مجلس حكم دخی عقد ایدلمشیكن ینه روی ارضك نیجه یرلرنده دفعاتله طوفان دم ظهوره كلدی . هر ایكی دولت آره‌سنده محاربه ظهورنده دول باقیه‌نك هیئت مجموعه‌سی بو ایكی متخاصمی مجلس حكمه دعوت ایله حربك اوكنی آلملری درجهٔ استحاله‌ده دكل كبی كورینور ایكن هر دولت موقعنی ، آتیسنی ، منفعتنی ملاحظه ایله بو كبی احوالده قارشودن سیرجی اولدی وبلكه سائقهٔ منفعت ایله متخاصمیندن برر طرفنی خفیاً تأیید ایدنلر بیله بولندی . تحدید اسلحه خصوصی مذاكره اولنمق اوزره مجالس مكالمات كشاد اولندیغی حالده بری طرفدن اكثر دول معظمه‌نك تجهیزات بریه وبحریه‌سنی تزیید ایچون كاركاهلره یكیدن سپارشلر دخی ویردكلری چوق كره روایت ایدلدی .

قوی‌الشكیمه بر دولته كوره ضعیف بر دولتك اراضیسنه ،

بیچاره بر قومك دیارینه استیلا ایچون بهانه‌لر ایجاد ایتمك قدر
سهل و آسان برشی یوقدر .

خلاصه هربار کرفتار انواع محن و اکدار بولنان انسانلر آره‌سندن مصائب حربك قالدیرلمسی و هیچ اولمازسه تخفیف شدائدی ایچون چاره‌لر تحریسی طرفداران انسانیتك الطاف مبجله‌سندن تمنی اولندیغی کبی سعدی مرحومك بین‌البشر بر قاعدهٔ جاودانی‌یی مصور بولنان شو بیتنی‌ده بوراده بالخاصه شایان ذکر کوریرم :

ملك اقلیمی بکیرد پادشاه
همچنان دربند اقلیمی دکر

سورهٔ هود

آیت — ۱۱۳، ۱۱٤

فاستقم كما امرت ومن تاب معك ولا تطغوا انه بما تعملون بصير * ولا تركنوا الى الذين ظلموا فتمسكم النار ومالكم من دون الله من اولياء ثم لا تنصرون

سن امر اولندیغك كبی استقامت ایت [صاغیں جادهٔ حقدن عدول ایتمه] . سنكله برلكده توبه ایدنلرده [شرك وكفردن توبه ایدوب ایمانده سكا مشارك اولانلرده] استقامت ایتسونلر وطغیان ایتمیك [حدی تجاوز ایتمییك . سزه امر اولنان مسلكدن ، سزه تقدیر وتعیین ایدیلن حددن افراط ویا تفریط ایدرك انحراف ایلهمیك . اقتصاد امورك هر ایكی طرفی مذمومدر] . على التحقيق الله تعالى سزك ایتدكلریكزی كورر [كوررده سزه حسن وسوء اعمالكزه كوره مكافات ومجازات ایدر . شو حالده ذات ذوالجلالندن حذر اوزره اولك . آیت كریمهده منصوص علیهه اتباع واجب اولوب مجرد رأی ایله انحراف جائز اولمدیغنه دلالت وار ، چونكه مجرد رأی ایله انحراف طغیان وضلالدر . اما علل نصوصه تابع بولنان اجتهادك

مقتضاسیله عمل ، امر اولندیغی وجه ایله استقامت بابندندر ، چونکه اجتهادی امر ایدن نصوص بونی ایجاب ایدیور] . ظلم ایدنلره ادنی میل ایله‌ده میل ایتمیك [انلرله صحبت واختلاطدن حذر ایدك ، انلرك زیارتنه کیتمیك ، انلره تبصبص ومداهنه ایله‌میك ، انلرك افعالنه رضا کوسترمیك ، اسملری کچدیکی یرده تعظیم وتبجیلی مشعر صورتله انلری یاد ایتمیك . اکر بویله یاپارسه کز عاقبت] سزی آتش [دوزخ] مس ایدر ، حالبوکه [سزی عذاب جحیمدن تخلیص ایدر] اللهدن بشقه ولی وناصرلریکز اولمدیغندن [شاید سز ظلم ایدنلره ادنی میل ایله اولسون میل ایدرسه‌کز] صکره [ذات الوهیتندن] یاردم کورمزسکز .

جناب منزل الفرقان شرح وعد و وعیدده اطناب بیوردقدن صکره بو آیت کریمه‌ده نبی ذیشانه « فاستقم کما امرت » دیه امر ایدیور . بو کلمهٔ قدسیه جوامع الکلمدن بر کلمهٔ جامعه‌درکه عقائد واعماله متدائر هرشیئه شاملدر ، اوشی ایستر ذات رسالتمآبه مختص ، ایستر تبلیغ وحیه وبیان شرائعه متعلق اولسون ، فقط استقامت حقیقیه‌یی تمیز ایدوب عهده‌سندن کلمك جداً مشکلدر ، چونکه افراط وتفریط بیننده بولنان صراط مستقیم ، کولکه ایله ضیا آره‌سنی فصل ایدن خط مستقیمه آکدیرر ، کولکه‌نك کناریله ضیانك کناری بری بریله تلاقی ایدوب‌ده نظر حسده فرق اولنماز درجه بری برینه قاریشنجه حس اوخط مستقیمی

آخردن تمیز ایدر درجه ادراك ایده‌مدیکی کبی صراط مستقیمی‌ده تمیز غایتله دشواردر . تمیز اولنسه بیله ایکی طرفدن برینه میل ایتمکسزین اوزرنده ثبات ایتمك ، متانت کوسترمك‌ده فوق الحد مشکلدر . شبهه‌سز بومقام پك دشوار اولدیغندن ناشی‌درکه ابن عباس رضی الله عنهما حضرتلری : [جناب رسول خدایه قرآن کریمك هیچ بر یرنده بو آیتدن دها شدتلی دها دشوار بر آیت نازل اولمدی . بونکچوندرکه ذات رسالتمآب افندمز « شیبتنی هود والواقعة واخواتهما » بیوردی] دیمشدر . نبی سورهٔ هود ایله سورهٔ واقعه وبو ایکی سوره‌نك امثالی اولوب امر اولندیغی وجه ایله استقامت ایدلمسی فرماننی محتوی بولنان سوره‌لر اختیارلاتدی دیمکدر . شویله‌ده روایت اولندی‌که صحابهٔ کرام : یارسول الله ذات نبوتپناهکزه اختیارلق پك چابك چوکدی دیملریله مشکات درخشان نبوتدن « شیبتنی هود » صادراولمشدر . بعضیلری نقل ایتدی‌که برکیجه سرور انام علیه الصلاة والسلام افندمزی عالم منامده کوردم . دیدم‌که « شیبتنی هود » بیورمشسین ، ذات رسالتمابکدن بویله روایت اولنیور ، بو روایت صحیحمی‌در ؟ اوت .. بیوردیلر . صکره دیدم‌که بو سوره‌نك هانکی جهتی ذات نبوتپناهکی اختیارلاتدی ، بوسوره‌ده انبیای سالفه‌یه وهلاك امه دائر قصه‌لر وار ، بونلرمی؟ بیوردیلرکه خایر بونلردکل ، بنی اختیارلاتان سورهٔ مذکوره‌ده واقع «فاستقم کما امرت» فرمانیدر.

« ولا ترکنوا » رکوندن نهی‌در . قعود وزننده رکون : میل یسیر معناسنه‌در . کندیلرینه رکون ایدلمسی نهی اولنان کیمسه‌لر ایسه « الی الذین ظلموا » دیه فعل صیغه‌سیله ذکر بیوریلوب اسم اوله‌رق [الی الظالمین] صورتنده ایراد اولنمامش . معلومدرکه فعللر حدوثه ، اسملر استمراره دلالت ایدر . شو حالده کندیلرندن احیاناً ظلم صادر اولان کیمسه‌لره بیله ادنی میل ایله دخی میل ایتمکدن نهی واقع اولمش اولیور . ایمدی بعض احوالده نادراً کندیلرندن ظلم صادر اولان اشخاصه ادنی میل ایله اولسون میلدن نهی اولنور و اومقوله اشخاصه جزئی بر میل ایدنلر شدتله تهدید ایدیلورسه آرتق ظالملره یعنی ظلم ایله مألوف ومعروف اولان ظلمه‌یه رکون ایدنلر وصکره انلره میل کلی ایله میل ایدنلر ودها صکره ظلمه‌نك بالذات کندیلری نه اوله‌جقدر دوشونملی . بو آیت جلیله ظلمدن نهیده واندن طولایی تهدیده تصور اولنه بیلن انذارات واخطاراتك اك بلیغی‌در .

تفسیر کشافده شویله ذکر اولنمشدر :

«حکایه ایدرلرکه خلفاء عباسیه‌دن موفق بالله برکون جماعتله نماز قیلارکن امام اولان ذات [ولا ترکنوا الی الذین ظلموا] آیتنی اوقومسیله موفق دوشوب بابیلور . نه‌دن صکره کندیسنه کلنجه سببنی صوراررلر . دیرکه بووعید الهی کندیسندن ظلم صادر

اولمش کیمسه‌یه جزئی میل ایدنلر حقنده‌در ، یا ظلمی اعتیاد ایدن ظلمه‌یه نه اوله‌جق ؟ ایشته بوتفکرله کندمدن کچدم .

مشاهیر فقها ومحدثین‌دن ابو بکر الزهری بعض ظلمه ایله دوشوب قالقار ایمش . اخوان دیندن بری کندینه شویله یازمش : یا ابابکر ! الله تعالی بزی‌ده سنی‌ده فتن وفساددن محافظه بیورسون . سن برحاله دوچار اولدککه سنی بیلنلره بوحالدن خلاص بولملغك ایچون جناب حقه دعا ونیاز ایتمك واجب اولمشدر . سن پیرفانی وخدای متعال سکا کتابنی وپیغمبرینك سنت سنیه‌سنی تعلیم وتفهیم ایله مستغرق نعم الهی اولدك . حضرت یزدان علمادن بو سنك سالك اولدیغك یولده عهد ومیثاق المدی . جناب رب عزت کتاب کریمنده [لتبیننه للناس ولا تکتمونه] بیوردی . باقبو تأکید علی التأکیدلرده کندیکه کل . بیلیورمی‌سین سنك ارتکاب ایتدیکك معاصی‌نك اقلی و بوکلندیکك بارك اخفی بودرکه ظالمك وحشتنی مبدل انس ایتدك . ادای حق ایتمیان وباطلدن مفارقت ایلمیان کیمسه‌لره تقرب ایله راه غوایتی تسهیل ایلدك . یانلرینه آلدقلری کوندنبری سنی بارکران آلتنه قوشدیلر ، اوزرکده دکرمن طاشی چویریورلر . ظلم وغدرلرینی ، مسلك مدخوللرینی ترویج ایچون سنی آلت اتخاذ ایتدیلر ، سنکله علمایی شك وشبهه‌یه دوشوردیلر ، سنکله قلوب جهلایی صید ایدیورلر ، واقف لدنیات اولمیان خلق سنك کبی

مظنه‌دن طانمش بری آنلرك یاننده کوردیکنه آلدانه‌رق او کمراهلرك صلاح حاللرینه ذاهب اولیور . او ظلمه‌سنی خراب ایتدکلرینه نسبتله نه قدر آز معمور ایتدیلر ، اغزینه آتدقلری لقمه‌یه مقابل سنك دینکی نه قدر نه قدر افساد ایلدیلر . سن ، حقلرنده خدای‌ذی انتقامك [فخلف من بعدهم خلف اضاعوا الصلوة واتبعوا الشهوات فسوف یلقون غیا] بیوردیغی کروهه داخل اولدیغکه شبهه‌می ایدیورسین ؟ سن اول علام‌الغیوب ایله معامله ایدیورسین‌که ذات خداوندی سنك خفی وجلی‌احوالکدن غافل دکلدر . سنك اعتقادکه خسته‌لك طاری اولمشدر ، مداواة ایتملی‌سین وسفر آخرت کوردیکندن یول حاضرلغی کورملی‌سین . خداوند جهانه زمین و آسمانده هیچ برشی خفی‌دکلدر والسلام .

نبی مجتبی علیه افضل التحایا افندمز : [ظالمك بقای عمرینه دعا ایدن محقق روی ارضده اللهه عصیان ایتمك ایستدی] بیورمشدر . بر ظالم بربرّ وبیابانده صوسزلقدن هلاکه تقرب ایتمشیدی . سفیان ثوری‌یه : بوکا براز صو ایچورملی‌می دیه صوردیلر . سفیان : خایر . . دیدی . اولور دیدیلر . براقك اولسون دیدی » . انتهی

سورهٔ انعامده واقع « فقطع‌دابرالقوم الذین ظلموا والحمدلله رب‌العالمین » نظم جلیلك‌تفسیرنده مفسرین کرام ظلمه‌نك هلاکی آنلرك سوء اعمال وافعالندن اهل ارضی تخلیص ایده‌جکی

جهتله‌شایستهٔ حمد وثنا برنعمت جلیله اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر دیمشلردر .

شیخ علی‌السمرقندی قدس سره حضرتلرینك بحرالعلومندن نقلاً روح‌البیانده شویله مسطوردر :

« مرویدرکه جناب حق یوشع بن نونه : بن سنك اخیار قومندن قرق‌بیك واشرارندن التمش بیك کشی هلاك ایده‌جکم ، دیه وحی بیوردی . یوشع دیدی‌که یارب ! اخیار نه یاپدیلرکه انلری‌ده هلاك ایده‌جکسین ؟ جناب حق بیوردی‌که آنلر بنم غضبم ایچون غضب ایتمدیلر . اشرار ایله دوشوب قالقدیلر ، آنلر ایله ییوب ایچدیلر . بونکله نمایان اولورکه ظلمه‌یه لوجه الله بغض وغضب واجبدر . رعایا وبرایاده وبراً وبحراً جمیع اقطار ارضده فسادك ظهوری آنجق ملوکك بوزلمسیله‌در ، بوده ایلك اول اهل علمك بوزلمسندن نشأت ایدر . قضاة سوء وعلماء سوء اولمیه ایدی حکمدارانك طریق حقدن عدولی آزلاشوردی ، بلکه‌هرعصرده اهل‌علم ، حق‌وعدل‌ومنع‌ظلم‌اوزرینه یکدست وفاق اولوب بوخصوصده علی‌الدوام بذل جهد ومقدرت ایتسه‌لر حکمداران مسلك صوابدن عدوله جرأت ایتمزلر ایدی‌ده جور وظلم انلر آره‌سندن بالکلیه محو ومضمحل اولوردی . بو نکته‌یه مبنی‌درکه خواجهٔ عالم صلی‌الله علیه وسلم افندمز [ولا تزال هذه الامة تحت یدالله وکنفه مالم یمالئ قراءها امراءها]

بيورمشدركه دانشمندان امت ، امراء امته جور وظلمده مظاهرت ایتدکجه بو امت تحت عنایت وحمایهٔ الهیه‌ده قاله‌جقدر دیمکدر » .

انتهى

بزده دقت ایدەلم ، اعمال وافعالمزی تصحیح ایلیه‌لم ، جناب حق توفیقنی رفیق ایدر .

سورهٔ رعد

آیت — ۱۱

ان الله لایغیر مابقوم حتی یغیروا مابانفسهم

[جناب حق برقومك کامران اولدیغی نعمت عافیت و آسود کیدن دور اوله‌رق کرفتار محن وشدائد ودوچار ذل وهوان اولمسنه کندی فعللرینی بوزملری وفضائل اخلاقیه‌لرینی ترك ایتملری سبب اولوب بواولمدقجه حضور و آسایشلری تطرق خللدن مصون قاله‌جغنی بیان صددنده بیوریورکه] برقوم نفسلرنده‌کی حالی تغییر ایتمدکجه الله اوقومك حالنی تغییر ایتمز [برقوم متصف بولندقلری اعمال صالحه‌یی ، مجبول اولدقلری طبع سلیمی ، تحلی ایلدکلری فضائل اخلاقی اضدادینه تغییر وتبدیل ایلمدکجه جناب حق اوقومك نعمت وعافیتنی ، رفاهیت و آسایشنی تغییر وتبدیل ایلمز . برقوم دوچار مذلت ونکبت اولورسه بواستحقاقه آنجق کندیلری باعث اولمشدر] .

کتاب عزیزك دیکر برموضع شریفنده‌ده شو نص جلیل وارد اولمشدر: « وضرب الله مثلاً قریة کانت آمنةً مطمئنةً یأتیها رزقها رغداً من کل مکان فکفرت بانعم الله فاذاقها الله لباس الجوع والخوف

بما كانوا يصنعون » . مآل منيفى : الله برقريه [وقصبه] يى مثل
قلدى ، [ساڭرلرينه عبرت‌ايتدى] كه اوقريه [هرخوف وخطردن
آسوده ومطمئن اولوب رزقى هر طرفدن بول بول كلور ايكن
[اهاليسى] اللهك نعمتلرينه كفران ايلدكلرندن [فضائل
اخلاقيه‌لرينه مكافاةً جناب‌منعم حقيقى‌نك بوعالمده كنديلرينه انعام
ايلديكى وسعت رزق و آسودكىٔ حالك قيمتنى تقدير ايتميوب سيئاته
تهالك كوستردكلرندن] الله‌ده‌انلره بوايتدكلرى سببله لباس جوع
وخوفى طاتديردى . [لباس بدنى احاطه‌ايلديكى كبى جناب‌حق‌ده
آنلرى هرجهتدن‌جوع خوف‌ايله قوشاتدى ، هر يوزدن انلرى
جوع وهراسه دوچار ايلدى] .

تاريخك شهادتيله مثبتدركه فساداخلاقه مبتلا اولان اقوامك
قوت وسلطنتلرى زائل‌وهيئت مجتمعه‌لرى‌محوومضمحل اولمشدر.
شان وشوكت قومك صحيفهٔ هستيدن ترقين ايدلمسى انجق فضائل
اخلاقيه‌يه رعايت اولنمامسندن انبعاث‌ايدر. فضائل اخلاق هرنوع
سعادت واقبالك قوه‌موجده‌سيدر . انكله‌دركه افكار وقلوب زنده
اولور . انكله‌دركه وفاق‌واتحاد ظهوره كلور. انكله‌دركه رفاهيت
واسايش تجلى ايدر . انكله‌دركه برقومك‌اوزرنده شعشعهٔ شوكت
وكمال ابدى‌الظهور اولور . انكله‌دركه ماهيت امتى تقويم وتأييد
ايدوب انقلابات ازمنه وتبدلات دوليه ايله انحطاط وانقراضدن
مصون ايده‌جك نظامات وقواى عموميه وجود بولور . اخلاق

فاضله علوم معنويه وسياسيه آره‌سنده‌كى روابطك الك قوتليسى‌در.
علوم مذكوره‌نك توسيع حدود ايله مرفوع‌القدر اولمسى اخلاق
فاضله سايه‌سنده‌در . فساد اخلاق ايسه دها ايلك هجومنده افراد
جمعيت بيننده‌كى رابطهٔ حب وموالاتى فك ايلديكندن مبتلالرينى
كندى سلاحلريله اعدام ايلر .

ادوارسالفه‌ده شعشعهٔ شوكت واقباللرى جهانى طوتمش‌اولان
اوعظمتلى اقوام‌شمدى نره‌ده ؟ انلرمبتلاى انواع سيئات‌ورسواى
عوالم وكائنات اوله‌رق قعر ناياب مهالكده محوونابود اولمشلردر .

روما دولتى ، اوايكى جناح‌سطوتنى شرق‌وغرب عالم اوزرينه
كرمش اولان حكومت كبرى اوائل حالنده فضائل اخلاقك كويا
مجسم بر نمونهٔ ذى حياتى ايدى . ملت حكومتك دورهٔ اولاسنده
پك تربيه‌لى ، پك اديب ، پك اهل عرض ، پك صابر ، پك
چالشقان پك غيور ايدى . قلبلرى حريت و وطن محبتريله مملو
ايدى . مسلكلرنده ثابت قدم ايديلر . اسراف ، تعدى، طمع،
حرص جمع مال نزدلرنده پك منفور ايدى . عسكرلرى جسارت
وشجاعتده ، صبروتحملده ، اطاعت وانقياده دنيانك الك برنجى
عسكرى ايدى . معين برمسلكده حركت ايدرپك‌ماهر ودوربين
رجال سياسيه‌يى وار ايدى . ملتك عرض وناموسه اعتناسى
اول درجه‌ده ايدى‌كه روماده فاحشه لاقبرديسى ايشيدلمز ايدى.
اعتبار ثروت وسامانه اولميوب محترم‌ومبجل اولان آنجق فضيلت

ایدی. لکن صکره‌لری فضائل اخلاقیه‌دن تجردایتدیلر . اسراف
وسفاهته‌قویولدیلر . فعالیتی ترك‌ایلدیلر . حرص‌وطمع کندیلرینی
بوریدی . بغیر حق دست تعدیلرینی اوته‌یه بری‌یه اوزاتدیلر .
ذوق وصفایه طالدیلر . رجال حکومتی‌ارتکاب وارتشا ایله خلقی
صویدیلر . روما اك منفور ، اك ذلیل ، اك محقر ، اك مشوش
الاداره برهیئت اجتماعیه درکه‌سنه قدر تنزل ایتدی . نسوان
ایسه عرض وناموسك نه‌دیمك اولدیغنی همان فراموش ایلدیلر .
حماملرده قادینلر ایله ارککلر چیریل چیبلاق اوله‌رق ییقانورلر
ایدی . رسمی ضیافتلرده ارککلر ایله قادینلر سفره‌دن قالقدقدن
صکره علناً هردرلو شناعتلرده بولنوروبوخصوصده صاحب مشروع
آرانمـاز ایدی . بو آداب واخلاق رذالتلریله برابر اکل وشربه
دخی پك دوشکون اولدیلر . روما کبارلری اکل وشرب ایده
بیلدکلری مأکل ومشارب ایله‌قناعت ایتمیوب برنوع غثیان علاجی
ایله یدکلری یمکلری چیقـاردقدن صکره بشقه برشی یرلر وشو
صورتله متصل اکل وشرب ایله مشغول اولورلر ایدی . نهایت
اویوز میلیوندن متجاوز نفوسی احتوا ایدن بنای محتشم سلطنت
برطراقهٔ دهشت انکیز ایله‌یره سقوط‌ایدوب خاك‌ایله‌یکسان‌اولدی.
اخلاق بوزوقلغندن اعتقاد بوزوقلغی حصوله کلور . بعض فسده
محضامقاصد فساد جویانه‌لرینی ترویج‌ایچون‌اولدیغی حالده‌کویاحقوق
عامه‌یی مدافعه‌یه، ترقی وسعادت امتی حمایه‌یه بذل نفس‌ایتمش کبی

کورینورلر . برلطف وبخشایش الهی اولمق اوزره قبائل شتادن
کمال دبدبه ایله طلوع ایتمش اولان وحدت کبرایی دوچار تفرقـه
ایدرك بتون بتون مضمحل وپریشان ایتمك ایچون آنك علیهنده
بدبینانه سوزلر بولوب سویلرلر . مقصدلری اوقلبلر آره‌سنده یوللر
آچمش حقیقی وصمیمی مکالمه‌لر، ائتلاف‌وموانستلر ؛ حسن‌معاشرتلر
پیدا ایتمش اولان رابطهٔ قویه‌یی دینسزلك ایله فك ایدرك هیئت
کبرای امتی طاغتمقدر . چونکه بری بریله التحام ایدوب آیری
آیری‌حیات سیاسیه‌لری ممکن اولمیان اقوام اسلامیه‌یی یکدیکرندن
آییرمق ایچـون بوندن دهـا مؤثر برچاره یوقدر . فقط بو بر
ابلهفریبانه تصوردر ، وجود بولماز برخیال محضدر . بوخدعـه
هیـچ بروقت تماشای حقیقته حائل اوله‌ماز . سن نه‌یی مدافعـه
ایدیورسین ؟ فضائل اخلاقی . دین‌بونی مع‌زیادةٍ مدافعه‌ایدیور.
صدر مبحثك موشح بولندیغی آیات کریمه کبی نیجه آیات وآثار
بوکاشاهددر. حقوق حریتی‌می حمایه‌ایتمك آرزوسنده‌سین ؟ حاجت
یوق . اصل حامئ حقوق بشر دیندر . بوبابده‌کی نصوص لایعد
ولایحصادر « ان‌الله یأمر بالعدل والاحسان » . مقصدك تحصیل
علوم وکمالاتمی‌در ؟ تحصیل‌علوم وکمالاته دین‌قدر دعوت وتشویق
ایدر هیـچ برمنـادی یوقدر . کتاب‌الله « بیلن ایله بیلمیان بر
اولورمی » دیور . قرآن کریمك پك‌چوق‌موضعنده کاه علم نوره،
جهل ظلمته ، کاه عالم بصیره ، جاهل اعمایه تشبیه اولنمشدر .

« شهدالله انه لااله الاهو والملئكة واولوالعلم قائماً بالقسط » آيت كريمه‌سنده رجال علم، جناب حق وملائكهٔ كرام ايله برلكده ذكر اولنه‌رق قدری تبجيل اولنمشدر . شخصی تشبثلرمی اولسون ، ديورسين ؟ شركتلر تشكيل ، كاركاهلر كشاد ايدلسونمی ايسته‌يورسين ؟ سعی وعمل ايچون ، تقبيح عطالت ايچون ، امور خيريه‌ده تعاون ايچون ، كسب وتجارت ايچون ، شركتلر تشكيلی ايچون سويلنمدك سوزمی قالمش ؟ بوخصوصاته دائر قرأن كريمده، كتب احاديثده ، كتب فقهيه‌ده ، اصول فقهده‌كی اوامر واحكام ومسائل ميدانده . ترقی وسعادت وكمالات ايچون بشقه نه‌قالدی؟ هيچ . اويله‌ايسه بوتلاش وتصلف نه ؟ « اطلبوا العلم ولوبالصين» بيورلمش . ديكر برحديث شريفده « الحكمة ضالةالمؤمن يأخذها اين وجدها » وارداولمش . ديمك تحصيل علم ايچون لزومی تقديرنده آخر دياره حتی بلاد بعيده‌يه شد رحل ايتمكه مأمورز . حكمت وكمالاتی نره‌ده بولورسه‌ق اخذ واقتباس ايتمك شعار مليمزدر .

معلومدركه دين بر رابطهٔ صميميه‌دركه عبادی خالق تعالی حضرتلرينه ربط وبند ايدر . انسانی اعمال خيريه‌يه سوق ايلر الك قوتلی برمحركدر. برموعظهٔ بليغه‌دركه تقريرفسونكاری وجدانی مفتون فضائل قيلار . فطرتده‌كی انتظام ووحدتی كوستررو فكر بشرده ادراك معالی اوياندير عالی برحكمتدر .

شوحالده يوزمزی غربه دونديره‌لم ديمكه نه ضرورت وار ؟ ديارمزك اخلاق وآدابنی ترك ايده‌لم ده غربك اخلاق وعاداتنی تمثل ايليه‌لم فكرينی اورته‌يه سورمكده نه معنی‌وار ؟ برده سكا صورارز : ای ذهن وقاد ! غربده بولنديغك مدتجه اوديارك دارالفيض عرفانلرندن بزه نه تحفهٔ علم وكمال كتوردك ؟

سوزه بوراده نهايت ويره‌لم بر شاعرمزك شو نشيده‌سنی هم آهنك اوله‌رق اوقويه‌لم :

اخلاق ايله‌در كمال آدم
اخلاق ايله‌در نظام عالم
اخلاقه نظر ايدلمينجه
سمت ادبه كيدلمينجه
عالمده نجه معارف اهلی
ترجيح ايديورعلومه جهلی

سورهٔ نحل

آیت — ۹۰

ان الله یأمر بالعدل والاحسان وایتاء ذی القربی وینهی عن الفحشاء والمنكر والبغی یعظكم لعلكم تذكرون

علی التحقیق جناب حق عدل ایله [حقوقده مساواته رعایت ایدوب هرذی حقه حقنی ویرمك ایله] واحسان ایله [خلقه ایلك ایتمك ایله] و [بالخاصه] ذی قرابته [محتاج اولدقلری شیئی] اعطا ایله امر ایدر وفحشادن [كذب، بهتان، زنا وسائره كبی قولاً وفعلاً قبحده مفرط ذنوبدن] ومنكردن [طبائع سلیمه‌نك نفرت ایدوب خوشلانمدیغی شیلردن] وبغی وظلمدن [ناس اوزرینه استعلا واستیلادن، آنلر اوزرینه تجبردن] نهی ایلر. [جناب حق بومستحسناتی امر وبو مستقبحاتی نهی ایله] سزه نصح وپند ایدیور، بوده سزك متنصح اولمكزی مراد ایلدیكی ایچوندر.

بو آیت جلیله خیر وشرك بیانی اك جامع براصل الاصولدر.

دينى ، سياسى ، اجتماعى ، شخصى ، اقتصادى هرنوع صلاح وسعادته ارشاد ايديور . عدل بتون فضائلك منبعيدر . جمعيتك ضابطهٔ حيات سياسيه‌سى ، افراد جمعيتك ضامن جان ومال وناموسى عدلدر . انسان حقوق مشروعه‌سنه عدل ايله مالك اولور . انسانه موهبهٔ فطرت اولان سرحريت عدل ايله تجلى ايدر . فقط يالكز عدلك تأسس ايتمسيله برقوم مسعود اوله‌ماز . نور فيض عدلدن استفاده ايچون انسان قواى بدنيه وذهنيه‌سنى استعمال ايتمك لازمدر. انسان ايسه‌تك باشنه حوائجنى استحصال ايده‌ميه‌جكى جهتله تعاونه محتاجدر . تعاون حسن معاشرت ايله اولور . برچوق احوال وعوارضدن ناشى انسان ابناى جنسنك مواساتنه ، لطف وكرمنه‌ده عرض افتقار ايلر . بونكچوندركه تعاون ، حسن معاشرت ، شفقت على خلق الله ، بيوايكان ومحتاجينه مد دست مواساة وظائف اساسيهٔ بشريه‌دندر . كسب وتجارت ايتمك ، تحصيل علم ومعرفت ايلمك ، شركتلر تشكيل ايتمك تعاون جمله‌سندندر . كسب وتجارت ايدن معيشتنى تدارك ايلديكندن حياتى جمعيته بار اولمدقدن بشقه ديكرلرينك حوائجنى حصوله كتورديكى ويا تسهيل ايلديكى جهتله جمعيته ياردم ايتمش اولور . تحصيل علم ومعرفت ايدنلر ديكرلرينه قواى ماديه ومعنويه‌لرينى تنوير وتنميه ايله ياردم ايدرلر . آحادك باشه چيقه‌ميه‌جغى معظمات امور، شركتلرك قوتنه مسخر اولديغندن

شركتلرك جمعيته ياردیمى پك مهمدر . تعاون ، حسن معاشرت ، شفقت على خلق الله بونلرك جمله‌سى احسان مفهومنده داخلدر . ايشته جمعيتك آسايشى ، حقوق انسانيه‌نك حمايه‌سى عدل ايله تأمين ايدلدكدن صكره فيوض عدل ايله سيراب اولمق ايچون احسانه لزوم قطعى اولديغندن بوحكمته مبنى جناب حق عدله احسانى ترديف ايلديكى كبى رذائل وسيأتدن تجرد دخى جمعيتك روابط ضروريه‌سندن وانسانك دارينده فلاح ونجاتنى موجب اسبابدن اولمغله رذائل وسيأتدن تعرينك لزومنى‌ده امر بيورمشدر. بوجهتلر يكان يكان تأمل وتدقيق اولنورسه آيت كريمه‌نك نه‌قدر جامع المعانى بردستور اعظم اولديغى نمايان اولور. بونكچوندركه ابن مسعود رضى الله عنه حضرتلرى : بو آيت، قرأنده خيروشرى الك جامع بر آيتدر ديدى . قاضى بيضاوى حضرتلرى تفسيرنده بو آيت عثمان بن مظعون رضى الله عنهك سبب اسلامى اولمشدر ديدكدن صكره قرأنده بو آيتدن بشقه برشى اولمسه ايدى ينه آنك حقنده [هرشيئك بيان بليغى وعالملرك هدايت ورحمتى‌در] وصفى صادق اولور ايدى ديمش وبو آيتك « ونزّلنا عليك الكتاب تبياناً لكل شئ وهدى ورحمة » نظم جليلى عقبنده ايراد بيورلمسى بلكه بونكته‌يه تنبيه ايچون اولمليدر ، مطالعه‌سنى‌ده علاوه ايلمشدر . رسول اكرم افندمز با امر الهى قبائل عرب ايچنه چيقديغى برصره‌ده شيبان بن ثعلبه قبيله‌سنه ملاقى اوله‌رق

وحدانيت الهيه‌یی ورسالت سنیه‌سنی تصدیق ایله برابر قریش ذات نبوتپناهی تکذیب ایلدکلرندن کندینه نصرت ایتمکه آنلری دعوت بیورمسی اوزرینه ایچلرندن مقرون بن عمرو : بزی نه‌یه دعوت ایدیورسین یا اخا القریش ! دیدکده رسول اکرم « ان الله یأمر بالعدل والاحسان » دیه آیت کریمه‌یی نهایتنه قدر اوقوینجه مقرون : والله سن مکارم اخلاق ومحاسن اعماله دعوت ایدیورسین . سنی تکذیب ایدوب علیهکه قیام ایدن قوم افك وافترا ایتمشدر دیدی . بردفعه‌ده رسول اکرم افندمز بو آیتی ولیده اوقودقده ولید تکرار قرائت بیورلمسنی نیاز ایتمسیله قرائتی اعاده بیورلمش ایدی . ولید آیتك حسن ادا ومؤداسنه حیران اوله‌رق : امان بو نه‌طاتلی ، نه‌جاذبه‌لی حسن بیان دیمشدر .

مفتی الروم محمد الفناری حضرتلری [فصول البدائع] ده اسباب شرائعك بیانته دائر فصل سادسده ذکر ایتمشدرکه : « امور معاش ومعاد بیع وشرالر ایله نسق وانتظام اکتساب ایلر . تجار روی ارضده جناب حقك عامللری‌در، تقدیر ایلدیکی رزقلری عباده آنلر ایصال ایدرلر . بلاد وامصارك عمرانی آنجق کسب ایله‌در . کسب آیات جلیلهٔ فرقانیه‌ده « ابتغاء فضل الله » عنوان شرفی ایله مدح وستایش بیورلمشدر. کسب ایله درکه مروت وانسانیت وبین‌الناس حسن معاشرت صورتپذیر حصول اولور . کسب انبیاء عظام علیهم السلام حضراتنك سنت سنیه‌لریدر.

جناب ابوالبشر آدم علیه‌السلام چفتجی ، شیت علیه‌السلام طوقومه‌جی ، ابراهیم علیه‌السلام بزاز ایدی ... شرکتلرده‌ده احتیاج بولندیغی ظاهر وباهردر . بعض کیمسه‌لر اولورکه طرق تجارته وقوفی اولدیغی حالده مالی بولنماز ، یاخود مالی بولنورده درجهٔ کفایه‌ده اولماز . بعضیلری‌ده واردرکه درجهٔ کفایه‌ده مالی بولندیغی حالده طرق تجارته وقوفی اولماز. بومقوله کسان آره‌سنده عقد شرکته احتیاج اولدیغی کبی آحادك یاپه‌میه‌جغی هیئت وجمعیت یاپه‌بیله‌جکندن بوجهت ایله تعاون ایچون دخی شرکتلر تشکیلنه احتیاج واردر » ـ انتهی

شرکتلر عالم تجارتك روحی مثابه‌سنده‌در . امور تجاریه‌نك بوقدر وسعت پیدا ایتمسی شرکتلر سایه‌سنده‌در . مآثر کلیهٔ بشری ساحهٔ وجوده ایصال ایدن شرکتلردر . کورولمیورمی؟ که کارکاهلر تأسیسی ، ترعه‌لر [قناللر] کشادی ، تیمور یوللری یاپلمسی کبی بونجه امور جسیمه‌نك همان کافه‌سی شرکتلر ایله میدانه کلمشدر . بز کندمزی دوشنورسه‌ك بوبابده خارجدن دلیل تحریسنه محتاج اولمه‌یز . صنعت، تجارت، شرکت کبی مناهج سعادتی کندمزه سد ایلدیکمز کوندنبری صرتمزده‌کی کوملکه وارنجیه قدر بتون حوائج ضروریه‌مزی بلاد اجنبیه‌دن جلب ایتمکه باشلادق . ایکنه ایپلکه وارنجیه‌قدر بالجمله احتیاجاتمزی خارجدن تدارك ایدیورز ، اوللری معمار محمد اغالرمز ، معمار حسن

اغالرمز وار ایکن ومحصول چیرهٔ دستلری بولنان آثار مخلده‌نك
رونق وفخامتی حالا کوزلرمزك اوکنده پرتو فشان ایکن بوکون
همان کلیاً دینه‌بیله‌جك برا کثریت ایله معبدلرمزه وارنجیه قدر
مبانیمزی بشقه اللر ایله بنا ایدیورز ، وقس علیه البواقی .
لله‌الحمد فطرتك الوان محاسنی ایله زینبنده بر خاك پاکه مالکز .
حقمزده رایکان اولان بولطف مولانك اداء شکری آنجق
چالشمق وطرق مشروعهٔ انسانیته سالك اولمق ایله اولور .

[مواقف]ك دیباجه‌سنده قاضی عضد حضرتلری شویله
نقل ایدیور : « بعض اکابر امت [اختلاف امتی رحمة واسعة]
خبر مشهورینك معناسنی بیان صددنده دیدیلرکه فخر الانبیاء
افندمز امتنك اختلافیله انلرك علوم ومعارفده اختلاف همتلرینی
مراد بیورمشدر ؛ مثلا انلردن بری افعال مکلفینه متعلق احکامی
ضبط ایچون فقهه همت ایدوب دیکر بری ده حفظ عقائد
ایچون علم کلامه همت ایدرسه بوایکی علم سایه‌سنده امر معاد ایله
نوع بشری تقویم ایده‌جك اولان قانون عدل نسق وانتظام
پیدا ایده‌جکندن انلرك بوصورتله اختلاف عزم وقصدلری
کندی حقلرنده رحمتدر . نته‌کیم اصحاب حرف وصنائعك هر بری
برحرفت وصنعت ایله مشغول اولمق اوزره همت وقصدلری
اختلاف وتنوع ایلدکده امر معاشده‌کی نظام تکمل ایده‌جکندن
امتك حرف وصنائعجه اختلاف همتلری دخی شبهه‌سز رحمتدر» ـ انتهی

ملتقی شارحی داماد مرحوم کسب فصلنده کسبك منفعتی
کاسبه منحصر دکلدر ، غیره‌ده شاملدر دیدیکی یرده « الناس
عیال الله فی ارضه واحبهم الیه انفعهم لعیاله » حدیث شریفنی
ذکر ایتمشدرکه مآل عالیسی : ناس روی زمینده جناب حقك
عیالیدر وناسك جناب حقه الك سوکیلیسی انك عیالنه نفعی الك
زیاده اولانلردر دیمکدر . ینه فصل مذکورده شونی‌ده ذکر
ایتمشدر : « کسب فرض اولدی . چونکه اداء عبادات آنجق
قوت بدن ایله اولور . قوت بدن ایسه عادةً وخلقةً قوت وغدا
ایله اولور . بوده کسب ایله حصوله کلور . برده طهارتده آلت
استقایه وآنیه‌یه ونمازده ستر عورت ایده‌جك شیلره احتیاج
واردرکه بونلرك هپسی علی‌العاده آنجق اکتساب ایله حاصل
اولور . رسل کرام علیهم الصلاة والسلام حضراتی اکتساب
ایلدکلری کبی خلفاء راشدین رضی‌الله عنهم حضراتی‌ده اکتساب
ایدرلر ایدی » ـ انتهی

شیخزاده مرحوم سورهٔ « مزمل »ده [وآخرون یقاتلون
فی سبیل الله] آیتنك تفسیرنده شویله‌دیور : « جناب حق فی سبیل الله
جهاد ایدنلرله کندینك وعیالنك تعیشی وذوی‌الحاجاته احسان
ایچون مال حلال اکتساب ایدنلری بوآیتده بر یره جمع ایدرك
بوایکی صنفك درجه‌سنی مساوی قلمش اولمغله تجارتك جهاد
منزله‌سنده اولدیغنی بیان بیوردی . علیه‌الصلاة والسلام افندمز

[مامن جالب يجلب طعاماً من بلدٍ الى بلدٍ فيبيعه بسعر يومه الا كانت منزلته عندالله بمنزلة الشهداء] بيوردقدن صكره بو آيت كريمه‌يي اوقودى . هركيم بر بلده‌دن ديكر بلده‌يه ارزاق جلب ايدوب‌ده آنى اوكونكى اسعار ايله صاتارسه اوكيمسه‌نك عندالله منزله‌سى شهدا منزله‌سنده اولور » ـ انتهى

معاملاتنده صادق تاجرك رفعت مقامى حقنده ينه‌لسان درر بيان پيامبريدن « التاجر الصدوق مع الكرام البررة » حديث شريفى صادر اولمش وكسب مشروعك طلبى هرمسلم ومسلمه‌يه فرض اولديغى‌ده « طلب الكسب فريضة على كل مسلم ومسلمة » اثر نبويسنده بيان بيورلمشدر .

حق صانع و دهر كار كهدر
بونده عمل ايتمامك كنهدر
هركيمسه كرك كلن محلده
بو كاركه ايجره برعملده
هركيم كه عمل قيلورسه بنياد
مزدينى ويرر عملجه استاد
اى كاركه جهانه داخل
سن هم عمل ايله اولمه غافل

فضولى

بعض تفاسيرده بو آيت كريمه‌ده‌كى عدل « ايصال كل حق الى‌ذى حق » ايله ، احسان‌ده « ان تحسن الى الخلق » ديه‌تفسير ايدلمشدر . تفسير قاضى بيضاويده‌ده عدل : اعتقادجه وعملجه وخلق وخصلتجه اموروده توسط ، احسان‌ده : احسان طاعات ايله تفسير اولنمشدر . بو تفسيره كوره معناى آيت : [اعتقاده وافعال جوارحه واخلاق نفسانيه‌يه متعلق اموروده افراط وتفريط ايتميوب متوسط بولنمق ايله وطاعات وعباداتى حسن ادا ايتمك ايله جناب حق امر ايدر] ديمك اولور .

اعتقادجه توسط واعتدال ، توحيد ايلمك وكسبه قائل اولمق كبى‌در . توحيد ، تعطيل ايله تشريك آره‌سنده متوسطدر . كسبه قائل اولمق ، محض جبر وقدر بيننده متوسطدر . الوهيتى بسبتون نفى وانكار ايتمك تعطيل محض اولديغى كبى بردن زياده اله اثبات ايلمك‌ده تشريك وتشبيه اولوب هر ايكيسى مذموم بولنديغندن وحدانيت الهيه‌يه اعتقاد بو ايكيسى آره‌سنده برحال متوسطدر . كذلك عبدك نه قدرتى ونه اختيارى بولنمديغنه اعتقاد جبر محض اولديغى كبى عبدك افعالنده مستقل بولنديغنى اعتقاد دخى قدر محض اولوب هر ايكيسى مذموم اولديغندن [قول ايشى جناب حقك كنديسنده فعله داعى خلق ايتديكى قدرت كاسبه ايله ايشلر ، فقط قدرت مؤثره انجق جناب حقكدر] ديه اعتقاد برحال متوسطدر .

عملده توسط واعتدال ، اداءواجبات صورتیله تعبدایلمکدر. اداء واجبات صورتیله تعبد، بطالت ایله ترهب آره‌سنده متوسطدر. بعضیلری تکالیفی بسبتون نفی ایدرلر ، عبد هیچ بر شی ایله مکلف دکلدر دیرلر . بعضیلری‌ده طبعك میل ایتدیکی هر شیدن اجتناب وتعذیب نفسده مبالغه ایتمك انسانه واجب اولدیغنه قائل اولوب حتی تزوجدن واکل طیباتدن حذر اوزره بولنورلر ، آلت ذکورتی قطع ایدرلر ، عبادت زعمیله شواهق جبالدن یوارلانورلر . بو ایکی مسلکك ایکیسی‌ده مذموم اولدیغندن اداء واجبات صورتیله تعبد برحال متوسطدر .

اخلاقه عائد کیفیاتده دخی حال بویله‌اولوب مثلا سخا : بخل وتبذیر اره‌سنده ، شجاعت : تهور وجبانت بیننده برر حال متوسط بولنمغله سخاوت وشجاعت کیفیات اعتدالیه‌دن اوله‌رق ممدوح وایکی طرفلری مقدوحدر .

احسان طاعات یعنی مزید طاعات وعبادات یابحسب‌الکمیه اولور : اداء واجباتدن صکره نوافل ایله تطوع کبی ، ویاخود بحسب‌الکیفیه اولور . رسول اکرم صلی‌الله علیه وسلم افندمز احسانك بو معناسنه اشارت ایله « الاحسان ان تعبدالله کأنك تراه فان لم‌تکن تراه فانه یراك » بیورمشدر . احسان : سنك جناب‌حقه کویاذات الوهیتنی کوریورسین کبی عبادت‌ایتمکلککدر ، سن انی کورمزسه‌كده اوسنی کورور . احسانده تعظیم لامرالله

وشفقت علی خلق‌الله کیفیتلری داخلدر . شفقت علی خلق‌اللهك برچوق اقسامی واردر . صلهٔ رحم‌ده معنای احسانده داخلدر . فقط حب‌جمعیت حب‌عائله‌دن ظهورایده‌جکی جهتله‌صلهٔ رحم ، شفقت علی خلق‌اللهك اشرف واجلی اولدیغندن بونکته‌یه‌ایماءً ذی قرابته اولان احسان تخصیص بالذکر بیورلمشدر .

ملت نجیبهٔ اسلامیه شفقت علی خلق‌الله یولنده پك چوق خدمات مشکوره ابراز ایتمشدر . تابخانه‌لر ، کاروانسرایلر ، زاویه‌لر، چشمه‌لر ، کوپریلر کبی بونجه مبانئ خیریه‌نك انشاسنه بذل‌همت‌ایلدیلر . اوکسزلره، بیکسلره، عجزه‌یه، فقرایه مواسات، ابناء سبیله معاونتلر ایدلدی . کسبدن عاجز ضعفا ایله فقرای خستکانك نفقه وادویه‌سی ایچون بیله اقچه‌لر صرف اولنور ایدی . بو خدمات انسانیتکارانه ایچون درلو درلو وقفلر ، پك چوق وصیتلراولندی. نیجه اشیا ، نه‌قدر نه‌قدر عوارض‌اقچه‌سی تخصیص ایدلدی .

بنی آدم اعضای یکدیکرند
که‌در آفرینش زیك کوهرند
چوعضوی بدرد آورد روزکار
دکر عضوهارا نماند قرار
توکز محنت دیکران بیغمی
نشاید که نامت نهند آدمی
سعدی

بنی آدم آفرینشـده بر مایه‌دن مخمر اولدقلرندن هر بری دیکرلرینك اعضـاسی‌در . زمان بر عضـوه درد کتورنجه دیکر عضولرك حضور وراحتی قالماز . شوحالده سن‌که دیکرلرك دوچار اولدقلری محنتدن مکدر دکل‌سین . سکا انسـان نامنی ویرمك لائق دکلدر .

ابن بطوطه رحله‌سنده دیورکه : « دمشق‌الشامده‌کی اوقافك کثرتنه مبنی انواعی ومحـال صرفی عد واحصادن بیروندر . بو اوقافدن بعضیسی حجدن عاجز اولانلره دائردر . بونلردن برینه بدل، حج ایده‌جك کیمسه‌لره بو نوع اوقافدن مؤنتی ویریلور . بعضیسی قیزلره جهـاز یاپمغه مخصوص وقفلردر . اهلنك جهـاز تدارکنه قدرتی اولمیان قیزلره بووقفلردن جهاز یاپیلور. بعضیسی، اسیرلر صـاتون آلوب آزاد ایتمك ایچون وقفلردر . بعضیسی ، ابناءسبیل‌ایچون وقفلردر . غربتده قالوب وطننه عودته‌قدرتیاب اوله‌میان یولجیلره بو وقفلردن ییه‌جکلری،کیه‌جکلری، بلده‌لرینه قدر مالزمه‌لری ویریلور . بعضیسی ، یوللرك تعدیل وتسویه‌سنه، قالدیرم دوشنمسنه مخصوص وقفلردر . دمشقك هر زقاقنده ایکی یاندن ایکی قالدیرم واردر . یایالر اورالردن، آتلولر اورته‌سندن یوررلر . بو وقفلردن بشقه بلدهٔ مذکورده اعمال خیریه ایچون دهـا نیجه اوقاف واردر . بر کون دمشقك بر زقاقندن کچرکن کوچوك بركوله کوردم، النده چینی بر طباق وار ایدی ، طباق

تصلسه چوجغك الندن دوشوب پارچه پارچه اولدی . هر کس چوجغك یانـنه طوپلاندی . ایچلرندن بری دیدی‌که طبـاغك پارچه‌لرینی طوپلاده « اوقاف الاوانی» صاحبنه یعنی قاپ‌قاچاقلره مخصـوص وقفك واقفنه کوتور . چوجق طبـاغك پارچه‌لرینی طوپلایوب او آدمله برابر و اوقفك یانـنه کتدیلر . بن‌ده کندیلرینی تعقیب ایتدم . طبـاغك پارچه‌لری واقفه ارائه اولنمسیله درحال قیمتنی تأدیه ایتدی، قیریلان طباق کبی بر طباق صاتون آلندی . بو پك کوزل بر خیر ، چونکه طبـاغی قیردیغی ایچون کوله‌یی افندیسی‌لابد یا دوکه‌جك یا آزارلایه‌جق . انك‌ده بویوزدن قلبی منکسر ومتغیر اوله‌جق ایدی . بنـاءً علیه بو وقف ایله تطییب قلوب ایدلمش اولدی . امور خیریه‌ده همتلری بورالره قدر تعالی ایدن ذواته جناب حق مکافات ایلسون » ــ انتهی

محله‌لرده‌کی عوارض اقچه‌سیله دها یاقین وقتلره‌قدر بی‌قدرت اوقافه موم ، زیتون یاغی ، حصـیر آلنور وبوکبی اوقاف تعمیر ایتدیریلور ایدی . اوچ آیلر کیرنجه محله‌ده‌کی طول خاتونلره ، کار وکسبدن‌قالمش‌عجزه‌یه بر‌رمقدارارزاق‌صاتون آلنوب‌ویریلور، شدائد شتاده بونلرك یاقه‌جقلری محروقات‌ده اونودلمـاز ایدی . محله‌نك اوکسز چوجقلری شکر بایراملرنده صرتلرینـه روبه یاپیله‌رق سویندیریلور ، کلبهٔ فقیرانه‌سی باشـنه چوکمش بیچارکانه امر تعمیرده الدن کلدیکی قدر یاردم اولنوردی . ماحصل درلو

درلو نوازش وشفقتلر ابراز ایدیلور، خیرات وحسناتدن کیری قالنماز ایدی . قونیه‌ده بولندیغم اثناده شهر مذکورك بعض محلاتنده طوپلانمش عوارض اقچه‌سندن نام مستعار ایله عقارات صاتون آلنه‌رق بونلرك بدل ایجارلری ایله محله‌نك ویرکوسی تسویه ایدلمکده اولدیغنی سویلرلردی .

ذیل

ملوك امویه زماننده امیرالمؤمنین علی‌المرتضی کرم الله وجهه ورضی‌الله عنه حضرتلرینه بعضیلر طرفندن خطبه‌ده‌زبان‌درازلق ایدیلور ایدی . وقتاکه عمر بن عبدالعزیز حضرتلری جالس اورنك سلطنت‌اولدی، خطبه‌دن بوعادت منفوره‌یی اسقاطایدوب یرینه‌تفسیری‌صددنده بولندیغمز «ان‌الله یأمر بالعدل‌والاحسان» نظم جلیلنی اوقوتدی ، واول وقتدن الی یومنا هذا بوآیت کریمه‌نك آخر خطبه‌ده تلاوتی دیدنهٔ مستمرهٔ امت اولدی ، الله کندیسندن خشود وراضی اولسون .

ابوالفداء تاریخنده نقل ایدلدیکی اوزره کثیر بن عبدالرحمن الخزاعی نام ذات قطعهٔ آتیه‌ده ملك مشارالیهی بوخدمت فاخرهٔ

مشکوره‌سیله عالم اسلامی الی‌الابد منتدار ایلدیکندن طولایی مدح وستایش ایتمشدر :

ولیت فلم تشتم علیاً ولم تخف
بریاً ولم تتبع سجیة مجرم
وقلت فصدقت‌الذی قلت بالذی
فعلت فاضحی راضیاً کل مسلم

قال‌الله عز وجل
« قل لااسئلکم علیه اجراً الاالمودة فی القربی »

سورهٔ اسری

آيت — ٢٣و٢٤

وقضى ربك الا تعبدوا الا اياه و بالوالدين احسانا
امايبلغن عندك الكبر احدهما اوكلاهما فلا تقل لهما
اف ولا تنهرهما وقل لهما قولاً كريما * واخفض لهما
جناح الذل من الرحمة وقل رب ارحمهما كما ربيانى صغيرا

[بزلرى يوقدن وار ايدن خالق تعالى و تقدس حضرتلرى
بو آيت كريمه‌ده عبادت وعبوديتك ذات الوهيتنه حصر وقصر
ايدلمسنى امر مبرم ايله امر بيوردقدن صكره وجودمزه سبب
ظاهرى بولنان وبزى آغوش مهربانيلرينه باصه‌رق كندى كنديمزى
اداره ايده‌جك زمانه كلنجيه‌دك تربيه ايدن پدر ومادرمزه برّ واطاعت
ايده‌رك حقلرنده ابراز نوازش وشفقت اولنمسنى غايت قطعى
وغايت مؤثر صورتده امر ايدوب شويله بيوريور] ربك قطعياً
امر ايتدى كه انجق ذات الوهيتنه عبادت و عبوديت ايده‌سكز
و پدر و مادركزدن برى ويا هر ايكيسى سنك نزدكده [سنك
حرز و پناهكده] سنّ كبره واصل اولورلرسه انلره فرط

احسان ايله احسان ايليه‌سكز [انلره معناً ومادةً بالوجوه ايبلك ايده‌سكز . خدمت و معاونتلرنده ، حقلرنده نوازش و شفقت ابرازنده ، تعظيم وحرمتلرنده اصلا قصور و تراخى ايتميه‌سكز. ابوينه هرزمان برّ و احسان واجب ايكن حال كبرك تخصيص بالذكر بيورلمسى وقت حاجت على الاكثر حال كبر اولديغى ايچوندر] . شو حالده انلره [جانكى صيقان بر حالدن و ياخود كلفهٔ مؤنت و معاونتلرندن طولايى] اوف . . ديمه [اوف ديه انلره اذى ايتمه . تأفيفك حرمتى انده معناى اذى بولنديغى ايچوندر . يعنى پدر ومادره اوف ديمك نهى بيوريله‌رق حرام قلنمسنه علت و سبب انلره بو كلمه‌يى تلفظ ايله اذى وجفا ايدلمش اولمسى‌در. ضرب وشتمده و امثالى كيفياتده ايسه بو علت وسبب، يعنى معناى اذى مع زيادةٍ تحقق ايلديكندن بو كبى كيفياتك‌ده حرمتى لازم كلور. بناءً عليه بو قول كريم معناى وضعيسى ايله تأفيفك حرمتنى ودلالتى اعتباريله ضرب وشتمك وامثالى كيفياتك حرمتنى افاده ايدر. علم اصولده بيان ايلديكى اوزره دال بدلالته اول لفظدركه اكا ترتب ايدن حكمك مجرد لغةً مفهوم اولان علتى واسطه سيله معناى لازمه دلالت ايدر. ابوينى ايذاء ايدن سائر بتون كيفياتك‌ده دلالت نص ايله نهى ايدلمش اولديغى بو نهيدن مستفاد اولديغى حالده انلردن بعضيسى شانه اعتناءً تخصيص بالذكر اولنه‌رق بيوريليوركه] انلرى غلظت ايله زجرده ايتمه [خوشلانمديغك بر شيدن انلرى آزارليه‌رق منع ايله . اوف ديه‌جكك ، شدت وغلظت ايله

منع ايده‌جكك يرينه] انلره قول كريم ايله خطاب ايت [مروتك حسن ادبك ايجاب ايتديكى سوز ايله ، رفق ونوازشى تعظيم وحرمتى مشعر طرز ادب ايله خطاب ومعامله ايت] . وانلر ايچون فرط مرحمت وشفقتدن ناشى [اوزرلرينه] تذلل وتواضع قناديني ايندير [واصل سن شيخوخت وناتوانى اولمش پدر ومادرك دونكى كون سن انلره اك محتاج بولنديغك حالده بو كون انلرسكا محتاج اولدقلرندن قوشلر ياوريلرينى دشمندن صغوقدن اسيركه‌يوب قنادلرينى آچه‌رق انلرى قنادلريله اورتوب باصديردقلرى كبى ، سن‌ده فرط مرحمت وشفقت ايله پدر ومادرك اوزرينه جناح تذلل وتواضعى كروب كمال رقت وتواضع ايله انلرى صيانت ايت . حفض جناح استعارهٔ تمثيليه‌در ؛ انسانك كمال شفقت وتواضع ايله پدر ومادرينى صيانت ايتمسى قوشك قنادلرينى اچوب ياوريلرينى اورتوب باصديرمق ايچون اوزرلرينه ايندىرمسنه تشبيه اولنه‌رق حفض جناح ايدلمسى تذلل وتواضع ايچون استعاره ايدلمشدر . بو استعاره كيت كيده تعبير متعارف اولمشدر . بزم بو شرح وايضاحمز كلام شريفك مؤداى منيفنى فهمه مدار اولسون ايچوندر ، يوقسه كوكللرى قوهٔ غالبهٔ بلاغتنه مسخر ايدن بيان الهيده‌كى جاذبه‌يى اسلوب ديكر ايله افهام ايتمك طاقت بشر خارجنده‌در . ذوق بلاغت ، حسن طبيعت اصحابنه تأثير ايدن او كلام مبجلك كنديدر، شرح وتوضيحى دكلدر. بر پرلانطه‌نك شارح حسن و آنى كندى شعشعهٔ الوانى‌در.

تعریف ایدیله‌جك اولورسه ماهیتی ایضاح ایدر . فقط نه ممکن تعریف ، قلوبه تأثیرجه بالذات اوشعشهٔ الوان ریزك یرینی طوته بیلسون . برکلام موجزك متضمن اولدیغی معانی واسرار تفصیل وایضاح ایله اهل مطالعه‌نك انظارنده بربرر تجسم ایدر. لکن ایجازده‌کی جمعیت معنی تفصیلده بولنماز، اونور مجتمع ثریا تفصیل ایله درحان طاغیلور] وسن [پدرومادرك حقنده بوجهان فانی‌یه عائداولان مرحمت وشفقتکله اکتفا ایتمیوب انلر ایچون جناب رب کریمدن رحمت واسعهٔ باقیه‌سنی دخی نیاز ایدرك] دی که یارب انلر بن کوچوك ایکن [بکا مرحمت وشفقت ایدوب] بنی بیوتدکلری کبی سن‌ده‌انلره مرحمت قیل [ای پروردکار کرمکار! بن برطفل ناتوان ایکن پدرومادرم بنم اوزرمه جناح رأفت وشفقتلرینی کره‌رك نصل تربیه وتمیه‌مه بذل ماحصل مقدرت ایتدیلرسه سن‌ده یارب ! انلره لطف وکرمکله معامله‌بیوروب بالوجوه مظهر مرحمت ایت].

ابوینمز بزم سبب وجودمز، باعث حیاتمزدر. بزی طوغوردیلر طفلك بدن وفکری یك کیچ توسع ایدوب طول مدت باقلمغه محتاج اولدیغندن بزی هرکون کوزلری واللری اوستمزده اوله‌رق بیوتدیلر . حیاتمزی محافظه ایلدیلر. بزی تعلیم وتربیه ایتدیلر. اوزرمزده نه‌قدر امکلری وار . نه‌قدر مال صرفیله بزی بوحاله کتوردیلر. هله والده‌لرمزك حملده، وضعده، ارضاعده‌چکدکاری اومحن ومشاق نه‌در ؟ ابوینمزك جکرپاره‌لرینی آغوش شفقتلرینه

باصه‌رق کوکس کردکلری متاعب تحمل اولنه‌بیلور حالاتدنمی‌در؟

جنت بسرای مادرانست
زیر قدمات مادرانست
روزی بکن ای خدای مارا
چیزی که‌رضای مادرانست

بز انلرك بولطفنه، بوحمایه‌لرینه الی‌الابدمنتدارز . شمدی بز بیودك، قوتلندك ، انلر اختیار وعاجز اولدیلر . وظیفه‌مزی ، بورجمزی ادا ایده‌جك زمان کلدی . بوده انلری قطعا رنجیده ایتمامك، احتیاجلرینی درحال تسویه ایلمك ، رفق ونوازشلرنده، تعظیم وحرمتلرنده اصلا قصور ایتمامك ، ماحصل رضالرینی استحصال ایدوب خیر دعالرینه نائل اولمق ایله اونور .

بر آدم رسول اکرم صلی‌الله علیه وسلم افندمزك حضور سعادتنه کلوب مالمی آلیور دیه پدرندن شکایت ایتدی . دعوت واقعه اوزرینه برپیرفانی عصاسنه طیانه‌رق حضور نبوی‌یه چیقه کلدی . بوکلن پیرفانی مشتکینك پدری‌ایدی . کیفیت کندوسندن سؤال بیورلدقده دیدی‌که بن کوچلی قوتلی‌ایکن اوضعیف وناتوان ایدی، بن زنکین ایکن اوفقیر ومحتاج ایدی . بن اوزمان اندن هیچ بر مالنی اسیرکه‌مدم ، بوکون او کوچلی قوتلی ، بن ضعیف وناتوانم ، اوزنکین بن فقیر ومحتاجم . شمدی او بندن مالنی اسیرکه‌یور . رسول اکرم افندمز او پیرفانی‌نك بو تقریرینی

ایشیدنجه اغلادی وبونی ایشیدن جمادات بیله اغلار بیوردقدن صکره او آدمه دونوب مکرراً [سن‌ده مالك‌ده پدریککدر سن‌ده مالك‌ده پدریککدر] بیوردی .

فضیل بن عیاض حضرتلرینه بری، ابوینه برّ واحسان ایتمك نه دیمك اولدیغنی صوردقده : پدر ومادرکه ایده‌جکك خدمتی کسل وتهور ایله ایتمامکلکدر جوابنی ویردی . بعضیلری دیدی‌که ابوینه برّ واحسان ایتمك: انلره قارشو باغیره باغیره سوزسویله‌مامك، انلره خشم وغضب ایله باقمامق ، انلر سندن نه ظاهرده ، نه باطنده مخالفت کورمامك ، حیاتده بولندقلری مدتجه انلر حقنده رفق وشفقت ابراز ایدوب وفات ایتدکلرنده‌دخی کندیلرینه دعا ایلمك ، وفاتلرندن صکره اودا واحباسنك خدمتلرینی ادا ایتمکدر . نبوتپناه افندمزدن مرویدرکه برآدم پدرینك احبابنه شفقت ومعاونت ایلمسی برّ و احسانك‌اك بیوکلرندندر بیورمش .

بعض بدطینتلر واردر ، پدر ومادرینه نه حیاتلرنده خدمت وشفقت ایدر ، نه‌ده وفاتلرندن صکره قبرلرینی زیارت ایتمك خاطرندن کچر . بومقوله‌لر جزای مایلیقلری اوله‌رق نه دنیاده ، نه اخراده برخوردار اولورلر . شبهه‌سز انلرده اولادلرندن عین معامله‌یی کوررلر .

سالها بر تو بکذردکه کذر
نکنی سوی تربت پدرت

تو بجای پدر چه کردی خیر
تا همان چشم داری از پسرت

فقط هیچ بر وقت خاطردن دور طوتماملیدرکه بر پدر اولادندن حسن معامله کورمك امیدینی بسله‌یه‌بیلمك ایچون حسن تربیه‌سنه ، قواعد دین وادب اوزره نشو ونماسنه اعتنا ایتمسی ایجاب ایدر . پدر ومادرك اولاد اوزرنده حقوقی اولدیغی کبی اولادك‌ده پدر اوزرنده حقوقی واردرکه بری پدرك اولادینی حسن تسمیه‌سی ، دیکری‌ده حسن تربیه‌سی‌در . حسن تربیه کورمیان اولاددن پدر ومادرك حسن معامله امیدینه دوشملری زهردن شفا امید ایتمکه بکزر .

سورهٔ اسری

آیت — ۸۵

ويسئلونك عن الروح قل الروح من امر ربى وما اوتيتم من العلم الا قليلا

[حبيبم] سكا روحدن سؤال ايديورلر [بدن انسانىنك مدبرى و حيات انسانك مبدئى اولان روحك حقيقتى نه در ديه صوريورلر . بر روايته كوره يهود قريشه ديديلركه سز حضرت محمده اصحاب كهفدن وذوالقرنين‌دن و روحدن صوريكز . اكر هپسنه جواب ويرر وياخود هپسندن سكوت ايدرسه [نبى] دكلدر . اكر بعضيسنه جواب ويروب‌ده بعضيسندن سكوت ايلرسه [نبى] در . قريش صورديلر ، حضرت پيغمبر اصحاب كهف ايله ذوالقرنين قصه‌لرينى انلره بيان ايدوب امر روحى ابهام ايتدى‌كه توراتده دخى ابهام ايدلمشدر] . سن‌دى‌كه روح ربمك امرندندر [روح ربم تعالى و تقدس حضرتلرينك علمنى ذات الوهيتنه تخصيص بيورمش اولديغى اسرار خفيه جنسندندر . عقول بشر بو لجهٔ اسرارك حولنده كزينه‌مز . كنه و حقيقت روحى دائرهٔ ادراك بشر احاطه ايده‌مز] سزه انجق علم قليل

اعطا اولنمشدر [بو مقدار علم ایسه بو کبی اسرارك کنه وغورینه نفوذ ایده‌مز . روایت اولندی‌که رسول اکرم صلی الله علیه و سلم افندمز بو قول شریفی تبلیغ بیورنجه دیدیلرکه بو بزه‌می مخصوص ، یوقسه سنده داخلمی‌سین . بیورلدی‌که بزده سزده داخلسکز . بوکا جواباً دیدیلرکه نه عجایب حالك وار ، بعضاً دیرسین‌که بکا حکمت انعام اولندی ، حکمت انعام اولنانه خیر کثیر انعام اولنمشدر ، بعضاً‌ده بویله سویلرسین . بونك اوزرینه « ولو ان ما فی‌الارض من شجرة اقلام والبحر یمده من بعده سبعة ابحر مانفدت کلمات‌الله » آیت کریمه‌سی نازل اولدی وانسانه انعام اولنان علم حد ذاتنده کثیر ایسه‌ده دریای علم الهی‌یه نسبت ایله بر قطرهٔ ناچیز اولدیغنه اشارت بیورلدی . بونلرك شو صورتله فتح دهان اعتراض ایتملری رکاکت عقللرندن نشأت ایلمشدر ، چونکه حکمت انسانیه طاقت بشریه‌نك واسع اولدیغی وبلکه معاش و معادك تعلق ایلدیکی مرتبه خیری بیلمکدر ، بوده نامتناهی بولنان معلومات الهیه‌یه نسبت ایله البتده قلیلدر . یاخود « من امر ربی » قول شریفنك معناسی : روح اعضاء جسد کبی بر ماده‌دن تحصل و بر اصلدن تولد ایتمکسزین محض امر تکوینی ایله حصوله کلمش ابداعیاتدندر ، حاصلی روح عالم امردندر ، عالم خلقدن دکلدر دیمکدر . کرك اولکی معناده وکرك بو معناده اولسون علم الهی‌یه نسبت ایله ناچیز بولنان علم

انسانی ایله روحك حقیقت وماهیتنی ادراك، بشر ایچون ممکن اولمدیغی بیان بیورلمشدر] .

حقیقت انسان، هرکسك « بن » دیه اشارت‌ایلدیکی شیدر ، اوده روحدر ، تعبیر دیکر ایله نفس ناطقه‌در . بر چوق دلائل و احوال اثبات ایدرکه حقیقت انسان شو کورونن جسد وهیکل دکلدر :

اولا : بدن کاه نمو وذبوله وکاه سمن وهزاله کوره زیاده و نقصان ایله تبدل ایدر. بالبداهه معلومدرکه متبدل‌اولان متغیر، وثابت وباقی‌نك غیریدر. شو حالده قطعیاً نمایان اولورکه انسان بو جثه‌دن عبارت دکلدر .

ثانیاً : انسان فکری مشغول ایکن همتی برامر معین‌مخصوص جهتنه توجه ایدر وبوحالده بدننك جمیع اجزاسندن واعضا وابعاضنك مجموع ومفصلندن غافل ایکن نفسندن غافل دکلدر ، چونکه بوحالده ایکن حدتلندم ، آرزو ایتدم ، سنك سوزکی ایشتدم ، یوزکی کوردم کبی سوزلر سولر . بو [میم]ضمیرلری ایسه انك نفسندن کنایه‌در . دیمك‌که اومجموع بدندن واعضا وابعاضنك‌هربرندن غافل ایکن‌نفسنی بیلیور، معلوم‌ایسه نامعلومك غیری اولدیغندن انسان شو کوردیکمز بدنك کرك مجموعنه وکرك اعضا وابعاضندن هربرینه مغایر اولمسی لازم کلور .

ثالثاً : هرکس اعضای بدندن هربرینی نفسنه اضافت ایله

باشم ، كوزم ، الم ، اياغم ، ديلم، قلبم دير ؛ مضاف ايسه مضاف اليهك غيريدر .

رابعاً : ترك ، عرب ، كرد ، آرناود، هند، روم كبى بتون طوائف عالمى ومسلمين ، نصارى ، يهود، مجوس كبى جميع ارباب ملل ونحلى كوريرز كه امواتى ايچون تصدق ايدرلر، انلره خير ايله دعا ايدرلر ، قبرلرينى زيارته كيدرلر . اكر كذشتكان ، جسدك زوال وفناسندن صكره حى وزنده اولهرق باقى اولمسهلر انلر ايچون تصدق عبث ، انلر ايچون خير دعا عبث ، انلرك زيارتنه كتمك عبث اولور ايدى . ايمدى موتى ايچون صدقه، انلر ايچون خير دعا ، انلرك قبرلرينى زيارت اوزرينه بتون فرق عالمك بتون ارباب ملل ونحلك اتفاق ايتملرى، انسانك بو كورديكمز جسددن بشقه برشى اولديغنه واوشيئه موت طارى اولميوب موت بو جسده طارى اولديغنه فطرت اصليهٔ سليمهلرى شهادت ايلديكنه دلالت ايدر.

خامساً : برچوق كيمسهلر پدرينى ويا اوغلنى وفاتندن صكره عالم منامده كوررده اكا ديركه فلان يره كيت ، اوراده سنك ايچون التون كوممش ايدم آل . بعضاً ده كوروب اكا مدفون التوندن قضاء دين ايتمسنى توصيه ايدر. اوكيمسه اويانوب ده اومحلى تحرى ايلدكده طبق منامده كورديكى كبى بولور. اكر انسان بعدالموت باقى اولمسه بويله اولماز ايدى. بو دليل انسانك بعدالموت باقى اولديغنه دلالت ايتديكى كبى ذاتاً حسده جسدك ميت اولديغنه

دلالت ايتديكندن انسان شو جسد ميتدن عبارت دكلدر .

سادساً : بر كيمسهنك اللرى ويا اياقلرى كسلمك ويا كوزلرى چيقارلمق ويا قولاقلرى كسلمك كبى بر صورتله اعضاسندن برعضوى ضائع اولسه اوكيمسه قلباً وعقلاً بولور كه كنديسى عينيله اوكيمسهدر، نظرنده اولكندن هيچ فرقى يوقدر ، حتى بن اول نه آدم ايسهم شمدىده او آدمم ، شوقدر كه اللرمى اياقلرمى كسديلردير. بو ايسه او آدمك بو اعضا وابعاضه مغاير بولنديغنه برهان يقينى اولهرق انسانك شو بنيهٔ مخصوصهدن عبارت اولديغنه قائل اولانلرك قولنى ابطال ايدر .

سابعاً : بن مثلا زيد ايله قونوشوبده اكا شويله ياپ وياخود شويله ياپمه ديديكم زمان بو خطاب ايله مخاطب وبو امر ونهى ايله مأمور ومنهى اولان ، زيدك نه جبههسى ، نه حدقهسى ، نه برونى، نه اغزى ، نه ده سائر اعضاسندن برعضو معينىدر. شو حالده مخاطب ايله مأمور ومنهىنك اعضاى بدنه مغاير برشى اولمسى لازم كلور، بوده او مخاطب ايله مأمور ومنهىنك شو جسددن بشقه برشى اولديغنه دلالت ايدر .

خلاصه حقيقت انسان ، قابل فنا وتحلل بر طاقم عناصر كيمويهنك امتزاجندن حصوله كلمش شو جسد وهيكلدن عبارت دكلدر . انسان فى الواقع جسد ايله روحدن مركبدر ، فقط انك حقيقتى روحدر . روح نهدر ؟ روح بر مادهدن تحصل وبر اصلدن

تولد ایتمکسزین محض امر تکوینی ایله وجود بولمش بر سر ربانیدرکه کنه وماهیتی بشره منجلی اولمامشدر. حکمای شرق وغرب روحی برچوق تعریفلر ایله تعریف ایتمشلرسه‌ده بو تعاریف بری برینه مباین اولمغله برابر هیچ بری روحی ذاتیاتیله تصویر ایده‌مامش وهیچ بری قناعت بخش اولمامشدر . بعضیلری دیدیکه روح : ضیاء شمس طبیعتنده لطیف الجوهر بر طاقم اجسام نورانیهٔ سماویه‌درکه نه تحلل وتبدل ، نه‌ده تفرق وتمزق قبول ایدر . بدن تکون ایدوب‌ده استعدادی تمام اولنجه او اجسام نورانیهٔ الهیه اعضاء بدنك داخلنه ، آتشك کوره ، سیسام یاغنك سیسامه ، کل صوینك کله نفوذی کبی نفوذ ایدر وبدن سلامتده اولوب او اجسام الهیه‌نك نفوذینه قابل اولدقجه بر حیات قالور . بدنده اخلاط غلیظه تولد ایدرسه بو اخلاط او اجسام سماویه‌نك بدنه سریانته مانع اولور واول زمان او اجسام نورانیه بدندن منفصل اولمسیله موت طریان ایدر . بوقول کتب الهیه‌ده وارد اولان احوال حیات ومماته پك مطابق اولدیغندن شایان اعتبار بر مسلك قوی معتبردر.

ایمدی ازلده بزه مقدر اولان علم قلیل سایه‌سنده او جوهر سماوی‌یه افعال حسیه وافعال ادراکیه‌سیله استدلال ایدرك آنی انجق بوقدر طانیه‌بیلورز . انك حقنده بزه نصیب اولان معلوماتك منتهاسی بودر . حالبوکه بزی تصور ایتدیرن ، فهم ایتدیرن ، حس ایتدیرن، تفکر ایتدیرن، اراده ایتدیرن، بر شیئی و بر حرکتی

دیکر بر شیئه ودیکر بر حرکته ترجیح ایتدیرن هپ اودر . بتون بو قوای معنویه انك آثار فیضیدر . جسد : طولاً ، عرضاً ، عمقاً امتداد ایتمش شو هیکلدرکه افعالمزی اجرا خصوصنده بزه خدمت ایدر .

علمها از بحر علمش قطرهٔ
این چو خورشیدست و آنها ذرهٔ
کر کسی در علم صد لقمان بود
پیش علم کاملش نادان بود

سورهٔ کهف

آیت — ۱۱۰و۱۱۱

قل لوکان البحر مداداً لکلمات ربی لنفدالبحر قبل ان تنفد کلمات ربی ولوجئنا بمثله مدداً * قل انما انا بشر مثلکم یوحی الیّ انما الهکم اله واحد فمن کان یرجو لقاء ربه فلیعمل عملاً صالحاً ولا یشرك بعبادة ربه احدا

[حبیبم سن] دی : دریا ربمك کلماتی ایچون [حبرو مداد اولسه ربمك کلماتی توکنمزدن اول دریا توکه‌نور ایدی [دریالر ربم تعالی وتقدس حضرتلرینك کلمات علم وحکمتنی تحریر ایچون حبرومداد اولسه ایدی دریالر او کثرت ووسعتلریله برابر توکه‌نورلرده ربمك کلمات علم و حکمتی توکنمز ایدی ؛ چونکه دریالر متناهی ، کلمات‌الله ایسه نامتناهی‌در] ولوکه دریایه بر مثلنی [عونو] مدد اوله‌رق کتورسه‌ك بیله ، [ولوکه دریایه بر مثلنی امداد و معاونت اولمق اوزره زیاده ایتسه‌ك ینه بونلر توکه‌نورده کلمات‌الله توکنمز ایدی ؛ زیرا ابعادك تناهیسی اوزرینه ادلهٔ

قاطعه قائم اولدیغندن ایکی متناهینك مجموعی وحتی تحت وجودده داخل اولان مجموع اجسام متناهی‌در . ماحصل دریالر کلمات اللهی تحریر ایچون حبر ومداد اولسه و آنلره بر اول قدر دریالرده ضم وعلاوه ایدلسه دریالر بو ضمیمه‌لریله برابر توکه‌نوب بر شی قالماز ایدی‌ده ینه کلمات‌الله توکه‌نوب بتمز ایدی]. سن‌دی‌که‌بن‌ده سزك کبی بر آدمم [جناب حقك کلمات تامه‌سنی احاطه ادعاسنده دکلم] بکا [او کلماتدن] وحی اولنیورکه الهکز انجق الله واحددر [انك خلق وایجادده و سائر احکام الوهیتده شریکی یوقدر . بن سزدن انجق بو وحی ایله تمیز ایتدم] ایمدی هرکیم‌که ربنك [حسن] لقاسنی [لطف وکرمنی مدام] امید ایدرسه [بومطلب عزیزك تحصیلی ایچون ذات الوهیتی خشنود ایده‌جك] عمل صالح ایشله‌سون و پروردکارینك عبادتنده هیچ بر فردی اشراك ایتمسون [نه آیات‌اللهی و لقاءاللهی انکار ایدنلر کبی اشراك جلی، نه‌ده ریاکارلر وعمل مقابلنده طلبکار اجر ومکافاة اولانلر کبی اشراك خفی ایتمیوب عمل صالحی ، آیات‌اللهی ولقاءاللهی مقر و معترف اوله‌رق لوجه‌الله ایشله‌سون ؛ ایشله‌نه‌جك عمل صالح‌ریا و سمعه ایچون یاخود بر کیمسه‌دن اجر و مکافاة طلبی ایچون اولمسون] .

مرویدرکه صحابهٔ کرامدن جندب بن زهیر رضی‌الله عنه حضرتلری رسول‌اکرم صلی‌الله علیه وسلم افندمزه: بن‌ایشله‌دیکم

عملی‌الله ایچون ایشلرم ، فقط بر کیمسه مطلع اولورسه محظوظ اولورم دیدکده ذات رسالتپناهلری : کندیسنده اشراك وقوع بولان عملی حق تعالی قبول ایتمز بیوردی وبو قول نبوی‌یی تصدیقاً بو آیت کریمه نازل اولدی. دیکر بر روایته کوره‌جندب حضرتلرینك او سوزینه جواباً طرف رسالتمآبدن : سنك ایچون ایکی اجر واردرکه بری اجر سر و دیکری اجر علانیت در بیورلدی . برنجی روایت عملی‌ایله ریا و سمعه قصد ایتمسنه ، ایکنجی روایت اثرینه اقتدا اولنمسنی آرزو ایلمسنه محمولدر. مقام اول مبتدیلرك ، مقام ثانی کامللرك مقامی‌در . نبی مجتبی علیه افضل‌التحایا افندمز : شرك اصغردن حذر ایدك بیورمشدر . شرك اصغر نه در دیه سؤال اولندقده ریادر بیورلدی .

عبادت باخلاص نیت نکوست
وکرنه چه آید زبی مغز پوست
چه زنار مغ درمیانت چه‌دلق
که‌درپوشی از بهر پندار خلق
بروی ریا خرقه سهلست دوخت
کرش باخدا درتوانی فروخت

سعدی

ایکنجی آیت جلیله خلاصهٔ علم ایله خلاصهٔ عملی جامعدر . علمك خلاصه‌سی توحید، عملك خلاصه‌سی اخلاص فی العمل‌در .

سورهٔ انبياء

آيت — ٣٠

اولم ير الذين كفروا ان السموات والارض كانتا رتقاً ففتقناهما وجعلنا من الماء كل شیٔ حى افلا يؤمنون

[صانع تعالى وتقدس حضرتلرى ، الوهيتده استقلالنه وجميع ماسوى اللهك تحت ملكوت ربانيه‌ده مقهور ومغلوب اولديغنه دلالت ايدن آيات تكوينيه‌ده تأمل وتدبر خصوصنجه تقصير ايدنلرى بوندن طولايى تجهيل وتقبيح ايدوب شويله بيوريور:] كفر وانكار ايدنلر كورمديلرمى [معلومات واقعه‌لرينه نظراً كورمش كبى بيلمديلرمى] كه سماوات وارض ملتحم وملتزق ايكن [مجموع سماوات وارض مادهٔ واحده اولوب اجزاسى غاز ذره‌لرى اوله‌رق برى برينه متصل ايكن] بز انلرى برى برندن آيردق وهر زنده شيئى [هر ذى حياتى] صودن ياراتدق . [بو كيفيتلر حق تعالى حضرتلرينك وجود وعظمتنه دليل واضح ايكن انلر] ينه ايمان ايتمزلرمى [بونلرى تدبر ايدرك خالق تعالى وتقدس حضرتلرينك عظمت وتفرديني معترف اولمازلرمى]

سلسلهٔ اطلاعات علميه‌سنى ازله طوغرى كوتورن بر فكر شواجرام جسيمه‌نك فى‌الاصل برى برندن افتراقنده بريد قدرت وايجادى عياناً مشاهده ايدر .

هله شو منبع حيات اولان آبده قدرت عليه نه قدر ظاهر وباهر . صوده احياء اول واحياء مستمر اولمق اوزره ايكى احيا وار . كتاب عزيزده‌ذكر بيورلديغى‌اوزره اجرامده فتق‌حصوله كلنجه جرم ارض جرم شمسدن آيريله‌رق ارض باشلى باشنه بر قطعهٔ شعله فشان‌اولدى. اوزمان ايسه علماء كميانك مولدالحموضه ومولدالماء تسميه ايتدكلرى‌مادهٔ ماء كنديسنده‌كى حرارتله ارضدن تبخر ايديور وجو هواده تصادف ايلديكى برودت كنديسنى‌صويه تحويل ايلدكدن صكره صوثقلتندن‌ناشى ارضه نزول ايليورايدى . بوكيفيت تكرر ايده ايده نهايت بتون سطح ارض صو اولدى وصكره صو ايچنده قره‌لر تكون ايدوب نباتات وحيوانات ايله هرذى حيات صودن ظهور ايلدى .

ايشته بو احياء اولدركه آيت كريمه‌ده ارضك سمادن انفصالى ذكر اولندقدن صكره هرشيئك‌صو ايله حى‌قلنديغى ذكرايديله‌رك كا اشارت بيورلدى . ايكنجيسى احياء مستمردركه ارضك جميع امكنه‌سنده هرآن وزمان تولد ايدن آحاد ذوى‌الحياتده مشاهده اولنور ، بوكاده « وترى‌الارض هامدة فاذا انزلنا عليها الماء اهتزت وربت وانبتت من كل زوج بهيج » قول شريفى امثالى

آيات جليله ايله اشارت ايدلمشدر . بوندن اكلاشيليوركه ايستر عوالم ذى حياتك تكوينى واصول انواعك ايجادى زماننده‌كى احياء اول ايله اولسون ، ايستر بو انواعك بتون كون طوغوب بيوين افراد وجزئياتنده تجدد ايدن احيا ايله اولسون ، ارضده هرذى حياتك حياتى انجق صو ايله‌در .

كتاب مبينده برچوق يرلرده خلق وتكوين ذكرايدلمشدر . بونك حكمتى خالق‌تعالى‌نك قدرتنه علمنه حكمتنه استدلال ايتمك ومخلوقات ومكوناتده مندمج حكمت وخبرتلردن ووجوه منافعدن عبرت المغه انظارى توجيه ايدرك ايمان باللهه وعمل صالحه ارشاد ايلمكدر ، يوقسه خلق وتكوينك على وجه‌التفصيل كنه وحقيقتنى شرح وتقرير مقصود دكلدر . بونكچوندركه كتاب عزيزده حقائق ، عبر [۱] ومواعظ طرزنده كوسترلمشدر . بدائع اعجاز قرآنيه‌دن اوله‌رق بوطرز واسلوب نظم جليلده اويله برحال ايله تجلى ايديوركه‌عبر ومواعظ كوزلرمچارپه‌رق عوام وخواص اندن مستفيد اولور ، عبر ومواعظده مستور اولان حقائقدن ايسه اهل علم وعرفان عقولك اعتلاسنه، علومك ترقيسنه كوره‌هرزمان استعدادلرينك واصل اولديغى اشيايى استخراج ايدرلر .

عصرمزده خلقته دائر ارباب علم تكوين برچوق حقائق

[۱] عبرتك جمعى‌در . عبرت : معرفت مشاهددن غير مشاهدى‌معرفته وسيلهٔ توصل اولان حالتدر . كلهٔمذكوره‌مصدراوله‌رق‌ده‌استعمال اولنور .

کشف ایلدیله علم مذکور خیلیدن خیلی ترقی ایلمش اولدیغی حالده ینه اون اوچ عصردنبری تلاوت اولنان آیات تکوینده حقائق کونیه‌یه مخالف هیچ برجهت کورلمامشدر . رجال علم تکوین دیورلرکه سماوات وارض بعضیلرینك [سدیم] تسمیه ایلدکلری سیسه مشابه برماده‌دن خلق اولنمشدر . اوماده مادهٔ واحده ایکن یارلمسیله کندیسندن کری‌الشکل اجسام حصوله کلمش ، انلردن‌ده دیکر کره‌لر آیرلمشدر . حالبوکه قرأن کریمده بوکا، شو تفسیری صددنده بولندیغمز آیتدن بشقه « ثم استوی الی‌السماء وهی دخان » ، « فاطرالسموات والارض » آیتلری‌کبی دها نیجه آیات ایله اشارت سبق ایتمشدر .

صو

بو مادهٔ سیاله ، بو سر سربستهٔ حکمت ذهن بشره نه‌عظیم معنی‌القا ایدیور ! شواوقیانوس ، شو قاموس محیط ربع‌مسکونی چپ چوره هرطرفدن قوشاتمش ویدقدرتله آچیلان مدخللردن قطعات ارض ارەسنه صوقولمشدر .

بو نه افسون‌که مشیمهٔ عدمدن ساحه پیرای هستی اولان هرذی حیات صو ایله ، شو مادهٔ حیات ایله جانلانمش ، آب بتون زندکانه منبع فیض اولمش ! سر وکنهی ادراك بشردن پنهان‌اولدیغی قدر خاصه‌سی، عنصر وجزءلری خدمت ووظیفه‌سی

ظاهر وعیان اولان بومادهٔسیاله روحمزی معرفةاللهه اعلاایدیور. نه ترتیب حیرتفزا ، نه قدرت غرا که تابش خورشید جهان افروز ایله تبخرایدر ، سمایه‌جوهوایه یوکسه‌لور ، تصفیه‌اولنور ، سحاب حالنی آلور ، تکرار جانب سمادن باران فیض رسان اوله‌رق روی زمینه دوکیلور .

نه‌حکمت ربانیه‌که صوایچنده‌یشایان لایعد ولایحصی حیوانات ونباتاتك‌مدفوعاتیله اولولرینك چورکلرندن دکزلر تعفن‌ایدوب‌ده حیات وصحت عمومیه مختل اولمامق ایچون بتون دکزلر صورت دائمه‌ده طوزلی بولنمق اوزره املاح ایله مشبوع برحالده خلق بیورلمشدر .

حضرت رب‌العالمین‌نك نظر اهل ایقانده دمبدم جلوه‌کر اولان حکمت ازلیه‌سیله‌درکه سحابپاره‌لر اجنحهٔ ریاح اوزرنده طیران ایلیورلرمش کبی باشمزك اوستنده لاینقطع جولان‌ایدوب طوررلر . کونشك اشعهٔ حاره‌سنی منع ایتمك ، اراضیٔ میته‌یی احیا ایلمك ایچون فوقمزده دریالر تشکیل ایدرلر .

شومعصراتدن نازل‌اولان ماء ثجاج‌ایله اواولمش ،قوریمش ، صولمش یرلر تازه جان بوله‌رق نشو ونما ایله اهتزازه کلور . طاغلر ، قیرلر ، دره‌لر ، تپه‌لر جفت جفت نبات کریم ، کونا کون شکوفه‌لر ایله پر نقش ونکار اولور . بو فیض ایله‌درکه جهان روائح عطرناکله طولار، اغاجلر قبای‌سبزورقله طونانور،

غدالر ، دوالر ایله عالم وعالمیان مستغرق بهجت وعاطفت اولور . ماحصل دنیا سرتسر شاد وخندان اولەرق بر روضهٔ ملاحت ، بر فردوس لطافت کسیلور .

بر طرفدن‌ده باران کرم کوهلر ، کوهسارلر درونندە بریکور . الدیغی بر فیض نوین ، بر خاصهٔ کزین ایله یریر قیناقلردن فشقیرر . گاه آهسته آهسته روان اولور . کاهیجه اوچوروم قیالردن آتیلەرق کمال طنطنه وعظمت ایله سیلان ایدر . درونمزه صوقولور ، دفع عطش ایدرز . ابدانمزه تماس ایلر ، طاهر وپاك اولورز . وجودمز انکله زنده‌در . صحت وعافیتمزه خدمت ایدن اودر . نیجه نیجه صنائعده کارکاهلرده ضعف بشره مددرس اولور . چایلر ، ایرمقلر حصوله کتورەرك اوکنیش وادیلرده ترلالریمزی بوستانلرمزی باغچەلرمزی سقی واروا ایده ایده طولاشور . نهایت جدا دوشدیکی مأوای قدیمنه ، سمت دریای بی پایانه رجوع ایدر .

الحان حقائق بیانیله اهل وجد وحالی دمادم غشی ایدن جناب جلال الدین رومی ، او قطب ترزبان عرفان مثنویده صو حقنده نه ادای روحنوازانه ، نه فیض جوشا جوش ایله نغمه طراز اولیور :

آب بهر این بباريد از سماك
مابليدانرا كند از خبث پاك

جناب خداوند حکیم کوکدن صویی بونك ایچون یاغدیردی که بز مردارلری انکله خبث ونجسدن پاك وطاهر ایتسون «وینزّل علیکم من السماء ماءً لیطهّرکم به »

آب چون بیکار کرد وشد نجس
تاچنان شد کابرا رد کرد حس
حق ببردش باز در بحر صواب
تابشستش از کرم آن آب آب

صو اشیایی تطهیر ایله‌کندندن خاصهٔ تطهیر زائل اولوب‌ده رائحه‌جه ، رنکجه ، طعمجه نظرحسده مردود ومنفور اوله‌جق درجه مردار اولنجه حضرت پروردکار حکیم تکرار انی دریای صحته کوندردی . صویك صویی اولان الله تعالی انی اوراده ییقادی . صو دیکرلرینی تطهیر ایله خاصه‌سندن معطل ومستکره اولدقده مسبب الاسباب اولان جناب حق هوا وحرارت شمس ایله انی بولندیغی محلدن بالایه نقل ایدرك خاصه‌سنی اعاده بیوردی .

صو اشیانك حیاتی وکندنده مکنوز اولان سر حیات ایسه حیات الهیه‌نك پرتو ولمعه‌سی اولوب انکده حیاتی جناب ذات اقدس بولندیغی ایچوندرکه او مرشد سرائر آشنا حضرت مسبب الاسبابدن ، حیاتك او منبع حقیقیسندن [آبك آبی] تعبیر ایتمشدر .

سال دیکر آمد او دامن کشان
هی کجا بودی بدریای خوشان
من نجس زینجا شدم پاك آمدم
بستدم خلعت سوی خاك آمدم

جناب جلال‌الدینك اکثر احوالده معتاد عالیلری جمادات وحیواناتی بر شخص انسانی یرینه قویه‌رق خاصه ومنفعتلرینی کندیلرینه سویلتمکدر . بوراده شو اسلوبه مراجعت ایله صویك خاصه وخدمتلرینی کندینه سویله دیور وبو صورتله بر چوق حقائقی شرح وتقریر ایدیور . بیوریورکه : او بزدن مفارقت ایدن صو ایرتسی ییل بر فیض جدیدایله بزمش قوشانمش اوله‌رق کلدی . حال آشنالرك [وای! نره‌ده ایدك، هانکی عالملرده جولان ایدیوردك] یوللی خوش باشلرینه ، استفسار مشتاقانه‌لرینه جواباً دیدی‌که بن خوشلر ، دلکشلر دریاسنده ایدم . بورادن ملوث کیتدم ، پاك وطاهر اوله‌رق کلدم. خزینهٔ رحمتدن طهارت ونزاهت خلعتلرینی الدم‌ده شمدی عالم خاکه اویله کلدم .

هین بیایید ای پلیدان سوی من
که کرفت ازخوی یزدان خوی من
در پذیرم جملهٔ زشتیت را
چون ملك پاکی دهم عفریت را

تیز یانمه کلك ای ناپاکلر ! که خوی یزداندن خوی قاپدم ،

صفت پاك آلهیدن فیض آلدم. سزك هپ چرکینلکلریکزی بن اوزرمه الور وعفریت صورت اولان مردارلری تمیزلیه‌رك انلره ملك کبی حسن وملاحت ویریرم .

چون شوم آلوده باز آنجا روم
سوی اصل اصل پاکیها روم
دلق چرکین برکنم انجا زسر
خلعت پاکم دهد بار دکر

تکرار آلوده وملوث اولنجه‌ینه او سمته روان اولورم. بتون طهارت ونظافتلرك اصل الاصولی جهتنه کیدرم . اوراده دلق ناپاکی باشمدن چیقارر ، صرتمدن آتارم ، او شهنشاه کرم پناه یکیدن بکا خلعت پاك احسان ایدر . ماحصل بن مخلوقاتك منافعی ایچون با ارادهٔ الهیه یردن یره انتقال ، حالدن حاله تحول ایلرم .

کار او اینست وکار من همین
عالم آرایست رب العالمین

حضرت خداوند حکیمك کار وفعلی بو ، بنم کار وخدمتم ایسه ایشته شودر. بکا خاصهٔ تطهیری احسان ایدن جناب پروردکاردر، بن آنجق ظاهرده برسببم . حضرت رب العالمین جهان آرادر ، عنایت ربانیه‌سیله‌درکه عالم وجود بولمش، پرنقش وزینت اولمشدر. شو مکونات باشدن باشه جناب خلاق لایزالك آثار علیه‌سی‌در . اصل الاصول ومسبب الاسباب ، او عظمت شانیله متفرد بولنان

ذات اقدس باریدر . غیر مدرك اولان طبیعت ، آثارمعقوله‌نك صانع وفاعلی اوله‌ماز . طبیعت انجق کندینه تودیع بیورلمش اولان خاصه‌لری ارادۀ علیه ایله اظهار ایدر .

کرنبودی آن پلیدیهای ما
کی بدی این بارنامه آب را

اول آشنای سر فطرت صوبی بووجه ایله انطاق ایلدکدن صکره شمدی بیوریورکه اکر بزم خبث ولوثمز اولمیه ایدی صویه بواجازتنامه ویریلورمی ایدی . بزم ناپا کلکمزدرکه صویه خاصۀ تطهیرك تودیعنه باعث اولمشدر .

کیسهای زر بدزدید از کسی
می‌دود هرسوکه هین کومفلسی

کویا صویك الله بادهوادن کیسه کیسه التون کچمش‌ده آنلری بذل ایچون هانی هانی ؟ احتیاجی اولانلر .. دیه هرطرفه سکیردیور ، روی زمینه آلتون دوکیور ، برکات ومنافع سرپیور.

یا بریزد برکیاهی رستۀ
یا بشوید رویها ناشستۀ

صو یا خاصه‌سنی بتمش براوت اوزرینه دوکر ، یاکه ناپاك اولان یوزلری ییقار . صو باعث نشونما وسبب طهارت اشیادر.

یا بکیرد برسرش حمال وار
کشتئ بی‌دست وپارا دربحار

یاخود دریالرده بی‌دست وپا اولان سفائنی باشی اوستنده حمال کبی طاشور . اوغرابت نما ابنیۀ موج خیزی یوزدیره‌رك مرسای مقصوده ایصال ایدر .

« ومن آیاته الجوار فی البحر کالاعلام » [۱]

واقعا سفینه‌یی متحمل اولان صویك مقداری ثقلتجه سفینه‌یه غالب کلدیکندن سفینه‌نك باتمدیغنی علم بزه خبر ویریور . فقط اول مقدارده بولنان بر صویه بو متقابل ثقلت وقوتی ویرن کیمدر ؟ بز اثردن بحث ایتمیورز ، مؤثری تحری ایدیورز . افکار بشرك طبیعتی مطالعه وتدقیق ایدرك تدوین ایلدیکی علوم بالکز آثاری ، اشیانك بالتجربه اکلاشیلان کیفیات و خواصنی کوستریور ؛ لکن اسبابه مسبباتنی استلزام ایتدیرن خاصه وقوتك نره‌دن کلدیکنی شرح و ایضاح ایده‌میور . علم بو منتهاده متحیر وخاموش ! نارده نور و حرارت وار ، لکن نره‌دن کلمش ؟ بر قطره آب منی‌دن بر شکل بدیع ظهوره کلیور ، فضالری کشفه قدر پرواز ایدن بر ادراکه بو شکل بدیع جولانکاه

[۱] سورۀ شوری ـ آیت ۳۲ . جناب حقك آیات وعلائم قدرتندندرکه بلند طاغلر کبی کمیلر دریاده یورر دیمکدر . آخرنده یاء ایله « جواری » ویاخود آیت کریمه‌ده اولدیغی اوزره تخفیف ایچون یانك حذفیله « جوار » ، کمی معناسنه کلن « جاریه » نك جمعی‌در . الفك فتحیله اعلام : علمك جمعی‌در . فتحتین ایله علم : بلند ویاخود مطلق طاغ معناسنه‌در .

اولیور ، لکن نصل اولیورده بوحالات حیرتفزا تجلی ایدیور؟
علم بو سر مبهم فطرتی کشفدن عجز مطلق ایله عاجز . ایشته
بونلر ودها بونلر کبی نیجه بیك اسرار عمیقه عقول سلیمه‌یی بر
حکمت عالیه‌یه ارشاد ایدیور .

صد هزاران دارو اندروی نهان
زانکه هر دارو بروید زو چنان

انده یوز بیکلرجه دوالر نهاندر ، زیرا مشهود اولدیغی
اوزره هر دوا اندن بتمش ، انکله نشو ونما بولمشدر . صویك
نیجه بیك دوانی محتوی اولدیغی هر دوانك انکله بتشمه‌سندن
نمایان و آشکاردر .

جان هر دری دل هر دانهٔ
می رود درجو چو دارو خانهٔ

صو هر انجونك روح ولطافتی ، هر حبه‌نك مغزولبی‌در ، کویا
سیار بر دوا خانه کبی جولرده روان اولور . ایرمقلرده و میاه
معدنیه منابعنده بتون ذوی‌الحیات ، بالخاصه مخلوق مکرم‌ایچون
برکتلر ، نعمتلر ، شفالر آقار .

زو یتیمان زمین را پرورش
بستکان خشك‌را ازوی روش

یرك یتیملری [یعنی اشجار و نباتات] انکله پرورش بولور .
انکله‌درکه بستکان خشك [یعنی سکان ارض] حرکته کلور .

صو عالم نباتاتك حیات نامیه‌سنه ، ذیروحلرك حیات وحرکتلرینه
خادم قلنمشدر .

خانك ضمی وشینك سکونیله یابس معناسنه اولان «خشك»
بوراده مجازاً ارض معناسنده مستعملدر و « بستکان خشك »
حیوانات ارضیه‌دن کنایه‌در . اشجار ونباتات کندی کندیلرینه
بیویوب کویا حاللری یتیملری آکدیردیکندن جناب مولانا آنلره
[یتیمان زمین] اطلاق بیورمشدر .

فریاد استمداد

استعانت آب از حق تعالی جل جلاله بعد از تیره‌شدن .
صو بولاندقدن صکره خداوندعالم عز شانه حضرتلرندن فریاد
ایله استمداد واستعطافی .

چون نماند مایه اش تیره شود
همچوما اندر زمین خیره شود
ناله از باطن برارد کای خدا
انچه دادی دادم وماندم کدا

وقتاکه صویك مایهٔ فیضی توکه‌نوب کدورتپذیر اولور وبزم کبی
زمینده واله وحیران قالور ، زیر قدم عزتده درونندن ناله
وفریاد ایدرك عرض بارکاه رب کریم ایلرکه ای عنایت کستر!

لطف وکرمکی کدایان باب احسانکه بذل ونثار ایتدم ، فقیر و بی نوا قالدم .

ریختم سرمایه بر پاك و پلید
ای شه‌سرمایه‌ده هل من مزید

پاك وناپاك، رشید و کمراه دیمیوب جمله‌یی وایه‌دار احسانك قلدم ، ای فیاض عالم ! مزید لطف وکرم یوقمی ؟

ابر را کوید ببر جای خوشش
هم توخورشیدرا ببالا برکشش
راههای مختلف می‌راندش
تارساند سوی بحر بی حدش

بودم فریاد استعطافده فرمان کبریا ظهوره کلورکه سحاب ! سن آنی مقام دلکشه کوتور ، سن‌ده ای شمس ! بالایه چك . انلرده صوبی مختلف یوللردن سوره‌رك بحر بیکران جهتنه ایصال ایدرلر . صو خدمت و وظیفه‌سنی اتمام ایلدکده هوا و حرارت شمس ایله تکرار بالایه یوکسه‌لور . تحولات وانقلاباتدن صکره ینه بحر بی‌پایانه طوغری عودت ایدر .

صویك ماهیتنده‌وشو دوران دائمنده خدانك عظمت قدرتی، حکمت علیه‌سی کمال شعشعه ایله منجلی اولمیورمی ؟ شو معنای عمیقه ایما ایچون بو ترانهٔ عرفان ، بو فریاد محرق ، اهل وجد وغرامه ، سرائر جویان ارباب تفکره نه سویلیور ؟

مثنوی

ای برادر تو همان اندیشهٔ
مابقایت استخوان وریشهٔ
کر کلست اندیشهٔ تو کلشنی
ور بود خاری تو هیمه‌کلخنی
هرچه جز عشق خدای احسنست
کر شکر خواریست آن جان کندنست

سورهٔ انبیاء

آیت — ١٠٥

ولقد كتبنا فى الزبور من بعد الذكر ان الارض يرثها عبادى الصالحون

بز ذكردن صكره [توراتده يازدقدن صكره] زبورده دخى يازدقكه ارضه صالح قوللرم وارث اولورلر [روى زمينك حكم وتصرفى صلاح حال ايله متصف عبادمه انتقال ايلر . او صالحلر ارضى اعمار وامم واقوامى عدالت ورفاه معيشت اوزره سياست واداره ايدرلر].

نه‌قدر مديد وعميق معنانى افاده ايدر بر بيان جليل الٓهى! تاريخك بتون صحيفه‌لرى بو بيان بليغك شرحيله، شواهق براهينى ايله مالامالدر . باقلسون ، بونجه اراضى وممالك كيملرك اللدن چيقيور ، كيملرك داخل حوزهٔ حكمرانيسى اوليور . قلوب بشر لواءالحمد عدالت آلتنده مستظل امن ورفاهيت اولمق ايستر . حافظهٔ انامده مكتوب اولان بوقانون ازلى، تغير ناپذيردر .

دمشق الشام مفتيسى استاذ جليل محمود حمزه افندى مرحوم «البرهان على بقاء ملك بنى عثمان الى آخر الزمان» نام اثر نفيسنده

پادشاهان آل‌عثمان حضراتنك فضائل عدیده‌سنی وملك وسلطنتلری الی نهایة الدوران پایدار اوله‌جغی صادق امین علیه افضل الصلاة و السلام افندمزك اخبار مكاشفه آثار نبویلریله ظاهر وباهر اولدیغنی بیان ایتدیكی صره‌ده: [عارف بالله شیخ عبدالغنی نابلسی قدس سره حضرتلری سلاطین آل عثمان حضراتی حقنده نظم ایلدیكی «الطلعة البهیه» ده اهل كشفك تصریحلری اوزره ارضه ملك وسلطنتله وارث اولان عباد صالحین ایله بطریق الاشاره سلاطین آل عثمان حضراتی مقصود اولدیغنی ذكر ایلمشدر] دیور وشیخ مشارالیهك زیرده‌كی ابیاتنی نقل ایدیور:

لكننی باول العثامنه [١]   بدأت قصداً لامور كامنه
تظهر فی شان ملوك الروم   قد اقتضتها حكمة القیوم
وهی اشارة من القرأن   الی سلاطین بنی عثمان
بقوله لقد كتبنا فی الزبور   بان ارث الارض ای حكم الامور
الی العباد الصالحین هكذا   صرح اهل الكشف طابوا مأخذا
فهم ملوك قائمون بالهدی   لنصرة الشرع واخماد العدا
واسأل الله لهم ان ینصرا   وان یدیم ملكهم بین الوری

محمود افندی مرحوم آل‌عثمان حضراتنك الی اخر الزمان بقای ملك وسلطنتلری حقنده بعض اخبار و آثار ذكر ایتدكدن صكره: « مام مسلم ایله امام بیهقی‌نك روایتلری اوزره نبی محترم صلی الله

[١] — جمع عثمان .

تعالی علیه وسلم افندمزك « بدا الاسلام غریبا وسیعود غریبا » بیورملری قوت اسلامیه‌نك الی نهایة الدوران بقاسنه معارض دكلدر ، زیرا حدیث شریفده غربت ایله ، ترك صلاة وزكاته ، ارتكاب غیبته ، شرب خمره ، اكل ربایه وامثالنه دائر اوامر ونواهیده تساهل كبی احكام اسلامك اجراسنده تقصیر مراددر ، اهل اسلامك قوتیله احكام دینده تساهللری اره‌سنده‌ایسه تعارض یوقدر » دیور . مبحثك نهایتنده شو فقره‌یی ایراد ایدیور : «بو خبر واثرلره واقف اولدقدن صكره انلری كیم تكذیب ایدرسه بو تكذیبی یا اسلامه اسائتی قصد ایلدیكی ویاخود اسلامك جمله اعدای لئامندن بولندیغی ایچوندر» .

حجة الاسلام ابوحامد محمد بن محمد الغزالی حضرتلرینك احیاء علوم الدین‌ده الفاظ واسامی علومك معانی غیر مقصوده‌یه نقل وتبدیلنه دائر ایراد ایلدیكی كلام، مفتی مرحومك حدیث شریفه ویردیكی معنایی تأیید ایتدیكندن عیناً بورایه نقل ایدیورز : «فكل ما ارتضاه السلف من العلوم قد اندرس، وما اكب الناس علیه فاكثره مبتدع ومحدث. وقد صح قول رسول الله صلی الله علیه وسلم : بدا الأسلام غریباً وسیعود غریباً كما بدا فطوبی للغرباء ، فقیل: ومن الغرباء، قال: الذین یصلحون ما افسده الناس من سنتی والذین یحیون ما اماتوه من سنتی ـ آه » .

« انا نحن نزلنا الذكر وانا له لحافظون» نص جلیلی، «الجهاد

ماض الی یوم القیمة » حدیث شریفی، هپ بونلر شوکت اسلامیه نك قیامته قدر بقاسنه دلالت ایدر، زیرا بو بولده وارد اولان نصوص و آثارك تضمن ایلدیکی احکام انجق قوهٔ اسلامیه نك بقاسیله تحقق ایلر .

استطراد

بر طرفدن دین مبین اسلامك از وقت ایچنده نور سحر کبی آفاقه منتشر اولدیغنی کوروب چکه مه ین غرب متعصبلرینك محارباتی، دیکر طرفدن ایسه قره قروم صحرالرندن سیل بلا کبی جوش وخروش ایله اراقهٔ خون بشر واوکارینه کلن معموره لری زیر وزبر ایدن جنکیزلرك مظالم ومصائبی ایله عالم اسلام پر آشوب وفتن اولدیغی هنکامده ایدی که آسمان شوکت واجلالده بدر منیر آل عثمان طلوع ایله قلوب موحدینه نور افشان اولدی .

بو زمان قیامت نشانده ایدی که اهل اسلامدن و ترك طوائفندن اولوب اصل مأوای قدیملری بولنان ترکستاندن خراسانده کائن ماهان صحراسنه ورود ایله اوراده توطن ایتمش اولان قایی خان قبیلهٔ نجیبه سی، رئیسلری بولنان سلیمان شاه بن قیا الب خانك زیر امارتنده اوله رق خوارزمدن قالقوب تبریز اوزرندن واکری طاغ اتکلرندن طولاشه رق وان کولنك ساحل جنوبیسنده کائن اخلاط قصبه سنه کلدیلر . اوجوارلرده بر مدت قراردن صکره

تکرار یوله دوام ایله ارزنجان جهتلرینه وسوریه ایچرولرینه قدر ایندیلر . یوللرده کی توقف وآرامله برابر بو جولان یدی ییل سورمش ایدی .

بو مدت ظرفنده جنکیزك وقوع وفاتی مغول اردولرینك ایلك تهور مظالمنی تهوین ایلدیکندن سلیمان شاه سائقهٔ حب وطن ایله یوردینه دونمك املنه دوشدی . بس بللی، نسل وخاندانی ایچون مشیت ازلیه نك آماده ایتمش اولدیغی بر دور اقبالك زمان ظهوری اول هنکامده تقرب ایتمش اولملی که بو املی تقدیره توافق ایتمدی. شمدی حلب ولایتنه تابع رقه قضاسی جوارنده جعبر قلعه سی پیشکاهندن قبیله سیله برلکده نهر فراتی کچر ایکن آتنك آیاغی قایمسیله فراته دوشوب عریق لجهٔ رحمت اولدی .

بو حادثه سببیله قبیله آره سنه تفرقه دوشه رك بر قسمی وطن اصلیلرینه عودت ایتمك اوزره آیریلوب کیتدی . مشارالیهك درت نفر اولاد کرامندن ایکیسی رفاقتنده وبیوکی بولنان ارطغرل بكك زیر امارتنده قالان دیکر قسم قبیله دخی تدارك مأوی ضمننده مختلف فکرلره مائل وراغب وبشقه بشقه یوللره سالك وذاهب اولدیلر. فقط صکره جمله سی بر یرده اجتماع وکلمهٔ واحده اوزرینه اتفاق ایدرك کندیلرینه بر مأوی کوسترلمسنی پادشاه آل سلچوقدن استدعا ایتمك اوزره قونیه یه متوجهاً حرکت ایلدیلر .

یولده هیچ بر طرفی طانیمدقلری ایکی محارب اردویه راست

كلديلر . بونك بر طرفى مغلوبيته يوز طوتمش ايدى . بو حالى كوروبده صاوشمغى علو جنابلرينه ياقيشديره مدقلرندن مغلوب اولان طرفه مظاهرت ايتملريله علم غالبيت اوطرفده تموج نماى شان اولدى .

بوعالى جناب جنكاورلرك غلبه‌سنه خدمت ايتدكلرى اردونك مكر سلطان علاءالدين سلجوقى عسكرى اولديغى، طرف مقابلك ايسه جنكيز طاقمندن بولنديغى محاربه‌قازانلدقدن صكرءا كلاشلدى . بومعاونت مروتمندانه سلطان علاءالدين نزدنده پك شايان تقدير وشكران اولديغندن بروسه شهرى قربنده‌كى طومانيچ ياىلاغيله سكود ناحيه‌سنى مكافاةً ارطغرل خان غازى‌يه بخش و تمليك ايلدى .

غازئ مشاراليه سكودحواليسنده قبيله‌سيله برلكده يرلشدكدن صكره كنديسنه تمليك قلنان يرلرك همحدوداولديغى روم تكفورلريله سلچوقيلر نامنه غزادن خالى اولمازايدى . استانبول ايمپراطورينك جنكيزلره مراجعت ايدوب قوهٔ مظاهره‌سيله سلطان علاءالدين عليهنه اچلمش اولان برمحاربه‌ده ارطغرل غازى اشتراك ايلديكندن جنكيزلر ايله ايمپراطور عسكرى مغلوباً فرار ايلمشلر ايدى . غازئ جوانمردك بو خدمتنه بر هديهٔ شكرانه اوله‌رق كنديسنه سلطان علاءالدين اسكى شهر حواليسنى‌ده تمليك ايلدى .

هجرت نبويه‌نك ٦٥٦ نجى سال فرخنده مطالعنه مصادف اولان بو زمانده ايدى‌كه مؤسس سلطنت عظماى عثمانيه سلطان

عثمان غازى حضرتلرى پدر والا گهرلرينك وطن جديدى اولان سكودده مهد آراى وجود اولدى .

دها كوچكلكنده بيوكلك پرتوى ناصيه‌سنده درخشان وحال صباوتدن عهد جوانى‌يه ترقى ايله بر قهرمان صاحب قران اولمق استعدادى هرحال و شانندن نمايان اولمغه باشلايان بو آتشپارهٔ جلادت دشمن ممالكنده جولان ايله ارائهٔ قدرت وسطوت وبر طرفدن دخى استفاضهٔ كمالات ايله تزيين ذات وماهيت ايدرك نامى ناميسى اطراف واكنافده اعتلا ايلمش اولمغله بتون عالم كبى سلطان علاءالدين دخى آنك مفتون جلادت وشهامتى اولديغندن غنيمت غزاسى اولان يرلرى بو مجاهد ذيشانه تمليك وبر منشور سلطانى ايله عهدهٔ استيهالنه توجيه امارت ايلدى .

علامت امارت اوله‌رق كوندريلن بربياض سنجاق ايله طبل ونقاره هجرتك التيوز سكسان يدى سنه‌سى ذى‌القعده‌سنك اون يدنجى كونى ايكندى وقتى واصل اولديغندن عثمان غازى حضرتلرى تعظيماً اياغه قالقوب نوبت چالديردى . ايكندى وقتى نوبت چالنمق اصولى او وقتدن اعتباراً عادت حكمنه كيروب استقلالدن صكره دخى دوام ايتمش و آنجق فاتح دورنده قالديرلمشدر .

جنكيزلرك صدمات متواليه‌سيله سلچوقيلرك سلطنتى بالاخره دوچار تزلزل اولمسى اوزرينه ولايت بكلرى استقلال داعيه‌سنه دوشه‌رك وهربرى بولندقلرى محللرده برر حكومت تشكيل ايدرك

دولت سلجوقیه‌نك انقراضنی تسریع واتمام ایلمش اولدقلرندن دولت مشارالیها طرفندن بامنشور سلطانی حائز امارت بولنان عثمان خان غازی حدود امارتی داخلنده اجرای حکومته دوام ایلمش وایشته عدل ودادیله، دمبدم خدمات مجاهدانه‌سیله برعشیرتدن قوجه بر دولت حصوله کتورن واقوام اسلامیه‌یی بر نقطهٔ وحدته جمع ایله دنیانك اك كوزل، اك فیضلی پارچه‌لرنده بوكون حکمران اولان دولت علیهٔ عثمانیه بو زمان یعنی هجرت نبویه‌نك ٦٩٩ نجی سنه‌سنده تأسس ایتمشدر .

جدامجد عثمانیان آنفاً زیب سطور مفخرت اولدیغی اوزره اهل اسلامدن وترك طوائفندن قایی خان قبیله‌سنك رئیسی اولدیغی کبی سلسلهٔ نسبك اورادن اوغوز خانه قدر ممتد بولندیغی دخی

عثمان ارطغرل اوغلی سین
اوغوز قره خان نسلی سین
حقك بر کمتر قولی سین
استانبولی آچ کلزار یاب

قطعه‌سیله مؤید بولندیغندن آل عثمان حضراتی دها بلادرومه داخل اولمازدن اقدم اباً عن جد خانزاده خان اولوب ملك وسلطنتده اصالتلری واردر .

سورهٔ مؤمنون

آیت — ۱۲ و ۱۳ و ۱۴

ولقد خلقنا الانسان من سلالة من طين * ثم جعلناه نطفة فى قرار مكين * ثم خلقنا النطفة علقة فخلقنا العلقة مضغة فخلقنا المضغة عظاماً فكسونا العظام لحماً ثم انشأناه خلقاً آخر فتبارك الله احسن الخالقين

[جناب منزل الفرقان جلت عظمته آیت متقدمه‌ده انساندن بعض افراد سعدانك حالنی بیان ایتدکدن صکره شمدی انسانك مبدأ خلق وایجادینی ، اطوار خلقت وادوار فطرتده‌کی تقلبنی اجمالاً بیانه شروع ایدوب بیوریورکه] بز انسانی بالچقدن اولان برخلاصه‌دن یاراتدق [بز ابوالبشر آدم علیه السلامك خلق وایجادی ضمننده جنس انسانی خلق اجمالی ایله ، بالچقدن سوزلمش بر خلاصه‌دن خلق ایلدك] . صکره آنی [یعنی آدم علیه السلامدن ماعدا جنس انسانی] برقرار مکینده نطفه قلدق [مکین ورصین برقرارکاه اولان رحمده نطفه‌دن خلق ایتدك] صکره نطفه‌یی علقه خلق ایلدك [او نطفهٔ بیضایی طونوق وقیرمزی برقانه تحویل

ایتدك] متعاقباً عاقه‌یی مضغه خلق ایتدك [اوطونوق قان غیر مستبین الخلقه برچیکنم اته تحویل ایلدك] متعاقباً مضغه‌یی کمیکلر خلق ایتدك [مضغه‌یه مختلف کیفیت ودرجه‌لرده صلابت ویره‌رك آنك قسم اعظمنی حیرتفزا هیئت ووضعیتلر ایله متنوع کمیکلره تحویل ایلدك] متعاقباً او کمیکلره [زینت بدن اولمق اوزره بقیهٔ مضغه‌دن شکل ومقدار مناسبده] لحم اکسا ایتدك. صکره آنی دیکر برخلق وایجاد ایله انشا ایلدك [تحولات مذکوره‌دن صکره انسانی بشقه برطرز آفرینش ایله وجوده کتوره‌رك . آنی دلفریب بر شکل ومنظره ایله وروح وقوا ایله ساحه پیرای هستی ایتدك]. ایمدی احسن الخالقین اولان الله عالی اولدی، [تقدیر وتصویرجه بتون مصورلرك اك کوزلی اولان جناب باری قدرت وحکمتنده متعال ومقدس اولدی. بدائع تصویرینه هیچ برمصوریتیشه‌مز. اك ناچیز برذی‌روحك مثلا، چشمی بتون ارباب صنائعك مصنوعاتنه بالوجوه فائقدر . هم صنعت بشر دینیلن شیلر صنع جلیلك برتقلید ضعیفندن بشقه برشی دکلدر] .

ذات باری انسانی جماد ایکن ذی‌حیات ، دیلسز ایکن ناطق، طویماز ایکن سمیع ، کورمز ایکن بصیر قلمش وباطن وظاهرینه وحتی اعضاسندن هربرعضوینه، اجزاسندن هربرجزئنه‌ا کلاشلماز عجائب فطرت ، غرائب حکمت تودیع ایتمش ، بونکچون

استحالات مذکوره‌دن صکره انسانی بشقه برطرز آفرینش ایله انشا ایتدیکنی بیان بیوریور .

قطرهٔ آب منی درصدف هرنکار

درّسخن کو شود قدرت پروردکار

طیندن مخمر اولان شوشکل دلربا امعان نظر ایله تماشا اولنور ایکن صانعنك ید قدرتنه حیران اولمامق ممکنمی ؟ اطوار خلقته ، ادوار فطرته دائر بو آیات جلیله استماع ایدیلور ایکن کوکل تهییج ایدوب لساندن همان « فتبارك الله احسن الخالقین » تقدیس وتمجیدی فوران ایدیور ، مهر صانع مصنوعی اوزرنده تمثل ایتمش . پك محقر برماده‌دن براثر نفیس انشاسنه ارادهٔ ربانیه‌سی تعلق ایتدیکی نمایان .

هرشی اثر صنعی ، هرشی تابع فرمانی بولنان واجب الوجود عزشانه حضرتلرینك حکمت وقدرتیدرکه ماء مهینی اکمل صورتله ترتیب وتشکیل ایلمش وبرطرز بدیع دلربادە اکسا ایتمش .

شو جسدی کوزدن کچورملی، اوراده کمیکلر کندیلرینی قوشادان اتلری طوتیور . جسدده کرلمش بولنان سکیرلر جسدی ترصین ایتمش وایچلرنده اعصابك اورلمش بولندیغی عضلات دخی قباروب اوزایه‌رق اك طوغری واك منتظم حرکاتی حصوله کتورمشلر . کمیکلر جابجا قیرلمش ، آنلرك برطاقم مفصللری وارکه اوراده بری برلرینه کچمش واعصاب واوتار ایله بری برلرینه ربط

ایدلمشلر . شوعظامی بند وربط ایدن صنع جمیل، اصحاب عرفانی بحق مستغرق حیرت ایلمشدر .

بدن انسانك اکتسا ایلدیکی لحمه احاله نظر دقت اولنسون، اولحم ، زینت بدن اولمق اوزره جسدك بعض محللرنده اینجه ونازك برجلد ایله مستور . بدنه بوقدر لطیف ، بوقدر طاتلی رنکلر ویرن شوجلد اولمیه ایدی ، بدن غایت ایکرنج اوله جق وغایت قورقونج کورینه جك ایدی. بودری، شفاف اولمق ویوزه ملیح وآبدار بررنك ونقش ویرمك اوزره کندیسنده اقتضا ایدن هردرلو نارینلك وار . مصورلرك حیرتده قالوب پك نقصان اوله رق تقلید ایده بیلدکلری بوقدر کوزل برتن رنکی، یاپه بیلمك ایچون بوالوانی کیم تعدیل وممزوج ایلدی ؟

اعضانك شو انتظام وتناسبنه باقلسون . باجاقلرله اویلقلر ، بری برینه کچمش وسکیرلر واسطه سیله یکدیکرینه بند وربط ایدلمش بیوك کمیکلردن یاپلمش . بونلر ، متساوی ومنتظم ایکی نوع ستون که مجموع بنایی یوکلنمك ایچون یوکسلمشلر . حجم بنا ، عمودلرك ارتفاعیله متناسب . جسد ، حیات ایچون ضروری بولنان وبناءً علیه مرکزه وضع اولنمسی واك امین محلده بولنمسی مقتضی اولان کافهٔ اعضایی حاویدر .

بوائر مکرمك اوست طرفندن ایکی قول آصیلی که، اوقوللر اللر ایله محدود وآره لرنده برتناسب کامل موجود ، قوللر اوموزلره

مربوطدر ، برصورتده که بومفصلده آنلرك سربست برحرکتلری وار . آنلر سرعتله بوکیلوب دونه بیلمك ایچون دیرسکلر ایله بیلکلرده ده قیرلمشلر .

اللر ، بری برینه کچمش ، کوچك کمیکلرله سکیرلردن اعمال اولنمش برطوقومه درکه تقرب ایتدکلری اجسامی لمس ایتمك ، یاقه لامق ، طوتمق ، قیرلاتمق، چکمك، ایتمك، آییروب قوپارمق ، ایچون ملایمت وقوتی حائزدر . اوجلری اظفارایله مسلح بولنان اصابع ، حرکتلرینك نزاکت وتنوعیله پك نفیس وظریف صنایع اجرا ایتمك ایچون یاپلمشلر .

ایاق احتیاجات مختلفه دن ناشی یومشاق اولمقله برابر قوی ومتین بولنمق ایچون کندیسنده اعصابدن ، اوتاردن وبری برینه ربط وبند ایدلمش کوچك کمیکلردن بشقه برشی کورلمز .

بدنك اوست طرفندن بیون یوکسلمشدرکه لزومنه کوره ثابت ، اقتضاسنه کوره قابل انثنادر. باش کبی بربار ثقیلی یوکلنمك لازم اولدیغی ایچون بیون ، کویا آنجق برتك کمیك ایمش کبی قاس قاتی برحالده بولنور. باشی اکمك ویا چویرمك مقتضی اولدیغی ایچون دخی بیون کویا نه قدر کمیك وار ایسه هپسی کندیسندن آلنمش کبی هرطرفه بوکیلور. اوموزلرك اوستنده جزئیجه یوکسلمش اولان شو بیون ، بتون جسده حکمفرما اولان باشی زحمتسز یوکله نور .

باش ، اكر آز دها كوچوك اولايدى بقيهٔ چرخ ايله اصلا تناسبى اولمازدى . اكر دها ايرى اولايدى بيچمسز ياقيشقسز اوله‌جغندن بشقه ثقلتى بيونى ازر وانسانى براز زياده‌ا كلمش اولديغى جهتله دوشمك مخاطره‌سنه بادى اولوردى . محتوى بولنديغى خزينهٔ قيمتدارى ايجه محافظه ايتمك ايچون هرطرفدن پك صيقى وپك سرت كميكلر ايله ترصين ايدلمش اولان شوباش ، بيونك فقره‌لرى ايچنه كچمش وبدنك ديكر بتون اعضاسيله پك سريع مخابره‌سى بولنمشدر . باشك ايچنده دماغ واركه آنك رطوبتلى يومشاق مادهٔ اسفنجيه‌سى ، برى برينه كرفت بولنان الياف لينه‌دن مركبدر . ومحلنده تبيين اولنان عجائب وبدائعك مركزى ايشته بوراسيدر .

باش طاسى ، ايكى كوز ايكى قولاق ايله برآغز بر برون ايچون برتوازن وتناسب صحيح ايله منتظماً دلنمشدر . احتساساته تخصيص ايدلمش آنلرده برطاقم اعصاب واردركه اواعصاب بو مجرالرك قسم اعظمنده چاليشورلر . احتساس ايچون كنديسنده اعصاب بولنميان برونده ايسه روائحى دماغه قدر ايصال ايتمك ايچون برعظم غربالى وار .

ايكى كوز ، اشياى خارجيه‌يى يميناً وشمالاً اوزاقدن زحمتسزجه كوره‌بيلمك وكافهٔ اعضاى جسدك امن وانضباطى خصوصنده سهولتله متنبه اولمق ايچون ، برى برينه مساوى اوله‌رق باشك ايكى جهتنده اورته‌يه طوغرى وضع اولنمشلر . وضعيتلرنده‌كى

تناسب صحيح چهره‌يه حقيقةً زيب وفر ويرمش . شو ايكى چشمى رخسار ايچنده تنوير ايدن بيلمم نصل مصباح الٰهيدركه بقيهٔ كائنات آره‌سنده آكا مماثل هيچ برشى يوقدر . بونلر برنوع آيينه‌لردركه انسانك قوهٔ عاقله‌سى موجودات عالمى او آيينه‌لر ايچنده كوره‌بيلمك ايچون اوراده طبقهٔ شبكيه ايچنده بتون عالمك كافهٔ موجوداتى پياپى واضحاً مرتسم اولورلر .

سزاوار حيرتدركه كوز ببكى سم الخياط قدر اصغر برجرم اولديغى حالده بيكلرجه بيك سنه‌لك ابعادده بولنان اجرام سماويه‌يى آن واحدده كوره‌بيلور . حقيقت ، كوز ببكى خالقنك قدرت وعظمت وحكمتنه اصحاب عرفانى سجده ايتديرر برصنع غرام افزادر . حقيقت ، كوز ببكى كوزمزك اورته‌سنده موضوع بر عاطفت الهيه‌در . حقيقت ، خلاق جهان كمال قدرتنى اهل عرفان واذعانه كوسترمك ايچون ماده وهيولانك يايه‌ميه‌جغى عظيم بر برهانى هركسك كوزى اورته‌سنه قويمشدر .

ناصيه ، بتون وجهه شان وشرف ويرر ، سيمايى احيا ايدر . وسط رويه وضع ايدلمش اولان برون بولنمسه ايدى چهره بيچمسز ويام يصى اولور ايدى .

دوداقلره باقيكز : انلرك رنك آبدارلرى ، طراوتلرى ، شكللرى ، ترتيبلرى ، ديكر عضولر ايله اولان تناسب ومطابقتلرى ،

بتون چهره‌یه بشقه لطافت ، دیکر کون حسن وملاحت ویریور . دهان ، حرکاتنك حرکات عیون ایله اولان مخابره‌سی حسبیله چهره‌یی احیا ایدر، شاد ایدر، مکدر ایدر، بشوش ایدر، عبوس ایدر، اشارات مخصوصه‌سیله بتون احوال قلبیه‌یی بیان ایدر .

دوداقلر غذایی آلمق ایچون آچلدقدن بشقه یومشاقلغی وحرکاتنك تنوعی ملابسه‌سیله ، تشکیل کلام ایدن الفاظك تنوعنه‌ده خدمت ایدرلر . دوداقلر آچلدقده زینت دهان اولان ایکی صره دیشلر کوریلور . بو دیشلر، ایکی چکه ایچنده ایجو کبی دیزلمش کوچوك کمیکلردر . چکه‌لرده آچیلوب قپانمق ایچون بر پای وار، بر صورتده‌که دیشلر اغذیه‌یی هضمه مستعد قلمق ایچون انلری آسیاب کبی اوکوتورلر ، بو منوال اوزره اوکودلمش اولان اغذیه مجرای تنفسدن بشقه بر مجرا ایله معده‌یه کچر وشو ایکی مجرا بری برینه پك مجاور بولندقلری حالده ینه بری برلریله اصلا اختلاطلری یوقدر .

دیل ، کوچوك عضلاتله اعصابدن معمول بر طوقومه‌در واول قدر یومشاقدر که عقله صیغماز بیکلرجه بیك حرکت وانحناسیله مار کبی اکیلور بوکولور . پارمقلرك ویاخود بر آلت لحان اوستنده بر سازنده مضرابنك یاپدیغنی دیل‌ده اغزده یاپار، کاهی دندانه ، کاهیجه حنکه اورر .

سمع دخی بصر کبی بر مقصد مخصوص ایچون صنع اکمل

ایله تشکیل اولنمشدر . بصر ، ضیا قانونلری اوزرینه تشکیل ایدلدیکی کبی سمع دخی اهتزاز هوا قانونلری اوزرینه تشکیل اولنمشدر . قولاغك خارجی قسمی هوانك اهتزازاتنی طوتمق ایچون کنشجه یاپلمشدر .

بز بو مبحثك تفصیلاتنی « مطالب عالیه » نام اثر عاجزانه‌مزه حواله ایله ، تفسیری صددنده بولندیغمز بو آیات کریمه‌یه متدائر بر روایتك نقلنه کچیورز . مرویدر که رسول کبریا علیه افضل التحایا افندمز وحی اولنان بو آیاتی سویله‌یوب کتبهٔ وحیدن عبدالله بن ابی سرح یازیور ایدی . ذات نبوتپناهلری « خلقاً آخر » قول شریفنه کلوب دها مابعدینی تقریر واملا بیورمه‌دن عبدالله بالمسارعه [فتبارك الله احسن الخالقین] دیمسیله رسول اکرم : [یاز ، آیت بویله نازل اولدی] بیوردی . بوندن عبداللهك قلبنه شبهه کلوب : محمده [صلی الله علیه وسلم] وحی اولنیورسه بکاده وحی اولنیور دیه‌رك ارتداد ایتدی ومرتد اوله‌رق ییقیلوب مکه‌یه کیتدی. صکره یوم فتحده اسلام اولدی. بعضیلری: عبداللهك نعوذبالله ارتداد اوزره ایکن فوت اولدیغنی روایت ایتمشلردر. ابن عباس رضی الله عنهما حضرتلرندن روایةً سعید بن جبیر حضرتلری دیدی‌که بو آیاتك حین نزولنده حضرت عمر رضی الله عنه [فتبارك الله احسن الخالقین] دیمسی اوزرینه طرف رسالتمآبدن [بویله نازل اولدی یا عمر] بیورلدی . حضرت عمر

بوتوافق ایله افتخار ایدر ایدی . احالهٔ نكاه عبرت ایتملی : شو وقعه حضرت عمر رضی الله عنهك سعادتنه وعبدالله بن ابی سرحك شقاوتنه نصل سبب اولدی . « یضل به كثیراً ویهدی به كثیرا »

[شو روایتلره كوره بشرك قبل النزول نظم قرآنه مماثل كلام ایله تكلم ایلدكلری اكلاشیلهیور ، بوایسه قرآن كریمك اعجازینه نقیصه ایراث ایدر] دینلمسون ، چونكه قدرت بشردن خارج اولان بومقدار دكل ، اقصر سوره مقداری اولاندر .

سورهٔ نور

آیت ـ ۳۲

وانكحوا الايامى منكم والصالحين من عبادكم وامائكم ان يكونوا فقراء يغنهم الله من فضله والله واسع عليم

[جناب منزل الفرقان سفاحدن وانك قريب وبعيد مباديسندن زجر ومنع بيوردقدن صكره بو آيت كريمه‌ده نكاحى امر ايديور، چونكه نكاح نوع بشرك بقاسنه مناط اولمق اعتباريله مقصود بالذاتدر ، بونكله برابر سفاحدن وانك قريب وبعيد مباديسندن زاجر ومانع برخيردر . بو حكمته مبنى بيوريليوركه] سزدن زوج وزوجه‌سز بولنانلرى وكونه وجاريه‌لريكزدن صلاح حاللرى اولانلرى آخره تزويج ايدك [زوج وزوجه‌لرى اولميان حر وحره‌لرى وصلاح حاللرى اولان كوله وجاريه‌لريكزى اولنديرك]. اكر فقير ايسه‌لر الله انلرى فضل وكرميله غنى ايدر [خاطبك ويا مخطوبه‌نك فقر وفاقه‌سى زنهار مناكحه‌يه مانع طوتلسون] . الله واسعدر [جناب حق غنى ذى سعه‌در ، مخلوقاتى غنى ايتمك اكا زيان ونقصان ويرمز ، چونكه نعمتى توكنمز ، قدرتنك ايسه غايت ومنتهاسى يوقدر] عليمدر [حكمت ومصلحتك اقتضاسنه كوره رزقى ديله‌ديكنه بسط وتقدير ايدر] .

« ایامی » کلمه‌سی « ایم »ك جمعی اولان «ایایم» ك مقلوبی‌در. ایم : ارکن دیمکدر ، ایستر ارکك ایستر قادین ایستر بکر ایستر ثیب اولسون .

نسب تهذیب اخلاقه ، الفت ومعاشرته ، حسن تربیه‌یه ، مزید شفقته مفضی بولندیغندن صلاح عالم وبقای بنی آدم ایچون محافظه‌سی لابددر . بونکچون جناب حق اولا سفاحدن وصکره اکا مؤدی اوله‌بیله‌جك کیفیات واحوالدن شدتله منع وزجر بیورمش ، متعاقباً بوآیت کریمه‌ده دخی نسبی حفظ ووقایه ایدن نکاح وازدواجی امر ایتمشدر . الحمدلله الذی احل النکاح وحرم السفاح

ذات نبوتپناه افندمز: « من احب فطرتی فلیستن بسنتی = دین وشریعتمی سون ، سنتم اولان نکاح ایله عامل اولسون بیورمشلردر. دیکر حدیث شریفده « من کان له مایتزوج به فلم یتزوج فلیس منا = هرکیم تزوج ایده‌جك شیئی اولوبده تزوج ایتمزسه بزدن دکلدر » وارد اولمش . دیکر برحدیثده « النکاح سنتی فمن رغب عن سنتی فلیس منی » شرف ورود ایتمشدر . ینه بر حدیث نبویده « تزوجوا الودود الولود فانی مکاثر بکم الامم = ودود وولود اولانی تزوج ایدك ، سزك کثرتکز ایله بن امتلره غلبه ایدرم » بیورلمش .

علیه الصلاة والسلام افندمز برکون عاکف بن خالده: اولی می‌سین؟

دیه سؤال بیوردی . عاکف : خایر . . دینجه : تزوج ایت ، سن شو حالده اخوان شیاطیندن و دیکر روایتده رهبان نصارادن‌سین بیورلدی . حدیثك آخرنده ده « شرارکم عزابکم واراذل امواتکم عزابکم ویحك یاعاکف = سزك شریرلریکز ارکلریکزدر و اراذل امواتکز ینه ارکنلریکزدر ، یازق سکا یا عاکف » بیورلمش. احیاء علوم الدین‌دن کتاب آداب النکاحده شویله ذکر اولنمش : « رسول اکرم صلی الله علیه وسلم افندمز [من تزوج فقد احرز شطر دینه فلیتق الله فی الشطر الثانی = تزوج ایدن کیمسه دینك نصفنی فساددن صیانت ایتمش اولدیغندن نصف ثانیده جناب حقه مخالفتدن حذر ایلسون] بیوردی . فی الواقع اغلب احوالده کشینك دینی فرجیله بطنی افساد ایدوب تزوج فرجك فسادینه مانع اولدیغی جهتله بو حدیث شریفده ده تزوجك افضلیتنه اشارت واردر » .

آیت کریمه‌ده زوج و زوجه‌لری بولنمیان احرار و حرائرك آخره تزویج ایدلملری علی الاطلاق امر بیورلدیغی حالده بو امر الٰهی رقلر حقنده آنلردن صلاح حاللری اولانلره تخصیص بیورلمش. بونك حکمتی شودرکه احرار وحرائرده غالب احوال صلاحدر، هم برده احرار وحرائر نفس ومالارینه متعلق تصرفاتده مستقل اولدقلرندن انلر تزوج عزمنده بولننجه ولیلرینك کندیلرینه مساعده ایتملری لازمدر . غلمان وجواری‌یه کلنجه ، بونلردن

صلاح حاللری اولانلری مولالری نزدنده محبت وشفقتجه اولاد منزله‌سنده اولمغله انلرك حال وشانلرینه اعتنا ایتمك ، حقلرنده شفقت ابراز ایلك ، كندیلرینك تنظیم امورنده شرعاً و عادةً لابد اولان بذل مال و منافع ایله تكلف ایتمك مولالری ایچون اقتضا ایدرسه‌ده صلاح حاللری اولمیانلری مولالرینك بو اعتنا وشفقتلرینه لائق دكلدرلر ، حتی بو مقوله‌لری مولالری یانلرنده بیله آلیقویماملی درلر . بعضیلری : بو نظم جلیلده « صالحین » ایله مراد ، غلمان وجواریدن ازدواجه وحقوق زوجیتی ادایه صالح اولانلردر دیمش .

بو آیت كریمه‌ده غلام وجاریه‌یه « عبد » ، « امه » اطلاق اولنمش . حالبوكه رسول اكرم صلی الله علیه و سلم افندمز : « لایقولن احدكم عبدی و امتی ، كلكم عبیدالله وكل نسائكم اماءالله ، ولكن لیقل غلامی وجاریتی وفتای وفتاتی » بیوردی. نظم جلیل ایله حدیث نبوی اره‌سنده تعارض بولندیغی خاطره كلیورسه‌ده تعارض یوقدر . چونكه او تعبیرلردن نهی پیغمبری تفاخر و تباهی ، تحقیر و تذلیل حالنه مقصوردر ، یعنی تعظیم نفس وتحقیر رقیق ایچون عبد وامه كلمه‌لرینی استعمال ایتمیكز دیمكدر.

« ان یكونوا فقراء یغنهم الله من فضله » قول شریفی ازدواج ایدنلرده غناء حاصل اوله‌جغنه بر وعد آلهیدر . فقط كرك بو وعد آلهیده وكرك نظائرنده مشیة الالهك شرط اولدیغی اونودلماملی در.

جناب حكیم مطلق عز شانه حكمت علیه‌سنك اقتضاسی اوزره دیله‌دیكنی ایشلر . بو شرط « وان خفتم عیلة فسوف یغنیكم الله من فضله ان شاء ان الله علیم حكیم » آیت كریمه‌سنده تصریح بیورلمشدر . بو شرطی فراموش ایتمیانلر [بعض كیمسه اركن ایكن زنكین اولدیغی حالده اولندكدن صكره فقیر دوشمشدر] دیه فتح دهان اعتراض ایتمز .

اثرده « التمسوا الرزق بالنكاح» وارد اولمش وبركون رسول اكرم افندمزه بریسی احتیاجندن شكایت ایتدكده طرف نبوتپناهلرندن « علیك بالباءة = تزوج ایتملی‌سین » بیورلمشدر .

بر انسان تأهل ایدرسه اعاشهٔ عیال ایچون كسبده سعی بلیغ ابراز ایده‌جكندن حقك عون وكرمیله یوقسوللقدن دها زیاده اوزاقلاشور، ورفیقهٔ صادقه‌سنك یاردمیله خانه‌سی معمور و آبادان اولور . انسان تأهل ایدنجه هم كندنی هم زوجه‌سنی وبراز صكره‌ده محصول حیاتلرینی ملاحظه ایدرك رفاه حال ایچنده یشایه‌لم دیه‌شبهه‌سز دها زیاده چالیشور. قادین‌دخی عقل ودرایتجه كندینه فائق بولنان اركككنك رفاقتیله متمتع ومستفید اولور . بناءً علیه رابطهٔ ازدواج ایله هر ایكیسی هم آهنك بر معیشت مرضیه‌یه ورفاهیت حاله نائل اولورلر . تزوج تناسل انسانی وجوده كلمسیچون بر منبع فیض وبركت، حسن حال ایله یشامق ایچون عظیم بر نعمت و سعادتدر .

بعض اقوام نزدنده بالتجربه ثابت اولمشدرکه فقر وفاقه ایله امراض و رذائل ارکنلرده نسبت قبول ایتمز درجه اولیلردن زیاده‌در. حیف ! بزده بر مدتدنبری امر مهم تناسله قطعا اعتنا ایدلمیور. بوحوالیده نفوس اسلامیه‌نك یوزده‌یکرمی بش نسبتنده تناقص ایتدیکی ونقصانك کوندن کونه آرتمقده اولدیغی درسعادت نفوس دائره‌سنده بولنان بر ذاتدن وقتیله مسموع راقم‌الحروف اولمش ایدی . صد هزار اسف دینسه ینه آز .

معاصرلرمزدن آمریقالی بر محرر: آمریقالی قادینلرك اولاد یتشدیرمامه‌لری ووالده‌لك وظائفندن وارککلرك تأهلدن قاچنمه‌لری حسبیله آمریقاده تزاید نفوسه خلل کلدیکنی متأسفانه بیان ایتدکدن صکره « بر مملکتده ارککلر کثیرالافراد بر عائله‌یی کچندیرمکدن قورقه‌رق تأهل ایتمزلر و قادینلر دخی بر قادین ایچون اك بیوك سعادتك انی بر زوجه و والده اولمقدن عبارت بولندیغنی آکلامازلرسه او مملکتك آتیسندن قورقیلور » دیمشدر.

قادینلر ، قهرمان وفاضل محصولات ذی حیات یتشدیره‌رك وطنی احیا واعمار ایدر، وطنك مربیه ومعلمهٔ اولاسی وخانه‌نك زینت وجمالیدرلر. برنجی وظیفه‌لری زوجلرینه محبت وصداقت، والده‌لك ، تربیهٔ اولاد ، تدبیر منزله عائد ایشلری کورمکدر . قوجه‌لرکده وظائفی زوجه‌لرینی اعاشه وحمایه ایتمك ، آنلر ایله حسن معاشرت وحقوق زوجیته رعایت ایلمکدر . طلاق انجق

اسباب ضروریه بولندیغی وقت مباحدر . بهمه‌حال مفارقتك وقوعنی ایجاب ایتمیان احوالده طلاق مباح دکل ، مبغوضدر . رسول اکرم صلی الله علیه وسلم افندمز : « ان ابغض المباحات عندالله الطلاق » بیورمشدرکه نزد الهیده مباحلرك اك مبغوضی طلاقدر دیمکدر . ینه مشکاة درخشان نبوتدن « تزوجوا ولاتطلقوا فان الطلاق یهتز منه العرش «تزوج ایدك ، وتطلیق ایتمیك، زیرا طلاقدن عرش رحمن صارصیلور» حدیثی شرفصدور ایتمشدر . درر حاشیه‌سی شرنبلالی‌ده بوبابده ذکر اولنان کلامك خلاصه‌سی شودر: «اصح اولان بودرکه مفارقتی ایجاب ایدر بر احتیاج وضرورته مبتنی اولمدقجه طلاق محظوردر. طلاق نزدالهیده پك مبغوض ومنفور بر کیفیت اولدیغی حالده مشروعیتی ، زوجین بیننده تباین احلاق حسبیله بغض ومنافرت وقوعه کلوب ده هیچ بروجه ایله ائتلاف قابل اوله‌مدیغی وعلی‌الخصوص زوجه موجب تهمت بر حالده بولندیغی زمان چارهٔ خلاص انجق طلاق اولمسی ونسانك زمام اداره‌سی رجالك النده بولنمسی حکمتنه مبنی‌در » .

طلاقك حکمت مشروعیتنه واقف اولمیان ویاخود بیلدیکی حالده تغافل ایدن بعض بدخواهان دیز مبینه قارشو، بوکون غربك طلاقی عامةً قبول ایدرك حکم شرعی‌یه معناً اقتدا ایلمش اولملرینك تذکاری جواب کافی ، دلیل شافی‌در .

سورهٔ سبأ

آيت — ١٥ و ١٦ و ١٧ و ١٨ و١٩

لقد كان لسبأ فى مسكنهم آية جنتان عن يمين وشمال
كلوا من رزق ربكم واشكروا له بلدة طيبة ورب غفور ٭
فاعرضوا فارسلنا عليهم سيل العرم وبدلناهم بجنتيهم جنتين
ذواتى اكل خمط واثل وشئ من سدر قليل ٭ ذلك جزيناهم
بما كفروا وهل نجازى الا الكفور ٭ وجعلنا بينهم وبين
القرى التى باركنا فيها قرىً ظاهرةً وقدّرنا فيها السير
سيروا فيها ليالى واياماً آمنين ٭ فقالو ربنا باعد بين اسفارنا
وظلموا انفسهم فجعلناهم احاديث و مزقناهم كل ممزق
ان فى ذلك لآيات لكل صبار شكور

[برمملكتك عمران وزينتى وطرق ومعابرنده امن وآسايشك
تقررى ويوللرك تسويه‌سيله ليل ونهار سرعت وانتظام اوزره سير

وسفرك سهل و آسان اولمسی خداوند جهان آفرینك بو عالمده اومملكت اهالیسی حقنده نشانهٔ التفات وعنایتی اولدیغنه دلالت ایدن براهین ساطعه‌دن بری‌ده بو آیات کریمه‌در . جناب یزدان بونظم جلیلده اولاد سبأك حسن حالارینه مبنی مملكتلری معمور و آبادن اولوب موضع سكنالری دخی یمین وشمالدن ریاض وبساتین ایله محاط اولدیغنی وكویلری بری برینی ولی وتسلسل ایده ایده تا قرای شامیه‌یه اتصال ایدرك بروجه اوزره طرق ومعابرده كمال امن ایله وسیر سریع منتظم ایله آمد وشد ایدلدیكنی آنلر حقنده دنیاده رایكان اولمش برنعمت جلیلهٔ ربانیه اولمق اوزره حكایه بیوردیغی كبی صكره‌لری انلرك حاللری اساً سته منقلب اولوب بونعمت جلیله‌نك قدرینی بیلمدكاری وتشكرینی ادا ایلمدكاری جهتله اوباغ وباغچه‌لر اومعمور ومزین قصبات وقری ، او امین و آسوده یوللر ، اوسریع ومنتظم سیر وسیاحتلر ، او آثار عمران وانتظام كاملاً محو ونابود اولوب كندیلرینك‌ده تارمار وپریشان اولدقلرینی دخی اساء تلرینه دنیاده برمجازات اولمق اوزره حكایه ایدیور ، بیوریوركه اولاد] سبأك مسكنلرنده [خطهٔ یمانیه‌ده شهرمأرب دینیلن موضع سكنالرنده جناب حقك ایلره مكافات وكوتولره مجازات ایلدیكنه دلالت ایدر حقیقت بر] نشانه وار ایدی ؛ [بلده‌لری] یمین وشمالدن ایكی طرفلی ریاض وبساتین ایدی [یاخود آناردن هر برینك خانه‌لری ایكی طرفلی باغ وباغچه‌لر

اغاچلقلر آره‌سنده ایدی. آنلر اودرجه نعیم وصفا ایچنده ایدیلرکه لسان حال آنلره] ربكزك سزی مرزوق ایلدیكی نعمتلردن تناول ایدوب ذات الوهیتنه تشكر ایدك . [بلده‌كز] بلدهٔ طیبه‌در [هواسی لطیف ، خاكی غایتله فیضنا كدر ، مؤذیات هوادن بلده‌كزده برشی یوقدر. ربكزده [رب] غفوردر [نعمت جلیله‌سنه تشكر ایدنلرك تقصیراتنی عفو ایدر دیه ندا ایلر ایدی] .

لكن صكره‌لری آنلر [وظیفهٔ انسانیه‌لرینی و نعم الهیه‌یه تشكر وجیبه‌سنی ادادن] اعراض ایلدكلرینه [وطرف الهیدن كندیلرینه مرسل پیغمبران عظامی تكذیب ایتدكلرینه] مبنی اوزرلرینه سیل العرم گوندردك [سیل العرم دیه معروف انام اولان شدتلی برسیل گوندره‌رك آنلرك بلاد واراضیسنی صویه غرق ایتدك] و او ایكی طرفلی باغ و بستانلرینی [محوونابود ایدوب] مأ كولاتی زهر كبی آجی واشجاری آجی ایاغین ایله برمقدار شجر سدردن عبارت بولنان ایكی طرفلی بستانلره تبدیل ایلدك [اشجار لطیفه ونافعه ایله مزین باغ وبستانلرینی، درونلرنده جابجا اشجار خبیثه یتیشمش شوره‌زاره چویردك . شوره‌زاره جنت اطلاق بیورلمسی مشاكلت وتهكم ایچوندر] .

كفران نعمت [یاخود كفر وتكذیب] ایلدكاری سببیله كندیلرینه بوجزانی ایتدك . بز آنجق كفوره [حددن افزون كفران نعمت ایدنه ویاخود حددن افزون كفر وتكذیب رسل

ایلیانه دنیاده بوجزای قطیع ایله] مجازات ایدرز [روایته کوره جناب حق اولاد سبائه اون اوچ نبی بعث ایلدیکی حالده جمله‌سنی تکذیب ایلدیلر ، ارائه ایلدکاری طریق سلامت وسعادته سالك اولمدیلر] .

[جناب منزل الفرقان اولاد سبائه موضع سکنالرنده انعام اولنان نعمتلری وآنلرك بوکا قارشو کفرانلریله کندیلرینه اولنان جزایی بیان بیوردقدن صکره قصه‌لرینی تکمیل وعاقبت حاللرینی بیان ایچون سیر وسفرلری ودادوستدلری خصوصنجه حقلرنده رایکان اولمش اولان نعم جلیله‌یی وبویولده‌کی کفران نعمتلریله کندیلرینه طریان ایدن نکبتی دخی حکایه ایدوب بیوریورکه] بز [کندیلرینه بلده‌لرنده احسان ایلدیکمز صنوف نعمدن بشقه] آنلر ایله [یعنی آنلرك بلده‌لریله جهانیانه] فیض وبرکتلی قیلدیغمز قرای [شام] آره‌سنده [قریبتلرینه مبنی] بری برندن کورینور [متواصل ومسلسل] قریه‌لرده انشا ایتدك واورالرده سیر وسفری تقدیر ایلدك [بز اوقریه‌لری ابناء سبیلك حالنه چسبان م افات معینه اوزرینه انشا ایدرك سیر وسفرك وقت ومقدارینی تعیین ایلدك . نقل اولنورکه سبأك معموریتی زماننده صباحلین برقریه‌دن قالقان یولجی دیکر برقریه‌ده قیلولت ایتدکدن صکره اوچنجی برقریه‌ده بیتوتت ایدر وبوصورتله شامه‌قدر واصل اولور ایدی . هپ بونلر اولاد سبائه احسان اولنان صنوف

نعمی تکمیل وحضر وسفرده توفیر ایچون ایدی . بو معموریت وانتظامدن ناشی سبأ ایله شام آره‌سنده آمد وشد ایدن یولجیلر ایچون اودرجه سهولت وامنیت حاصل اولدی‌که لسان حال آنلره] امین اوله‌رق [آچلقدن صوسزلقدن دشمندن آسوده بولنه‌رق] کیجه کوندوز [آرزو ایتدیککز وقت] اورالرده سیر وسفر ایدك [دیور ایدی]

[لکن اهل سبأ یوللرجه شوصورتله حاصل اولان سهولت وامنیت وسرعتك قدرینی تقدیر ایتمیوب مجرد قافله ودبدبه ایله یوله چیقمق وفقرا اوزرینه کبر وترفع ایتمك مقصدیله مراحل سفرك بعدینی تمنی ایتملرندن ناشی جناب حق اوریاض وبساتین ایله قرای متواصله‌یی دخی تخریب ایدرك اورالرینی برّ وبیابان وکندیلرینی جزای اعماللری اولمق اوزره بسبتون پریشان ایدوب هربری اقطار عالمدن برطرفه طاغلدیغندن قصه‌لری افواه‌ناسده کمال حیرت وتعجب ایله دوران ایتدی، حاللری مثل سائر اولدی. ایشته جناب حق کتاب کریمنده‌بو اوزرینه اشارت ایله بیوریورکه] آنلر یاربنا [مراحل] اسفارمز آره‌سنی اوزاقلاشدیردیلر [بویله تمنی ایتدیلر] و[بوتمنیلریله] کندیلرینه ظلم ایلدیلر . بزده آنلری عالمه داستان وکندیلرینی بتون‌بتون تارمارو پریشان ایلدك . بونده [معاصیدن] صبر و [نعمتلره] تشکر ایدن هرفرد ایچون [عبرت آله‌جق] علامتلر واردر .

برقومك هیئت مجتمعه‌سی تارمار وپریشان اولدقده « تفرقوا ایدی سبا » دیه مثل ضرب اولنورکه سبأ اهالیسی سبا‌ٔنك مختلف یوللرینه طاغیله‌رق پریشان اولدقلری کبی اوجمعیتلر افرادی‌ده طاغیلوب برباد وپریشان‌اولدیلر معناسی مراددر. مثلده‌کی «ایدی» کلمه‌سی « ید »‌ك جمعی‌در. « ید » بوراده طریق معناسنه‌در، نته‌کیم « اخذ یدالبحر » دینورکه دکز یولنی طوتدی دیمکدر. مثلده‌کی « سبا » کلمه‌سی سکون اوزره مبنی اوله‌رق اوقونور .

« سبأ » قبائل یمنك جد اعلاسی عداولنان یشحب بن‌یعرب بن قحطانك اوغلی وخلفی و « مآرب » شهرینك بانیسی اولان ذاتك اسمی‌در . بوشهره بعضاً بانیسنك اسمیله « سبأ » دخی دینور. بعضیلری دیدی‌که سبأ یمنده صنعانك شرق جهتنده برخطهٔ قدیمه اولوب مرکزی بتون خطهٔ یمانیه‌نك کرسیٔ قدیمی اولان «مآرب» شهری ایدی . شهر مذکور وقتیله بلقیس‌ك مقرحکومتی وصنعایه درت مرحله‌لك مسافه‌ده سدیله مشهور برشهر معمور ایدی . جیادت هواسی وخاکنده فوق‌الغایه مبذول اولان فیض انبات السنهٔ انامده مثل سائر اولمشیدی . مآرب روما ایمپراطورلغی وبطالسهٔ مصریه زمانلرنده ،عدن وبصره وسوریه آره‌سنده مهم برمرکز تجارت اولوب اهالیسی عظیم ثروته مالك ایدی. اهالی وظیفهٔ انسانیه‌لرینی بیله‌رك بونعمت جلیله‌نك شکرینی ادا ایتدکارندن

میلادك ۲۳٤۱ سنه‌سی مقدمنده وحکمدارانندن « عمرومزیقیا » زماننده سیل‌العرمدن خراب ویباب اولدی .

سیل‌العرم : مآرب شهرنده‌کی سد جسیمی هدم ایله مملکتی واهالی ایله بساتین ومزارعی محووتلف ایدن سیل مشهوردر . بوترکیبده واقع «عرم» کلمه‌سی : دشوار ، شدتلی یاغمور، یقلمش طاشلر ، صویی حبس ایچون دره‌لر ایچنده یاپیلان سد وبند ، کوستبك دیدکلری کور صیچان ، بردره‌نك اسم علمی معنالرینه کلور. ترکیب‌شریف بومعنالرك جمله‌سیله تفسیر اولنمشدر. بعضیلری بوراده عرم ایله بلقیس‌ك بنا ایلدیکی سد مراددر دیدی . نقل اولنورکه اهل سبأ بستان ومزرعه‌لرینی سقی وارواایده‌جکلری موسمده صویك عدم‌کفایه‌سندن ناشی اره‌لرنده منازعه‌لر ظهوره کلمکده اولمسنه مبنی بلقیس‌ك عهد حکومتنده ایکی طاغ آره‌سنده قیالر ایله « قیر » تعبیر اولنور برنوع زفتدن مرکب غایت جسیم برصو بندی انشا ایدلمش واکا ، بری بری اوستنده اوچ دمیر قپو یاپلدیغی کبی بندك اوکنده‌ده اون ایکی کوزلی بیوك بر حوض یاپلمش‌ایدی. موسم بارانده یمن وادیلرندن کلن صولر بندده طوپلانوب دریا شکلنی الور ایدی . اراضی صولانه‌جغی وقت بندك اك اوستنده‌کی قپواچیله‌رق اوکنده‌کی حوض کبیره صو النور وحوضك صویی بتنجه ایکنجی وصکره اوچنجی قپولر اچیلور ایدی . اهل‌سبأده بستان ومزرعه‌لرینی حوضدن جریان

ایدن صولرایله بول بول صولارلر ایدی. صكره‌لری اهل سبانك اخلاقی بوزیلوب طغیان ایتدكلرندن جناب حق بركوستبكنی مسلط ایدوب سدی دلمسیله ایچنده‌كی صولر بردنبره بوشانه‌رق اومنازل واراضی‌یی تكرار احیا واعمارندن كندیلرینی مأیوس ایده‌جك درجه‌ده غرقاب فنا ایلدی.

سینك كسری و دالك سكونیله «سدر» كه شجر نبقك اسمیدر، ایكی نوع اولور: بری بستانیدركه میوه‌سی خوش اولور و یاپراغیله ال ییقانور. عربجه «نبق» و تركجه عربستان كرازی دیدكلری میوه بونوعك میوه‌سیدر. وبریسی برّیدركه میوه‌سی ككره اولور و یاپراغیله ال ییقانماز. آیت كریمه‌ده‌كی «سدر» ایله ایكنجی نوعی مراددر. عربستانده بر نوع اغاج واردركه یاپراغی صابون كبی استعمال اولنوردیرلر، ایشته اودیدكلری اغاج، شجر نبقك بستانی نوعیدر.

اصدق‌المقال اولان كتاب‌الله بوراده بزه بربیان روحنواز وعبرت انكیز ایله ایكی‌مهم شی نقل ایدیور: بونك بری، یمن اقلیمنده سبأ خطه‌سنك خاك‌وهواسنده‌كی فوق‌الغایه فیض‌وجیادت واو خطه‌نك زمان قدیمده‌كی معموریت واحتشامیدر، جغرافیا ایله تاریخ دخی شهادت ایدیوركه یمن جزیرةالعربده رعنا ومستثنا برجسیم اقلیمدر. قدیمدنبری بواقلیم [مسعود ومبارك] دیه توصیف اولنه‌كلمشدر. قوم دریاسی اولان بعض وادیلرله‌سواحلی استثنا ایدلدیكی حالده مواقع مرتفعه‌سنده هوا لطیف واراضی پك منبت‌ومحصولداردر. اورمانلری، آقارصولری، فواكه‌ومزروعاتی، معادنی، الحاصل منابع طبیعیهٔ ثروتی مبذولدر. بواقلیم مسعودده برچوق انقاض عظمت‌نماواردر، بونلر اورانك وقتیله بردبدبه واحتشام معماری ایله آبادن اولدیغنه شهادت‌ایدر بقایای‌مفخرتدر. هند، چین، مصر وسائر بلاد آره‌سنده مهم برموقعده اولمسیله اوته‌دنبری فوق‌الحد اهمیت تجاریه‌سی واردر. بحق باقیله‌جق اولسه برایكنجی هندوستان اوله‌جغنه شبهه یوقدر دینیله‌بور. بواقلیم مبارك اهالیسی «اتاكم اهل‌الیمن هم ارقّ قلوباً والین افئدة» ستایش نبویسنه مظهر اولمش واورادن نیجه افاضل بنام ظهور ایلمشدر. برحسن اداره تأسیسی ایله بوقطعهٔ جسیمه‌دن بتون امتی دلخون ایدن كردباد اغتشاشك زوالنه عهد قریبده موفقیت حصولی الطاف الهیه‌دن مستدعادر.

كتاب‌اللهك بزه نقل ایتدیكی ایكنجی شیده: اهل سبأمحاط اولدقلری نعم جلیله‌نك شكرینی ادا ایلمدكلری جهتله حقلرنده رایكان اولان آثار التفات الهیه‌دن محروم اولدقلریدر. بوندنده جلیاً نمایان اولیوركه برمملكتده تجلی ایدن معموریت وآسایش جناب حقك او مملكت اهالیسنه لائق كوردیكی بر نعمت عظمی وبر نشانهٔ التفاتدر.

جناب خداوند حكیم عبرت المقاغمز ایچون بزه، سبانك حال

وموقعنی ، اهالیسنك دوچار اولدیغی انقلاب عظیمی ، اسبابنی نقل وحکایه بیوردیغی کبی سورهٔ نوحده دخی «والله جعل لکم الارض بساطاً ٭ لتسلکوا منها سبلاً فجاجا = روی زمینده کنیش کنیش یوللر آچوب ده آمدوشد ایتمکلککز ایچون الله تعالی ارضی سزه بساط قلدی ، منافعکزه موافق صورتده یاراتدی » بیوریور .

روح البیانده شویله ذکر اولنمش : مفردات صاحبی دیورکه فج ایکی طاغ آره سنده کی یولدر ، کنیش یول معناسنده ده استعمال اولنور . [من] حرفی ماقبلنه متعلقدر ، چونکه ماقبلی اتخاذ معناسنی متضمندر . نظم جلیل [لتسلکوا متخذین من الارض سبلاً فتفرقوا فیها مجیئاً وذهاباً] تقدیرنده در . یاخود [من] حرفی [سبلاً]دن حال واقع اولان مضمره متعلق اولوب [کائنة من الارض] تقدیرنده در . اکر [من] حرفی [سبلاً] کلمه سندن مؤخر واقع اولایدی آنك صفتی اولور ایدی . ارضك سیر وسلوك ایچون بساط قلنمسی ، نوم ، استراحت ، حراثت ، غرس وسائره کبی دیکر وجوه انتفاعه منافی دکلدر . سیر وسلوك ایسه یا جسمانی ویا روحانی اولور . سلوك جسمانی مقصده ایصال ایدن حرکت اینیه ایله اولور . بونوع سیر وسفرك طلب علم ، حج ، تجارت وسائره کبی فوائد جلیله سی واردر . سلوك روحانی مقصوده ایصال ایدن حرکت کیفیه ایله اولور . بونكده محبت ، معرفت وعرفان ، انس وائتلاف وسائره کبی فوائد جلیله سی واردر .

مسکن اهل سبأك صاغلی صوللی باغ وباغچه لر ایچنده بولنمسی ده انلر حقنده جانب رب کریمدن ارزان بیوریلان انعامات علیه جمله سندن اوله رق کتاب عزیزده نقل وحکایه اولنیور . حقیقت کونا کون اغاجلر ، رنکا رنك شکوفه لر صحت ومنفعت بشره عائد نه قدر شفا وخاصه لری حاملدر ، هله انلرك لطافت منظره لری نصل روح افزادر . انسان او صارمشقلری آصمه لری کل ویاسمنلری کوردیکی زمان کوکلی نشاط ومسرتلره غرق اولور . یا اورمانلرك او نامتناهی فوائدی تأمل ایدیلنجه خالق ذی کرمك بو لطف جلیلانه عرض شکران ایچون بر انسان عاقلك حس وشعوری حرکت ایتمامسی نه ممکن .

اورمانلر اولمسه اووه لرده کی ترلالری سیل صولری باصوب خراب ایدر ، مسکنلری سوپوروب کوتورر . هر طرفده بطاقلقلر تشکل ایدر ، سکنه نك بکزی صارارر . طاغلره دوشن یاغمورلر اورمانلره تصادف ایتدکده برقسم مهمنی اغاجلرك یاپراقلری وعلی الخصوص اغاجلرك دیبنده کی سونکر کبی اینجه اوتلر موقتاً طوتارده صولر یواش یواش اووه لره اینر ، وبویله جه بر کونلك یاغمور بعضاً اولورکه اون اون بش کونده تدریج ایله آقوب کیدر .

طاغلرده وهله یماچلرده اغاجلر کسیلورسه یاغمور صولرینی مص ایدن خاصه زائل اولور ، اغاجلرك دیبنده کی اوتلرده

كولكه‌سز قالديغندن‌يانار كيدر . اوزمان ياغمور صولرى طوپراغى اويوب برابر سوروكلسيله اينن طوپراق اووه‌ده‌كى دره‌لرى طولديرر ، دره‌نك صوىده مجراسندن طاشه‌رق صاغه صوله صالديرر . نهايت طاغ يماچلرنده طوپراقدن اثر قالماز ، ياغان ياغمورلر همان‌لحظه‌ده اووه‌يه اينر وارتق اوكنى آلمق‌قابل اولميوب اووه‌لرى شهرلرى صوباصار . اشياده‌كى عات‌غائيهٔ ايجادى بيلملى‌ده اكا كوره حركت ايتملى‌در .

سورهٔ یس

آیت — ٥٥ و ٥٦ و ٥٧ و ٥٨

ان اصحاب الجنة الیوم فی شغل فاکهون ۰ هم وازواجهم
فی ضلال علی الارائك متكئون ۰ لهم فیها فاكهة ولهم
مایدعون ۰ سلام قولاً من رب رحیم ۰

[جناب حق آیت سابقه‌ده ، روز حشرده هیچ بر فرده هیچ بروجه ایله ظلم اولنماز دیه ندا اولنه‌جغنی و كفره‌یه خطاباً دخی سزك بوكون كوردیككز جزا دنیاده ایكن مدام ایشله‌دیككز كفر ومعاصی‌نك جزاسیدر دینیله‌جكنی حكایه بیوردقدن صكره بو آیات كریمه‌ده دخی كندیلرینك حسرت وندامتلرینی تزیید ایتمك اوزره او كون اهل ایمان حقنده رایكان اولان صنوف عواطف وانعاماته دائر كفره‌یه قارشو سویلنه‌جك سوزی حكایه ایدیور وبووجه ایله حضرت رب كریم خشنود اولدیغی عبادینه نشئهٔ اخراده حاضر و آماده قلدیغی الطاف وعنایاتی بزم شو خاك سافلده ادراك ایده‌بیله‌جكمز برصورتده تصویر ایدوب بیوریوركه] سكان جنت بو كون ذوق وصفایه طالمش ، [نعیم جنتدن] نواله چین لذت وسرور اولیورلر . انلر و [دار دنیاده‌كی] زوجه‌لری كولكه‌لرده [أشجار لطیفه‌نك سایه‌لری التنده] مزین تخت

وسریرلر اوزرینه اتکا ایدیورلر . اوراده انلر ایچون هر نوع فاکهه وهر ایستدکلری واردر . [باخصوص انلر ایچون اوراده اصل تمنی ایتدکلری برمطلب اعلی واردرکه اوده] رب رحیمدن ارزان بیوریله‌جق سلام [وتحیه] در . [دارالسروردە مؤمنین مکرمین سلام والتفات الهی‌یه نائل اوله‌جق وبو شرف التفات خداوندی ایله کامران اولنجه بهشتك جمله نعم ومطایبنی خاطرلرندن فراموش ایده‌جکاردر] .

سلامت من دلخسته درسلام تو باشد
زهی سعادت اکر دولت سلام تویابم

جابر بن عبدالله رضی‌الله عنه حضرتلرندن مروی اولدیغی اوزره ذات نبوتپناه افندمز بیوردیلرکه : اهل جنت مستغرق حظ وصفا ایکن بردنبره اوزرلرنده برشعشعهٔ نور پیدا اوله‌جق وباشلرینی قالدیرنجه جناب رب عزت انلره سلام ویره‌جکدر . سکنهٔ جنت اکا نکران اولدقجه نعیم جنتدن هیچ برشیئه التفات ایتمیه‌جکلردر . بعدالاحتجاب دخی او نورك برکتی اوزرلرنده قاله‌جق .

یراه المؤمنون بغیر کیف
وادراك وضرب من مثال
فینسون النعیم اذا رأوه
فیا خسران اهل الاعتزال

قصیدهٔ امالی

سورهٔ حجرات

آیت — ٦

یاایها الذین آمنوا ان جاءکم فاسق بنباء فتبینوا ان تصیبوا قوماً بجهالة فتصبحوا علی مافعلتم نادمین

ای ایمان ایدنلر ، اکر برفاسق سزه برخبر کتورر ایسه طورك ، تفحص ایدك [فسقدن صاقنمه‌یان فسقك برنوعی اولان کذبدن صاقنمیه‌جغی درکار اولمغله حقیقت حال تبین ایتمدکجه صاقین فاسقك کتوردیکی خبره اعتماد ایتمیك] ، تاکه برقومه بیلمیه‌رك [حاللرینه مطلع اولمیه‌رق] برضرر ایراث ایدوب ده [صکره انلرك کندیلرینه عزو واسناد اولنان احوالدن بری اولدقلری اکلاشیلنجه] ایتدیککزه نادم اولمش اولمیه‌سکز [انك سوزینه بلاتأنی وبلا تحقیق ایناندیغکز اوله‌بیلورکه برقومه برضرر ایراث ایدرسکزده صکره اوقومك برائتی نمایان اولمغله حقلرنده کاشکی بویله معامله ایدلمامیلی ایدی دیه هردم مغموم ومکدر اولورسکز] .

بو نظم جلیل ارشاد ایدیورکه هیچ برفاسق هرهانکی بر خصوصده اولورسه اولسون اهل ایمانی کلمهٔ زور ایله اغفال ایده‌بیله‌جکنه امید وار اوله‌مامق ایچون دائما انتباه اوزره بولنملری

لازمدر . فاسقك سوزى اصغا اولنوبده اكا اعتماد ايديلورسه طوائف مسلمين ارەسنده قتاله مفضى اولەجق سوزلر بولوب سويلر . مقصد ملعونانەسنى ترويج ايچون حق وحقيقتدن دم اورەرق صدورى برى برينه بغض ونفرتله قبارتەجق اخبار وحوادث ايجاد ايلر . بوكونلرده مقاصد مختلفەدن ناشى پردۀ نفاق آلتنده برچوق اويونلر اويناتيور ، برچوق كفت وكولر اوليور . بو آيت كريمەنك مضمون حقيقت نمونى نظر مطالعەيه النوبده اوكبى منافقانه سوزلره بلا تأنى وبلا تحقيق حوالۀ سمع اعتبار ايتماملى ، ظواهر كلماتەقاپيلوبده صافدلانه اصحاب نفاقه پيرو اولماملىدر . انلرك كوونذكارى جهت قلوب صافيەدر .

بولجۀ بى پاپانى تهييج ايدنجه انلرك جرأتلرى كوندن كونه تزايد ايدر . بو محققدركه حبل متينه اعتصام ايتمدكجه اقوام اسلاميەدن هيچ برينك نه حيات سياسيەسى نه حيات شخصيەسى قالور ، وحدت كبرايى اخلاله تصدى ايدنلر مادةً ومعناً مسؤلدرلر ، حق وخلق نظرندەمنفوردرلر . برنجى وجيبه وحدته جانسپارانه خدمت واريكۀ امامت كبرايه انقياد واطاعتدر .

بز عاقلانه ومتنتانه حركت ايدرسەك هيچ بروقت آفاق سياسيەمز مظلم دكلدر . جهان مدنيتك بزدن مطلوبى بونقطەده موازنۀ دوليەيى اخلاله مانع اولەجق برقوۀ غالبه بولنديرمقدر . خارجده بورايه تجاوزه مهيا اعدامز وار ايمش . . هر دولتك

دشمنى واردر ، او بزه خاص دكل . هنر اودركه آمال ومنافعى بزم آمال ومنافعمزه موافق دولتلر ايلەاتفاق حصوله كتورلسون ، زيرا كوريورزكه بوكون متفقسز حيات سياسى ممكن دكل . مملكتمزك صرف امور داخليەسندن بولنان قوانين وآداب واخلاقنه خارجدن هيچ برفرد مداخله ايدەمز . بوجهتجه اولان جملى تلاشلرده قطعاً حائز اهميت دكلدر .

باطل هميشه باطل وبيهودەدر ولى
مشكل بودركه صورت حقدن ظهور ايده

دهاة عربدن [مغيره بن شعبه] حضرت فاروقى : « درجۀ فضلى الداتمقدن ، درجۀ عقلى الدانمقدن متعاليدر » ديه وصف وستايش ايدرمش .

آيت كريمەده تبيين ايله اولان امر ، مخبرك فسقى اوزرينه ترتيب اولنمش ، يعنى مخبر فاسق اولورسه توقف وتفحص ايدك بيورلمش . مفتئ ديار روم ابوالسعود حضرتلرى : بو ترتيب وتعليقه نظراً نظم جليلده خبر واحد عدالك بعض موادده قبولنه اشارت واردر ديور .

سرور انام عليه الصلاة والسلام افندمز ، حضرت عثمان بن عفان رضى الله عنهك لام برادرى وليد بن عقبەيى تحصيل زكاة ايچون [بنى المصطلق] عشيرتنك نزدينه اعزام بيورمشدى . وليد عشيرتك يوردينه ياقلاشدقده تعظيم ايچون سوار اولەرق استقبالنه چيقديلر . حالبوكه وليد ايله عشيرت ارەسنده بردم سبيله زمان جاهليتدن قالمه عداوت بولنديغندن وليد اوغلبەلكى

كورنجه كندوسنه سوء قصد ايچون قارشوسنه چيقمشلر ديه وهم وخوفه تابع اوله‌رق همان عودت ايله حضور نبوي‌يه كلوب : [بني‌المصطلق] مرتد اولمش ، اوزريمه سلاح ايله چيقديلر ، زكاتك اعطاسنه مخالفت ايلديلر ديدي . بونك اوزرينه عشيرت اوزرينه عسكر سوقنه قيام بيورلدي . ايشته او اثناده ايدي‌كه بو آيت كريمه نازل اولدي . شويله‌ده روايت ايدنلر وار : وليد بن عقبه بني‌المصطلق نزدندن عودت ايله بو طرزده عرض كيفيت ايتمسي اوزرينه سلطان انبيا عليه افضل التحايا افندمز خالد بن وليد حضرتلريني عسكر ايله انك اوزرينه كوندردي وخالده امر ايتدي‌كه عسكرله كيتديكني بيلديرميوب كيجه‌لين كيزليجه بني‌المصطلقك يوردينه كير . انلرده شعائر و آداب اسلامي مرعي كوررسه‌ك زكاتلريني آل . يوقسه اهل ارتداد حقنده اوله‌جق معامله‌يي اجرا ايت . خالد بن‌وليد رضي‌الله عنه حضرتلري امر پيغمبري اوزره حركت ايدرك وقت غروبده بني‌المصطلقك يوردينه داخل اولدي . عسكريله برلكده مخفيجه بر يره قوندي . عشيرتك احوالني تدقيق وتفحص ايتدي . اقشام وياتسو اذانلريني ايشتدي ، سائر حاللرينه مطلع اولدي . امر الهي‌يه مخالف كنديلرنده بر حال وحركت كورمدي . بونك اوزرينه زكاتلريني اخذ ايدوب عودت ايلدي وحضور نبوي‌يه واقعهٔ حالي ومشهوداتني عرض ايلدكده بو آيت جليله شرف نزول ايتدي .

سورهٔ حجرات

آیت — ١٢

يا يها الذين آمنوا اجتنبوا كثيراً من الظن ان بعض الظن
اثم ولا تجسسوا ولا يغتب بعضكم بعضا ايحب احدكم
ان يأكل لحم اخيه ميتاً فكرهتموه واتقوا الله ان الله تواب رحيم

ای ایمان ایدنلر ظنك بر چوغندن اجتناب اوزره اولك [بعض كثیرالوقوع ظنلر واردر ، آنلردن حذر ایدك وظن خصوصنده غایتله احتیاط ایدوب بر ظنك نه قبیل ظنلردن اولدیغی تبین ایتمدكجه صاقین او ظنه اتباع ایتمیك] . بعض ظن اثمدر [بعض ظنلر واردركه كناهدر ، اكا اتباع ایدن مستحق عقاب اولور . بو قبیل ظنلر كثیرالوقوعدر . مؤمنینه سوء ظن بو قبیل ظنوندندر] وتجسس ایتمیك [بواطن اموری تحری ایله‌میك ، عورات و معایب مسلمینی تتبع ایله آنلرك ستر ایلدكلری احوالی كشفه چالشمیك ، بری بریكزك عیوبنی آراشدیرمیك] و بری بریكزی غیبت ایله‌میك [بری بری بریكزی غیابنده مساوی ایله ذكر ایتمیك ، ارقه‌كزدن بری بریكزی چكشدیرمیك] . سزدن بریكز

قرنداشـنك اولمش اتنى اكل ايتمكى سـورمى [سزدن بريكز استرمىكه قرنداشنك كسيلوب آيرلمش اولان اتنى يسون] باق انى كريه كورديكز [ايشـته غيبت طبقى بويله اولوب اخوان ديندن برينى ارقهسندن چكشديرن آدم قرنداشنك اتندن كسمش ده ييور ديمكدر . بونه قدر مستكره و منفور ايسه غيبتده او قدر مستكره ومنفوراولمغله اندن نفرت واستكراه ايتملىسكز]. جناب حقدن اتقا ايدك [اجتنابيله امر اولنديغكز شيلرى ترك وسزدن اولجه بو قبيل صادر اولان حالاردن ندامت ايدرك حضرت ذوالجلالك عقوبتندن حذر ايلهيك] جناب حق تواب رحيمدر [قبول توبه و افاضـهٔ رحمتده لطف و كرمى حددن افزوندر . توبه ايدنلرى كناه ايشلهمامش كبى ايدر وبولطفى بعض تائبلره مخصوص اولميوب بتـون توبه ايدنلرك ولوكه كنـاهلرى چوق اولسون توبهلرينى قبول بيورر] .

« ايحب احـدكم ان يأكل لحم اخيه ميتاً » قول شريفنده [ميتـاً] كلمهسى [لحم] دن حال اولمق اوزره منصوبدر . ذىحياتدن آيريلان ات [ميت] ديه توصيف اولنور ، چونكه عليهالصلاة والسـلام افندمز « ما أبين من حى فهو ميت » بيورمشـدر . نظم كريمده غيبت ، طبعاً و عقلاً و شرعاً غايت شنيع ومستكره بر صورتله وغايت مبالغهلى و شدتلى بر طرز ايله تصوير و تمثيل بيورلمش . باقيكز تصوير و طرز بيـان الهىبه :

جمله استفهام تقريرىايله باشلامش، هيچ بر فردك ايشلهميهجكنى اشعار ايچون [يحب] فعلى [احد] كلمهسنه اسناد ايدلمش، محبت غايت مكروه ومنفور بر شيئه تعليق بيورلمش ؛ اغتياب ، اكل لحم انسانه تشبيه اولنمش، مأكول آكلك برادرى اتخاذ قلنديغى كبى انك ميت اولديغى دخى بيان بيورلمش .

تجسس : شروادى ايچون اخبـار وحوادث جست وجو ايتمكدر. اثردهه لاتتبعوا عورات المسلمين فان من تتبع عورات المسلمين تتبع الله عورته حتى يفضحه ولوفى جوف بيته = معايب مسلمينى تتبع ايتميك ، زيرا معايب مسلمينى تتبع ايدنك عيبنى الله تعالى تتبع ايدوب خانهسى درونـنده بيله اولسـه انى رذيل و رسواى ايدر» وارد اولمشدر. واوك سكونيله عورات : عورتك جمعىدر. عورت: انسانك ستر اولنهجق يرينه اطلاق اولنديغى كبى كشفندن حيا اولنور معايب معناسنهده كلوركه بوحديث نبويده اومعنايهدر . « تتبع الله عورته» قول شريفى مشاكله نوعندندر، فصل ومذمتندن طولايى الله اكا مجازاة ايدر ديمكدر .

نبى عالم مقـام عليهالصلاة والسـلام افندمزدن صورمشلركه غيبت نهدر؟ جواباً بيورلمشكه غيبت: قرنداشكى آنك كريه كورديكى شيله ذكر ايتمكلككدر ، ذكر ايتديكك شى آندهوارسه آنى غيبت ايتمش اولدك ، سويلديكك شى آنده يوق ايسه آكا بهتان ايتمش اولدك. ابن عباس رضىالله عنهما حضرتلرندن مرويدركه

« الغيبة ادام كلاب الناس = غيبت كلاب ناسك قاتيغی در » دیمش.

صحیح البخاری نك باب حجة الوداع نده روایت ایلدیکی اوزره سرور کائنات علیه افضل التحیات افندمز شویله بیورمشدر : « . . فان دماءكم و اموالكم (قال محمد واحسبه قال) واعراضكم علیكم حرام كحرمة یومكم هذا فی بلدكم هذا فی شهركم هذا وستلقون ربكم فیسألكم عن اعمالكم ـ الحدیث = بری بریكزك خون ناحقنی دوكمك، بری بریكزك مالارینه تعدی ایتمك، بری بریكزك عرض وناموسنی اخلال ایتمك بو كونكی كونده بو بلده كزده بو ماهكزده نصل حرام ایسه هر یرده و هر زمان سزه حرامدر. سز قریباً ربكزه ملاقی اوله جقسكز. اوده سزه اعمالكزدن صوره جقدر ـ الی آخره » .

زیدبن وهبدن مرویدركه ابن مسعود رضی الله عنه حضرتلرینه: ولید بن عقبه بن ابی معیط حقنده نه دیرسین ، آنك صقالندن خمر طاملایور دیدم . مشارالیه جواباً: [بز تجسسدن نهی اولندق. اكر ولیدك بویله بر حالی بزه ظاهر اولورسه بز آنی مؤاخذه ایدرز] دیدی . ابن مسعود حضرتلری اولیای اموردن ایكن كندیسنه وقوعی خبر ویریلن بر منهی عنهك فاعلی حقنده بویله جواب ویرمسی ، یا ولیدك حالی كندینه غمز وسعایت صورتیله واصل اولدیغی ویاخود آنك حقنده ستری اولی كوردیكی ایچون اوالمی در . نصاب الاحتساب مؤلفی دیوركه « اهل سوقك خیانتی

محتسبه هیچ بر طرفدن خبر ویرلمامش اولسه بیله آنلرك احوالنی تفحص ایتمسی جائزدر » ؛ چونكه اصنافك احوالنی محتسبك تفحص ایتمسی امر بالمعروف ونهی عن المنكر ایچون اولدیغندن منهی عنه اولان جستوجوده داخل دكلدر . عمر بن الخطاب رضی الله عنه حضرتلری بر كیجه مدینهٔ منوره ده قول كزر ایكن بر خانه نك قپوسی آره لغندن بر مشعله كوروب ایچرویه باقسیله بعض كسانك نوش صهبا ایتدكلرینه مطلع اولنجه فرط انفعالندن نه یاپاجغنی شاشیردی ودرحال مسجد نبوی یه كیدوب عبدالرحمن بن عوف حضرتلرینی الهرق خانه نك قپوسنه كتوردی. مشارالیه ده بوحالی مشاهده ایلدكده جناب فارق نه یاپه لم دیه رأینی صوردی . عبدالرحمن حضرتلری: بز بو آدملرك بزدن ستر ایلمش اولدقلری عیبلرینه تجسس ایله مطلع اولدیغمز جهتله كندمزی الله تعالی نك نهی ایتمش اولدیغی شیئه كلمش كوریورم دیدی. حضرت عمرانك بو رأینی تصدیق ایلدیكندن كیری یه دوندیلر . فقط بر خانه ده علناً فسق وفجور اجرا ایدیلورسه محتسب ایچون او خانه یه دخول جائزدر .

عقائد عضدیه شارح فاضلی جلال دوّانی شویله نقل ایدیور: « روایت اولندی كه امیرالمؤمنین عمرالفاروق رضی الله عنه حضرتلری بر آدمك خانه سنه سطحندن كیردی واو آدمی منهیاتدن بر شی ایشلر كورمسیله عتاب ومؤاخذه ایلدی . او آدم: یا امیرالمؤمنین!

بن جناب حقه برصورتله عصیان ایتدمسه سن اوچ صورتله عصیان ایتدك دیدی . حضرت عمر : او اوچ صورت نه‌در ؟ بیوردی. او آدم دیدیکه جناب حق « ولا تجسسوا » دیه تجسسی نهی بیورمشیکن سن تجسس ایتدك . جناب حق « وأتوا البیوت من ابوابها » بیوردی، سن بنم خانه‌مه سطحندن کیردك. جناب حق « لاتدخلوا بیوتاً غیر بیوتکم حتی تستأنسوا وتسلّموا علی اهلها » بیوردیغی حالده سن سلام ویرمدك. بونك اوزرینه جناب فاروق او آدمی توبه ایتمك شرطیله براقدی. مسئلهٔ تجسسك تفصیلنی ایسته‌ین کتب فقهه مراجعت ایتسون .

اغتیاب وغینك کسریله غیبت: بر کیمسه‌نك غیابنده موجب شرم و حیا حالنی سویله‌مکدر . اکر او کیمسه‌ده بو سویله‌نن شی یوق ایسه اکا « بهتان » دینور . غینك فتحی ایله « غیبت » غیبوبت معناسنه اولدیغندن بونی اغتیاب معناسنده استعمال ایتمك غلطدر .

شورامی‌ده بیلنملیدرکه غیبت نه قدر فظیع وشنیع ایسه انی استماع ایتمك‌ده او نسبتده فظیع و شنیعدر . غیبتی استماع ایدنك غیبت ایدندن هیچ بر فرقی یوقدر. سرورانام علیه‌الصلاة والسلام افندمز «المغتاب والمستمع شریکان فی الاثم» بیورمشلردر. بعضیلری : بر کیمسه‌نك معایبنی تأسف صورتیله نقل وحکایه ایتمك غیبت عد اولنماز رأینده بولنمشلر . بعضیلری : « اذکروا

الفاجر بما فیه لکی یحذره الناس » حدیث شریفی ایله استدلال ایدرك هتك پردهٔ حیا ایدن فسقه وفجره‌دن ناسی تحذیر ایچون بو قبیل کیمسه‌لرك مساویسنی ذکر ایلمك غیبت دکلدر دیدیلر . مسلك احتیاطه سلوك ایدنلرده خلقی معایب ومساویسیله یاد ایلمکی لسانلرندن طرح ایتدیلر . بو رأی وذهابلردن هربرینك وجهی وتطبیق اولنه‌جق محل مخصوصی واردر «ولکلٍ وجهةٌ هو مولّیها» ، « والله یعلم المفسد من المصلح » .

شاعر شهیر واصفك شو بیتی بوراده خاصةً شایان ذکردر :

غیرت قومیور دیرده ایدر غیبته آغاز

افشای عیوب ایتمه‌میدر غیرت احباب

مرویدرکه سلطان دوعالم صلی الله علیه وسلم افندمز بر غزایه چیقدیغی ویا بر محله مسافرت بیوردیغی زمان معیت سنیه‌لرنده احتیاجی اولانلردن بر کیمسه‌یی وقت وحالی مساعد بولنان ایکی کشینك یانینه قاتار ایدی . او کیمسه‌ده بو ایکی کشینك خدمتنده بولنور وقوناق محللرینه اولجه کیدوب آنلرك ییه‌جك وایچه‌جکلرینی حاضرلار ایدی . بعض اسفار نبویه‌ده سلمان فارسی رضی الله عنه حضرتلری ایکی نفر کیمسه‌نك یانینه ترفیق بیورلدیغندن اثناء راهده بر کون سلمان حضرتلری بر قوناق محلنه اولجه کیتمش وانجق اویقوسی غلبه ایتدیکندن بر شی حاضرلایه‌مامش ایدی . او آدملر کاوب‌ده سلمانك کندیلرینه بر

شی تدارك ایده‌مدیكنی كورنجه نزد نبوی‌یه كیت ، بزه طعام ایسته دیدیلر . سلمان حضور رسالتمآبه كیدوب عرض كیفیت قلدقده اسامه بن زید رضی‌الله عنهك یانه كوندرلدی و طعامدن ارتمشسه سكا ویرسون بیورلدی . اسامه رسول اكرمك وكیلخرجی ایدی . سلمان حضرتلری قالقوب اسامه‌نك یانه كتدی، اسامه برشی قالمدی دیه جواب‌ویردی. سلمان‌حضرتلری كلدی او ایكی كشی‌یه اولانی خبر ویردی. آنلرده اسامه نزدنده فضله طعام وار ایكن بخل وامساك ایتدی دیدیلر وتكرارسلمانی بعض صحابه‌نك یانه كوندردیلر . آنلرده‌ده بر شی بوله‌مدیغنی دونوب كندیلرینه سویله‌نجه‌سلمانی «سمیحه» قویوسنه‌كوندرسه‌ك صویی چكیلور دیه چكشدیردیلر . اسم تصغیر صیغه‌سیله سمیحه : مدینه‌ده صویی كور بر قویونك اسمی‌در. بونك اوزرینه اوایكی كشی رسول اكرمك كندیلری ایچون امر ایتدیكی طعام اسامه نزدنده موجود اولوب اولمدیغنی اكلامق ایچون حضور نبوی‌یه كتدیلر، داخل بزم سعادت اولدقلرنده بن سزك اغزیكزده ات قارارتیسی كوریورم بیورلدی . آنلر بز بوكون یا رسول‌الله ! ات یمدك دیماریله نبی ذیشان افندمز : سز اسامه ایله سلمانك اتنی یدیكز ، یعنی آنلری غیبت ایتدیكز بیوردی وبو آیت كریمه نازل اولدی .

سورهٔ حجرات

آیت — ۱۳

يا ايها الناس انا خلقناكم من ذكر وانثى وجعلناكم شعوباً وقبائل لتعارفوا ان اكرمكم عندالله اتقيكم ان الله عليم خبير

[جناب منزل الفرقان آیت سابقه‌ده رذائل اخلاقدن نهی بیوردیغی کبی بو آیت جلیله‌ده دخی عامهٔ مکلفینی انساب ایله تفاخردن نهی ایدیور . آنلره نداء عمومی ایله ندا ایدرك بیوریورکه] ای ناس بز [عظیم الشان] سزی برارکك ایله دیشیدن [آدم ایله حوادن] یاراتدق [سلسلهٔ انسابکز بر پدرله برمادره منتهی‌در ، شو حالده بو خصوصجه جمله‌کز بری بریکزه مساوی اولدیغکزدن نسب ایله تفاخرك وجهی یوقدر] و بری بریکزی طانیمقلغکز ایچوندرکه سزی شعوب وقبائل قلدق [یوقسه آباء وقبائل ایله تفاخر ایتمکز وانسابده تفاوت وتفاضل ادعا ایلمکز ایچون دکل]. سزك عندالله اعز واکرمکز تقواسی اك زیاده اولانلریکزدر [اك نسیب اولانلریکز دکلدر . زیرا نفوس بشریه‌نك مدار کمالی واشخاصك بری برینه فضل ورجحانی آنجق صلاح وتقوی ایله‌در.

عزت وشرفی اولمق ایستەین ، درجات علایه نائل اولمق آرزو ایدن اکتساب صلاح وتقوایه چالشسون] . الله علیمدر [سزی واعمالکزی بیلور] خبیردر [بواطن احوالکزه مطلعدر] .

جناب حق بو آیت کریمەده ، بنی آدم برکوهردن آفریده اولمغله فطرتجه آرەلرنده تساوی بولندیغنی ومحضا بری برلرینك نسبنی طانیمق حکمتنه مبنی امم واقوام مختلفه قلندقلرینی ویکدیکره فضل ورجحانلرینه ونزد الهیده عزت وشرفلرینه بادی اولان خصلت انجق صلاح وتقوی اولدیغنی بیان ایدرك انساب ایله تفاخرك عبث وبیهوده اولدیغنه و آنجق صلاح وتقوادرکه فضل ورجحانه مداربولندیغنه اشارت بیوریور. دیمككه فطرةً مساوی خلق ایدلمش اولان بنی آدم آرەسندەکی فرق نسب ایله دکل ، تقوی ایله فضائل اخلاقیه ایلەدر .

امثال سائرەدندرکه (کن عصامیاً ولا تکن عظامیاً) دینور. بومثالك منشائی شاعرك شو :

نفس عصام سوّدت عصاما
وعلّمته الکرّ والاقداما

بیتیدر . عصام دینیلان ذات عن اصل سیادتدن بی‌بهره ایکن استعدادی ورشد وکیاستی کندینی مرکز سیادته‌ایصال وکندیسنه کرّ وحربی وسعی واقدامی تعلیم ایلدی دیمکدر .

(کن عصامیاً ولاتکن عظامیاً) قولی دخی : شرف وشان سنك کندی مکتسبك ومایهٔ ذاتك اولسون ، کاوب کچمش اولان

آباء واجداد ایله مفتخر اولمه. زادەلکله طفره فروش عزوشرف اولمق معتبردکلدر، مقبول اولان‌شرف کسبیدر. مألنی افهام ایدیور.

زادهٔ نوحه شرف ویرمیەجك حضرت رب
غیرینك اولادینه بیلمم نه ویرر عزت اب

اسعد پاشا

الناس من‌جهة التمثال اکفاء ابو همو آدم والام حواء
وانما امهات الناس اوعیة مستودعات وللا حساب آباء
فان یکن لهمو من‌اصلهم‌شرف یفاخرون به فالطین والماء
وان‌اتیت بفخرٍ من‌ذوی نسبٍ فان نسبتنا جود وعلیاء
لافضل الا لاهل العلم انهمو علی‌الهدی‌لمن‌استهدی ادلآء
وقیمة المرء ماقد کان یحسنه والجاهلون لاهل العلم‌اعداء
فنز بعلم ولاتجهل به ابدا الناس‌موتی واهل العلم‌احیاء

دیوان امام علی

انسانلر شکل وهیئت جهتیله بری برینه مدانی ومایهٔ خلقت اعتباریله یکدیکره مساویدرلر. پدرلری آدم علیه‌السلام، والدەلری حضرت حوادر . انسانلرك والدەلری درونه اشیا تودیع اولنان قابلر مثابەسنده اولوب نسل و نسبده اصل اعتبار پدرلرەدر . انسانلرك اصل و نسبلرنده افتخار اولنەجق بر قدر و شرف وار ایسه اوده مایهٔ آدم اولان بالچق ایله صودر . سن اهل نسبدن بر مفخرت آتیان ایدەجك ، سلسلهٔ نسبکدن بریله

اوكونه‌جك اولورسك بونك بزجه هيچ حكمى يوقدر ، زيرا بزم نسبمز جود وكرم وعلو جنابدر . فضل و مزيت آنجق اهل علم ايچوندر ، آنلر طوغرى يول آرايانلرك راه صوابده دليل ورهبريدرلر . هركسك قيمتى ، ايتديكى ايلكدر . جاهللر اهل علمك دشمنى‌درلر . سن برعلمه انتسابه چالش ، الى الابد جاهل قالمه . انسانلر اولودرلر ، بونلرك ايچنده ذى حيات اولانلرى آنجق اهل علمدر .

امام على كرم الله وجهه حضرتلرى فضل ورجحانى اهل علمه تخصيص ايديورسه‌ده بو تخصيص « انهم على الهدى لمن استهدى ادلاء » قولندن نمايان اولديغى اوزره اهل علمك صلاح وتقوى ايله آراسته اولملرى وديكرلرينى فضائله ارشاد ايلملرى اعتباريله‌در.

« انما يخشى الله من عباده العلماء »

ظاهرده بعض دانشوران واردركه انلر خلقى فضائله ارشاد دكل ، نفسلرنده بيله بو نعمت انسانيه‌دن محرومدرلر. بومقوله‌لره عالم اطلاقى جسبان دكلدر ، بونلر عالم نما جاهللردر . بو كبيلر حضرت على‌نك تبجيل ايلديكى اهل علمدن خارجدرلر .

بعلمست آدمى انسان مطلق
چوعلمش نيست شد حيوان مطلق
عمل بى علم باشد جهل مطلق
بجهل اى جان نشايد يافتن حق

حافظ شيرازى

كلامك مانحن فيه : فى الحقيقه نسب عرفاً شرعاً معتبر اولوب حتى بر شريفه بر نبطى ايله تزوج ايتمز . نبطى : بر طائفه‌دركه عراقين اره‌سنده دره‌لرده ساكن اولورلر . فقط شمسك طلوعنده كواكب كورنمديكى كبى قدر ومنزلتى نسبدن اعز واعلى اولان ايمان وتقوانك ظهورنده نسبه اعتبار اولنماز . بناءً عليه برفاسق ، قرشى النسب اولسه بيله برمؤمن تقى يانده انك قدر وشرفى اولماز ، ولوكه او مؤمن متقى بر عبد حبشى اولسون . شوقدركه ايكى كيمسه‌ده صلاح وتقوى اجتماع ايدوب ده انلرك بريسى نسيب اولسه ، مزيات مكتسبه‌سى تربيهٔ نجيبانه ايله پيراسته اوله‌رق اوته‌كندن فرقلى بولنه‌جغى جهتله او حالده نسب باعث ترجيح اولور ، معمافيه بوده ناس عندنده اولوب عندالله انلرك برى برندن هيچ فرقى يوقدر .

روايته كوره ذات رسالتمآب افندمز بركون مدينهٔ منوره‌نك چارسوسندن كچر ايكن بر زنجى كوله كوردى . بو كوله ندا ايديور ايدى‌كه بنى صاتون آله‌جق كيمسه بش وقت نمازى رسول اكرمك ارقه‌سنده قلمقدن بنى منع ايتمسون ، بوشرطايله السون . صكره بو كوله‌يى بر آدم صاتون المش اولديغندن رسول اكرم هر نمازده انى كوريور ايدى . بر كون كورمدى ، صاحبندن صوردى ، حمايه طوتلمش اولديغنى خبر ويرنجه عيادتنه كتدى . اوچ كون صكره ينه سؤال بيوردى . اغرلاشديغنى

ذات نبوتپناهلرینه عرض ایلمسیله تکرار انك یانـنه کتدی، حالت نزعده بولدی . کوله ارتحال دار آخرت ایلدکده اول سیدالانام انی بالذات غسل ودفن بیوردی . برغلام اسود حقنده بو درجه اعزاز وتکریم محمدی مهاجرین وانصاره کران کلدیکندن بو آیت کریمه شرف نزول ایتدی .

شعوب : شعبك جمعیدر. شینك فتحیله شعب: اصل واحده منتسب بولنان جمع عظیمدرکه طبقات انسابك اك یوکسکیدر . شعب قبائلی ، قبیله عمائری ، عماره بطونی ، بطن افخاذی. فخذ فصائلی جمع ایدر . شوحالده مثلا خزیمه شعب ، کنانه قبیله ، قریش عماره ، قصی بطن ، هاشم فخذ ، عباس فصیله‌در . بعضیلری دیدیلرکه شعوب : بطون عجم ، قبائل بطون عربدر .

شرعی ایله قیلدی اول قمر تاب تعلیم حقوق وفضل و آداب
کیم شرعنه ایلسه توسل انسانلق ایله ایدر تجمل
هرکیم که اوشرعه خدمت ایلر دارینده کسب حرمت ایلر
امیدر اکرچه اول ملك خو علمیله جهانی قیلدی مملو
امی که شریعتنده تابان احکام حقوق نوع انسان
امی ایدی کرچه قیلدی کندی عاجز بلغای نجد وکندی
سلطان دوکون ایکن او سرور وار ویوق ایدی اکا برابر
محکوم ایکن امرینه ممالك اوج پیرهنه دکلدی مالك
زایاتی اولور ایکن مظفر آچلقله کزردی کندی اکثر

اکثر وقتی کچردی مدیون فوتنده بولندی درعی مرهون
یوقسوللغی اختیار ایدردی یوقلق ایله افتخار ایدردی
اول طائر قدس آشیانه میل ایتمدی جیفهٔ جهانه
جایعلری سیر ایدردی لطفی احراری اسیر ایدردی لطفی
مولای شفیق ایدی اطیمه کویا پدر ایدی هر یتیمه
هرکس ایدی خوان نعمتنده عالم ایدی تحت منتنده
هیچ اولمدی اول نبی صابر منتکش نعمت اکابر
بالذات عیادته کیدردی دلخسته‌لره شفا ایدردی
ایلردی تهجد شبانکاه قلبنده طورردی خشیةالله
هرنفسی طوتاردی اول پیمبر نفسیله حقوقده برابر
عبدیت ایله ایدی مباهی اخلاقی ایدی بتون الهی
بر مکتبه اولدی کیم مداوم الله ایدی ذاتنه معلم

مقدمهٔ خرابات

سورهٔ حجرات

آیت — ۲۰ و ۲۱

وفی الارض آیات للموقنین * وفی انفسکم افلا تبصرون

اهل ایقان ایچون ارضده آیات [وعلامات] واردر [ارضك شکل خلقتی ، اقطار ونواحیسنده سیروسیاحت ایچون آنده کی یوللر شاهراهلر، آسماندن لطف نزول ایدن بارانه مخزن اولمق اوزره طاغلر ، اکوب بیچمك ایچون اووه لر ، قرارکاه اولمق اوزره قره لر ، بین الاقوام ملتقی بولنان دکزلر ، بری برینه مجاور قطعه لر ، مخلوقاتی سیراب ایتمك اوزه یر یر فیشقیران قایناقلر ، حوائج بشره خادم معدنلر، رنکلری، طعملری، رائحه لری مختلف کونا کون نباتلر ، انواع اشجار ، درلودرلو فواکه ومحصولات، جهت جهت انتشار ایتمش دواب وحیوانات کبی احوال متنوعه ذات باریننك یکان یکان شئون الٰهیه سنه واضحاً دلالت ایدر شواهد ودلائلدر . بونلرك هپسی سکان ارضك منافع ومصالحی ایچون ترتیب وتدبیر اولنمشدر . امعان نظر ایدیلنجه بو صنع متقن ، بو ترتیب زیباده ذات اجل اعلانك یدقدرت وحکمتی بر مرآت ایچنه انعطاف ایتمش کبی مشاهده اولنور . بتون اشیا

برنظر پاك ایله نه‌قدر زیاده تماشا ایدیلورسه آنك هرجهتنده تمیز توكنمز برمایهٔ حكمت اول‌قدر زیاده انكشاف ایدر. یره‌صاچلمش الك كوچك بغدای دانه‌سنه و بوتخمك تكثرینه بادی اولان كیفیته احالهٔ نكاه ایدلسون، بركل غنجه‌سنی كونشده آچان، كیجه‌لین تكرار قپایان تدابیر وحكم دقتله تماشا اولنسون، بونلرده‌كی تدبیر وترتیب عقله حیرت ویرر. بوآیات وعلامات، بودلائل واضحه سزك نفسلریكزده‌ده واردر [اطوار خلقت انسانیه‌ده ، شكل دلفریب آدمده ، داخلی وخارجی اعضا واجزانك هربرنده ، نه بدیعه‌لر ، نه‌حكمتلر ، نه‌حیرتفزا تدبیرلر ، نه‌زیبا ترتیبلر وار . افعال‌ضروریه‌یه متمكن ومقتدر قیله‌جق، صنایع مختلفه‌یی استنباط، كمالات‌متنوعه‌یی‌استجماع ایده‌جك نه‌قدرهیئات وتركیبات عجائب‌نما وار . سز بونلری كورمیورمی‌سكز [چشم بصیرت ایله تماشا ایتمیورمی‌سكز] .

موقن : اسم فاعل ، مصدری ایقاندر . ایقان برشیئی بلاشبهه حقیقتی وجه ایله بیلمكدر.

بونظام وانتظام كائنات ، اشیا اره‌سنده بونجه تناسبات ، زمینده بوقدر احوال وكیفیات ، بالخاصه كندمزده ظاهراً وباطناً كمال‌حیرتله مشهودمز اولان بوبی‌پایان بدائع ایجاد ،نه‌سویلیورلر؟ جزء فردلر ایله تصادفی اوله‌رقمی بونلر وجود بولمش ، یوقسه بوآثارخبرت واتقان برصانع‌قادر ذی‌حكمتك صنع وایجادیمی‌در؟

برك درختان سبز درنظر هوشیار
هرورقی دفتریست معرفت كردكار

سعدی

كتاب كائنات اسرار حقی بی دهن سویلر
سواد ممكنات آثار صنعی بی سخن سویلر
سنك كوشكده استعداد یوق ادراكنه یوقسه
لب جوده كمال صنعی هربرك چمن سویلر

نابی

یارب بونه ارتباط ونسبت
یارب بونه اختلاط والفت
یارب نه‌كوزل نظامدر بو
یارب نه نظام تامدر بو
یارب بونه سلطنت نه‌قدرت
یارب بونه هندسه نه‌صنعت
یارب بو نه عزت وعلادر
یارب نه كمال وكبریادر

خرابات

سعدی مرحومك بوستاندن انسانك خلقت تركیبنده‌كی صنع باری‌یه دائر نشیده :

ببین تا یك انكشت از چند بند
بصنع الهی بهم در فكند

پس آشفتكى باشد و ابلهى
كه انكشت بر حرف صنعش نهى

باق ! صنع الهى ايله بر پارمق نه قدر بند وربطدن تركب ايتمش . شو حالده بارى تعالى حضرتلرينك صنعنه دخل وتعرض ايتمك جنت وبلاهت اولور .

تأمل كن از بهر رفتار مرد
كه چند استخوان پى زد ووصل كرد
كه بى كردش كعب وزانو وپاى
نشايد قدم بر كرفتن زجاى

تأمل ومطالعه ايت ، جناب خالق انسانك مشى ورفتارى ايچون نه قدر سڭير اوروب كميكلرى برى برينه ربط ووصل ايتمش . اكر كميكلر برى برلرينه سڭيرلرله موصول اولمسه طپوق ، ديز ، آياق دونمز وبونلر دونمينجه آياغى يردن قالديرمق قابل اولهميه جغندن يورييوب كزمك ممكن اولمازدى . باء فارسينك فتحى ايله « پى » سڭير معناسنه ده كلوركه بوراده او معنايه در .

ازان سجده بر آدمى سخت نيست
كه درصلب او مهره يك لخت نيست

انسانك آرقه سنده اوكورنه تعبير اولنان آرقه كميكى يكپاره اولميوب بلكه برى برينه كرفت بر طاقم كميكلردن مركبدر . بونك

ايچوندركه سجده ايتمك ، اوتوروب قالقمق انسانه مشكل دكلدر . اكر آرقه كميكى تك بر كميكدن ياپلمش اولايدى پك سرت اولوب انسان هيچ بر صورتله اكيلوب بوكيله مز واوتوروب قالقه مازدى . صادك ضميله صلب عربجه ده آرقه كميكنه دينوركه اوكورغه تعبير اولنور ، وفارسيده ميمك ضميله مهره اطلاق ايديلور . ناظم بوراده صلبى ظهر يعنى آرقه معناسنده استعمال ايتمش . لامك فتحى وخاء معجمه ايله لخت لسان فارسيده پاره ، جزء ، حصه معنالرينه كلور ؛ بوراده يك لخت يكپاره ديمكدر .

دوصد مهره در يكدكر ساختست
كه كل مهرۀ چون تو پرداختست

خداى متعال سنك كبى بالچق بر مهره يى حركت ايتديرمك ايچون ايكيوز اوكورغه كميكلرينى يكديكره باغلامشدر . نه قدرت عاليه كه بر طوتام بالچغه شو صورتله صلابت ويره رك مشى وحركت ايتديريور . كل مهره : بالچق مهره معناسنه تركيب مزجى در . بو ايكنجى مصراعده كى مهره بزم دخى مهره ديديكمز شيدر .

پرداخست [پرداخته است] دن مخفف و [پرداخته] پرداختن مصدرندن مشتقدر . بو مصدرك فارسيده متعدد معنالرى واردر ، بوراده تحريك ايتمك معناسنه در .

ركان درتنت اى پسنديده خوى
زمينى درو سيصد وشصت جوى

ای انسان ! سنك تنكله طمارلرك ، ایچنده اوچیوز التمش ایرمق بولنان برزمین‌در. چایلر ایرمقلر روی زمینی سقی وارو‌ا ایتدكلری كبی بونجه شریانلر وطمارلرده درونلرندن جریان‌ایدن قانلرله جسدده‌كی اتی‌سقی وارو‌ا ایدیورلر. ركان : رك‌ك جمعی‌در. رانك فتحی وكاف فارسیله رك : طمار دیمكدر .

بصر درسر وفكر ورای وتمیز
جوارح بدل دل بدانش عزیز

باشده كوزوار ، فكر ورأی وتمیزده وار . جوارح‌واعضا قلب‌ایله، قلب‌ده علم ودانش ایله عزیز ومكرمدر . باشده ذائقه ، شامه، سامعه كبی حواس ظاهره وار ، بالخاصه رخسار عاطفت جلیلهٔ الهیه اولان دو چشم ایله تنویر ایدلمش . درون رأسده فكرورأی وتمیزی‌محتوی بولنان قوهٔ عاقله‌وار. بقیهٔ‌جسد، لطیفهٔ ربانیه اولان قلب‌ایله، قلب‌ده علم وعرفان الهی‌ایله اعزازوتكریم ایدلمش . تمیز : تمییزدن مخفف ، جوارح اعضا معناسنه‌در .

بهایم بروی اندر افتاده خوار
توهمچون الف بر قدمها سوار

بهائم یوز اوستی خوار وحقیر دوشمش اولدیغی حالده سن الف كبی مستقیم اوله‌رق ایاقلریكك اوزرینه سوار وراكب‌سین. انسان‌سائر حیوانانه غیرمشابه‌برصورتده مستقیم‌القامه خلق‌اولنمش وبوجهتله‌ده قدر ومرتبه‌سی ترفیع بیورلمشدر .

سورهٔ رحمن

آيت — ٢٦ و ٢٧

كل من عليها فان ۰ ويبقى وجه ربك ذوالجلال والاكرام

روى ارضده [ذى حياتدن ويا مركباتدن] هرنه وارسه جملهسى [لامحاله هالك و] فانيدر . وذى جلال واكرام اولان وجه ربك [ذات ربك] باقى قالور .

الله اكبر .. سادكىٔ حسن بيان ايله اكتسا ايتمش نه وجيز وجامع كلام‌الله ! بتون ولوله واحتشام حياتك عاقبت فانى وانجق فياض حيات ، مربئ عوالم وكائنات اولان جناب حى قيومك دائم وباقى اولديغنى متضمن مژداى شريفى كوكللرده مديد وعميق بر تأثير ايله طنين انداز اوليور ، فكرلرى ، عظيم وكريم ، ازلى وابدى بر وحدت مطلقهٔ عاليه‌يه ارشاد ايديور . بر نداء حقيقت كه بتون هاى وهوى حياتى ، فاتحه وخاتمهٔ مكوناتى زبدة‌المعانى ايكى جملهٔ مؤثرهٔ بليغه‌ده تلخيص ايله ، ازليتدن نبعان ايدن جملهٔ مظاهر وتعيناتك ينه هردم ابديته طوغرى جريان ايدرك نهايت دريای احديته قارشديغنى اهل عرفانه اعلان ايليور .

بتون اقوامك فصحا و بلغاسی وسر آمدان خطبا وشعراسی بووادیده مؤثر ، دلفریب ، حقیقت شناس بونجه سوزلر سویلمش اولدقلری حالده هیچ بری بو کلام عالینك کعبنه واصل اوله مامشدر. هیچ بری کلام الله قدر تأثیر حاصل ایده مامشدر. « کل من علیها فان » بدیعهٔ اعجاز نمایی اوقدر سوزلرك کوکللره حقیله تبلیغ ایده مدیکی معانی‌یی برایکی کلمه ایچنده بر سحر بیان ایله تبلیغ وافهام ایدیور.

[مَن] کلمه‌سی تغلیب ایچوندر وحیوان ویا مرکبات مراددر. یاخود کلمهٔ مذکوره ثقلیندن یعنی انس وجندن عبارتدر [علیها] ده‌کی ضمیر ارضه راجعدر. [فانٍ] لامحاله هالك دیمکدر. وجه ایله ذات جلالتمآب الٰهی مراددر . وجه اشرف اعضا ومجمع مشاعر اولدیغندن ذات ایچون استعاره قلنمشدر. [ذوالجلال والاکرام] استغناء مطلق وفضل تام صاحبی دیه تفسیر اولنمشدر . جلال ، عظم قدر وشانده غایت وتناهی معناسنه اولوب ذات وصفات وافعال جهتلریله استغنا ایسه نهایت عظمت اولدیغندن جلالك استغنا ایله تفسیرینه سبب بودر . بعضیلری بوصفتی: ذات الوهیتی مخلص قوللرینی اجلال وتکریم ایدر دیه تفسیر ایتمشدر. بوصفت جلائل صفات الهیه‌دندر . رسول اکرم صلی الله علیه وسلم افندمز « الظوا بیاذا الجلال والاکرام = یاذاالجلال والاکرامه مواظبت ایدك » بیورمشدر . ذات رسالتمآب افندمزدن مرویدرکه بر آدم یا ذاالجلال والاکرام دیه دعا ایدر ایکن ذات نبوتپناهلری

او آدمك یانندن کچوب بیوردی‌که دعاك محقق مظهر اجابت اولدی. خلقك فنا وهلاکی وذات اللهك بقاسی ذکر بیورلدقدن صکره ذات الوهیتی بوصفت ایله توصیفده خلقك فنا وهلاکندن صکره دخی آثار لطف وکرم الٰهینك انلر اوزرینه فیضان ایده‌جکنه اشارت وار ، نته‌کیم بو آیتلردن صکره وارد اولان « فبأی آلاء ربکما تکذبان » قول شریفی بونی انبا ایدیور ، چونکه انلری حیات ابدیه ایله احیا ایدوب نعیم مقیم ایله اثابه ایلمك نعمت و لطفلرك اجل واعظمی‌در .

بو محلده قاضی بیضاوی مرحومك عارفانه، محققانه برسوزی واردرکه شودر : « ولو استقریت جهات الموجودات و تفحصت وجوهها وجدتها بأسرها فانیة فی حدذاتها الا وجه الله تعالی، ای الوجه الذی یلی جهته » . بو عباره لسانمزه عیناً نقل اولنورسه مقابلی شویله افاده اولنه بیلور : « اکر سن جهات موجوداتی استقرا و وجوهنی تفحص ایلسه‌ك ، وجه اللهدن یعنی جهة اللهی ولی ایدن وجهدن ماعداسنی حد ذاتنده کافةً فانی بولورسین » . بو حقیقت شناس سوز صور مختلفه ایله تفسیر اولنمشدر . مفتی سعدالدین افندی دیورکه قاضی‌نك بو کلامی آیت کریمه‌ده‌کی وجهك قصد معناسنه‌ده اولمسی جائز اولدیغنه اشارتدر و عبارده نوعاًما تسامح اولوب مفادی : موجوداتك مقاصدینی استقرا وتفحص ایتسه‌ك جناب حقه متوجه بولنان مقاصددن ماعدا

بتون مقصدلری حد ذاتنده فانی بولورسین دیمکدر . شیخزاده مرحومده شویله دیور : « بو عباره وجهك جهتدن کنایه اولمسی جائزاولدیغنهاشارتدر، چونکه هیچ برجهت، کندینه توجهایدن وجهدن خالی اولماز، نته‌کیم [فی جنب‌الله] قول شریفنده بویله ذکر اولنمشدر . بو توجیهه کوره مؤدای آیت : روی ارضده انس وجنك کافه‌سی و اکتساب ایلدکلری اعمالك جمله‌سی هالك وضایع اولوب الا اول اعمال‌که انکله جهةاللهه توجه ایتدیلروانی طلباً لمرضاةالله ایشله‌دیلر او باقیدر دیمکدر » . شیخ ابن‌نورالدین حضرتلری دخی: « ماهیات اوچ قسمه انقسام‌ایدر: واجب‌الوجود، ممتنع‌الوجود، ممکن‌الوجود. واجب‌وجود صرفدر. ممتنع عدم محضدر . ممکن بو ایکیسندن مرکبدر ، چونکه ممکنك بر وجودی، برده وجودی اوزرینه عارض ماهیتی‌واردر. ماهیتی خارجده معدوم بر امر اعتباری اولمغله خارجده من حیث هوهو وجودی قبول ایتمز ، وجودی ایسه خارجده موجود اولوب من حیث هو هو عدمی قبول‌ایله‌مز . بو حالده ممکن، وجودوعدمدن مرکب بر خلیطه دیمك اولیور ، بو ایسه وجود وعدمی قبول ایدر » دیه بر مقدمه بسط و تمهید ایلدکدن صکره بو بیاندن بیضاوینك [ولواستقریت الی اخره] سوزیله « کل شیٔ هالك‌الاوجهه » قول شریفنك تفسیرنده شیخ اکبر قدس سره الاطهر حضرتلرینك ضمیری شیٔه ارجاع ایتمسنك سرّ و حقیقی

نمایان اولور دیمشدر. بو توجیه دها عارفانه دها حقیقت‌شناسانه‌در. کَوْنه واهل کَوْنه چشم حقیقت ایله نکران اولنجه بونلر ظاهرده موجود رسم ونقشنده کورینورلرسه ده فانی وهالك اولدقلری عیاناً مشاهده اولنور .

سایه هستی می‌نماید لیك اندر اصل نیست
نیست‌را ازهست کر بشناختی یابی نجات

شیخ مغربی

تو درمیانه هیچ نهٔ هرچه هست اوست
هم خود الست کوید وهم خود بلی کند

جامی

حجةالاسلام امام غزالی احیاسنده : « حد ذاتنده ممکن‌اولان شی دائما هالکدر » دیور. مشکوةالانوارنده‌ده شویله سویله‌یور : « عارفلر حضیض مجازدن ذروهٔ حقیقته ترقی ایدوب مشاهدهٔ عیانیه ایله کوردیلرکه وجودده انجق الله جل شانه حضرتلری وار ووجه‌اللهدن بشقه هرشی هالك ، فقط وقتاً من‌الاوقات هالك اولور معناسنجه دکل ، بلکه هرشی ازلاً وابداً هالك » .

بقا فنایه مقابل عدم وجوده ردیف
جهان یوق اولمه‌ده مانند شمع وار اوله‌لی

سورهٔ [ق] ده « افعیینا بالخلق‌الاول بل‌هم فی‌لبسٍ من‌خلق حدید » نظم شریفنك تفسیرنده روح‌البیان صاحبی شویله‌دیور :

«واعلم ان هذا الخلق الجديد حاصل فى الدنيا ايضاً سواء كان فى الاعراض او فى الاجسام ، وهو مذهب الصوفية و مذهب المتكلمين . فانهم جوزوا انتفاء الاجسام فى كل آن ، ومشاهدة بقائها بتجدد الامثال اى الاجسام الاُخَر. كما جوزوا انتفاء الاعراض فى كل آن، ومشاهدة بقائها بتجدد الامثال اى الاعراض الاُخَر، اى كما انه جائز فى الاعراض التى هى غير قائمة بذواتها كذلك جائز فى الجواهر التى هى قائمة بذواتها = بو خلق جديد، كرك اعراض وكرك اجسامده اولسون دنياده دخى واردر ، متكلمين ايله صوفيه‌نك مذهبلرى بودر ، چونكه انلر : كرك اعراض كرك اجسام هر آن فنا بولور، مشهود اولان بقالرى تجدد امثال ايله‌در ، يعنى بذواتها غير قائم اولان عرضلر هر آن فنايه كيتدكجه كنديلرى كبى عرضلر ايله تجدد ايلدكلرى مثللو جسملردخى هر آن فنايه كيدوب كنديلرى كبى جسملر ايله تجدد ايدرلر وشو تجدد دمادم ايله شكل وكيفيتلرى مستمر وباقى كورينور ديرلر ».

مثلا درت سنه اول موجود اولان شويله بر آت بو كون هوا ويا فشقيدن بشقه بر شى دكلدر ، اول وقت كياه وعلف اولان شى ايسه بو كون بو قدر عظمتلى بو قدر سرت بر اسب تازنده اولمشدر، مع مافيه ماده‌سنك شو تحول نامحسوسنه مبنى ينه بر اسب عد اولنور .

جمله عالم ميشود هردم فنا
باز پيدا مى نمايد در بقا
فكرما تيريست از هو درهوا
درهوا كى پايه آيد تا خدا
هر نفس نومى شود دنيا وما
بى خبر از نوشدن اندر بقا
عمر همچون جوى نو نو مى رسد
مستمرى مى نمايد در جسد
آن ز تيزى مستمر شكل آمدست
چون شرر كش تيز جنبانى بدست
شاخ آتش را بجنبانى بساز
در نظر آتش نمايد بس دراز
اين درازى مدت از تيزىٔ صنع
مى نمايد سرعت انكيزىٔ صنع

مثنوى

بو مقامده مولانا جلال الدين رومى قدس سره حضرتلرينك زيره نقل اولنان ابيات عارفانه‌سنى دخى خاطرلامامق وخاطرلايوب ده اوقومه‌دن كچمك ممكن دكل :

حلق بخشد خاكرا لطف خدا
تاخورد آب وبرويد صد كيا

اللهك لطفی طوپراغه بوغاز باغشلار ، تاکه صویی یسونده یوز کیاه بتسون . خاك صو ایله تغذی ایدوب اندن روی زمینده بیکلرجه نباتات حصوله کلمك اوزره رب کریمك لطفی خاکه حلق ودهان احسان ایتمشدر .

باز حیوانرا بخشد حلق ولب
تاکیاهش را خورد اندر طلب

حیوانده حلق ولب احسان ایدر، تاکه طوپراقدن بتن اوتی جست وجو ایدرك یسون. ارضك نباتاتنی جست وجو ایدرك اکل ایلمك ایچون او لطف جلیل حیوانانه ده حلق ولب احسان ایلمشدر.

چون کیاهش خورد حیوان کشت زفت
کشت حیوان لقمهٔ انسان و رفت

طوپراغك اوتی یینجه حیوان سمیزلندی وحیوانده لقمهٔ انسان اولوب کیتدی . خاکدن حصوله کلن نباتاتله حیوان تغذی ایدوب بسیله نور وحیوانده انسانه غذا اولوب هضم ایله نهایت آندن جزء اولور .

باز خاك آمد شد اکّال بشر
چون جدا شد از بشر روح وبصر

انساندن روح وبصر جدا اولنجه تکرار طوپراق کاوب اکال بشر اولدی . طوپراق صویی و آندن بتن اوتی حیوان، حیوانیده

انسانی، انساندن روح مفارقت ایدنجه تکرار آنی طوپراق اکل وبلع ایدر، بونه استحالات ! سبحان الحکیم المدبر .

ذره‌ها دیدم دهانشان جمله باز
کر بکویم خوردشان کردد دراز

[نصل اولیورده مخلوقات بری برینی اکل ایدیورلر، سکا بونی برازجق سویلیه‌یم :] ذره‌لر کوردم، انلرك اغزلری هپ اچیق، اکر بونلردن هر برینك اکل وتغذیسنی یکان یکان سویلیه‌جك اولورسه‌م سوز اوزار . اوذره‌لر اغزلرینی آچمشلر ، کندیلرینه مخصوص غذایی ییورلر . بر قاچ بیت اشاغیده جمله آکل ومأکولك ادراك ورأیی‌ده اوایینی بیان بیوریلیور . بویله خلق ودهانی و ادراك ورأیی بولندیغی حضرت جلال الدین طرفندن کشفاً خبر ویریلن ذره‌لر نه‌در ؟ بزلرك انجق خرده بینلر ایله کوره‌بیلدیکمز حوینات ودوید اتدرکه لسان عامه‌ده [میقروب] تعبیر اولنور .

بر کها را برك از انعام او
دایکانرا دایه لطف عام او

یاپراقلرك زاد وجهازی رب العالمینك انعام و اکرامندندر . دایه‌لرك دایه‌سی، مربیلرك مربیسی آنك لطف شاملی‌در . جمیع اسباب ومسبباتك خالق ومربیسی جناب اقدس ذوالجلالدر . هرشی آنك انك اثر لطف وکرمی‌در .

تعلق ایلدیکی بر زمان دنیا ایله اکا عائد کافهٔ اشیا هرج ومرج اولوب محو ونابود اولور . انجق عالم خلد ایله بو عالمده عالم خلده متعلق و منسوب اولان شیلر مستمر وباقیدرلر ، انلر معروض فنا وهلاك اولمازلر .

این جهان وعاشقانش منقطع
اهل آن عالم مخلد مجتمع

بوجهان ایله انك محبان وعاشقانی منقطع وزائلدر . اوعالك اهلی ایسه مجتمعدر ، طاغیلوب فنا پذیر اولماز .

پس کریم آنست کو خود را دهد
آب حیوانی که ماند تا ابد

شوحالده کریم اودرکه الی الابد باقی قالمق اوزره کندینه بر آب حیات ویرر . دنیا ایله آلایش دنیایه دلبسته اولانلرك حال وعاقبتلری بو اولنجه سعید وبختیار اوکیمسه درکه بو عالمده حیات جاودانی یه نائل ایده جك اعمال حسنه ایشلر ، فضائل عالیه اکتساب ایدر .

آکل وماکول را حلقست ونای
غالب ومغلوب را عقلست ورای

هر آکل ومأکولك نای وحلقومی وار ، بوغالب ومغلوبدن هر برینك ادراك ورأیی ده وار .

پس زماهی تا بماه ازخلق نیست
که بجذب مایه اورا حلق نیست

ایمدی ماهیدن ماهه دك [فرشدن عرشه دك] هیچ بر مخلوق یوقکه حضرت رب العالمیندن جذب مایهٔ غذا ایچون نوعنه مخصوص حلقومی اولمسون . خداوند حکیم هر شیئه حلق ودهان احسان ایلمش ، هپسی خوان کرمندن هردم متنعم اولیور .

شعشعهٔ کمالات احمدیه ایله ضمیر پاك جلال الدین نه قدر پر نور وتابنده .. فیض قرأن جناب مولاناده نه درین معانی اویاندیرمش .. سر فرقانی نه بلاغت وعرفانله شرح وتقریر ایدیور . . بر ترانهٔ مونس که حریم جانده دمساز .. داستان وحکایاتیله جان و وجدان مست صفای عشق اولیور . سر و حکمت ایشته بودر ، عارفین : مثنوی یه مغز قرأن دیدیلر .

الحمد لواهب المکارم   والشکر لصاحب المراحم
وهو الازلی فی البدایه   وهو الابدی فی النهایه
قد شاع بصنعه بیانه   ما اعظم فی البقاء شانه

فضولی

ماحصل : نای قصهٔ حسن وعشق ایله نالان .. ازلی وابدی بر فیض مطلق ایله جوشان .. ماجرای عشقی فریاد ایله حکایه ایدیور . . برچوق اسرار افشا ایلیور . . نفخهٔ فسونکاریله سویله دیور ، اغلادیور ، کولدیریور . هر طرف بر جنبش وولوله .. نایك صداسی سوزلری پرده پرده درجه درجه

یوکسه‌لیور ، برحالده‌که کیت کیده الفاظ و نغمات معنی وبسته‌لری استیعاب وافهام ایده‌مز اولیور .. کفته وبسته معنای محضه ، ندای صرفه تحول ایدیور ،. بو مقامده قال زائل ، لسان حال قائم اولیور .. هله بشقه حالت رونمون اولیور.. برعظمت وقدرت نامتناهی کون ومکانه مستولی .. بو تماشا ایله جمله دمبستهٔ حیرت.. آرتق هرشی نورجلال الهی‌یه مستغرق .. اورته‌ده نه نای ، نه نایزن، نه ولوله وصدا ، نه مستمع وار .. نهایت جهان دکیشیور، بشقه برجهان اولیور : سرتسر برحسن وعشق ..

سورهٔ حديد

آيت — ۲۰

اعلموا انما الحيوة الدنيا لعب ولهو وزينة وتفاخر بينكم وتكاثر فى الاموال والاولاد كمثل غيث اعجب الكفار نباته ثم يهيج فتريه مصفراً ثم يكون حطاماً وفى الآخرة عذاب شديد ومغفرة من الله ورضوان وما الحيوة الدنيا الامتاع الغرور

[بوقرارگاه فانى بردار الم وخيال اولوب صرف اكا عائد امورك برطاقم بيهوده متاعب وتخيلاتدن عبارت بولنديغنه و آره صره ابتسام ايدن سرور واحتشامى ايسه سريع الزوال اولمغله كندوسى قطعا اعتماد وربط قلبه شايان اولمديغنه اشارت اولنه‌رق شويله بيوريليور :] بيلك [اى پرستشكاران دنيا] كه حيات دنيا آنجق لعب [وبازيچه] در [نفسكزى اتعاب ايلديككز امور طفل فريب بازيچه‌لردر ، بر فائده‌يى مفيد دكلدر] ولهودر [سزى اعمال صالحه وفضائل عليه‌دن مشغول ايدر لهوياتدر]

وزینتدر [دلربا جامه‌لره کوزل مطیه‌لره نظره پیرا کاشانه‌لره دائر زیب و آرایشلردر] واره‌کزده [نسب وحسبلر ایله] تفاخردر وکثرت اموال واولاد ایله مباهاتدر . [حیات دنیا] بارانی آکدیرر ، انك نزولیله حاصل اولان نبات زراعی مستغرق حظ وصفا ایتمکده ایکن چوق کچمه‌دن قورروده سن او [آبدار اولان] نباتی صارارمش کوررسین ، صکره [اوفاقلانوب] قیرتی دوکونتی اولور [ایشته دنیانك‌ده حالی بو اولوب اولعبیات ولهویات بوزیب وزینتلر اوکندیسیله تفاخر وتباهی ایدیلن شیلر سرعتله زائل اولور . بونلر کوکل ویره‌جك ، دلبسته اوله‌جق شیلر دکلدر . دنیایه انهماکدن تنفیر ایچون امور دنیانك حقیر اولدیغی بووجه ایله بیان بیورلدقدن صکره شمدی‌ده نشئهٔ اخرانك نعیم مقیمنی تحصیله ترغیب وعذاب الیمندن تحذیرایچون آخرتك فخامت شاننه وبونده‌کی لذات وآلامك نه قدر عظیم اولدیغنه اشارت اولنه‌رق بیوریلیورکه دنیایه پرستش ایدنلر ایچون] آخرتده عذاب شدید و [اعمال دنیادن مقصدلری آخرت اولانلر ایچون عظیم] غفران و [حد وپایان تقدیر اولنه‌ماز] رضای الهی واردر . حیات دنیا [بتون بتون دنیایه طالوب‌ده انی آخرته ذریعه اتخاذ ایتمیانلر ایچون] انجق متاع غروردر [ظاهرنده‌کی آلایش وزینته الدانه‌رق کوکلك میل ایتدیکی ساخته چوروك قیمتسز مالدر] .

معلومدرکه خلق وایجاد دنیاده حکمت عظیمهٔ الهیه واردر ، دنیا ومافیها عبث خلق اولنمامشدر . کتاب اللهده « افحسبتم انما خلقناکم عبثاً » وارد اولمشدر . دیکر برموضعده « وماخلقنا السماء والارض ومابینهما باطلاً » بیورلمشدر . هم برده حیات بتون نعمتلرك اصلیدر ، حیاتسزهیچ برنعمت ظهوره کلمز . « کیف تکفرون بالله وکنتم امواتاً فاحیاکم » نظم شریفنده جناب خلاق صنوف نعمدن اولا حیاتی ذکر ایلیه‌رك خلق حیات ایله عظیم منت ایدیور . بونلر دلالت ایلرکه حیات دنیا مذموم دکلدر . مذموم اولان ، حیات دنیایی طاعة اللهه اعمال حسنه‌یه صرف ایتمیوب متابعت هوا وهوسه صرف ایدنلردر . اللهی آخرتی وظیفهٔ انسانیتی اونوتوب بتون بتون دنیایه طالانلر ، فضائل اخلاقیه‌یی ترك ایدرك حظوظ نفسانیه‌سنه اسیر اولانلر ، امور محقرهٔ دنیایی برشی صانوب بونلر ایله تفاخر وتباهی ایدنلر ذم اولنیور . یوقسه سن ایش کورمه ، الکی ایشه اوزاتمه ، طوردیغك یرده طور ، چاقلمش میخ کبی یرکدن قیملدامه ، جناب رب کریمك بودنیاده قوللری ایچون خلق ایلدیکی اصناف نعم ولذائذدن صاقین استفاده ایتمه دیمك دکل . بویله امر اولنمق شویله طورسون ، برچوق مواضعده شدت وتأکید ایله نهی ایدلمشدر . بوعالم اسبابده اسباب معیشته توسل ایتمیانلر آج چبلاق بی‌مسکن ومأوی قالور . حیات افراد ، حیات جمعیت ، اعزاز کلمة الله العلیا ، هپ اکتساب ایله اولور ، معادن ، نباتات ، حیواناتدن ظهوره کلن زیب و آرایشلر نعم

وطیباتده حیات دنیاده اهل ایمان ایچون خلق وایجاد بیورلمشدر « من حرم زینة الله التی اخرج لعباده والطیبات من الرزق » . بونلر بشقه ، بوحقیقت عالیه اولان کلام الله بشقه . هیچ شبهه یوقدرکه عقل مستقیم ، ذوق سلیم اصحابی بونلری فرق واذعان ایدر . قاصرالادراك اولانلر بوکبی حقائق عالیه‌یی کندی سوء فهملرینه کوره تفسیر ایدرلر ویاخود کروه مخالفینه کور کورینه پیرو اولورلر . نته کیم « عز من قنع ذل من طمع » حدیث شریفی بردستور اخلاقی ایکن انلر بونی سوء تلقی ایدرلر. صورت مشروعه‌ده سعی وجهد ایله حصوله کلمش مکتسبات ایله قناعت اولنوب سرقت ، غصب ، امانته خیانت کبی نامشروع صورتلر ایله خلقك اموالنه طمع اولنه‌رق اطالهٔ دست تعدی ایدلمامسنه ارشاد ایلدیکی واکتساب مشروعی تحدید ایدوب‌ده شومقداردن زیاده چالشمه‌یك ، اغنیاء شاکریندن اولمه‌یك ، ارباب احتیاجه دست لطف واحسانکزی اوزاته‌جق درجه ثروت وغنا حاصل ایتمیك ، جامعلر مدرسه‌لر کوپریلر خسته‌خانه‌لر دارالعجزه‌لر یاپه‌بیله‌جك صورتده تجارته سلوك ایلمه‌یك ، شرکتلر عقد ایتمیك ، تشبثات عظیمه‌ده بولنمیك کبی برمعنایی نه عبارةً نه دلالةً متضمن بولنمدیغی حالده بوحدیث شریفه عامیانه اعتراض ایدرلر . ینه بوقبیل هذیانلردن اوله‌رق کروه مخالفینك [قدره اعتقاد پای بند ترقی اولدیغنه] دائر سخیف رأیلرینه قول باطلارینه حوالهٔ سمع

اعتبار ایدرلر . قدر هرخصوصده فرمان فرمادر . برشی مقدر اولمینجه حصوله کلمز . بتون اشیا قدره تابع ومسخردر. دنیاده هیچ برمسلك معتبر یوقدرکه قدره اعتقاد ایتمسون . هیچ برحکیم حقیقت شناس یوقدرکه قدری انکار ایلسون. فقط صورارز سکا ای غافل ویا متغافل ! قدره اعتقاد ایله سعی وجهد واکتساب آره‌سنده نه مناسبت بولیورسین‌ده قدره اعتقاددن پای بند ترقی اولمق معناسنی ویا نتیجه‌سنی استنباط ایدیورسین ؟ قدره اعتقاد ایدنلرك اوکنده شو شی .. مقدر وبوشی .. غیر مقدر دیه ترسیم اولنمش بر خریطه بولنیورده انلرده او خریطه‌یه باقه‌رق معطل‌می اوتوریورلر صانیورسین؟ بویله دکل. واقعا مقدرات ام الکتابده صورت قطعیه‌ده مسطوردر ، فقط بوکا جناب باریدن بشقه کیمسه مطلع دکلدر . لوح محفوظده مکتوب اولان شیلر ایسه مشیت الهیه‌یه کوره محو واثبات اولنور . علی کلا الحالین بز مقدراتی ظهورندن اول قطعا بیلمه‌یز ، وسعمزك یتیشدیکی مرتبه چالیشورجبالاورز ، نتیجه‌سنده نه ظهوره کلورسه انجق اوزمان قدر بویله ایمش دیرز. جناب حق قوللرینه عقل وعرفان احسان ایتمش ، کندیلرینه اراده ویرمش ، حسن اولان شیلری امر ، قبیح اولانلری نهی بیورمش ، اکر قدره اعتقاد سنك ذهاب فاسدك کبی تعطیل اموردن وهرکسك ایی کوتو ایستدیکی وجه ایله حرکت ایلمسندن عبارت اولایدی بونلر بیهوده ، شرائع وتکلیفات عبث اولور

ایدی : بر آدم سعی وجهدی ترك ایتسه ، یا بر کیمسه‌یی ذم وقدح ایلسه ، یا برینك مالنی سرقت ویا غصب ایتسه ، یا بر معصوم الدمی قتل ایلسه ، او آدم ، عتاب ، تعزیر ، مجازات‌می ایدیلور ، یوقسه قدر بویله ایمش ، دیه انك بوایتدكلری خوش‌می . کوریلور . شق ثانی اوزره معامله ایدلسه شبهه‌سز نظام ومصالح عالم معطل ومختل اولور . جناب حقك ملك وملکوتنده دیله‌دیکی وجه ایله تصرف کلیسی مسئلهٔ عالیه‌سی بشقه ، معاملات وتکلیفات بحثی بشقه . دعاسی مستجاب اولمیانلردن بری‌ده اوکیمسه‌درکه سعی وجهدی ترك ایله اونده اوطوررده یارب! بنی مرزوق ایت دیه سویله‌نور . حق جل وعلا حضرتلری اکا دیرکه بن سکا طلب ایله امر ایتمدم‌می ، بنم « فانتشروا فی الارض وابتغوا من فضل الله » قولمی ایشتمدکمی . ینه مستجاب الدعوه اولمیانلردن بری اوکیمسه‌درکه مالنی اسراف ایلیه‌رك تلف ایدرده یارب! بکا عوضنی احسان ایت دیه‌که باشلار . جناب حق اکا دیرکه بن سکا اقتصاد ایله امر ایتمدم‌می ، بنم « والذین اذا انفقوا لم یسرفوا ولم یقتروا وکان بین ذلك قواما » قولمی ایشتمدکمی .

کلهم مانحن فیه : سعید بن جبیر حضرتلرندن مرویدرکه « دنیا متاع غروردر ، اکر سنی طلب آخرتدن مشغول ایدرسه ... اما سنی طلب رضاء اللهه دعوت ایلرسه او حالده نه کوزل متاع

ونه کوزل وسیله‌در » دیمش . حدیث شریفده‌ده « نعم المال الصالح للرجل الصالح » وارد اولمش .

چیست دنیا از خدا غافل بدن
نی قماش و نقره و فرزند وزن
مال را کز بهر حق باشی حمول
نعم مال صالحی کفتش رسول
آب در کشتی هلاك کشتی است
آب اندر زیر کشتی پشتی است
جهد حقست ودوا حقست ودرد
منکر اندر نفی جهدش جهد کرد

مثنوی

دقت اولنسون ، آیت کریمه حیات دنیایی حسن استعمال ایتمیوب بلکه محضا حظوظات نفسانیه‌لرینی اجرا ایچون امور دنیا ایله مشغول اولانلری ، انلر ایله تفاخر وتباهی ایدنلری تحقیر ایدیور وحظوظات نفسانیه‌یه عائد اشیا سریع الزوال اولوب دکل اعتماد وربط قلبه ، ادنی میل ورغبته بیله لائق وشایان اولمدیغنی تصویر بیوریورکه نه غراء برحقیقتدر .

حکایه اولنورکه یونان قدمای حکماسندن « سولون » وقتیله اناطولینك «لیدیه» نام خطهٔ قدیمه‌سنده حکمدار اولان «قرەزوس» ك

دعوتی اوزرینه لیدیه‌نك پایتختی بولنان «ساروس» شهرینه کلمش ایدی.

قره‌زوس برکون سولونه مالك اولدیغی خزینه‌لرینی کوستره‌رك وشوکت ومکنتندن بختیارلغندن بحث ایدرك « سن بك چوق یرلر طولاشدك وبك چوق آدملر کوردك. بوکوردیکك ذوات ایچنده سنجه اك بختیار اولان کیمدر » دیه سؤال ایدر.

قره‌زوس، سولونك اغزندن ایلك اول کندی اسمنی ایشیده‌جکنه منتظر ایدی. فقط انتظارینك خلافنه اوله‌رق سولونك « تلوس نامنده بر آتنه‌لیدر » دیمسیله قره‌زوس فوق‌الحد تعجب ایدر وکندی ذهابنجه شهرتکیر عالم اولمسی اقتضا ایدن بویله بر ذات عالینك اسمنی اولسون ایشتمدیکندن طولایی محجوب اوله‌رق تلوسك کیم اولدیغنی صورار. سولون شوجوابی ویرر: « تلوس آتنه کبی کوزل ومعمور بر شهرده تولد ایدوب حضور وراحت ایچنده سن شیخوخته واصل اولمش ومحاسن اخلاق ایله متصف اولاده نائل اولدیغی کبی انلرك اولادینی دخی کورمشدر. تلوس کندینه لازم اوله‌جق قدر ثروته دخی مالك ایدی. نهایت وطننك دشمنی ایله حرب ایدرك شانلی صورتده وفات ایتمشدر. خلوص کوستریله‌جك قدر بیوك مسندلرده بولنمدیغی حالده آتنه‌لیلر متشکراً کندیسنه برعلامت افتخار رکز ایتمشلردر، حالاده تلوسك نامنی کمال حرمت ورعایتله یاد ایدرلر ».

بو جوابدن قره‌زوسك جانی صیقیلور وتلوسدن صکره کیمی

بختیار بیلدیکنی سؤال ایدر. سولون اسپارته‌لی ایکی فقیر قرنداشی ارائه ایلر. بونك اوزرینه قره‌زوس ارتق حدتنی ضبط ایده‌میوب « بنم ثروت وسامانمك هیچ‌می حکمی یوق. بنم حالم بو ذکر ایتدیکك عادی آدملرك حاللرندن‌ده‌می اشاغی قالیور » دیر.

سولون: « بن افکار ومطالعاتمی عرض ایدیورم. عمریکزی نه صورتله اکمال ایده‌جککزی بیله‌مدیکم حالده بن سزك بختیارلغکز حقنده نه دیه بیلورم. انسانك عمر طبیعیسی یتمش سنه‌در، یتمش سنه‌ده یکرمی بش بیك بشیوز اللی کون وار، بوقدر کون ایچنده انسانك حال وحرکتنجه بری برینه بکزر ایکی کون بولنماز، شوحالده عاقبتکزی بیلمکسزین نصل بن سزه بختیارسکز دیه‌بیلورم » جوابنی ویرر.

فی‌الحقیقه اره‌دن چوق کچمز، قره‌زوس بری برینی متعاقب برچوق بلیه‌لره دوچار اولور. او افتخار ایلدیکی او کووندیکی شیلر اللندن برر برر چیقار. نهایت کیخسرو ایله اچیلان محاربه‌ده کیخسرو، ساروسك اوکنه قدر کلوب شهری فتح ایلر. قره‌زوس، ثروت وسامانی شویله طورسون سلطنتی ایله حریتنی دخی غائب ایدر. کیخسرو قره‌زوسی اسیر ومال وملکنی ضبط ایلر. او زمانك اسرای حرب حقنده‌کی معاملات نارواسندن اولمق اوزره کویا کیخسرو قره‌زوسی احراق بالنار ایتمکه قرار ویروبده قره‌زوس آتشه طوغری کتوریلنجه « آه سولون، سولون »

دیه برصیحه اورر ، کیخسرو مراق ایدوب سولونك کیم اولدیغنی سؤال ایلسنه جواباً قره‌زوس دخی « سولون اویله بر ذاتدرکه سوزینی صحبتنی بتون پادشاهلرك خزینه‌لرینه دکیشمز ایدم » دیدکدن صکره سولون ایله اولان محاورهٔ مذکوره‌یی نقل وحکایه ایدر . کیخسرو قره‌زوسك حکایه‌سندن پك زیاده متأثر اولور . مسطور صحائف تاریخ اولان بوحکایه صحیح ایسه ایشته انقلابات عالمك عبرت آمیز مثاللرندن بری‌ده بودر .

سورهٔ ملك

آیت — ١٥

هو الذی جعل لکم الارض ذلولاً فامشوا فی مناکبها وکلوا من رزقه ـ الآیة

ارضی سزه ذلول قلان اودر [الله جل شانه حضرتلریدر. ذات الوهیتنك حکمت علیه‌سیدرکه ارضی سزه منقاد ومسخر ایتدی. امر وارادهٔ‌کزه تابع، منافع ومصالحکزه موافق صورتده خلق ایلدی. ایاقلریکزك التنده خوار وحقیردر، سز آنی چیکنرسکز، اوزرنده یورر گزرسکز. امریکزه کردن دادهٔ انقیاددر، قیولر حفر ایدر، معادن اخراج ایلر، صولر اساله ایدر، حبوبات زرع ایلر، اشجار غرس ایدر، مسکن ومأوالر انشا ایلر، یوللر کشاد ایدرسکز. زمین اگر پك صاپ وخشین اولایدی زراعت ایچون انسان آنك سینه‌سنی آچه‌مازدی؛ اگر پك نرم وملایم اولایدی انسانی حامل اوله‌میه‌جغندن قوملق ویاخود بتاقلق محللرده اولدیغی کبی انسان هریرده باتار ایدی؛ هرایکی تقدیرجه‌ده نه حیات واجتماع بشر ممکن، نه اعمار وتزیین ارض قابل اولوردی]. شو حالده سز آنك اوموزلرنده یورویکده

جناب حقك تقدير ايلديكى رزقدن اكل وتناول ايدك [ارضك سزك منافع ومصالحكزه موافق طرز وصورتده يارادیلشنده کی حكمت عليه‌يى تأمل ايدكده اقطار ونواحيسنده كزوب توزك ، سير وسياحت ايدك وبو وجه ايله پروردكار كرمكارك هر طرفه بذل واحسان ايلديكى نعم وعواطفدن نواله‌چين اولك] .

انسان اقطار جهانده دونوب طولاشه‌رق نعم الهيه‌يى اقتطاف ايلمك ، آثار ربانيه‌يى تدقيق ايله عقل وعرفانى آرتمق ، مناظر مختلفهٔ فطرتى تماشا ايله لبريز ذوق ونشاط اولمق ، جناب رب كريمك الطاف مالا نهايه‌سنى حس ودرك ايله سوزان عشقى اولمق ايچون حكمت عليه نعم وعواطفنى روى زمينه جابجا نشر ايتمش . تتبع ايتده كور : كرك تحصيل علم وكمال ، كرك كسب وتجارت ايچون وكرك اقوام منقرضه‌نك خرابه‌لرينه بقاياى عظمت تماسنه عطف نكاه عبرت ، كرك آثار خلقتى تماشا وتدقيق ايله تنوير فكر ووجدان ايتمك اوزره نواحئ عالمده سير وسياحته جمله انامى ارشاد وترغيبى ولاجل التجاره سير وسفر ايدنلرك مدح وستايشنى متضمن نه‌قدر آيات فرقانيه وار .

روى زمينده كنيش كنيش يوللار آچوبده آمد وشد ايتمكلكز ايچون جناب حق ارضى سزك منافع ومصالحكزه موافق صورتده ياراتدى مآل منيفنده اوله‌رق سورهٔ [نوح] ده « والله جعل لكم الارض بساطاً لتسلكوا منها سبلاً فجاجا » بيورلمشدر .

روح البيانده شويله ذكر اولنمش : مفردات صاحبى ديوركه فج ايكى طاغ آره‌سنده‌كى يولدر ، كنيش يول معناسنده‌ده استعمال اولنور . [مِن] حرفى ماقبلنه متعلقدر ، چونكه ماقبلى اتخاذ معناسنى متضمندر . نظم جليل [لتسلكوا متخذين من الارض سبلاً فتفرقوا فيها مجيئاً وذهاباً] تقديرنده‌در . ياخود [من] حرفى [سبلاً] دن حال واقع اولان مضمره متعلق اولوب [كائنة من الارض] تقديرنده‌در . اكر [من] حرفى [سبلاً] كلمه‌سندن مؤخر واقع اولايدى آنك صفتى اولور ايدى . ارضك سير وسلوك ايچون بساط قلنمسى ، نوم ، استراحت ، حراثت ، غرس وسائره كبى ديكر وجوه انتفاعه منافى دكلدر . سير وسلوك ايسه يا جسمانى ويا روحانى اولور . سلوك جسمانى مقصده ايصال ايدن حركت اينيه ايله اولور . بونوع سير وسفرك طلب علم ، حج ، تجارت وسائره كبى فوائد جليله‌سى واردر . سلوك روحانى مقصوده ايصال ايدن حركت كيفيه ايله اولور . بونكده محبت ، معرفت وعرفان ، انس وائتلاف وسائره كبى فوائد جليله‌سى واردر .

سورهٔ [مزمل] ده « وآخرون يضربون فى الارض يبتغون من فضل الله » آيت كريمه‌سى‌ده روى ارضده سير وسفر ايدرك ابتغاء فضل الله ايدنلرى ، طلبكار فضل وكرم الهى اولانلرى ، يعنى ربح وتمتع طلب وقصديله اقطار ارضده كزوب طولاشانلرى مدح

وستایش بیوریور . تحصیل علم افضل مکاسب اولدیغندن آیت کریمه‌ده ذکر اولنان « ابتغاء فضل » ك تحصیل علمه عام وشامل اولدیغی تفسیر ابوالسعود ایله روح البیانده مسطوردر . تکملهٔ ردالمحتارك کتاب المضاربه‌سنده « یبتغون من فضل الله » قول شریفی [یسافرون للتجارة] دیه تفسیر اولندقدن صکره عقد مضاربه‌یه [مضاربه] دینلمسی مضارب طلب ربح اوزره علی الاغلب روی زمینده سیر وسفر ایتدیکیچوندر دینلمشدر . باق جناب حق ربح وتمتعه بنم فضل کرممدر بیوریور ، کسب وتجارت ایچون سیر وسیاحت ایدنلری مدح وستایش ایدیور . مفسرین کرام حضراتی‌ده تحصیل علم افضل مکاسب اولوب بودخی فضل وکرم الٰهی‌یی طلب دیمك اولدیغندن تحصیل علم ایچون آخر دیاره شد رحل ایدنلرده بو ثناء الٰهی‌یه مظهردر دیورلر . سن دینك تعلیمات جلیله‌سنه احالهٔ نگاه دقت ایت . بدخواهانك دین مبین اسلام حقنده برروسیله ایله جرأتیاب اولدقلری خلاف حقیقت بهتانلره الدانمه . انلرك : ادبی ، اخلاقی ، صحی ، اجتماعی ، اقتصادی ، اداری، سیاسی ، حکمی .. دیه صایوب دوکوب‌ده بتوره‌مدکلری محاسن وکمالاتك کافه‌سنی اصل اصول الدین اولان فرقان مبین جامعدر ، احکام علیه‌سی هر عصر وزمانه موافقدر . بشریتك دارینده رفاه وسعادتنی متکفلدر. حکمت ضالهٔ مؤمندر ، نرده بولورسه انی آلور. قرون اخیره‌ده اسلامه طاری اولان انحطاطك،

فتور همتك اسبابنی، نه‌دن نشأت ایلدیکنی مورخین اسلام واضحاً بیان ایدیورلر. قرون اولاده عالم اسلامك سطوت وشوکتی، فضل وکمالی حالا زیور جهان اولان آثار عظمت و مفخرتیله عیاندر . بوده اودستور مکرمك احکام عدل و عرفانه حسن اقتدادن ظهوره کلمش اولدیغنه آثار اجانب بیله شهادت ایدیور .

قرآن کریمده سیر وسفره ترغیب و تشویقی متضمن اوامر ووصایای الٰهیه اون درت محلده تکرر ایتمشدر . بوکا متدائر آیات جلیله‌یی زیره نقل ایدیورم :

« قد خلت من قبلکم سنن فسیروا فی الارض فانظروا کیف کان عاقبة المکذبین » سورهٔ آل عمران — آیت ۱۳۷

« قل سیروا فی الارض ثم انظروا کیف کان عاقبة المکذبین »
سورهٔ انعام — آیت ۱۱

« افلم یسیروا فی الارض فینظروا کیف کان عاقبة الذین من قبلهم » سورهٔ یوسف — آیت ۱۰۹

« فسیروا فی الارض فانظروا کیف کان عاقبة المکذبین »
سورهٔ نحل — آیت ۳۶

« الذی جعل لکم الارض مهداً وسلك لکم فیها سبلا »
سورهٔ طه — آیت ۵۷

« افلم یسیروا فی الارض فتکون لهم قلوب یعقلون بها

او آذان يسعمون بها فانها لاتعمى الابصار ولكن تعمى القلوب التى فى الصدور »

سورهٔ حج — آيت ٤٦

« قل سيروا فى الارض فانظروا كيف كان عاقبة المجرمين »

سورهٔ نمل — آيت ٧٠

« قل سيروا فى الارض فانظروا كيف بدأ الخلق ثم الله ينشئ النشأة الآخرة ان الله على كل شئ قدير »

سورهٔ عنكبوت — آيت ٢٠

« اولم يسيروا فى الارض فينظروا كيف كان عاقبة الذين من قبلهم كانوا اشد منهم قوة واثاروا الارض وعمّروها اكثر مما عمّروها — الآية »

سورهٔ روم — آيت ٩

« قل سيروا فى الارض فانظروا كيف كان عاقبة الذين من قبل — الآية »

سورهٔ روم — آيت ٤٢

« اولم يسيروا فى الارض فينظروا كيف كان عاقبة الذين من قبلهم — الآية »

سورهٔ فاطر — آيت ٤٤

« اولم يسيروا فى الارض فينظروا كيف كان عاقبة الذين كانوا من قبلهم — الآية »

سورهٔ مؤمن — آيت ٢١

« افلم يسيروا فى الارض فينظروا كيف كان عاقبة الذين من قبلهم — الآية »

سورهٔ مؤمن — آيت ٧٩

افلم يسيروا فى الارض فينظروا كيف كان عاقبة الذين من قبلهم

دمّر الله عليهم وللكافرين امثالها »

سورهٔ محمد — آيت ١٠

مسلماتدندركه متقدمينك آثار مجسمه‌سنى كوزله كورمكده اول قدر تأثير قوى واردركه ايشتمكده اوتأثير يوقدر .

شنيدن كى بود مانند ديدن

ان آثارنا تدل علينا فانظروا بعدنا الى الآثار

وقتيله نام و شهرتلرى دنيايى طوتمش اولان بونجه ملتلرك اوجسيم اثرليدركه بوكون بزه انلرك حيات ماضيه‌لرينى وزائل اولمش شان وشوكتلرينى عياناً كوستريور .

بو ودها امثالى نيجه اوامر و تعليمات سنيه‌يى كنديلرينه رهبر اتخاذ ايدن برچوق اعاظم وقتيله سير وسياحته چيقديلر . تتبعات عالمانه‌لرى ايچون كوزل كوزل جولانكاهلر بولديلر. هر برولرى مشهوداتنى، معلومات مكتسبه‌سنى قيدوضبط ايتدى ، سياحتنامه‌لر، قاموسلر ، كلياتلر ، موضوعات العلوملر ، ترجمهٔ حاللر ، عمومى خصوصى تاريخلر يازلدى. تجارت ايچون ديار بعيده‌يه شدرحل ايديلوب نطاق تجارت توسيع اولندى . ثروت بلاد تجارت ايله ازدياد بولدى . اقوام اسلاميه ارەسنده واسطهٔ الفت و معاشرت پيدا اولدى . ادارهٔ منزله ، تدبير مدنيه ، جغرافيايه ، احوال ارضه ، هيئه ، مناقب طبيعته ، صنايع شتّايه دائر امته اثرلر هديه ايدلدى. ديكر طرفدن ايسه تفسير شريفه، احاديث نبويه‌يه،

فقهه ، اصول فقهه ، احکام اعتقادیه‌یه ، قواعد لسانه ، فصاحت وبلاغته متداثر کتابلر تدوین اولنمقده ایدی . احکام سلطانیه نامیله اصول اداره‌یه متعلق کتابلر دخی یازیله‌رق تا مقام معلای خلافتدن محتسبلره [بلدیه مأمورلرینه] ، شرطه‌لره [پولیسلره] جانداریه‌لره یعنی ژاندارمه‌لره [۱] قدر مأمورین و مستخدمینك وظائفی کوسترلمش و « رعیه یعنی تبعه اوزرینه تصرف مصلحته منوطدر » دستوری اصول اداره‌نك هر شعبه‌سنده اس‌الاساس اتخاذ قلنه‌رق هرخصوصده نظر مطالعه‌یه آلنمش ایدی .

بوجد وسعیلر زمان سالفده کوندن کونه توسع و ترقی ایده ایده نهایت هجرت سنیه‌نك بشنجی والتنجی عصرلرینه طوغری دیار اسلامك هرجهتنده آثار فیوض، انوار علم‌وکمال تموج‌ایدیور ایدی. افسوس ! که بر طرفدن اهل‌صلیبك محاسده وهجوملری، دیکر طرفدن سیل بلا کبی جنکیزلرك طغیانلری ایله بوفردوس عدل وعرفانك رونق و انتظامی خیلیدن خیلی خللدار اولدی. بوکاده عطالت ، نقصان همت‌وحمیت‌کبی مخرب ملك وامت اولان

[۱] جاندار : لغتده سلاحلی کیمسه معناسنه‌ده کلور . خلفای عباسیه دورنده امور انضباطده استخدام اولنان سلاحلی برنوع افراده « جانداریه » اطلاق‌اولنور‌ایدی . فرانسزجه‌ده معنای لغویسی اعتباریله سلاح‌آدمی دیمك‌اولان « ژان ـ د ـ آرم » ترکیب‌اضافیسی « جاندار » وصف ترکیبنه لفظاً ومعناً نه‌قدر قریب ومشابه .

احوال اسفناك انضمام ایتدی . عاقبت عالم اسلامده بو کوریلان نتائج ظهوره کلدی .

معروضات واقعه‌دن دخی مستبان اوله‌جغی اوزره اقطار جهانده سیر وسیاحتك منافع وفوائدی بی پایاندر. بونکچوندرکه عصرمزده ملل متمدنه‌نك حکمدارانی ، افراد خاندانی ، اکابر واعیانی ، دانشوران وحکماسی ، ادباسی ، تجاری، اهل حرفی دنیایی کزوب طولاشیورلر . مشهودات و مکتسبات واقعه‌لریله بشریتی ، علی‌الخصوص منسوب اولدقلری دولت و وطنی غریق لطف وانعام ایدیورلر . پادشاه نوجاه افندمزك عن‌قریب بعض ولایاتی تشریف بیوره‌جقلرینه دائر اوراق حوادثك تبشیراتی تبعهٔ ملوکانه‌لرینی نه‌قدر دلشاد ، نه‌درجه مبتهج ومفتخر ایتسه یری واردر . تبشیر اولنان بوعزم پادشاهی قلمرو حکومت سنیه‌لری ایچون انشاءالله براعت‌استهلال خیروفلاحدر .

باسفرها شاه کیخسرو شود
بی سفرها شاه‌کی‌خسرو شود

سعدی مرحوم سیر وسیاحتدن جهت‌جهت استفاده‌سنی حکایه ایله نه خوش ترنم ایدیور :

در اقصای عالم بکشتم بسی
بسر بردم ایام باهر کسی

تمتع زهر كوشهٔ يافتم

زهرخرمنى خوشهٔ يافتم

كتاب اللهده سير وسفره بونجه ترغيب وتشويق ايله برابر آتى الذكر سكز محلنده ابن السبيله (يولجى‌يه) مواساتك برّ وطاعتدن وخير انفاق جمله‌سندن اولديغى و آنلر محل انفاق وصدقه اولوب مال غنيمتده دخى سهملرى بولنديغى بيان بيورلمشدر :

« .. وآتى المال على حبه ذوى القربى واليتامى والمساكين وابن السبيل والسائلين وفى الرقاب ـ الآية » سورهٔ بقره ـ آيت ١٧٧

« يسئلونك ماذا ينفقون قل ما انفقتم من خير فللوالدين والاقربين واليتامى والمساكين وابن السبيل ـ الآية » سورهٔ بقره ـ آيت ٢١٥

« واعبدوا الله ولا تشركوا به شيئاً وبالوالدين احساناً وبذى القربى واليتامى والمساكين والجار ذى القربى والجار الجنب والصاحب بالجنب وابن السبيل وما ملكت ايمانكم ـ الآية » سورهٔ نساء ـ آيت ٣٥

« واعلموا انما غنمتم من شىٔ فان لله خمسه وللرسول ولذى القربى واليتامى والمساكين وابن السبيل ـ الآية » سورهٔ انفال ـ آيت ٤٢

« انما الصدقات للفقراء والمساكين والعاملين عليها والمؤلفة قلوبهم وفى الرقاب والغارمين وفى سبيل الله وابن السبيل ـ الآية »

سورهٔ توبه ـ آيت ٦١

« وآت ذا القربى حقه والمسكين وابن السبيل ولا تبذر تبذيرا »

سورهٔ اسرى ـ آيت ٢٦

« فآت ذا القربى حقه والمسكين وابن السبيل ـ الآية »

سورهٔ روم ـ آيت ٣٨

« ما افاء الله على رسوله من اهل القرى فلله وللرسول ولذى القربى واليتامى والمساكين وابن السبيل ـ الآية »

سورهٔ حشر ـ آيت ٧

سورهٔ تکویر :

آیت — ۸ و ۹

واذاالموءدة سئلت * بای ذنب قتلت

[زمان جاهلیتده عربلر قیز اولادینی فقر وفاقه‌یه دوچار اولورز ویاخود بیوورلرده انلرك یوزندن ناموسمز برباد اولور مطالعهٔ سخیفه‌سیله دیری دیری طوپراغه کومرلر ایدی ، ایشته بویله دیری دیری طوپراغه کومولن قیز چوجغنه « موءده » دینور . جناب حق بو قربان وحشت اولان یاوریجقلری تسلیت وبو جنایت ظالمانه‌یی ارتکاب ایدن او قاتللره کمال غیظ وسخطنی اظهار ایچون شو طرز مؤثر ایله بیوریور :] اول دمده که موءده‌یه نه کناه ایله قتل اولندینی سؤال اولنور . . [سز معصومه‌لرك نه کناهکز وارایدی‌که او وحشی قاتللر سزی دیری دیری طوپراغه کومدیلر دیه کندیلرینه طرف الهیدن تسلیت والتفات اولمق اوزره صوریلور . بو بی رحم وشفقت اولان وحشیلر حقنده اومرتبه غیظ وسخط اظهار بیوریلیورکه درجهٔ خطابدن بیله اسقاط اولنمشلر ، کندیلرینه خطاب ایدلمیور] .

زمان جاهلیتده بر آدمك بر قیزی دنیایه کلدکده اگر حرینی معصومه‌یی حیاتده براقق ایسته‌یور ایسه اکا بیونجه یا یوکدن

ویاخود قیلدن برجبه کیدیروب‌قیزجغز بادیه‌ده او آدمك دوه‌لرینی قیونلرینی کودر ایدی . اکر قتل ایده‌جك ایسه التی یاشنه قدر براقوب التیسنه باصینجه قیزك والده‌سنه [قیزی کییدر قوشـات اقرباسـنه کوتوره‌جکم] دیر و انسـه‌سی یاوریجغزی کییدیروب قوشاتدقدن صکره باباسی انی یاننه الەرق قیره کوتورر ایدی . قیرده بر چقور قازار و چوجغی چقورك یانـنه یاقلاشـدیروب چقوره باق دیر ایدی . او ظـالمك ایدەجکی غدر و وحشـتدن بی خبر اولان یاوریجغز چقوره باقار ایکن ارقه‌سـندن چقوره ایتر واوزرینه طوپراق بوشالدوب همان چقوری یرله برابر دوم دوز ایدردی. بعضیلری دیدی‌که او زمان وحشت نشانده برکبه خاتونك طوغورمسی یاقلاشدقده بیچاره قادین حسب‌المجبوریه بر چقور قازار ، چقورك باشـنده آغریلرینی چکیرر ایدی . اکر قیز طوغار ایسه انی چقوره اتوب براقور ، شاید اوغلان ایسه الیقویاردی .

حضـرت عمر جاهلیتك غرائب وقبائح عاداتنی نقل ایتدیکی صرده‌ده دیر ایدی‌که زمان جاهلیتـده ایکی عادتمز وار ایدی . بعدالاسلام بوایکی عادتدن بری خاطـرمه کلدکجه کولرم ، دیکرینی تخطر ایدنجه یورکم سزلار ، کوزیاشلرم نهرلر کبی سیلان ایدر . کولدیکم عادت شـو ایدی‌که حلوادن معبودلر یاپوب بونلره تعبد وپرستش ایدر ایدك . صکره آجیقنجه اوطاپندیغمز معبودلری

یر ایدك . دیکری‌ده قیزلرمزی دیری دیری طوپراغه کوممك ایدی . بن بوعادت ملعونه‌یه مبنی برکون یتشمش برقیزمی‌دیری دیری کومك اوزره بادیه‌یه کوتوردم ، چقور قازار ایکن صقالمه طوپراق قوندی . قیزم : [صـقالکه طوپراق قونمش باباجغم ! سیلکه‌یم] دیه‌رك طوپراغی الیله سیلکدی. بن ینه رحم وشفقت ایتمدم وبرمقتضـای عادت جاهلیه آه ! اوبیکناه یاوریجغزی الله دیری دیری کومدم . بونی سویلر واویلا دلخراش ایله هونکور هونکور اغلار ایدی « ولاتقتلوا اولادکم خشـیة املاق نحن نرزقهم وایاکم ان قتلهم کان خطأً کبیرا » .

دوشونلسون ، ظهور اسلامدن اول جزیرةالعرب نه‌ایمش، شعشعهٔ اسلام فیضبار اذهان اولنجه جزیره نه‌حاله کلمش. بیچاره یاوریجقلرینی اللریله کومش اوسکنهٔ خونخواران ظهور اسلامدن صکره بلاد جهانه اساتذهٔ فضائل اولمش .

جناب رب کریم قوللرینه پك رؤف ورحیمدر. بری برلریله دائما حسن معاشرت ایتملرینی امر ایدر. ناسه اذی‌وجفا ایدنلره، خالقی رنجیده دل ایلیانلره، قتل نفسه جرأت ایدنلره غضب‌ایلر. بغیر حق برنفسی قتل ایدن کویا بتون خلقی قتل ایتمش ، برنفسی احیا ایلیان کویا بتون خلقی احیا ایلمش اولور بیورر . هله او معصومه‌لرك حیاتنی اویله مطالعات سـخیفانه‌یه فدا ایدن وحشی قاتللری کمال نفرتله یاد ایدر . ارکك چوجقـلر کبی قیز

چوجقلرده برانعام فطرت ایکن بونلرك حیاتنی استثقال ایدن ، بونلردن خشنود اولمیان بابالری باقك ، کتاب عزیزینك دیکر برمحلندهده نصل تعییب وتقبیح بیوریور : « واذا بشر احدهم بالانثی ظل وجهه مسوداً وهو کظیم • یتواری من القوم من سوء مابشر به أیمسکه علی هونٍ ام یدسه فی التراب الاساء مایحکمون = انلردن برینه قیزك طوغدی دیه خبر ویرلدکده پرغیظ وحدت اولهرق یوزی سیم سیاه کسیلور [مغموم ومکدر اولور] . [کویا] کندوسنه فنا برخبر ویرلمش اولمسندن طولایی [حجاب ایدوب] قومندن کیزلهنور ، [خاطرندن کچرکه] بونی ذل وحقارت ایله [حیاتده] براقهیممی ، یوقسه طوپراغهمی کومهیم ، آکاه اولك [بو آدملر] نهچیرکین حکم ایدیورلر ، مطالعه وحکملری نهبرباد » . فقر وفاقهدن قورتلمق ایچون سعی واقدام لازم ، برچوجقدن حسن عاقبت امید ایلك ایچون انی حسن تربیه لازم ، برمعصومهجکزه غدر ایتمکله بومقصدلره وصول قابلمی ؟ بونه سخیف مطالعهلر .. نصل جاهلانه حکملر ..]

سورهٔ مطففين

آيت — ١ و ٢ و ٣ و ٤ و ٥ و ٦

ويل للمطففين* الذين اذا اكتالوا على الناس يستوفون* واذا كالوهم اووزنوهم يخسرون * الا يظن اولئك انهم مبعوثون* ليوم عظيم * يوم يقوم الناس لرب العالمين

ويل [عذاب اندر عذاب] او مطففلره كه ناسدن اولچى ايله برشى الدقلرى وقت ، [اولچى‌يى صاللامق واولچيلن شيئى باصمق كبى نه قدر ممكن حيله وار ايسه انلرك هپسنى ياپه‌رق] حقلرينى [مع زيادة] تماماً اولچوب الورلر . وناس ايچون برشى اولچيجك ويا طارته‌جق اولسه‌لر اكسك اولچر اكسك طارتارلر [انلر بوغدر وخيانته نصل جرأت ايديورلر ، بو ارتكابلرينه تعجب اولنسون] . انلر صانميورلرمى كه [هول ودهشتنه حد وپايان اولميان] عظيم بركون ايچون بعث اولنورلر . او كون كه ناس رب العالمين [ك حكم وقضاسى] ايچون قائماً طوره‌جق [وبرذره وخردل مقدارى برحقدن طولايى حساب وير‌ه‌جك] درلر .

تطفيف : برشيئى نقصان اولچمك ويا نقصان طارتمقدر . بو آيات كريمه‌ده كورولويوركه اكسك اولچنلر واكسك طارتانلر

حقنده نه قدر شدت نه قدر وعيدوار . بو مقوله‌لر دنياده رسواى وبدنام اولدقلرى كبى حضور رب العالمينده‌ده شدتله مسئول ومعاتب اوله‌جقلردر . اخذ واعطاسنده غدر وخدعه‌يه سالك اولمش هيچ بر تاجر كورلمامشدركه ضرر وزيانه اوغرامسون ، النهايه معامله‌سى بسبتون بوزيله‌رق برباد وپريشان اولمسون . تجارتنده التزام استقامت وامانت ايدن تاجرلر مالنك ربح ونماسيله كامران ونائل ثروت فراوان اولورلر . كمال حيرت ايله كورمكده اولديغمز اوجسيم جسيم مؤسسات تجاريه هپ ثمرهٔ استقامت وامانتدر .

بز دارينده باعث نجات و فلاحمز بولنان اوامر و تعليمات الهيه‌يى وخير الاسلافك نمونهٔ حسن اقتدا اولان حركات ممدوحه‌سنى كندمزه رهبر ايدملم‌ده شو محيط سفالت وعطالتدن سيريله‌رق برجهان فعاليته يوكسلهلم ، ال اله ويروب چاليشه‌رق رضاء الٰهى استحصاله جهد ايدملم ، ديارمزى شوكت قوميه‌مزى استقامت ايله فعاليت ايله احيا ايليه‌لم ، «وتعاونوا على البر والتقوى ولا تعاونوا على الاثم والعدوان » .

ابن عمر رضى الله عنهما حضرتلرى بركون بو سوره‌يى تلاوت ايديور ايدى . « يوم يقوم الناس لرب العالمين » قول شريفنه كلنجه كنديني طوته‌ميوب صوت بلند ايله بكا ايتدى وملاحظهٔ حساب وجزا ايله بكاسى غلبه ايدوب مابعدينى اوقويه‌جق كندنده حال قالمدى .

ملوك امويه‌دن عبدالملك بن مروانه براعرابى ديدى‌كه جناب حقك مطففلر حقنده نه بيورديغنى ، يعنى از برشيئك بغير حق اخذندن طولايى آنلره نه‌عظيم وعيد توجه ايتديكنى ايشتدك ، ياسن‌كه اموال مسلمينى اولچيسز طارتيسز اليورسين ، كندك ايچون نه ظن وتخمين ايدرسين ؟

مرويدركه رسول اكرم صلى الله تعالى عليه وسلم افندمز مدينه‌يى تشريف بيوردقلرى زمان مدينه اهاليسى كيل خصوصنده پك غدار ايديلر . بو آيات جايله شرف نزول ايتمسيله معامله‌لرينى اصلاح ايتديلر « واوفوا الكيل اذا كلتم وزنوا بالقسطاس المستقيم . ذلك خير واحسن تأويلا » .

الحمد لله على التمام والصلاة والسلام على محمد المصطفى سيد الانام وعلى آله وصحبه الكرام والذين اتبعوهم باحسان الى يوم القيام .

تم الكتاب

اخیلر طریقتی [١]

علما ، عرفا ، خطبا ، ادبا ، ائمه ایله رجال ملکیه وعسکریه ، متحیزان اهالی ، تجار ، اصناف ، زراعدن بر چوق ذواتك بو طریقت قدیمه سالکان و محباننذن بولندقلری تاریخ خصوصیٔ مایمزه آشنا اولانلر نزدنده وارستهٔ عرض وبیاندر .

علمامزدن اخی چلبی اسمی سامعه‌مزه بیگانه اولمدیغی کبی سلسلهٔ طرق علیه‌دن : اخی خلوتی ، اخی پیر ولی عمر خلوتی ، اخی میرم خلوتی ، اخی عزالدین خلوتی ، اخی صدرالدین خلوتی ، وطریق نورالدین جراحیدن اخی یونس حضراتی دخی رجال صوفیه اره‌سنده معروف ذواتدندر .

بو طریقتك تاریخه عائد طرز تشکیلاتنه نمونه اولمق اوزره سیاح شهیر ابن بطوطه‌نك رحله‌سندن [کنج اخیلر] عنوانلی فقره‌نك ترجمه‌سی زیره قید ایدلدی .

بو طریق بر‌واحسان ، بوکره ایجاب عصره موافق اوله‌رق ایکی مقصدله تجدیداً تأسیس اولندی . بری ، فقرای اطفال مسلمینه وبالخاصه کویلی چوجقلرینه ضروریات دینیه ومدنیه‌لریله

---

[١] بومقاله تصویر افکارك فی ١٠ محرم سنه ١٣٣٢ تاریخ و١٣٧ عددلی نسخه‌سنده نشر اولنمشیدی .

برابر کندیلرینه چفتجیلك، سوتجیلك، مرانغوزلق، دوکمه‌جیلك، دیوارجیلق ، دولکرلك، ترزیلك کبی صنایعدن بری اوکرەدلمك؛ دیکر مقصد دخی حیات اجتماعیه‌مزده‌اوته‌دنبری برموقع مخصوص مهمی بولندیغی حالده برخیلی مدتدر نظرالتفاتدن اسقاط ایدیله‌رك یوز اوستی براقلمش اولان محلات وقری عوارض آقچه‌سنك یکیدن جمع وادخارینه تشبث اولنمقدر . بو آقچه‌نك بر قسمی دونمای عثمانی ایچون تخصیص وافراز ایدیله‌جکدر .

عوارض آقچه‌سی عوارض وقفی جمله‌سندندر . عوارض وقفی : غله‌سی بر قریه و یا محله اهالیسنك عوارض واحتیاجاتنه صرف ایدلمك اوزره تأسیس اولنان وقفدر ، بر قریه ویا محله‌ده خسته اولوب‌ده کار وکسبدن عاجز قالانلرك انفاق واعاشه‌سنه صرف ایدلمك اوزره تأسیس اولنان وقفلر کبی ،

ولیمه جمعیتلرنده کلینلره اعاره اولنمق اوزره البسه وحلیات وقف ایتمك ، وفقراء زراعدن تخمی اولمیانلره اقراض اولنمق اوزره حبوبات وقف ایلمك متعامل و متعارف بولنان بلده‌لرده بو مقوله منقوللرك وقفی صحیحدر .

[و] کما صح ایضا وقف کل [منقول] قصداً [فیه تعامل] للناس [کفاس وقدوم] بل [ودراهم ودنانیر] قلت بل ورد الامر للقضاة بالحکم به کما فی معروضات المفتی أبی السعود، ومکیل وموزون فیباع ویدفع ثمنه مضاربة او بضاعة ـ در مختار

خارج سورده مناسب بر محلده اراضی صاتون آلنه‌رق جسیم بر چفتجی مکتبی انشا اولنه‌جق وهرمحله وقریه‌نك مسجد ویا زاویه‌سنده طریقك برر شعبه‌سی بولنه‌جقدر .

عطایای اخوان و تبرعات محبان ایله تجمع ایده‌جك آقچه ایچون عثمانلی بانقه‌سنده ویاامنیت صندوقنده هرمحله وقریه‌طرفندن برر حساب جاری آچیله‌جق و هرایکی مقصد ایچون طوپلانان آقچه بیك غروشه بالغ اولدقجه اهل محله ویا قریه‌نك معتمدلری یدیله بانقه‌یه ویا صندوقه یاتیریله‌جقدر . برنجی مقصد ایچون جمع اولنان مبالغ بیك لیره راده‌سنه چیقدیغی زمان بمنه‌الکریم ایشه باشلانه‌جقدر .

عهد اسلافك خلافنه اوله‌رق زمانمزده اکثر حوائجمز بشقه‌لری طرفندن وجوده کتوریلیور، صرتمزده‌کی اثوابی اونلر اعمال ، مسکن و مأوالرمزی بونلر انشا ایدیور . مع‌الخجاله جمله‌مزك معلوم ومشهودیدرکه جامع ، مسجد ، تکیه ، مدرسه ، تربه کبی مبانیٔ مبجله‌مز وقتیله معمار خیرالدین ، معمار سنان ، معمار کمال‌الدین ، معمار ایاس ، معمار قاسم آغا ، معمار محمد آغا مثللی هنرورانمز طرفندن انشا ایدیله کلمکده ایکن بو کون شو نوع مبانیمزك انشا آتنده بیله دیکرانه عرض افتقار ایدیورز . بورالری دوشونلنجه تذبث واقعك حیات امت ، شوکت امت ایچون نه قدر لزوم مستعجلی بولندیغنی ایضاحه حاجت قالماز .

تعاون اجتماعیسی مفقود اولان امت مالك حیات دكلدر . كندینه نصرت ایتمیان قومك شوكت واستقلالی زائل اولور.

طریقت مركز اداره‌سی ایلریده قرارلاشدیریله‌جقدر . هر محله وقریه اهالیسی همان اخوان ومحبانه مراجعتله طوپلانه‌جق تبرعات وعطایایی اصحابنك اساميسیله برابر ایلریده انتخاب اولنه‌جق برجریدهٔ اسلامیه‌یه بیلدیرملری تصور اولنیور . اوزمان غزته‌ده برمسابقهٔ حمیت میدانی كشاد اولنور . وطن عزیزمزك سلامت وسعادتنه متعلق بوكبی برخصوص مهمده هیچ بر طرفدن دریغ لطف ایدلمیه‌جكنی اخوان وطن جملةً عن صمیم القلب تمنی ایدر .

باش مدعیٔ عمومی

برکت زاده اسماعیل حقی

ابن بطوطه‌نك رحله‌سندكی [ذكر الاخیة الفتیان] عنوانلی فقره‌نك مألاً ترجمه‌سی :

كنج اخیلرك بیانی

اخیلرك مفردی اولان اخی ، یاء متكلمه مضاف قلنمش « اخ » لفظندن عبارت [وتركجه قرنداشم دیمك] در . تركانلره عائد بلاد رومك جمیع جهاتنده وهرقصبه وقریه‌سنده اخیلر واردر . دنیاده بونلر قدر غرباء ناس حقنده فرط احتفال كوسترر واطعام طعام ایله تسویهٔ حوائجه شتابان اولور فرد آفریده بولنماز.

بر آدمی ، صنعتداشلریله مجرد ونامتأهل دها برطاقم شبان طوپلانه‌رق كندیلرینه پیشوا اتخاذ ایدرلر ، ایشته بو پیشوا اره‌لرنده « اخی » اولدیغی كبی كندیلری‌ده كنج اخیلردر . بوزمرهٔ شبان برزاویه بنا ایدوب مفروشات وقنادیل كبی زاویه‌نك محتاج بولندیغی اشیایی‌ده تدارك ایدرلر . اخی‌نك اصحاب ویارانی كوندوزلری منسوب بولندقلری صنعت محللرنده چالیشورلر وقازاندقلری آقچه‌یی ایكندیدن صكره كوتوروب اخی‌یه تسلیم ایدرك بوصورتله ارزاق وفواكه كبی زاویه‌ده صرف اولنه‌جق مالزمه‌یی آلورلر. اوكون بلده‌یه برمسافر ورود ایتمشسه یانلرینه ایندیروب تدارك اولنان نواله ایله كندینه ضیافت ویریرلر وكیدنجه‌یه قدر اومسافر یانلرنده قالور ، شاید مسافرلری بولنمازسه كیجه اونواله‌نك اطرافنه طوپلانوب یرلر وتغنی ورقص ایدرلر . فردا اولدیغی ایدی ، محل صنعتلرینه طاغیلورلر . بوحال هركون بویله‌جه تكرر ایدر . آنفاً ذكر ایدلدیكی اوزره بونلرك مقتدابهلرینه (اخی) وكندیلرینه (فتیان) دینور . جهانده بونلردن دها جمیل الافعال انسانلر كورمدم . اهل شیراز واصفهان افعال واوضاعده انلره آكدیررلرسه‌ده بونلرك آینده ورونده‌یه محبتلری واكرام وشفقتلری دها زیاده‌در .

شهره ورودمزك ایكنجی كونی ایدی‌كه بوفتیاندن بری شیخ شهاب الدین حموی‌نك یانینه كاوب اونكله تركجه قونشدی. اوكونه

قدر بن ترکجه‌یی دها آکلامیور ایدم . بو آدمك صرتنده کهنه اثواب وباشنده کچه‌دن برسرپوش وارایدی . شیخ بکا دیدی‌که: بو آدم نه‌دیور بیلیورمی‌سین ؟ بیلمیورم ، دیدم . سنی ورنقا کی ضیافتنه دعوت ایدیور دیدی . تعجب ایدرك : یکی ، دیدم . او آدم کیتدکدن صکره دونوب شیخه دیدم‌که بو برعاجز آدم، بزه ضیافت ویرمکه قدرتی یوق ، بزده کندیسنك دوچار کلفت اولمسنی ایسته‌مه‌یز . شیخ کولدی ، دیدی‌که بو آدم کنج اخیلرشیوخندن بریدر ، کندیسی مجوهرجی وکریم‌النفسدر، ارباب صنایعدن ایکی یوز قدر احبابی آنی کندیلرینه پیشوا ایدوب آیندکان وروندکانی مسافر ایتمك ایچون برزاویه بنا ایتدیلر، بونلر کوندوز طوپلا- دقلرینی کیجه صرف وانفاق ایدرلر .

صلاة مغربی ادا ایتمشـدم ؛ برده باقدم ، بزی آلمق ایچون او آدم عودت ایتمش . قالقدق ، برلکده زاویه‌سنه کیتدك . بلاد رومك او کوزل دوشمه‌لریله تفریش ، وزجاج عراقیدن معمول برچوق آویزه‌لر ایله تزیین اولنمش دلفریب برزاویه .

بولندیغمز یرده بش عدد [بیسوس] وار ایدی . بیسوس : چراغیایه شبیه باقردن اوچ آیاقلی برشمعدان‌که تپه‌سنده [جلاس] مانند باقردن برشی واورته‌سنده فتیل ایچـون انبوبه‌سی وار . بونلر أریدلمش ایچ یاغیله طولدوریلیور . هر بیسوسك یاننده ایچ یاغی مملو برر قاپ بولندیغی کبی فتیلی دوزلتمك ایچـون مقراص‌ده

وار . ایچلرندن برآدم بیسوسلرك خدمتنه تعیین‌اولنمش ، بو آدمه آره‌لرنده [چراغجی] دینور .

برآلای شبان بو بزم انسه کلوب صف صف دیزلدیلر . بونلرك صرتلرنده‌قفتانلر ، آیاقلرنده مستلر ، بللرنده میان‌بندلر ، میان بندلرینك وسطنده ایکی ذراع طولنده بیچاقلر ، باشلرنده یوکدن بیاض سرپوشلر وهر سرپوشك تپه‌سنه ایلشدیرلمش بر ذراع طولنده وایکی پارمق عرضنده برر پارچه وار . هرکس یرلی یرینه اوطوردقدن صکره باشلرنده‌کی سرپوشلرینی‌چیقاروب اوکلرینه قویدیلر ؛ باشلرنده (زردخانی) دن وسائره‌دن نظروبا دیکر سرپوشلر قالدی . بزمکاهك وسطنده خارجدن ورود ایدنلر ایچون ترتیب ایدلمش مواقع مخصوصه وار . بزده داخل مجلس انس وصفا اولنجه کونا کون طعاملر ، میوه‌لر ، طاتلیلر کتوردیلر ، صکره تغنی ورقصه باشلادیلر .

حاللری پك خوشمه کیتدی ، سماحتلرینه وکرم نفسلرینه دورادور تعجب ایتدم . آخر لیلده انلری زاویه‌لرنده براقه‌رق کندیلرندن آیرلدق .

ذیل

بونلری ذکر وحکایه‌دن مقصد تثبت وقایع صرف مأخذینی کوسترمك ، بزده من القدیم بوکبی مسالکك وجودینی خاطره کتورمکدر ، بوده آنك جوهر وماهیت ذاتیه‌سندن استفاده ایتمك ایچوندر ، یوقسه اومسلکی اوصاف وعوارضیله عیناً زمانمزه نقل ایتمك مقصود دکلدر . تفرعاتجه هرزمانك کندینه مخصوص مقتضاسی واردر .

اسماعیل حقی

تبليغ اوّل [١]

اخوان كرامك معلوملريدركه كسب وتجارت بزم من القديم شعار مليمزدر . سر مذهبمز امام اعظم رحمه الله حضرتلرى تجارتله اشتغال ايدر ايدى . اجلهٔ رجال صوفيه‌دن سرّى سقطى قدس سره حضرتلرينك صنعتى قاشجياق ايدى . دها دونكى كونه قدر پادشاهانمزدن درويشانمزه قدر بتون اعاظم و آحاد امتك برر كسب وصنعتى وار ايدى . مفتى الروم مولانا محمد الفنارى حضرتلرى [فصول البدائع] ده شويله ذكر ايديور : « امور معاش ومعاد بيع وشرالر ايله نسق وانتظام اكتساب ايلر . تجار روى ارضده جناب حقك عامللريدر ، تقدير ايلديكى رزقلرى عباده بونلر ايصال ايدرلر . بلاد وامصارك عمرانى انجق كسب ايله‌در . كسب آيات جليلهٔ فرقانيه‌ده [ابتغاء فضل الله] عنوان شرفى ايله مدح وستايش بيورلمشدر. كسب ايله‌دركه مروت وانسانيت وبين الناس حسن معاشرت صورتپذير حصول اولور . . » . وقتيله صنايعك ترويج رونق واعتبارى ايچون بين الاسلام درلو درلو شركتلر تشكيل اولنور ، جابجا احسان ومواساة انجمنلرى

---

[١] بو تبليغ ، ورقهٔ مخصوصه ايله نشر ايدلمشيدى . آرزو اولنان مقصدى لله الحمد حصوله كتوردى .

عقد ایدیلور ایدی . محله وقریه‌لرده دخی عوارض اقچه‌سی نامیله اقچه طوپلانه‌رق چنتجیلره ، کار و کسبدن عاجز قالمش اهل صنعته ، فقرا وعجزۀ محله وقریه‌یه باقیلور ایدی . تشویق صنایع ، معاونت صنعتکاران ، تعلیم وتربیۀ فقرای اطفال مسلمین مقصدیله بوکره ، ایلروده بالمذاکره انتخاب اولنه‌جق اسم وعنوان ایله بر جمعیت خیریه وجوده کتورلملك تصور اولنیور . بو مقصد خیرك مقدمه‌سی اوله‌رق شمدیلك بعض محلات وقراده فرونلر وبقال و قصاب دکانلری کشاد ایدلمش اولدیغندن اصحابنك تزیید شوق و همتلری ایچون بورالردن الش ویرش ایتمکه اخوانك ترغیبی وذات فضائلمآبلری طرفندن رهبر داد وستد اوله‌جق دها بعض مطالعات ونصائح تردیفیله ناسی صنعت وتجارته ارشاد خصوصنجه دمادم همم علیه‌لرینك رایکان بیورلمسی جملةً تمنی اولنور .
فی ۲۱ محرم سنه ۱۳۳۲

برکت زاده

اسماعیل حقی

تبلیغ ثانی [۲]

تصویر افکارك ۱۰ محرم سنه ۱۳۳۲ تاریخ و ۱۳۷ عددلی نسخه‌سیله نشر اولنان مقاله‌ده کوسترلدیکی اوزره محلات وقراده وجیبۀ مواساتی ایفا ایچون عوارض اقچه‌سی طوپلامق دیدنۀ

[۲] بودخی آیریجه ورقه ایله نشر ایدلمش ایدی .

دیرینۀ امتدر . بواره‌لق بعض محلات وقراده بوعادت مستحسنه‌نك احیاسنه کمال کرمی وفرط عزم وشوق ایله چالشلدیغی استبشار اولنیور . مدارس وزوایانك ، بو ایکی منبع حیات و کمالك نفس مسیحا دمی ، مواعظ فسونکاری قلوب امتی احیا ایتدی . بیع وشراالرده اولدیغی کبی بو خصوصده دخی انلك فیض ارشادیله امت همان بر قاچ کون ظرفنده سعی واقدامجه جوش وغلیانه کلدی . افئدۀ ناس نور انتباه ایله طوله‌رق هر کسده کار و کسبه بر میل اویاندی . تربیۀ ملیه ایله ، حب وطن ایله نشوونما بولمش وعلوم وصنایعدن برینه انتساب ایله تزیین ذات وصفات ایلمش اولان شبان امت دخی لیل ونهار اقدامات فائقه‌لریله مسائل اقتصادیه واجتماعیه‌مزك تعالیسی ایچون ابراز جلائل آثاردن خالی قالمیور .

واذا کانت النفوس کبارا
تعبت فی مرادها الاجسام

عطالت ، سعی وجهدی ترك ایتمك شرعاً محظوردر وایشنی کوجنی ترك ایدوب خانه‌سنده اوطوران آدمك طلب رزق ایله اولان دعاسی نزد الوهیتده مقبول دکلدر ، چونکه دعانك شروط وآدابی واردر ، اوشروط و آدابدن بری‌ده وقوعنه عادةالله جاری اولان شیئی طلب ایتمکدر ، حالبوکه اسبابنه تشبث اولنمقسزین طلب رزق ایتمك تبدل وتحول ایتمیان عادت الهیه‌یی وتعبیر دیکر

ایله قانون فطرتی ابطال ایچون بر طلب نابجا و جناب مولایه
قارشو سوء ادبدر ، بونکچون بوقبیل دعالر مستجاب اولماز .
اشباه ونظائر ایله شرحنده شویله نقل اولنیور : « اوچ کیمسه‌نك
دعاسی قرین اجابت اولماز . بری اول کیمسه‌درکه بر آدم ایله دینی
متضمن بر معامله‌ده بولنورده اشهاد ایتمز وصکره او آدمدن حقنی
طلب ایدوب اوده انکار ایدنجه یارب! اجرای معدلت بیور ، اندن
حقمی احقاق ایت دیمکه باشلار . حق سبحانه وتعالی حضرتلری
اکا دیرکه بن سکا اشهاد ایله امر ایتمدممی ، بنم « واشهدوا اذا تبایعتم »
قولمی ایشیتمدکمی . ایکنجیسی اول کیمسه‌درکه سعی وجهدی ترك
ایله اونده اوتورورده یارب ! بنی مرزوق ایت دیه سویله‌نور .
حق جل وعلا حضرتلری اکا دیرکه بن سکا طلب ایله امر
ایتمدممی ، بنم « فانتشروا فی الارض وابتغوا من فضل الله » قولمی
ایشتمدکمی . اوچنجیسی اول کیمسه‌درکه مالنی اسراف ایدرك تلف
ایلرده یارب ! بکا عوضنی احسان ایت دیمکه باشلار . جناب حق
اکا دیرکه بن سکا اقتصاد ایله امر ایتمدممی ، بنم « والذین اذا انفقوا
لم یسرفوا ولم یقتروا وکان بین ذلك قواما » قولمی ایشتمدکمی – الخ » .

ملك وملتك احیاسنه مصروف بولنان ارشادلر ، سعی واقداملر
بالوجوه سزای تبریك وتبجیلدر ، بو خدمات جهانقیمته اشتراك
ایدنلره عرض شکران ایدر ومأجور وموفق اولملرینی جناب
حقدن نیاز ایدرز . وطن عزیزمزك نان ونعمتی ایله پرورده

اولدقلری حالده سلامت وسعادتی خصوصنده واقع اجماع امتی
التزام ایتمیانلره ، وطنك فریاد استمدا کارانه‌سنی ایشیدوبده حس
حمیتلری حرکته کلمیانلره حقاً تأسفلر اولنور .

فی ۷ صفر سنه ۱۳۳۲

برکت زاده

اسماعیل حقی

عجائب قرآنیه‌نك فهرستی

صحیفه

٣ دیباجه

٥ آداب و قواعد اسلامیه‌نك بر چوق صفحاتی ارائه اولندیغی

٧ یا ایها الناس اعبدوا ربکم — الخ ، آیتنك تفسیری .

١١ الذی جعل لکم الارض فراشاً — الخ ، آیتنك تفسیری .

١٢ ارضك کرّیت شکلنی متضمن محققین علمانك اقوالی

١٩ هو الذی خلق لکم ما فی الارض جمیعاً — الخ ، آیتنك تفسیری

٢٦ اهل اسلامك ایام اخیره‌ده علم و معرفتجه بتون امتلردن کیری قالدیغی

٢٨ اهل اباحه‌نك استدلال فاسدلری

٣١ واذ قال ربك للملائکة — الخ ، آیتنك تفسیری

٣٥ ان فی خلق السموات والارض — الخ ، آیتنك تفسیری

٣٦ هر شی نظر اهل عرفانده وجود باری‌یه نشانه‌در .

٤٣ لیس البرّ ان تولوا وجوهکم قبل المشرق والمغرب — الخ ، آیتنك تفسیری

٤٥ بو آیت کریمه‌نك تصریحاً و تلویحاً بتون کمالات بشریه‌یی جامع اولدیغی

٤٩ ولکم فی القصاص حیوة — الخ ، آیتنك تفسیری

صحیفه

٥١ قتل محرّمك اقسامنه دائر فرع

٥٦ تعزیر و سیاست

٥٨ امام علی رضی الله عنهك مظنون علیهمی استنطاق ایلدیکنه دائر نقل

٦٣ ولایات حبسخانه‌لری حقنده تفتیش قومیسیوننك مضبطه‌سی صورتی

٦٥ ولا تأکلوا اموالکم بینکم بالباطل — الخ ، آیتنك تفسیری

٦٦ صاحب رسالت افندمزك حضور نبویلرنده مرافعه‌سی بولنان بر مدعی علیه و علی روایةٍ طرفینه نصح و پندی

٦٧ قاضی شریحك حقسزلغندن شبهه‌لندیکی محکوم لهه خطابی

٦٩ یا ایها الذین آمنوا اذا تداینتم — الخ ، آیتنك تفسیری

٨١ وان کنتم علی سفر — الخ ، آیتنك تفسیری

٨٢ آیت کریمه‌ده ایکی نوع رخصت وار

٨٦ حدودده ستر شهادت اداء شهادتدن افضلدر .

٨٧ آیت مداینه اوزرینه تفریع اولنه‌رق عالم اسلامده فی یومنا هذا متداولات محررلکی دینیلن پك مهم بر وظیفه‌نك احداث اولندیغی

٩٧ واعتصموا بحبل الله جمیعاً ولا تفرقوا — الخ ، آیتنك تفسیری

صحیفه

۹۹ انتباه

۱۰۰ اخوت واتحاده دائر الحان مثنویه

۱۰۵ ولتكن منكم امة يدعون الى الخير ـــ الخ ، آیتنك تفسیری

۱۰۷ امر بالمعروف ونهی عن المنکر وجیبه‌سی جلائل اموردن اولوب بونك قیود وشروطی بولندیغی

۱۱۱ فبما رحمة من الله لنت لهم ـــ الخ ، آیتنك تفسیری

۱۱۲ توكل نه‌دیمك اولدیغنی اکلامه‌دن بعضیلرینك بدخواهان‌دین طرفندن وقوع بولان اعتراضاته کور کورینه پیرو اولدقلری

۱۱۵ حضرت عمر رضی الله عنهك متوكل نه دیمك اولدیغنه دائر بر سوزی

۱۱۶ امام غزالی‌نك توكل حقنده مطالعهٔ عمیقه‌سی

۱۱۹ حق الله ایله حق عمومی مراد اولدیغی

۱۲۳ ان فی خلق السموات والارض ـــ الخ ، نظم شریفنك تفسیری

۱۲۶ حضرت عائشه رضی الله عنهادن بر روایت

۱۲۸ فیض قرآن بوخصوصده‌ده قلوب امته عمیق وعالی معنالر الهام ایتمشدر

۱۳۳ وان من اهل الكتاب ـ الخ ، آیتنك تفسیری

صحیفه

۱۳۵ مؤلفك عكاده ایكن یسوعیوندن بریله مصاحبه‌سی

۱۴۱ ان الله یأمركم ان تؤدوا الامانات الى اهلها ـ الخ ، آیتنك تفسیری

۱۴۷ عمر بن عبدالعزیز حضرتلریله حجاجك زمانلرنده خطهٔ عراقك معموریت وثروتجه حصوله كلن فرق وتبدل

۱۴۹ حضرت عمرك قاضی شریحه شهری یوز اقچه معاش ویردیكی وحضرت علی زمان خلافتنده قاضئ مشارالیهك معاشنی بشیوز اقچه‌یه ابلاغ ایلدیكی

۱۵۰ قاضی شریحك یتمش بش سنه كوفه‌ده قاضیلك ایتدیكی

۱۵۳ یا ایها الذین آمنوا اطیعوا الله واطیعوا الرسول واولی الامر منكم ـ الخ ، آیتنك تفسیری

۱۵۴ ولاة اموره اطاعت واخلاصك شدت لزومنه وانجق بونك شروط وقیودی بولندیغنه دائر احادیث شریفه واقوال اكابر

۱۵۸ ابو جعفر المنصور حقنده بر حكایه

۱۶۴ برملتك اصل باعث ادباری كندیدر

۱۷۰ امام المسلمین حضرتلرینك قریشی اولمسی شرط دكلدر

۱۷۳ ما یرید الله لیجعل علیكم من حرج ـ الخ ، نظم شریفنك تفسیری

۱۷۴ طهارت ونظافته ودیشلرك تمیز طوتلمسنه دین اسلامده نه قدر نه قدر تأكیدات وترغیبات بولندیغنه وهفته‌ده بر كره

صحیفه

[عانه] یی تراش ایتمك وبدنی اغتسال ایله تنظیف ایلك مستحب اولدیغنه دائر تفصیلات

۱۷۶ علیه الصلاة افندمز یوله چیقدقلری زمان: آینه، سرمدان، طراق، مسواك، مقراض کبی ادواتی برمحفظه‌یه قویوب نزد سعادتلرنده بولندیردیغی

۱۸۲ یا ایها الرسول بلغ ما انزل الیك من ربك ـ الخ، آیتنك تفسیری

۱۸۳ بعض عوام ناسك حریته بر معنای سقیم ویردکاری

۱۸۷ یا ایها الذین آمنوا انما الخمر والمیسر ـ الخ، نظم شریفنك تفسیری

۱۸۹ خمر حقنده درت آیت نازل اولدیغی

۱۹۲ ایکی فتوی صورتی

۱۹۳ محرمات ایله تداوی‌یه دائر فرع مهم

۱۹۶ خمر وقمارك تحریمی وجوه ایله تأکید بیورلدیغی وبونلرك ایقاع ایلدیکی شرور ومفاسد

۱۹۹ یابنی آدم خذوا زینتکم عند کل مسجد ـ الخ، نظم شریفنك تفسیری

۲۰۱ اسراف وبخلك هرایکیسی مذموم اولدیغی

۲۰۲ برمحاوره

صحیفه

۲۰۳ ملوك عجمدن برینك رسالتمآب افندمزك خدمتنه طبیب اعزامی

۲۰۴ شیخ الرئیس علی ابن سینانك منظوم وصایای طبیه‌سی

۲۰۷ امام اعظم حضرتلرینك پژمرده قیافت برآدمه نصیحتی

۲۰۸ جناب حقك تحریم ایتدیکی شیلر مزیت انسانیه‌یه، عقل وعرفانه یاقیشمیان شیلر ایدوکی

۲۱۱ واعدّوا لهم ما استطعتم من قوة ـ الخ، نظم شریفنك تفسیری

۲۱۲ دائما حربه حاضر وآماده بولنمق لازم اولوب بونکله دشمنك تجاوزی منع اولنه‌رق صلح ومسالمتك بقاسنه خدمت ایدلمش اوله‌جغی

۲۱۵ حرب وجهاددن طولایی دین اسلام علیهنه اولان اعتراضك صنیعه‌دن عبارت اولدیغی

۲۲۲ محاربه‌یه دائر ملاحظه

۲۲۷ فاستقم کما امرت ـ الخ، نظم شریفنك تفسیری

۲۲۹ « شیبتنی هود » حدیث شریفی

۲۳۰ خلیفهٔ عباسی موفق بالله ایله مشاهیر فقهادن ابوبکر الزهری‌یه دائر حکایه‌لر

۲۳۳ جناب حقك یوشع بن نونه وحیی

۲۳۷ ان الله لا یغیر ما بقوم ـ الخ، نظم جلیلك تفسیری

صحیفه

٢٣٩ روما دولتنك اوائلی ایله اواخرنده‌كی احوالی، ایكی جناح سطوتنی شرق وغرب عالم اوزرینه كرمش اولان اوحكومت كبرانك سقوطی اسبابندن بری ده روما قادینلرینك تسفل اخلاقیسی اولدیغی

٢٤٠ بعض فسده‌نك رابطهٔ قویهٔ دینیه‌یی دینسزلك ایله فك ایدرك هیئت كبرای امتی طاغتمغه چالشملری

٢٤٥ ان الله یأمر بالعدل والاحسان ـ الخ، آیتنك تفسیری

٢٤٦ عدل واحسان

٢٤٧ بو آیت كریمه جامع المعانی بردستور أعظم اولدیغی

٢٤٨ كسب وتجارته دائر [فصول البدایع] دن برنقل

٢٥٠ « اختلاف امتی رحمة واسعة » خبر مشهورینك معناسنه دائر بعض اكابر امتك قولی

٢٥٦ دمشق الشامده‌كی اوقافك كثرتنه دائر ابن بطوطه‌نك رحله‌سندن برنقل

٢٥٨ ذیل

٢٦١ وقضی ربك ـ الخ، نظم جلیلانك تفسیری

٢٦٢ پدر ومادره اوف.. دیمه‌نك تحریم ایدلمسی ضرب وشتمك وامثالی كیفیاتك ده حرمتنی دلالةً افاده ایدر

٢٦٣ ابوینه قارشو اولادك وظیفه‌سی

صحیفه

٢٦٥ پدرندن شكایت ایدن برآدمه صاحب رسالت افندمزك اخطاری

٢٦٧ اولادك ده پدر اوزرنده حقوقی اولوب بوده حسن تسمیه ایله حسن تربیه اولدیغی

٢٦٩ ویسئلونك عن الروح ـ ، آیتنك تفسیری

٢٧٠ حقیقت انسان شو كورونن جسد و هیكل اولمدیغی

٢٧٧ قل لوكان البحر مداداً ـ الخ، نظم شریفنك تفسیری

٢٨١ اولم یرالذین كفروا ان السموات والارض كانتا رتقاً ـ الخ، آیتنك تفسیری

٢٨٢ صوده احیاء اوّل واحیاء مستمر اولمق اوزره ایكی نوع احیا بولندیغی

٢٨٤ صوده‌كی خواص ومنافعه ودورداثمنده‌كی حكمته دائر الحان مثنویه

٢٩٧ ولقد كتبنا فی الزبور ـ الخ، آیتنك تفسیری

٢٩٨ پادشاهان آل عثمان حضراتنك الی آخر الدوران بقای ملك وسلطنتلری حقنده اخبار وآثار

٢٩٩ شوكت اسلامیه‌نك قیامته قدر بقاسنی متضمن آیات واحادیث

٣٠٠ آل عثمانك اصلنه وظهورینه دائر براستطراد

صحیفه

٣٠٧ ولقد خلقنا الانسان من سلالة من طین ـ الخ، نظم جلیلنك تفسیری
٣٠٩ انسانده رونما اولان صنع ربانی
٣١٩ وانکحوا الایامی منکم ـ الخ، آیتنك تفسیری
٣٢٠ ازدواجك حکمت تشریعی وازدواج حقنده وارد اولان احادیث شریفه
٣٢٣ تزوجك منبع فیض وبرکت وعظیم بر نعمت وسعادت اولدیغی
٣٢٤ فقر وفاقه ایله امراض ورذائلك ارکنلرده نسبت قبول ایتمز درجه زیاده اولدیغی
٣٢٥ نزد الهیده مباحلرك الك مبغوضی طلاق اولدیغی وحکمت مشروعیتی
٣٢٧ لقد کان لسبأ فی مسکنهم آیة ـ الخ، نظم شریفنك تفسیری
٣٢٧ بر مملکتك عمران وزینتی وطرق ومعابرنده امن وآسایشك تقرری ویوللرك تسویه‌سیله لیل ونهار سرعت وانتظام اوزره سیر وسفرك سهل وآسان اولمسی خداوند جهان آفرینك بو عالمده او مملکت اهالیسی حقنده نشانهٔ التفات وعنایتی اولدیغی
٣٣٣ سیل العرم
٣٣٤ یمن رعنا ومستثنا بر جسیم اقلیم اولوب قدیمدنبری [مسعود ومبارك د

صحیفه

٣٣٧ اشجار وازهارك شفا وخاصه‌لری واورمانلرك نامتناهی فوائدی
٣٤١ ان اصحاب الجنة الیوم فی شغل فاکهون ـ الخ، نظم جلیلنك تفسیری
٣٤٢ اهل جنت مستغرق حظ وصفا ایکن اوزرلرنده بر شعشعهٔ نور پیدا اولمسیله بهشتك جمله نعم ومطایبنی فراموش ایده‌جکلری
٣٤٥ یا ایها الذین آمنوا ان جاءکم فاسق بنبأ ـ الخ، آیتنك تفسیری
٣٤٥ اهل ایمانك دائما انتباه اوزره بولنملری لازمدر
٣٥١ یا ایها الذین آمنوا اجتنبوا کثیراً من الظن ـ الخ، آیتنك تفسیری
٣٥٣ معایب مسلمینی تجسس ایدنی جناب حق رذیل ورسوای ایدر
٣٥٥ حضرت عمرك کیجه قول کزر ایکن تصادف ایلدیکی بر حاله قارشو معامله‌سی
٣٥٦ غیبت نه قدر شنیع ایسه انی استماع ایتمك ده او نسبتده شنیعدر.
٣٥٧ آیت کریمه‌نك سبب نزولی
٣٦١ یا ایها الناس انا خلقناکم من ذکر وانثی ـ الخ، آیتنك تفسیری
٣٦٢ بنی آدم بر کوهردن آفریده اولمغله فطرتجه آره‌لرنده تساوی بولندیغی ویکدیکره فضل ورجحانلری آنجق صلاح وتقوی ایله اولدیغی

صحیفه

٣٦٥ ذات رسالتمآب افندمزك زنجی بر كوله‌یه التفات ونوازش وحرمتی

٣٦٩ وفی الارض آیات للموقنین ـ الخ ، نظم شریفنك تفسیری

٣٧٠ هرهانكی شی برنظر پاك ایله تماشا ایدیلورسه انده تمیز توكنمز برمایهٔ حكمت انكشاف ایدر

٣٧٧ كل من علیها فان — الخ ، نظم شریفنك تفسیری

٣٧٩ قاضی بیضاوی مرحومك عارفانه برسوزی

٣٨٢ كرك اعراض وكرك اجسام هرآن فنا بولور ، مشهود اولان بقالری تجدد امثال ایله‌در

٣٨٣ بومقامده مولانا جلال الدین رومی حضرتلرینك كوكللری غشی ایدن الحان حقائق اداسی

٣٩٣ اعلموا انما الحیوة الدنیا — الخ ، آیتنك تفسیری

٣٩٥ حیات دنیا مذموم دكلدر ؛ مذموم اولان شی ، فضائل اخلاقیه‌یی ترك ایدرك حظوظ نفسانیه‌یه اسیر اولمقدر

٣٩٧ قدره اعتقاد سعی وجهد واكتسابه مانع دكلدر

٣٩٩ یونان قدمای حكماسندن « سولون » ایله لیدیه حكمداری « قره‌زوس » اره‌سنده جریان ایتمش محاوره‌یه دائر بر حكایهٔ تاریخیه

٤٠٥ هو الذی جعل لكم الارض ذلولاً ـ الخ ، آیتك تفسیری

صحیفه

٤٠٦ سیر وسفرك مادی ومعنوی محاسن وفوائدی

٤٠٩ سیر وسفره ترغیبی متضمن آیات جلیله

٤١١ وقتیله اعاظم اسلامك سیر وسیاحت ایدرك نطاق تجارتی توسیع وادارهٔ منزله ، تدبیر مدنه ، جغرافیایه ، احوال ارضه ، هیئته ، مناقب طبیعته ، صنایع شتایه دائر امته اثرلر هدیه ایلدكلری

٤١٤ ابن السبیله مواساتك بر وطاعتدن وخیر انفاق جمله‌سندن اولدیغنی متضمن آیات فرقانیه

٤١٧ واذا الموؤدة سئلت ـ الخ ، نظم شریفنك تفسیری

٤١٧ دیری دیری طوپراغه كومولن قیزچوجغنه [موؤده] دینور .

٤١٨ حضرت عمر رضی الله عنهك قبل الاسلام دلسوز برسرگذشتی

٤٢٣ ویل للمطففین ـ الخ ، نظم شریفنك تفسیری

٤٢٥ ملوك امویه‌دن عبدالملك بن مروانه براعرابینك سوزی

٤٢٧ اخیلر طریقتی

٤٣٧ تبلیغ اول

٤٣٨ تبلیغ ثانی

خطا وصواب جدولی

صحیفه	سطر	خطا	صواب
٤	١٣	آتقاد نامه	انتقادنامه
٨	١٢	حساس	احساس
٩	١٨	ناطق	ناطقدر
١٤	١٤	لغویسند	لغویسنده
١٩	٣	مافیلاارض	مافیالارض
٢٨	١٨	چمر ایله مزین چیچکلر	چمنلر- چیچکلر ایله مزین
٤٠	١٤	پارچه‌سندن	پارچه‌سنده
٥٥	١٩	ووصیندن	ووصیتندن
٥٨	٩	بحق	انجق
٥٨	١٠	تحلیه	تخلیه
٥٩	١	کیمسه	کیمسه‌لر
٧٠	٣	عندلله	عندالله
٧٦	٧	اوشانه‌یك	اوشنمه‌یك
٧٧	١٦	کور	کوره
١١٧	١٦	حال ایسه	حال ایله توکل ایسه
١١٧	١٦	طعامعه	طعامه
١٤٣	١٥	اندن	کندیسندن
.		عداون	عدوان
١٦٣	٧	واسلامده	واهل اسلامده
١٦٦	٣	مناسب	منسلب
١٦٦	٧	حکمداران	حکمدار
١٦٦	٨	ویامعین	ومعین
١٨٨	١٦	واریر	وارر
١٩٦	١٠	اجتابك	اجتنابك
١٩٧	١٦	زجزیه	زجریه
٢١٥	١١	اسلامییه	اسلامیه‌یه
٢٣٣	٦	قومندن	قومکدن
٢٣٨	٩	جوع خوف	جوع وخوف
٢٦٣	١٩	شرخ	شرح
٢٩٨	١٩	مام	امام
٣٠١	١١	عریق	غریق
٣٢٥	١٢	احلاق	اخلاق
٣٢٧	٤	فلیل	قلیل
٣٤٥	٣	بنباء	بنبأ
٣٩٩	١٠	آندر	اندر
٤٠٨	٨	فضل کرممدر	فضل وکرممدر
٤١٧	٣	واذا المودة	واذا الموؤدة
٤٣٢	٢٠	مقراص	مقراض

فیاتی ١٥ غروشدر